

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol. XX.

POET PREMANAND'S

MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántavála

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું, એજ ધર્મિરૂપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમા ધારણ થયેલ વસ્તુ (અનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિરુ કઢાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખશુદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે; પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાલય આદિથી શરીરની સુખકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, અંધશુદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાનુકૂળ ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા દિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વર્થ જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રયત્ન છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અશ્લય દીર્ઘિને પામે છે, એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેલ સમશેર બદાદુર એમના પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ બાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વે રચજે પ્રશંસનીય ગણાતાં દર્શાતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમંત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર બાવથી ઉત્તેજાઇ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઈ ગયેલા શુદ્ધર કવિ-ઓના અપ્રસિદ્ધ અથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તે સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઓફ પબ્લિકેશન્સ ઇન્સ્ટ્રક્શન, રાવસાહેબ દરગોવિંદદાસ દ્વારાદાંસ તથા વડોદરાનિવાસી શાસ્ત્રી નાથાસંકર પૂનશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલો આરંભ યથા સૂક્ષ્મ હતો, અને તે સારું ધણું સુ-
 તિપાત્ર પ્રવર્તતી દસ્તાવિજિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ નેમણે કર્યો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયાબધી આ સંગ્રહ આખરે મેં તપાસ કરી. તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના જાંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે, તેમ અનેક વિષયો પર સ્વેચ્છા કવિતાના જાંડાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે જાંડારને પ્રજાના ઉપયોગસાર બાજુ લાવી તે દ્વારા સહવિચારને પ્રુઠિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, બાલજી, દયારામ, હરિદાસ, જોગ્નેશ્વર, ધીરેશ્વર, ગિરિધર, આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાભાઇ તથા દીવાળીભાઈ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્તની કવિતાઓ પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને દીક્રા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાવશ યથા છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સંચાલક ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦ બારહાતરની રકમ મંજૂર કરી દીધી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધમાં આવી શકશે. આ ઉદાર અનુચીત ગુર્જરપ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે, એમ સર્વ સમજી જનોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિશે એક ઈંગ્લિશ કવિ લખે છે કે:—

Poetry is itself a thing of God;
 He made his prophets poets, and the more
 We feel of poesy do we become
 Like God in love and power.

BAILEY.

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઇશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિધ્યદાદી કર્યા છે. અને કવિનાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે રસદર્શી અને શક્તિમાં ઇશ્વર પેઠે યદ્યએ છીએ.

કવિ વિશે વર્ણન કર્યું છે કે—

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને સર્વિ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે.

સ્વદેશમાં દોટ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્થંભ પૂર્વેના રાજા કે ધર્મીઓના મુદ્રાઓ કરાવી ગયા હોય છે, તેનો છલ્લોદાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખભોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે.

કવિના દ્રવતા અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોના અંતઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો છલ્લોદાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ-રંકેથી શ્રીમાન સુખી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે. એવા એક સુખપ્રદ સા-

ધનનો હજોદાર પ્રમદના દંધ્યાણુસાર શ્રીમંત મદારાજાધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રમદરંજન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્દ છે.

વંડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા અંબાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે કમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિવાન બહાદુર મણિભાઈ જરમાઇ.

મેમ્બરો.

રાવબહાદુર અંબાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.

ખાનબહાદુર જમશેદજી અરદેસર દલાલ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.

રાવસાહેબ પીતાંબરભાઈ જોડાભાઈ.

રાવસાહેબ હરજોવિંદલાસ દારકાદામ.

દરેક અંધની જનના સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરજોવિંદલાસની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજારીશંકર તથા કવિ છોટાલાલ નરજોરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ કમિટિ તરફથી છે. કમિટિમાંથી જોઈતું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સંબંધમાં ન હતાં. માત્ર લોકહિતાર્થ કામ જાણી કમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વંડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત યુજસતના બીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ઘણો જથ્થો રાવસાહેબ હરજોવિંદલાસ તથા શાસ્ત્રી નાથાશંકરની પ્રશંસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે જથ્થો એકઠો કરવા પ્રયત્ન કમિટિ તરફથી જનરી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પછે પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉપયોગ સફળ થવા ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુંદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રસિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદ્યદૃષ્ટિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ઘણા સહૃદયો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડેદારા.

સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૪૦, રવિવાર.

}

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

મોક્ષીય પુરાણનો આ છેલ્લો અને પાંચમો ગ્રંથ છે. એમાં સુ-
ખ્યત્વે કરીને મોટા મોટા રાજાઓનાં બોધકારક ચરિત્રો અને આખ્યાનો
છે. એમાં ગ્રંથમાં મન્વંતરકથાઓ કહેવામાં આવી હતી તેમાંના એ—
દૈત્ય અને ભૈત્ય નામે મન્વંતરનું કથન પણ આમાં કરેલું છે. દુર્નાઆ-
દારીમાં વસનાર બ્યાર સસાર ન માડતાં વેરાગી જેવા યજ્ઞ બટકતો
દૂરે છે ત્યારે તેથી પિતૃરૂપી પરમેશ્વર રાજી થતા નથી. અર્ધાશ્વ ગૃહસ્થા-
શ્રમી થઈને સંતાન ઉત્પન્ન કરી તેવડે આ લોકને તથા પરલોકને ઉપકારી
થવું એવા ગૃહસ્થનો ધર્મ છે. એ ધર્મ બળબળાશવાય કોઈ મનુષ્ય ઉદાસીન-
પણાથી બીજાના મેદુનત ઉપર જીવકા ચલાવી બટકતો દૂરવા ઇચ્છે તો
તે પ્રયુક્ત માર્ગેના આચારોને પસંદ પડતું નથી. એ વાત સમજાવવાને
રૂચ પ્રજાપાતની કથા કહી છે. એ રૂચિ પ્રજાપાતનો પુત્ર જે મનુ યજ્ઞ
તે દૈત્ય નામે મનુ કહેવાય છે. એની વાત પાછળ આવી ગઈ છે.

જૂત નામે મહાક્રોધી બ્રાહ્મણનો પુત્ર મનુ થયો તેનો મન્વંતર તે ભૈત્ય
મન્વંતર કહેવાય છે. આ મન્વંતરની કથાકાર કાષ્ઠી સર્વે ક્રોધ કેવા ત્રાસે છે
તથા ક્રોધ એ બીજાનું તથા પોતાનું પણ કેટલું આદત કરનારો છે તે બતાવી
આપ્યું છે. કદાચિત્ ક્રોધ મહાતેજસ્વી પુરુષના ક્રોધથી બચ પામેલાં
બીજાં મનુષ્યો કે પ્રાણીઓ તેના વિરુદ્ધ ક્રોધ ધર્તીકાર કરવાને પણ ઉદે
છે એ વાત ખરી છે, પણ સવ ક્રોધે તેવા ક્રોધાનં મળવાને કે તેની સાથ
કામ પાડવાને રાજી હોતાં નથી; અને તેના સજાથી જે કાર્ય સંપાદન
કરવાનું માયે આવી પડતું હોય છે તે વેડની પેઠે માથેથી ઉતારી નાખી
તેનાથી દૂર રહેવાને સદા રાજી હોય છે. એ વાત જૂત મુનિના ક્રોધથી
બચ પામેલી ઋતુઓ અને વાયુના કર્તવ્યથી સ્પષ્ટ થાય છે. શુર આવા
ક્રોધી છતાં પણ ઉત્તમ શિષ્ય તેને કેવા અનુવર્તે છે તે જૂત મુનિના
શિષ્યના દર્શાવથી બદ્ધ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. વિનય ગમે તેવા ક્રોધીને

વશ કરે છે અને ગુરુની આજ્ઞા સંપાદન કરવાથી પરિણામે લાભજ થાય છે, એ સંબંધી આ ભૂતિ ઋષિનો શિષ્ય એ ઉત્તમ નિર્દેશન છે.

આ મંથમાં એ પછી સૂર્યવંશના મોટા મોટા રાજાઓનાં ચરિત્ર કહેવા માટે સૂર્યની ઉત્પત્તિ કહી છે અને સૂર્યના સંબંધથી કશ્યપ મહામુનિથી સધ-
ળી સદિ કેમ પ્રકટ થઈ તે કહ્યું છે. સૂર્ય અને સંતાની કથા યાજ્ઞ કહેવાઈ ગઈ છે એમ છતાં પુરાણકર્તાએ તેની તેજ કથા ફરીને દાખલ કર્યું છે તે મહાકવિ પ્રેમાનંદને પસંદ પડ્યું નહિ; તેમ છતાં આપાંતર કરવાના મથ-
માંથી કોઈ ભાગ પડ્યો મૂકવો તેને ઉચિત નહિ લાગ્યાથી પોતે તેની પણ કવિતા લખી છે. તથાપિ તે સઘળું લખી રહ્યા પછી તે લખે છે કે—

“પિષ્ટ પેપણ કરવું પડ્યું; પુરાણીકેરે માફ.”

કે’શે કઠિન ભાગ એ હતો, તેણે તજ્યો પામી ઉચ્ચાર.”

સૂર્યની કથા કહી રહ્યા પછી રાજ્યવર્ધન નામે રાજાની કથા કહી છે અને તે દ્વારા આ લોકનું વિનાશિત્ય બતાવી આપ્યું છે. રાજ્યવર્ધનની સ્ત્રીએ રાજાના માથાના એક પગિયું જોયું તેથી તેને મોટે ખેદ ઉપજ્યો અને એ વાત રાજાના જાણવામાં આવતાં તેણે સ્નાને સ્નાનની દાંણુક્તા અને અશિષ-
રતા વિગે બોધ કરી પોતાના વૈરાગ્યનું એ કારણ છે એમ જણાવ્યું તથા વાનપ્રસ્થ આશ્રમમાં જવાની દ્રવ્ય કરી. પણ તે રાજાના રાજ્ય કારબારથી પ્રસન્ન થયેલી પ્રજા રાજાના તેવા હરાવથી દિલગીર થઈ અને રાજાને જવા દેવાની સાફ ના પાડી. પ્રજાએ સૂર્યનું તપ કરીને રાજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરી આપ્યું. રાજા તેથી હિલટો સંતોષ થયો. એવા વિચારથી કે જે પ્રજા મારા ઉપર આટલી બધી આસક્ત છે તે મારા દેખતાં મરણ પામે અને મારે જીવવું એ કેવળ વિડંબના છે. આથી રાજાએ પણ સૂર્યનું તપ કરી પોતાની સમગ્ર પ્રજાને દશ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય સંપાદન કરી આપ્યું!!

ઉપરના દૃષ્ટાંતથી રાજા પ્રજાને કેટલો બધો બોધ લેવાનો છે! પ્રજાને પોતાની પ્રજા તુલ્ય ગણી તેમને સુખે મુખી અને તેમને દુઃખે દુઃખી એવા રાજ્યવર્ધન જેવા રાજા, અને રાજા પ્રાત્નિ સમાન પ્રેમાળ પ્રજા, એ બંને વાતો જ કે દુર્લભ છે તથાપિ તે અસંભાવ્ય નથી. કોઈ મહાન રાજા

ધારે તો રાજ્યવર્ધન જેવો પ્રજાહિતને માટે પોતાનું સમગ્ર હૃદય સમર્પણ કરી શકે અને તેમ થાય તો પછી પ્રજા તેનાપ્રતિ કૃતજ્ઞ હોવાનું દર્શાવે નથી.

એના પછી સુદુઃખ સુખની કથા છે. આ અદ્ભુત કથાને પ્રેમાનંદે પણ અદ્ભુત રીતે વર્ણવી છે. સુદુઃખના આપે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાને યત્ન કર્યો તેમાં ઋત્વિજની ભક્તથી પુત્રી ઉત્પન્ન થાય એવું કાંઈ બની ગયું, જેથી તે પુત્રી દુઃખ. તેને મુનિશ્રીએ પોતાનાં સામર્થ્યથી પાછો પુત્ર કર્યો અને વળી દેવધોગથી અરણ્યમાં ફરતાં તે પાછી સ્ત્રી યદ્ય ગઈ ! પુરૂષ મરીને થએલી આ સ્ત્રીને બુધ નામે દેવે જોઈ તથા ને બન્નેની પરસ્પર પ્રીતિ થતાં તેને પેટ એક છોકરો થયો. આ છોકરો તે વિક્રમાર્ધશી ત્રાપકમાં શ્રીમન્મહાકવિ કાલિદાસે વર્ણવેલો રાજા પુરૂષવા. સુદુઃખ સ્ત્રીએ યત્ન કર્યો અને તેથી વળી તેને પુરૂષત્વ પ્રાપ્ત થયું. આ આખ્યાન આવું ચમત્કારિક છે ત્યારે પ્રેમાનંદે પણ તેને ધટતું વર્ણવે શોભાવ્યું છે.

મનુષ્યે વેગર વિચાર્યો કાંઈ કાર્ય કરવું નહિ, એવો બોધ કરવાને પૃથક્ રાજાનું આખ્યાન લખ્યું છે. આ રાજાએ એક આદ્યજ્ઞની માપને વનમાં ચરતી જોઈને મૃગયાના આવેશમાં તેને વરાહ જાણી તેના વધ કર્યો હતો અને તેથી ને રુદ્રત્વને પામ્યો હતો. ગાય જેવા ઉપયોગી પ્રાણીને આર્યો મૃગથી પૂજ્ય અને પવિત્ર ગણતા આવેલા છે, તેનું આ દર્શાવે છે.

નાભાગનું ચરિત્ર વાંચનારના મનને વધારે આનંદ આપે એવી રીતે વર્ણવ્યું છે. નાભાગની હઠીલાઈનું પ્રથમ વર્ણન કરી પછી તેવી હઠનો પ્રસંગ આપ્યો છે. એવી રીતે કે એક વૈશ્યકન્યા અતિ સુંદર હતી તેને જોઈને તે મોહિત થયો. તેના પિતા નગરેએ તેને તે કન્યા સાથે પરણવાને ના પાડી પણ તે તેણે પોતાની હઠીલાઈને લીધે માન્યું નહિ, અને એમ કરીને રાજ્ય ઉપરનો પોતાનો હક તેણે ખોયો. પિતાની આજ્ઞા ન માનવાથી અને પોતાના હઠામહને વળગી રહેવાથી મનુષ્ય કેવી રીતે અધમતા પામે છે તે સંબંધી એમાંથી બોધ મળે છે. એમા વૈશ્યકન્યાના રૂપનું વર્ણન મહાકવિ પ્રેમાનંદે ઘણું સરસ કર્યું છે. વૈશ્યકન્યાથી નાભાગને બનંદન નામે પુત્ર થયો તેને તેની માએ કહ્યું કે દીકરા, “ ગોપાળ યા ” ગોપાળ (ગોવાળ) થવું એ વૈશ્યવૃત્તિને ઉચિત કર્મ છતાં આ ક્ષત્રિયપુત્રના સમજવામાં ગોપાળનો તેણે

અર્થ આગ્યો નહિ, પણ ગોપાળ એટલે પૃથ્વી પાળનાર યા, એવી માતાની આજ્ઞા છે એમ તે સમજ્યો. કેટલેક કાળે શત્રુઓ વિવામાં પ્રવીણ થઈને પોતાના પિત્રાદ્યો પાસેથી રાજ્ય છૂતીને તેણે પોતાના આપને નિવેદિત કર્યું. પણ નાભાગે કહ્યું કે, રાજ્ય લેવા કરતાં રાજ્ય ન લેવા રૂપ મારા આપની આજ્ઞા મારે માનવી એજ હું એજ માનું છું. અને એવી રીતે તેણે પિતાની આજ્ઞાને ખાતર રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો.

એજ આખતમાં સુદેવ અને નળ એ નામના, જે રાજાઓની વાત આવે છે. એ બંને પરમ મિત્ર હતા. એમાંના નળે કાંઈ બ્રાહ્મણનો અપરાધ કર્યો હતો તેથી તે બ્રાહ્મણે સુદેવ રાજાને કહ્યું કે તું અપરાધી નળને શિક્ષા કર. પણ સુદેવના મનમાં ક્ષત્રિયધર્મ કરતાં મિત્રપ્રેમ વધારે વજનદાર લાગવાથી તેની તેણે અવગણના કરી, જેથી તે બ્રાહ્મણે નળનો નાશ કરી સુદેવને વૈશ્ય બનાવી દીધો. આ વૈશ્ય તે ઉપર કહેલા ન બાગના ચ.રેત્રમાંની નામિકા વૈશ્યકન્યાનો રક્ષક પિતા હતો.

આ કથા પછી, વાસપ્રી નામે રાજાનું આખ્યાન વર્ણવ્યું છે. ઉપરના જેવીજ આ પણ સરસ કથા છે. કથાની સંકળના મહાકવિ પ્રેમાનંદે હીક શોભાવી આપી છે. દૈત્યના-મુસવ્વને બાહાને કવિએ અથવા અંધકારે મનુષ્યને ઉદ્વિગ્નિત થવાનો ઉત્તમ બોધ કર્યો છે. એ આખ્યાન સંપૂર્ણ થવાની સાથે એક બક્ષા રાજાનું આખ્યાન શરૂ થાય છે. એ રાજાનું નામ અનિત્ર હતું. તે શત્રુ કે મિત્ર સર્વનું બધું ઈચ્છતો હતો. પણ જલાની દુનિયા નથી, એ ન્યાય તે બિચારાને પણ લાગુ પડ્યો. તેના બાઈઓ જે જૂદા જૂદા દેશના રાજાઓ હતા તેમના મંત્રીઓએ નેમને બહેરીને, એકસ પ કરીને અનિત્રનો પ્રાણ-લેવાને કાવતરું કર્યું. પણ તે કાવતરાનું પરિણામ એ થયું કે તે 'કાવતરું' કરનારા મંત્રીઓજ નાશ પામ્યા. બક્ષા અનિત્રે આ વાત જાણી ત્યારે તે પોતાનો ધિક્કાર કરાવે સંતાપ કરવા લાગ્યો કે, અરે! 'મારું બૂંડું' કરતાં બિચારા મંત્રીઓ માર્યા ગયા!! જે-હું ન જાણ્યો હતો, તે એ મંત્રી એને મારા નિમિત્ત મરવા વારે ન આવત. માટે મારા જન્મને ધિક્કાર છે, ઇત્યાદિ. દુષ્ટ મંત્રીઓ કેવાં કાવતરાં કરે છે, તથા પોતાના રાજા જે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારા હોય છે તેમનું મન જમાવીને નેમની પામે કેવા અનર્થ કરાવે છે, તે સર્વનો વધાર્ય ચિતાર આમાં મહાકવિ પ્રેમાનંદે આપ્યો છે.

ખનિત પછી ક્રુપ રાજ્યનું ચરિત્ર છે. એણે મધ્યા મય કર્યા હતા તથા મળના તમામ કર એણે માફ કર્યા હતા, એ વિના-એમાં વિશેષ જાણવા જેવું નથી. વિવિંશ રાજ્ય પશુ બંધો હતો તેને શત્રુઓએ કપટથી માર્યો. ખનીનેત્રના ચરિત્રમાં બે દરજ્જાની વાત જાણુ રમજ્જ ઉપજ્જવનારી છે એક દરજ્જા વાંઝિયું હોવાથી મરવાને તૈયાર થાય છે ત્યારે જીવું દરજ્જા જોડોજી કુટુંબી હોવાથી મરવાને આજ્જ કરે છે. આ ઉપરથી જન્ને રિધિનિઓ દુઃખદાયક છે એમ બોધ થયો છે. કરંધમના પુત્ર અવૈક્ષતનું ચરિત્ર વાંચનારની મનોવૃત્તિને લગાર વધારે વિરિમત કરે એવું છે. અવૈક્ષતની માતાનું નામ વીરા હતું. વીરા રાજ્યકાજમાં કુશળ હતી, તે જાણવાને તેની કિમિચ્છક વતની મુક્તિ વણી છે. જે કાંઈ જે કાંઈ માગે તે આપવું, એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી તેને કિમિચ્છક વત કહે છે. તેનો પુત્ર એક સ્વયંવરમાં ગયો હતો ત્યાં બીજા રાજ્યઓથી દાંપ્તો હતો તે દિવસથી પ્રતિજ્ઞા કરી બેઠો હતો કે મારે સ્ત્રી પરજીવી નહિ. પણ તેની માની ઉપરની મુક્તિથી તે પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને તેને સ્ત્રી પરજીવાની ફરજ પડી હતી. વેદનાં ઉપનિષદોમાં પ્રખ્યાતિ પામેલો મરુત રાજ્ય એ અવૈક્ષતનો પુત્ર હતો. મરુત રાજ્યએ મોટા મોટા મય કર્યા હતા. એની મા બ્યારે વનમાં તપ કરતી હતી ત્યારે નાગસોકો એ તેના ઉપર ઉપકાર કર્યો હતો તેના બદલામાં પ્રસંગ આવ્યે તેના પુત્ર-થી બચવાનું વરદાન નાગસોકોએ મેળવ્યું હતું. આથી જન્મત થયેલા નાગસોકોએ મરુતના રાજ્યમાં વસનારા ઋષિઓને દંશ કર્યો તેથી તે મરી ગયા. મરુતે તે જાણીને નાગસોકોને શિક્ષા કરવાને તૈયારી કરી તે વારે તેના બાપ અવૈક્ષતે તેને વાંધો. પણ તે તેણે ન માન્યું અને કહ્યું કે, પિતાનું વચન માનવા કરતાં પ્રજનનું રક્ષણ કરવું એ હું ઉત્તમ ક્ષત્રિવધર્મ માનું છું. આથી બાપ દીકરા વચ્ચે મુદ્દ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો, પણ બીજાઓએ વચમાં પડી તે માંડી વાળ્યો. નરિષ્પંત અને દમ રાજ્યનાં ચરિત્ર પણ તેવાંજ બોધક ■ 'પિતાનું વેર લેવું' એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે એવો બોધ દમરાજના ચરિત્રમાંથી મળે છે. છેવટે અંધના સ્ત્રોકની સંખ્યા, પુરાણ સાંભળવાનું ફળ વગેરે લખી પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

આ અંધ આદિથી અંત સુધી વાંચનારને સમજશે કે એમાં દામદામ પ્રવૃત્તિ માર્ગનો ઉપદેશ કર્યો છે તથા તેની સાથે નિવૃત્તિ

માર્ગને પણ વખાણ્યો છે ત્યારે એ ઉપરથી એમ સમજવામાં આવે છે કે મનુષ્યે 'વ્યવહારમાં રહીને વ્યવહારે' પ્રતિપાદન કરેલા નીતિના ધારાઓનો અભ્યાસ કરવો, મૃદસ્થ થવું, ન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરવું, ઉપા-
 નેંદ્રું ધન કુટુંબપોષણાર્થે અને પરોપકારાર્થે ખર્ચવું, નીતિને માર્ગે વર્તવું, સંસારનો તમામ પસારો સ્વપ્નવત્ જાણીને તેમાં વૃદ્ધિદાનિથી દર્શિ શોક ન કરવો અને મૃત્યુને માટે સદૈવ તૈયાર રહેવું, એ આ મૂંઝનો સારસ્પ ઉપદે-
 શ છે. આખા મંથને એક વાર ફરીથી ફરવી જોઈએ તો આપણને તેમાં શું દેખાય છે ? પદ્મીઓની કથા, તેમને કરેલા નૈમિનિના પ્રશ્ન, દર્શિકાંદ્રાખ્યાન (સત્યવ્રત), જડની કથા (પરલોકગ્ઝાન), મદાલસાખ્યાન (દંપતીની પર-
 સ્પર અચળ પ્રીતિ) અલકાંખ્યાન (માતાનું મમતા સંહિત શિક્ષણ) મન્વંતરની કથાઓ, અને રાજાઓનાં ચરિત્ર. સમગ્રાં વર્ણનમાં પ્રેમાનંદની આદિથી અંતસ્કુદી એકજ શૈલી માલમ પડે છે. આ પુસ્તક સંવત્ ૧૭૬૫ ની સાલમાં લખાયું છે એમ કવિ કહે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે પ્રેમાનંદની મધ્યકાળની આ કવિતા છે અને તેથીજ પરિપક્વ વિચારવાળી છે. એકજ વર્ષમાં આવડા મોટા આખા પુરાણનું ભાષાંતર કવિએ રિયર-
 પછે કરી નાખ્યું છે અને તે પણ તે પોતેજ એક જગોએ, કહે છે તેમ ધન વગેરેની ઇચ્છા રહિત, એ બહુ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર છે. કવિની દૃઢતા, ટેક, ધીરજ વગેરે ગુણોને બતાવનાર એ મોટું દૃષ્ટાંત છે. આ અથ દેશીબદ્ધ છે તથા દેશીઓમાં ચરણે નાનાં મોટાં જણાય છે તેથી કવિતા કરવાની કેટલીક ત્વરા કવિએ કરી હશે એમ લાગે છે પણ તે સાથે આશ્ચર્ય એ છે કે ન્યાં કુવિને જરૂર લાગી છે ત્યાં તેણે-છંદ, વ્રત, પણ લખ્યાં છે અને તેમાં કોઈ જગોએ ક્લેશ વધતું ખૂટતું નથી. માનસાએને જાણનારાં કહે છે કે એ દેશીઓ પ્રમાણે ગાતાં કાંઈ વધવટ બાંધ કરતી નથી, અને પ્રેમાનંદને ગાનશાસ્ત્રનું સારૂં જ્ઞાન હતું એ તો તેના અંથે વાંચનારના જાણવામાં આવ્યું હશેજ, તો એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે ત્વરાથી કવિતા કરવા માટે નહિ પણ દેશી-
 ઓ જે અમુક રાગ પ્રમાણે ગવાય છે તેમાં તેવો વધારો બાંધ કરી ન હોવા-
 થી બુદ્ધિપૂર્વકજ એવો વધારો થવા દેવામાં કવિએ હરકત લીધી નથી. જો એમ ન હોય, અને ત્વરાના કારણથીજ પદો નાનાં મોટાં થયાં છે એમ મા-
 નીએ, તો તે ત્વરાના કામમાં અહરમેજ અને માત્રામેજ છદો તે દાખલ કરત નહિ.

રૌચ્યમન્વંતરાખ્યાન.

કકલુ' ૧૬૫ મું.

રાગ સામેરી.

- નમું ગુરૂ ગણનાયક દેવ, સાધુ ઉભયની સમ્યક્ રોવ;
તણ તન મનથી અહમેવ, મસન્ન યાગો ઉભય તતમેવ. ૧
- શારદા માત કહેં મણામ, કરો કૃપા મુને મહાધામ;
કામના માર્કડેય કરવા પૂર્ણ, આઈ કરો વિદ્ય મારાં મૂર્ણ. ૨
- અભિકા દંભિકા સંહાશ્ય, ભકિત વિમની ધ્યાને ધાર્ય;
નથી અર્ચકાને ઉદ્યોગ, કરવો પ્રાકૃત સંસ્કૃતનો સંજોગ. ૩
- મોહું કામ લીધું મેં માથે, જાણી મૂઢમતિ સા' હાથે;
પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા કરાવે, આઈ તારો તો દિન કા'વે. ૪
- લોક લાડીલો કે'તા આવે, સરસ્વતી ઉપાસક દિન કા'વે;
એવુ વેણુ કરાવો સત્ય, માગું અદ્વયમતિ મહામત્ય. ૫
- હવો કહેં કથાનો આરંભ, કરજે નારા અરિકેરો દંભ;
માર્કડેય કહે કૌશુકિ મુણ્ય, રૌચ્ય મન્વંતર મહાપુણ્ય. ૬
- જામું મન કરે રખે તુંય, આ મન્વંતર કહું હુંય;
રૂચિ નામે પ્રજાપતિ પૂર્વે, અહંમમતા તણ અપૂર્વે. ૭
- નેણે છત્યાં નિદ્રા ને લય, કરતા અઢન અર્પાનપર મહાવય;
તેને અગ્નિહોત્ર વિનાના જોઈ, જેને ઘરખારકેરી નવ સોઈ. ૮
- કરતા બોજન મળતું તેહ, આશ્રમ જાંધી ન રે'તા જોહ;
સંગ રહિત રે'તા સદા, જોયા તેના પિતૃએ તેને કદા. ૯

૩ દંભિકા-દંભિક મનુષ્યોને. અર્ચકાને-ધન મેળવવામાટે. ૫ લાડીલો
—(સરસ્વતીનો). ૬ આશ્રમ ઈન્દ્ર-ગૃહસ્થાશ્રમ સ્વીકારીને કે અમુક સ્થાન
વસવા માટે મુકરર કરીને.

- પિતૃઓ મળી સર્વે ભાખ્યા, તેમણે ગૃહસ્થના ધર્મ દાખ્યા;
 પિતૃઓ કહે સુણ્ય તું પુત્ર, કેમ તે માંડ્યું નથી ઘરસૂત્ર. ૧૦
 પુણ્યકારી પત્નીગ્રહણ કેમ, કર્યો નથી ધરી શું વેમ;
 સ્ત્રી પરણીને ગૃહસ્થ થાયું, છે એ હેતુ સ્વર્ગ મુક્તિએ જોને જાણું. ૧૧
 નિરંતર સ્ત્રીરહિત રે'તા જોહ, પડે તે બાંધનમાં નિઃસંદેહ;
 ગૃહસ્થાશ્રમી નર નિર્વાણ, સમસ્ત સુર ઋષિ પૂજે જાણ. ૧૨
 પિતૃ અતિથિ પૂજે તેહ, તેવડે પરલોકે સુખી કરે દેહ;
 સ્વાહા ઉચ્ચારે કરી દેવ, કરે સ્વધા ઉચ્ચારે પિતૃની સેવ. ૧૩
 અતિથિ ભૂતાદિક જોહ, અન્ન અર્પ્યે આનંદ તેહ;
 તો ક્યમ તું રહ્યા આમ, ન સાધ્યું અમારા ઋણતું કામ. ૧૪
 મનુષ્યઋણ જાળવી નવ જાણ્યું, દેવઋણ પૂરું ન પિછાન્યું;
 ભૂતાદિકઋણ ભૂકી ગયો તું, દિન દિન પ્રત્યે બાંધાયે શું. ૧૫
 પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા પાપે, અલ્યા નાકે તુંને કોણ રાખે ?
 દેવ પિતૃ ને ભૂતાદિક, તેં વપ્ત કર્યા ન ઠીકાઠીક. ૧૬
 તોય મૂઠપ ગાયો શું, રૂકી ગતિ વાંચે છે તું;
 હે પુત્ર માનવું અમારું જોણું, કહીએ સુણ્ય તને છે જોણું. ૧૭
 તારે આ જન્મે મૃત્યુલોકે, રે'ણું પડશે ભોગવી દુઃખ શોકે;
 મૃત્યુ થયા પછી નિર્વાણ, થઈશ તું નરકભોક્તા પ્રમાણ. ૧૮
 આવી મળશે અન્ય જન્મે દુઃખ, નહિ કોઈ ત્યાં જીવે તારું મુખ
 રૂચિ કે' સુણો પિતૃદેવ, જે કરવો સંસાર ધરો અહમેવ. ૧૯
 તે ગહાદુઃખ ને પાપકેરો, સમજ્યો સાચેસાચો એ કેરો;
 છે અધોગતિનું કારણ જોહ, થયા હું પૂર્વથી નિઃસંદેહ. ૨૦

૧૧ પત્નીગ્રહણ—સ્ત્રીનું મદણ કરવું—સ્ત્રી પરણવી. ૧૪ ન સાધ્યું ૬૦—અર્થાત્ અમારું ઋણ કેમ આજ ન કર્યું કે ૧૬ નાકે—સ્વર્ગમાં. ૧૮ નરકભોક્તા—નરકનું દુઃખ ભોગવનારો.

એમ સમજી પાણિગ્રહણ નથી કર્યું, એમાં શું પ્રહય મેં મારું હર્યું?
હું જે માણ્યાયમ કરીને જાણુ, કરું છું આત્માસંયમ પ્રમાણ. ૨૧
તે મુક્તિ આપનારું નિર્ધાર, નવ તારે કદાપિ નાર;

સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવાયકી, આત્મસંયમ રે' નવ ટકી. ૨૨

મમતા રૂપ કર્મમે ખરડાયો જેહ, એવો થયો અજાણુ આત્મા એહ;
તેને ત્યાગી પ્રરૂપો ચિત્તરૂપ જાણે, નિત્યપ્રતિ ધુએ મહાખજે. ૨૩

એહ માર્ગે ઉત્તમ મેં માન્યો, જે નથી વેદાદિકર્મા કંઈ જાનો;
અનેક જન્મથી સિંચાયલો જેહ, કર્મરૂપ કર્મમે ગુંદાયલો એહ. ૨૪

આત્મા જેહ જાણો અપાર, તેને ઈંદ્રિજીત જાણે નિર્ધાર;
પછે સમ્યક્ વાસનાજાણે તેને, જાણે ધોવો જોઇએ જેને. ૨૫

કહે પિતૃ ઈંદ્રિયજીત નરે, જોઇએ આત્મા ધોવો એવું ધરે ઉરે;
એહ ખરી કથા કહી તેં સુત, પણ જે તું પધે આવેછે તે તૂત. ૨૬

નથી ઘટિત મારગ એહ, તેના ટાળું સહુ સંદહ;
ફલેચ્છા કર્યાવિના જાણુ પાંચ, સ્વાધીન કરવાં તારે સાચમાચ. ૨૭

પૂર્વ કર્મથી ઉપજેલાં જેહ, ભલાં ભુડાં ફળ તો તેહ;
ભોગવવાપડે નિર્વાણ, પાપનાશક થાય પ્રમાણ. ૨૮

• એ પર ફલેચ્છા વિહીન, અહૈતુક કર્મ કર્યે થવાય ન દીન;
એમ ધાર્યે બંધનમાં ન પડાય, ગ્રહસ્થધર્મે ન કાંઈ અડાય. ૨૯

હે સૂત નરે પૂર્વજન્મે કરેલાં પાપ, પ્રહયફળ સુખદુઃખ અમાપ;
જે પ્રાપ્ત થાય છે પ્રમાણ, તે રોજ ભોગવ્યાથી નિર્વાણ. ૩૦

થાય પૂર્વકેરાં કર્મનો કાય, એમ માન્યો સાચ પુરાણે ઉદય;

૨૪ ગુંદાયલો—ખરડાયલો. ૨૫ સમ્યક્ ઇ—સમ્યક્ (સારી) વાસના રૂપી જળથી. ૨૭ ફલેચ્છા ઇ—ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના તારે પાંચ જાણુ સ્વાધીન કરવાં—અર્થાત્ અદા કરવાં. ૨૯ અહૈતુક—ફળના હેતુવિનાનાં.

- વિવેકીજન તો એવી રીત, કરે આત્માશુદ્ધિકેરી પ્રતીત. ૩૧
- વળી કરે રક્ષણ આત્માનું એમ, સદા સર્વદા ધારી દોમ;
- કિંતુ અવિવેકે કરી સત, પાપ રૂપ કર્મને લેપાય ન નૂત. ૩૨
- શ્રિ કહે સુણો પિતૃદેવ, વેદ કર્મભારી અવિદ્યા કહી છે એવ;
- તો તમે કેમ કરો ઉપદેશ, મુને કર્મ માર્ગે કરાવવા પ્રવેશ. ૩૩
- પિતૃઓ કહે તારી જે વાત, સર્વ સાચી છે પ્રખ્યાત;
- કર્મ એ અવિદ્યા પણ સત્ય, અસત્ય નથી હે અપત્ય ! ૩૪
- કિંતુ વિદ્યા પ્રાપ્તિ કરવાનો હેતુ, માન્ય નિશ્ચય કર્મ એ તું;
- વિહિત કર્મ ન કરવાવડે, અસત પ્રયો સંયમે અડે. ૩૫
- એ સંયમ મુક્તિ ન આપે જાણ, નાખે અધોગતિએ નિર્વાણ;
- હે મુત વિહિત કર્મના કરી ત્યાગ, તું માને થયો મનથી મહાભાગ. ૩૬
- હું કરું આત્માને શુદ્ધ સ્વરૂપી, પણ ખરું જોતાં તું કરે કરૂપી;
- તું તેના લોપ કરવાવડે, ઉપજેલા પાપે લેપાઈ પડે. ૩૭
- મુક્તિપુરાસર ચોજ્યું વિષ, તેની પરે કરી કંઈ મિષ;
- અવિદ્યા ચોજી જો હોય, તો નર ઉપકારકારી થાય સોય. ૩૮
- કિંતુ અવિવેકે જો ચોજાય, તો તો સત્ય બંધને પકાય;
- એમ છે માટે મુત સાક્ષાત, કરચ વિધિપૂર્વક સ્ત્રીગ્રહણની વાત. ૩૯
- પરલોક સિદ્ધિ કર્યા વિના તારો, જન્મ નિષ્કૂળ આ જાઓ સારો;
- શ્રિ કહે હો પિતૃદેવ, હું વયવૃદ્ધ થયો છું એવ. ૪૦
- તેની કરે કયી કન્યકા સેવ, કે કોણ દે કન્યા તતખેવ;
- પરણવી પત્ની દરિદ્રી નર, છે હે પિતૃઓ તે દુષ્કર. ૪૧

૩૨ નૂત—નવીન (કર્મ). ૩૪ અપત્ય—પુત્ર । ૩૫ વિહિત કર્મ—જે કર્મ કરવાની ફરજ છે એવી રાત્રે જેના વિષે આગ્રા આપી હોય એવાં કર્મ. સંયમે અડે—સંયમ સિદ્ધ થતો નથી.

પિતૃઓ કહે સુત તુંય, અમારું વચન માને ન શુંય ?
હા ! તેથી પડવું પડશે અમારે, તું તેણે અધોગતિનિશ્ચય ધારે. ૪૨
માર્કંડેય કહે મુનિસત્તમ, એ રીતે વચન કહી ઉત્તમ;
તેના પિતૃઓ આવ્યા હતા જોઈ, તે તેના દખ્ખતાં નિઃસંદહ. ૪૩
જેમ વાયુએથી દીવો જોલાય, તેમ એકાએક અદર્શ તે થાય;
આવું આવું પુરાણી ગાય, કર્મપુચ્છ સાહી મકલાય. ૪૪
કરે યેર ઉતરવા દઢભાવ, સાધી લે સધામ તેટલો દાવ;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રચ્યુપાખ્યાને પ્રમાણે. ૪૫
થયો પંચનવતિતમોધ્યાય, જે દિન પુરાણી કાને ગાય;

વસંત.

દિન પુરાણી કાને ગાય નિશ્ચે, પુરાણકેરી પેર રે;
માધવ ઉમાધવ દિન ઉપર, કરશે સમ્યક્ મેં રે. ૪૬

કંકણ ૧૬૬ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દિનરાજ છ, કથા કહું છું તારે કાજ છ;
રૂચિને પિતૃવેણે થયો ખેદ છ, સર્વોગે થયો અતિ પ્રસ્વેદ છ. ૧

હાળ,

પ્રસ્વેદ થાતો અંગ અતિશે, રૂચિને નિર્વાણ;
તે દિનકન્યા ઇચ્છિતો, ફરતો સકળ પૃથ્વી પ્રમાણ. ૨
કિંતુ કન્યા તેહને, નવ મળી કંઈથી પિત્ર;

- પિતૃવચન રૂપી અગ્નિ નેને, સાગ્રુ શાગ્રુ લાગ્યો સિમ. ૩
- તેવડે બળતો નથી કરતો, ઉદ્દેગ થરતો મન;
- ચિંતા ચતુર કરતો ધારી તે, હું શું કરું કે' અનુદિન. ૪
- હું ક્યાં જાઉં ને ક્યાં રહું, ક્યાં મને સ્વત્વ નાર;
- પાણિમહાણ કરું કેમ પેરે, જેણે પિતૃઉદ્ધ ધાપ નિર્ધાર. ૫
- એ રીતે વિચારકરતાં, તે મહાત્માને ત્યાંહી;
- મતિ મૂઝી સદે છે, જાણું કેમજમૂ જ્યાંહી. ૬
- આ દહવડે ક્યાં જાણે, એમ વળી આવતો વિચાર;
- પછે પ્રભાકેરું આરાધન કરવા, કયો તેણે નિર્ધાર. ૭
- આશ્રન વાળી શુભ દાળી, બેઠા વિધિ આરાધવા;
- નિયમ પાળી યમ ધારી, બેઠા નારી પ્રામવા. ૮
- રાત સંવત્સર સુરકેશ, તે કરતો તપ નિર્વાણ;
- જેઠ કુઃખી તેને રીઝિયા, પછે પરમેષી મમાણ. ૯
- જે જ્યોતપિતામહુ પ્રજા ભારે, તેણે આપિયું દર્શન;
- માગ્ય માગ્ય એમ કહ્યું મુખથી, હું થયોહું મસજન. ૧૦
- તપ જગતકેરી ગતિકર્તા, જોયા પ્રભાદેવ;
- શિરસાષ્ટાંગ નમી તેને, કરતો રૂચિ સમ્યક્ સેવ. ૧૧
- પિતૃકેશ વેણથી જે, કરવાની ઇચ્છા હતી;
- તે મનસા પોતાતણી, વિધિપાત્ર કરતો હતી. ૧૨
- તેનું ઇચ્છિત સર્વ સાંભળી, રૂચિ દિનને કે'તા દેવ;
- વધા પ્રભા ભાવણ, તું મળપતિ થઇશ તતખેવ. ૧૩
- તારે મળ ઉપજવવી, કરવા પ્રુત ઉત્પન્ન;
- કર્મ કરતાં અધિકારવાળો, તું સિદ્ધિમાત્ર થઇશ પાવન. ૧૪
- તારા પિતૃઓએ કહ્યું તુજને, તે મમાણે કરચ નારી;

- એ મનોરથનું ધ્યાન ધરીને, કરય પિતૃપૂજા સારી. ૧૫
- એમ સંતોષારો પિતૃ તારા, ત્યારે તુંને આપશે પત્ની પુત્ર;
- પિતામહ સંતોષાયલા તે, મંડાવી દે ધરશ્રવ. ૧૬
- તે મનવાંચિત સર્વ આપે, એમ વદે વેદ પુરાણ;
- માર્કંડેય કહે ક્રોધક્રુદ્ધિ એત્રી, અવ્યક્તજન્મા વિધિ ભાષેવાણ. ૧૭
- એવું વચન શ્રદ્ધાનું સુણીને, તે દિન ગયા સરિતાતીર;
- એકાંત સ્થળપર ખેડી તેણે, પિતૃતર્પણ કયું ધરી ધીર. ૧૮
- ભક્તિએ કરી નમાવ્યા છે, ઉભય જેણે સ્તંભ;
- તેણે અપૂર્વ આદરે કરી, તોડ્યા અન્ય ધર્મના બંધ. ૧૯
- એકાગ્રચિત્ત કરી અહરનિશ, આ સ્તોત્ર વદતો મુખ;
- તેણે સ્તુતિ કરી ને પેર તે હું, સ્તમ્બક જણાવું યુગ. ૨૦
- ૩૫૧ કહે ને દેવથી પણ, ઉર્ધ્વ લોકે વસતા;
- એવા પિતૃને હું ભક્તિભાવે, કરું નમસ્કાર ઉલ્લાસતા. ૨૧
- હે સ્વધા શબ્દ જોના અંતમાં, એવા મંત્રે કરી નિર્વાણ;
- શ્રાદ્ધ સમયે શૂર જેનું, તર્પણ કરે પ્રમાણ. ૨૨
- ભાગ્યેભવ વા મુક્તિદંત્રી, ને મહર્ષિ કેવાય;
- તે મનોમય શ્રાદ્ધે કરી જેમનું, તર્પણ સ્વર્ગ કરે સુખદાય. ૨૩
- નમસ્કાર તે પિતૃજાને, મારો સદા સર્પદા હોય;
- સ્વર્ગે શ્રાદ્ધ સમયે સિદ્ધ લોકો, જોને વીસરે નવ સોય. ૨૪
- સર્વ અનુત્તમ દિવ્ય બલિદાને, જેમને વ્રત કરતા સાર;
- તેવા પવિત્ર પિતૃને સદા, હું કરું નમસ્કાર. ૨૫
- આત્યંતિક સિદ્ધિને વાંચતા, તે વળી સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ;
- એવા ગુણકો પિતૃભક્તિએ, સહુ ત્યાગતા દુઃખ નેષ્ટ. ૨૬

- શુદ્ધ અંતઃકરાગ કરીને, જેનું કરે પૂજન અપાર;
તેવા પિતૃને લલિત સહિત હું, કરું નહે નમસ્કાર. ૨૭
- અભીષ્ટ જનને પ્રિય હાતા, જે પિતૃ કરું શ્રાદ્ધ;
તે સમયે શ્રદ્ધાપૂર્વક સહુ, જગતી પરના જન તથા બાધ:— ૨૮
- પૂજન કરેછે મેમથી અતિ, સર્વથી શ્રેષ્ઠ માની નિર્ધાર;
તેવા પિતૃને ભાવેકરી હું, કરું નમી નમી નમસ્કાર. ૨૯
- ઇચ્છિત અભીષ્ટ મનોરથ પૂરનારા, મળપતિપણ આપનારા જેહ;
જે પૃથ્વીપર પૂજય છે અતિ, ઘણું પિતૃદેવ નિઃસંદેહ. ૩૦
- જન મેમ અતિશે ધરે જે પર, તે પિતૃદેવને વારંવાર
હું ક્ષેમ થાયા વેંમ તથાને, કરું નિરંતર નમસ્કાર. ૩૧
- અરણ્યવાસી મિતાહારી, જેણે તપે પ્રસાદ્યાં પાપ;
એવા ઋષિઓ વનમાં ઉપજેલાં, જે પુષ્પફળ અમાપ. ૩૨
- તેવડે શ્રાદ્ધમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક, કરે પૂજન જેનું અવિધાર;
તેવા પિતૃને નેહે કરી હું, કરું વારંવાર નમસ્કાર. ૩૩
- ત્રેલોક્ય વ્રતને આચરનારા, મન સ્વાધીન કરતા જેહ;
એવા બ્રહ્મમુનિ પણ સદા જેનું, કરે શ્રાદ્ધ રહિતસંદેહ. ૩૪
- તે સમાધિએકરી શ્રાદ્ધ કરતા, નિત્યમતિપૂજા પામતા પાર;
તેવા પિતૃસતતમને સદા હું, કરું નેહે નમસ્કાર. ૩૫
- ત્રિલોકીમાં ફળ આપનારા, જે પિતૃઓને સહુ સન્નિય સાર;
કરે તૃપ્ત વિધિપુરઃસર કલ્પે, તેને હું કરું નમસ્કાર. ૩૬
- સ્વર્ગમાંસકત જે દૈરઘ કા'વે, તે પુષ્પ ધૂપ અન્ન ને વાર;
ઈત્યાદિવડે કરે પૂજન જેનું, તેવા પિતૃને કરું નમસ્કાર. ૩૭
- જે મહીપર કે'વાય મુકાલિન નામે, શૂદ્રે શ્રાદ્ધે અરચિયા અપાર;

ને અભિલાષીના અભિલાષ પૂરે, એવા કૃપાળુ થાઓ.	૪૯
સુરપાણું ને દંદ્રપાણું, એથી અધિક વૈભવ આપે;	
ને પુત્ર પશુ બળ મંદિર આપે, કેટલે કેડાં કાપે,	૫૦
ને ચંદ્રકેશ કિરણમાં, સૂર્યચિંતનમાંદે જાણ;	
ઉન્નતી વિમાને વાસ વસતા, સદા સર્પદા પ્રમાણ.	૫૧
તે પિતૃઓ આ શ્રાદ્ધ મધ્યે, અર્પેલા અન્ન જળે આજ;	
ગંધાદિકે કરી પ્રહિ પામે, થાઓ તૃપ્ત પિતૃ મહારાજ.	૫૨
ને અગ્નિમાં હવિષ્ હોમે, તૃપ્તિ પામે પૂર;	
ને દિવ્યશરીરમાં વાસ વસીને, જોજન કરે મધુર.	૫૩
ને પિંડદાને હર્ષ પામે, તે પિતૃ આને સર્વ;	
આ અર્પેલા શ્રાદ્ધે કરી, અન્નજળથી પામે ધર્મ.	૫૪
ગેંડાકેશ આભિપવડે, ઉત્તમ મહુર્ણિઓ જાણ;	
દિવ્ય મનોહર સુરમિય ને, શ્યામ તિલ્લ નિર્ધાર.	૫૫
ત્યમ સમય પર ને શાક મગતું, તેવડે જેને કરાય પ્રસન્ન;	
તે પિતૃ આ સ્થળમાં સદા, મુજપર રીઝો મહામન.	૫૬
ને સુરે અર્ચેલા પિતૃને, અતિ મિષ કલ્પ નિર્ધાર;	
તે સમાન મેં અર્પેલાં સહી, થાઓ કુસુમ ગંધ ને આરં.	૫૭
સર્વ દર્શતિથિએ અષ્ટમીએ, સાંપત્સરિક શ્રાદ્ધ મોઝાર;	
નાંદીશ્રાદ્ધે થાય જેનું, પરમ પૂજન અવિધાર.	૫૮
પૃથ્વીપર મત્સ્યેક દિવસે, ને ગ્રહણ કરે પૂજન;	
તે મારા પિતૃ આ શ્રાદ્ધથી, થઈ તૃપ્ત થાઓ પ્રસન્ન.	૫૯
તે દિવ્યપૂજ્ય સમયે છે, ઉન્નતી કેમળ સમાન;	
મૃગલાંચન વિણ ચંદ્ર જેવા, કોઈ કહે મહાન.	૬૦

૫૮ દર્શતિથિએ — અમાવાસ્યાએ. નાંદીશ્રાદ્ધ — નાદીમુખ થયેલા પિતૃઓનું શ્રાદ્ધ ને માંગલિક અવસરે કરવામાં આવેછે તે.

- સત્રિયજનને જોઈ છે, પ્રગટતા પ્રભાકર જોવા;
જે વૈશ્યને સુવર્ણ સરખા, શુદ્ધ કે'વા એવા. ૬૧
- ગળી જોવા રંગના જે, ગૂદને નિર્વાણ;
તે પિતૃઓ મેં નિવેદેલાં, ક્રુપ ગંધ ધૂપ પ્રમાણ ૬૨
- અન્નનળ આદિક ને, અગ્નિ વિષે કરિયો દોષ;
તેવેડે થઈ મસત્ર મુજને, અંતોષાઓ પિતૃ સોમ. ૬૩
- હું સદા સર્વદા તેમને, કરું મેમ ધરી પ્રણામ;
જેઓ તૃપ્ત થવાને કારણે, મુરે પૂર્વે અદેલાં તમામ. ૬૪
- પછે અર્પણ કરેલા કલ્યાણનું જે, બોજન કરતા મહાન;
તૃપ્ત થયેલા જે તેવડે, આપી વૈભવ કરે સ્વસમાન. ૬૫
- તે કરેલા આ શ્રાદ્ધમાં, યાઓ તૃપ્ત સમ્યક્ પેર;
હું પ્રણામ કરીને સદા વાંચું, તે પિતૃદેવની મેંર. ૬૬
- જે યાનુધાન જૂન લયાનક અમુરનો, કરે મળઅશુભઅર્થનો નારા;
જે પ્રથમ મનાએ દેવમાં, જેને પુરંદર પૂજે મકારા. ૬૭
- તે આ મારા શ્રાધ્ધે તૃપ્ત યાઓ, મારો માની હોય પ્રણામ;
મેં તૃપ્ત કરિયા જોઈને, એવા અગ્નિજ્વાલા નામ. ૬૮
- અહિર્વિદ આજ્યપા ને, સોમપા પિતૃ દેવ;
આ મારે શ્રાધ્ધે તૃપ્તિ પામે, કર્યું મેં શ્રાદ્ધ તદ્દ અહુમેવ. ૬૯

૬૧ પ્રગટતા પ્રભાકર જોવા—ઉગતા સૂર્ય જોવા. ૬૪ જેઓ ૪૦—
જેમની તૃપ્તિ થવાને અર્થે અર્પેલાં બલિદાન જે પ્રથમ દેવો મહાત્મ
કરીને પછી પિતૃઓને અર્પણ કરેછે.

૬૫ ક્ર્યાન્ન—શ્રાદ્ધમાં આપવાનું માંસ રૂપ અન્ન. ૬૮ અગ્નિ-
જ્વાલા—એ નામના પિતૃઓ. ૬૯ અહિર્વિદ—પિતૃઓનું નામ. આજ્યપા
—ધી પીનારા પિતૃઓ. સોમપા—સોમરસ પીનારા પિતૃઓ.

- અગ્નિજ્વાલા પિતૃગણુ જે, રક્ષણુ કરો ભાગી દિશા;
 બહિર્વેદ દક્ષિણુ દિશામાં, પશ્ચિમે આજ્યપા રક્ષો નિશા. ૭૦
- સોમપા ઉત્તર દિશામાં, રક્ષણુ કરો નિર્ધાર;
 અર્ધમા ઉર્ધ્વે રક્ષણુ કરજે, કલ્પવાડનલ અધીએ આ વાર. ૭૧
- યાતુધાન જૂત પિશાચથી, અસુર દાષથી સર્વ દિશાય;
 રક્ષણુ કરજે પિતૃઅધિપતિ, હે યમ વીરા વરાય. ૭૨
- વિશ્વ વિશ્વલુક આરાધ્યને, ધર્મ ધન્ય શુભાનન સાર;
 જૂતિદ જૂતિકૃત અને જૂતિ, એ નવ ગણુ પિતૃના નિર્ધાર. ૭૩
- કલ્યાણુ કલ્પદ કર્તા અને, કલ્પ કલ્પાંતરાશ્રય નામ;
 પાપરહિત કલ્પહેતુ, એ ષટ્ ગણુ મહાઉદ્દામ. ૭૪
- વર વેરણ્ય વરદ પ્રુષ્ઠિદ, તુષ્ઠિદ વિશ્વપાતા જેહ;
 ધાતા સહિત છે સપ્ત ગણુ એ, કૌશ્ઠુકિ નિઃસંદેહ. ૭૫
- મહાન મહાત્મા મહિત ને, મહાબળ ને મહિમાવાન;
 એ પાપનાશક પિતૃકેરા, છે પંચ ગણુ મહાન. ૭૬
- તે પેર સુખદ ધનદ ધર્મદ, જૂતિદ એવા ચાર;
 પિતૃકેરા ગણુ ગણાવ્યા, પુરાણમાં નિર્ધાર. ૭૭
- એકત્રિંશ એવા પિતૃકેરા, ગણુ નામથી ગણાય;
 તે અખિલ વિશ્વમાં રહ્યા વ્યાપી, જે શ્રાદ્ધથી સંતોષાય. ૭૮
- તે સહુ તૃપ્ત થઈ સંતોષ પામે, કરો સર્વદા મારું કલ્યાણુ;
 જો જાણે પુરાણી સ્તુતિ આવી, તો લેવા ન રૂચિ કે' માણુ. ૭૯

૭૧ અર્ધમા, કલ્પવાડનલ—એ બે પિતૃઓનાં નામ છે. અધો—નીચેની દિશા. ૭૪ પાપરહિત—(કલ્પહેતુ) વિશેષણ.

૭૯ તો ઈન્—તો તેમના પ્રાણ લેવાનું રૂચિ (મુનિ) કહેતો નથી; પણ જો એવી સ્તુતિ ન કરે તો છગ—રપષ્ટ છે.

મનોરથ પૂરણ કરો રે, સુરનરનો પિતૃ દેવ;	
નમન હું ભાવે કરું રે, તણ તન મનથી અહમેવ.	૭
મન્વાદિ મુનિ મહા રે, સપિતા શશિ સુખાણ;	
અઘવસુ દેવતા રે, યમ અશ્વિનીકુમાર પ્રમાણ.	૮
પિતૃઓ તેતણા રે, જળ જલધિએ વ્યાપ્તમાન;	
હું એવા દેવને નમું રે, જેને શાએ માન્યા મહાન.	૯
નક્ષત્ર ગ્રહ અને રે, વાયુ વનિહ ને વ્યોમ;	
અંતરિક્ષ આદિતાણા રે, પિતૃઓ પૂરા અખિલ ભોમ.	૧૦
કર જોડી તેમને રે, કરું નહે નમસ્કાર;	
દેવર્ષિઓતાણા રે, જેહ ઉત્પન્ન કરનાર.	૧૧
સહુ જને વંદિયા રે, નિરંતર અક્ષય આપણહાર.	
એવા પિતૃદેવને રે, કરું હું નહે નમસ્કાર.	૧૨
પ્રજાપતિ કર્યપ મુનિ રે, ચંદ્ર વરૂણ આદિક દેવ;	
ચોગીશ્વર સર્વની રે, કરું હું હસ્ત જોડીને સેવ.	૧૩
સપ્તલોકે રહ્યા રે, સપ્તગણ રૂપે મહાન;	
છે જેને ચક્ષુ ચોગની રે, એવા સ્વયંભૂ શ્રદ્ધા ગુણવાન.	૧૪
નમું હું તેમને રે, થાઓ પિતૃદેવ પ્રસન્ન;	
ચતુર ચંદ્રતાણા રે, જેહ આધારભૂત ઉત્પન્ન.	૧૫
ચોગમૂર્તિ મહા રે, એવા પિતૃગણને આજ;	
જગતપિતા ચંદ્રને રે, નમું થાવા માડું કાજ.	૧૬
અન્ય અગ્નિ રૂપી રે, જે જે પિતૃઓ કે'વાય;	
નમન કરું તેમને રે, જેથી મુખ શાંતિ અતિ થાય.	૧૭
કારણ એમ કરવાતણું રે, હું આજ કરું વિષ્ણવાત;	

છે સમગ્ર વિશ્વતાણા રે, આધાર સોમ અગ્નિ પ્રખ્યાત.	૧૮
ને તેજ ને વજ્ર વિષે રે, છે ચંદ્ર સૂર્ય મહાન;	
મહાપાવકતાણી રે, રહી મૂર્તિઓ દેહીપ્રમાન.	૧૯
ને વગત રૂપી મહા રે, લાગે જ્ઞાનરૂપો નિગમ બાણ;	
એવા સહુ યોગીને રે, વળી કરી પિતૃઓને પ્રમાણ.	૨૦
હું સ્થિર ચિત્તે કરી રે, વારંવાર નમું નિર્ધાર;	
સ્વધાભક્ષક સદા રે, થાઓ મસન મુજને સાર.	૨૧
માકુંડેય કહે કૌશ્લકિ રે, એ પેરે રતવિધા જોડ;	
દશે દિશા વ્યાપી રહ્યા રે, કરતા મકારા પૂરાણુ તોડ.	૨૨
એવા પિતૃઓ નીકળ્યા રે, એકાએક બાહરે ત્યાંય;	
રૂચિએ સુમન ઘાણું રે, ગંધાદિક નિવેધાંતાં જ્યાંય.	૨૩
અલંકૃત તેવડે રે, ઊભા સ્વયં પાસે પિતૃદેવ;	
રૂચિએ નેહો નિરખિયા રે, કે મહામુનિ રીઝયો તળજેવ.	૨૪
પુનઃ ભક્તિવડે રે, કરતો હસ્ત જોડી પ્રણામ;	
મત્યેકને ઓળખી રે, વારંવાર ઉચરતો આમ.	૨૫
તમને નમન કરું રે, વળી કે'ં કરું તમને નમસ્કાર;	
* એમ મહાભાવથી રે, કુંવા લાગ્યો વારંવાર.	૨૬
‘વરંબ્રહ્મિ’ બોલિયા રે, ત્યારે નેહો નમિયો તોડ;	
શિરસાભટાંગ કરી રે, તે બાહ્યો તે કહું જોડ.	૨૭
હરત જોડી રૂચિ કહે રે, અધુના મુજને પ્રજ્ઞાદેવ;	
મળ ઉપજવત્તા રે, કહ્યું છે સત્તર તજી અહમેવ.	૨૮
મારે આજ્ઞા તેમની રે, માનવી પિતૃદેવો સાર;	
માટે મળ ઉપજે સહી રે, એવી આજ્ઞા મુજને નાર.	૨૯

- મહાભાગ્યવતી રે, ઇચ્છું દિવ્ય દારા હુંય;
 પિતૃઓ કહે રે, શું સુત એવું ઇચ્છે તુંય. ૩૦
- તો મન આનંદદા રે, મળો આહિયાં પત્ની આજ;
 વાર થાઓ નહિ રે, એમ વધા પિતૃ મહારાજ. ૩૧
- તે નારી વિપે રે, જે થશે તુજથકી પુત્ર ઉત્પન્ન;
 તે મહામનુ થશે રે, જે નિરખી થશે સર્વ પ્રસન્ન. ૩૨
- તે મન્યંતરાધિપતિ રે, થશે બુદ્ધિવાન ને ગુણવાન;
 તારા અભિધાનથી રે, તે તો ઓળખાશે મહાન. ૩૩
- રૈવ્ય રૂચિનો સહી રે, કેવાશે ત્રણ લોકની માંય;
 પ્રસિદ્ધ પૂરો થશે રે, બાકી નહિ રે તેમાં કાંય. ૩૪
- તેના પુત્ર ઘણા થશે રે, તે પણ થશે મહાબળવાન;
 પરાક્રમી પૂરા થઇ રે, પૃથ્વી પાલન કરશે મતિમાન. ૩૫
- ધર્મજા તું સદા રે, થઇશ મળપતિ મમાણુ;
 ચાર પ્રકારની રે, મળ ઉપજવીશ સુખાણુ. ૩૬
- વળી કર્મેને વિપે રે, સમાપ્ત કરીકારવી અધિકાર;
 મેળવીશ સિદ્ધિ મહા રે, પછે આનંદીશ અપરમપાર. ૩૭
- જે નર ભક્તિએ કરી રે, સ્તુતિ આ સ્તોત્રે કરશે સાર;
 તેના પર પિતૃ સહુ રે, અમો પ્રસન્ન થઇશું અપાર. ૩૮
- સંતુષ્ટ થઇ તેહને રે, અરપીશું ભોગ ભોગ પાવન;
 આત્મજ્ઞાન ઉત્તમ સહી રે, આપીશું નિરોગિતા અનુદિન. ૩૯
- ધન અતિ અપીશું રે, વળી પુત્રપૌત્રાદિક મમાણુ;
 જેને ઇચ્છા સહુતાણી રે, તેણે આ સ્તોત્રે જપવા બાણુ. ૪૦
- પ્રસન્ન અમો થઈ રે, આ સ્તોત્રે કરી અપાર;

૩૪ રૈવ્ય ઇ—રૂચિનો પુત્ર માટે તે ‘રૈવ્ય’ મનુ કહેવાશે.

૩૫ ચાર પ્રકારની—બ્રહ્મા, હનિય; વૈશ્ય અને શૂદ્ર. ૩૯ અનુદિન—નિત્ય.

- શ્રાદ્ધ જમતા દિવકને રે, આ સ્તોત્ર ભણે ને સારે. ૪૧
- મીતિ અમને હપજે ઘણી રે, ઘડ મગટ તે શ્રાદ્ધ મોઝાર;
- અનુરાગ આણીને રે, રહું વરી તે ઠાર. ૪૨
- વળી આ સ્તોત્રથી રે, અમને અસપ મજશે શ્રદ્ધ;
- એમ પ્રાપ્ત પૂરું થશે રે, શ્રાદ્ધકર્મ રહિત બાધ. ૪૩
- વળી આ સ્તોત્ર ભણવાયકી રે, ને શ્રાદ્ધ શ્રોત્રિયવિનાતું હોય;
- દાપ ને પામિયું રે, અઘટિત દ્રવ્ય ઉપાર્જેલું સોય. ૪૪
- વિપરીત રીતે કર્યું રે, શ્રાદ્ધે કામ ન આવે એવી;
- દાપ પામી સહી રે, સહુ સામગ્રી તળવા નેવી. ૪૫
- દશ કાળતાણા રે, દાપ સંયુક્ત દયા હોય બાણ;
- વિધિવર્જિત કર્યું રે, વળી દંભથી શાસ્ત્ર પ્રમાણ. ૪૬
- તોપણ વૃષ્ટિ થશે રે, અમને સ્તોત્રપાઠયકી સુભાણ;
- અમને સુખદા રે, છે આ શ્રાદ્ધે સ્તોત્ર મહાન. ૪૭
- દ્વાદશ વર્ષની રે, વૃષ્ટિ આ સ્તોત્રે નિર્ધાર;
- આ શુભ સ્તોત્રેયકી રે, હેમંતઋતુ મોઝાર. ૪૮
- દ્વાદશદશ વર્ષની રે, અમને યાય વૃષ્ટિ મહાન;
- દ્વિગુણી શિશિર વિષે રે, યાય પ્રાપ્તિ બુદ્ધિમાન. ૪૯
- વસંત ઋતુ વિષે રે, સોળ સવત્સરની બાણ;
- શ્રીએ પણ તેટલી રે, સ્તોત્ર શ્રાદ્ધે ભગુતાં નિર્વાણ. ૫૦
- વિધિરહિત કર્યું રે, શ્રદ્ધ જેણે બાણી ભેધ;
- કિંતુ આ સ્તોત્રપાઠે કરી રે, અમો સમજલેહ સમ્યક્ સોધ. ૫૧
- વળી વર્ષા ઋતુ વિષે રે, અસપ વૃષ્ટિ કરનારું યાય;
- એવો મહિમા સ્તોત્રનો રે, અમારા સર્વ પિતૃગણ ગાય ૫૨
- સરદઋતુ વિષે રે, ને નર શ્રાદ્ધકાળની માંય;

આ સ્તોત્ર પાઠ પૂરો કરે રે, તે કહું તૃપ્તિ કેવી ત્યાંય.	૫૩
પંદર વર્ષની રે, અમને તૃપ્તિ આપે તેહ;	
જે ગેહ વિષે સદા રે, હોયે સ્તોત્ર લિખિત એહ.	૫૪
તે નિરંતર રહે રે, તેને ત્યાં શ્રાદ્ધ સમયે સાર;	
સદૈવ સન્નિધાનતા રે, અમો કરીએ અપાણુ નિર્ધાર.	૫૫
એવું છે માટે રૂચિ રે, તારે નિત્ય કરવું મહાભાગ;	
શ્રાદ્ધ વિધિએ કરી રે, ત્યારે કરવો ન આનો ત્યાગ.	૫૬
દિન જન્મતા લહી રે, અમને પુષ્ટિ કરનારું ભાણ;	
આ સ્તોત્ર તારે સહી રે, ભાણુવું તેમના સમીપ પ્રમાણ.	૫૭
જે હશે પુરાણી સમો રે, તેમાં કોઈરૂચિ ! જન્મનાર;	
તો નહિ અમે થશું રે, તારા પર પ્રસન્ન નિર્ધાર.	૫૮
નહિ તો સદા રે, આ સ્તોત્રે થઈશું પ્રસન્ન;	
કામ પુરાણીનાં રે, અમને અતિ ભય કરે ઉત્પન્ન.	૫૯
માઈડેય પુરાણમાં રે, ઇતિશ્રી હવો અધ્યાય;	
રૌચ્યમન્વંતરે રે, પિતૃવરપ્રદાનની માંય.	૬૦
સપ્તનવતિતમો રે, અહીં અધ્યાય પૂરો થાય;	
દિન યથામતિ રે, ગુણગણુ ભાવે કરી ગાય.	૬૧

વસણ.

ગુણ ગણુ ગાયે ભાવથી, સુણો શ્રોતા વડતા જન રે;	
પ્રયાસ આ પુર.ણી કાજે, સહુ માનો મહાસજ્જન રે.	૬૨

કંકણ ૧૬૮ મું.

રાગ નટની દેશી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય તુંય રે, કહું કયા વિસ્તારી હુંય રે;
 પછે તે સરિતા મધ્યમાંય રે, મનને આનંદ કરતા ત્યાંય રે. ૧
 પ્રજ્ઞોચા અભિધાનવાળી રે, તન્વંગી તરૂંશી ઊપજી બાળીરે;
 અનુત્તમ અપ્સરાકેરી જાતિ રે, એકાએક આવી ત્યાં જાતી રે. ૨
 આવી રૂચિ પાસે ઊભી રે'તી રે, જ્યાં સરિતા સમ્યક્ વે'તી રે;
 શ્રેષ્ઠ ભૂકૃદિવાળી બાળી રે, પ્રજ્ઞોચા અપ્સરા યોદ્ધા સંભાળી રે. ૩
 નમ્રતાપૂર્વક રૂચિને કે'તી રે, મધુર વચન હરી ચિત્ત લેતી રે;
 હે તપસ્વીમાં મહા શ્રેષ્ઠ રે, હું નારી નથી કંઈ નષ્ટ રે. ૪
 વરૂણપુત્ર મહાત્મા પુષ્કર જેહુ રે, તેનાથકી મુને ઉપજી તેહુ રે;
 અત્યંત રૂપવતી એક કન્યા રે, મારે વિષે અવતરી ધન્યા રે. ૫
 મુજને થયું એક એ સંતાન રે, તે પ્રસાંસનીય કન્યા મહાન રે;
 હું તમને તે કન્યારૂપે અર્પું રે, તમ તન પિતૃવચન તર્પું રે. ૬
 તેના સ્વીકાર કરો ભૂદેવ રે, તે સાધશે સમ્યક્ તમારી સેવ રે;
 ત્રિને વિષે મહાપ્રુષ્ઠિશાળી રે, મનુપુત્ર થશે ભાગ્યશાળી રે. ૭
 માર્કંડેય કહે ભાવતું હતું રે, તે ઔષધ વેદે કોંધું છતું રે;
 તેની મૂઠ કહે નવ નાય રે, એ ન્યાયે રૂચિ કે'તો હાય રે. ૮
 જ્યારે હા કહી તેણે જાણુ રે, અપ્સરા વચન કર્યું મમાણુ રે;
 ત્યારે અપ્સરાએ નદીમાંથી રે, કાંતિમતી માલિની તેડી ત્યાંથી રે. ૯
 સ્વકન્યાને બાહેર આણી રે, જોઈ રીઝ્યો રૂચિના માણી રે;
 તે મુનિસત્તમ રૂચિએ ત્યાંહી રે. મહર્ષિ તેડાવ્યા જ્યાંહી રે. ૧૦

- તેણે તે નદીના ઉપર રે, જ્યાં મળ્યા મહર્ષિ આદિક મહાવર રે;
તંદા વિધિ પુરઃસર કન્યાનો જાણુ રે, પાણિગ્રહણ કર્યો પ્રમાણુ રે. ૧૧
- પછે ગૃહસ્થાશ્રમી થયો તેહ રે, પિતૃવચનથી નિઃસંદેહ રે;
પછે રમાણુ કરતો રામા સાથે રે, રમ્ય વન ફરતો સતી ઝાલી હાથે રે. ૧૨
- કેટલાક દિન ગયા પૃથ નિરવાણુ રે, ઉપન્યો પુત્ર માલિનીથી પ્રમાણુ રે;
મહાવીર્યવાન ને બુદ્ધિમાન રે, પંકાચો પિતાનામથી મહાન રે. ૧૩
- પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યો એહ રે, રૈવ્ય નામે નિઃસંદેહ રે;
થયા તેના મન્વંતરમાં જે રાય રે, સુર સપ્તર્ષિ મહાકાય રે. ૧૪
- તે મેં કદ્યાછે મથમ તું ને રે, જેણું અવગત હું તું હું ને રે;
આ મન્વંતર સાંભળે જેહ રે, તે નર ધર્મિષ્ઠ થાય નિઃસંદેહ રે. ૧૫
- તેના ધર્મની વૃદ્ધિ પામે રે, આરોગ્યતા અહર્નિશ જામે રે;
ધન ધાન્ય મળે પુત્રાદિક રે, ટળે જન્મ મરણકેરી બીક રે. ૧૬
- એમાં સંદેહ નહિ તલભાર રે, સહુ સાચે સાચું અવિધાર રે;
હે મહામુનિ પિતૃઓના ગણુ રે, પિતૃસ્તોત્ર સાંભળવાથી પણુ રે. ૧૭
- કૃપાવંત પિતૃઓના થાય નર રે, અભીષ્ટ સર્વ પામે તે મહાવર રે;
આતા વક્તા વસે સ્વર્ગે રે, ઇચ્છા હોયે તે જાય અપવર્ગે રે. ૧૮
- પણુ એ મળે કયારે સર્વ રે, જદા ન જુએ પુરાણી ભરિયા ગર્વ રે;
જો કરે દર્શન તેમનું કાંઈ રે, તો તો રહે ભવોભવ રોધ રે. ૧૯
- ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણુ રે, માલિનીપરિણય પ્રમાણુ રે;
થયો રૈવ્યમન્વંતરસમાપ્ત રે, સુણુ ભણુ તેને મળે આપ્ત રે. ૨૦
- થયો અષ્ટનવતિત્રોધ્યાય રે, જેમાં રૈવ્યમન્વંતરની કથાય રે;

વસણુ.

- કયા જેમાં વ્યથાટાળક, રૂચિરૈવ્યકેરી જાણુ રે;
વિપ્ર મેમાનંદ કાંઈ ન જાણુ, છે પુરાણી જાણુ સુજાણુ રે. ૨૧

—૦***૦—

મૌલ્યમન્વંતરાખ્યાન.

કડવું ૧૬૯ મું.

રાગ કેદારો.

- કહું ગુરુ ગણપતિને પ્રણામ, ભજું હર હરિ વિધિ મહાનામ;
કરો કામ માંડું કરુણા કરી રે. ૧
- શારદ નારદ નામું શિર, અર્પો ધણીરણી થઈ ધોંગી ધીર;
કરો વીર તરું કવિતાસરી રે. ૨

ઢાળ.

- સુરસરિ કવિતા સહી, મેં માની સરસ્વતી માત;
પાવન થાણું હરિગુણ ગાણું, ધાણું કમાણું સાક્ષાત. ૩
- એ સર્વ કવિતામાંહી મારે, કરણું અંતર્ધાન;
ધરી ઇચ્છા એવી મનમાં, તે કરો સદૃશ માત મહાન. ૪
- હવાં નમન કરી સહુ દેવને, વહું ભૌત્યમન્વંતર આજ;
ગુરુચરણ એ સેવ્યાં હશે તો, યશે દિવનું કાજ. ૫
- માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ મુણિ, કહું ભૌત્યમન્વંતર જોહું;
તેની ઉત્પત્તિ જે પેરે થઈ, કોણુ દેવ કાપિ યથા તેહ. ૬
- વળી તે મનુકેરા પુત્ર જે, યથા મહારાજન;
તે એકચિત્તે સર્વ સુણ્ય પું, હું કહું સર્વ મહાન. ૭
- અંગિરાનો સિધ્ધ હતો, જૂતિ નામે એક;
તે મહાક્રોધી શોધી જતો, અપરાધ તજી વિવેક. ૮
- અદ્ય અપરાધ કરે કાઈ, તો કઠોર ભાષણુ મુખ કરી;
મહાધોર શાપે શાપતો દિવ, ક્રોધજોધ ધ્યાને ધરી. ૯

- તેના આશ્રમ વિષે લહી કોધી મુનિને, વળી મતાપી ભરપૂર;
એવા મુનિભયથી નિબુર વાયુ, નવ વાતો હતો મહામુર. ૧૦
- અતિ સૂર્ય તપતો નહિ કદી, ત્યાં મેઘ કદંમ નવ કરે;
કિરણોથકી સંપૂર્ણ શશિ ત્યાં, અતિ શીતળતા ધ્યાને નવ ધરે. ૧૧
- મુનિઆજ્ઞા માનીને, ઋતુઓ કરતી આમ;
ક્રમ ત્યાગી વિધિકેરો, કરતી મનવાંચિત કામ. ૧૨
- તેના આશ્રમકેરા વૃક્ષને, સર્વ કાળ અર્પતી ફૂલ;
ફળ ઋતુ સર્વ મળીને અર્પતી, યદ્ય ઋષિવરને અનુકૂળ. ૧૩
- તેના આશ્રમ નિકટનું જળ, તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વે'તું;
તે મહામુનિના ભયથકી, જળ કમ'ડલુ ભરી દેતું. ૧૪
- અત્યંત કોપાવિષ્ટ તે દિન, ક્લેશ શરીરે નવ સે'તો;
તે અપુત્ર દિન હતો સહી, ચિંતાતુર તેથકી રે'તો. ૧૫
- તેણે તપ કરવાનો વિચાર કીધો, કરી પુત્રની અભિલાષા;
નિયમ પાળી બોજન કરતો, સે'તો વાયુ શીત ધરી આજ્ઞા. ૧૬
- તપ કરીને તાપ સે'તો, પુત્ર પ્રાપ્તિકેરી આશે;
તદપિ તેને દુઃખ ન થાતું, તે સર્વ કરે પ્રકાશે. ૧૭
- તપન અધિક તાપ ન તેને, વાયુ અધિક સમીર નવ ઉપજાવે;
અંદ્ર શીતળતા નવ કરે કદી, ધારે રખે આવીએ દાવે! ૧૮
- જ્યારે એવું થયું ત્યારે મુનિને, શીતતાપાદિક દંદ;
એ ક્લેશ કાંઈ કરી શક્યાં નહિ, કાગડ ગયા મનોરથદંદ. ૧૯
- અનેક વર્ષ તપ કરિયું તેણે, તોય થયું નહિ કંઈ કામ;
પછે તે મહામુનિ ત્યહાં, પામ્યો તપથી વિરામ. ૨૦
- તે મુનિકેરો પ્રાતા હતો, સુવર્ચા એવે નામે;

- તેણે યજ્ઞમાં નિમંત્રણ કરીને, આ મુનિ તેડિયો મહાકામે. ૨૧
- તેણે જતાં જતાં બોલાવિયો, મહામતિમાન સ્વયં શિષ્ય;
અભિધાન શાંતિ હતું તેનું, જે બાણુતો ભલું બુંડું ભવિષ્ય. ૨૨
- તે ઉદાર મનનો શાંત ગુણી, હતો વિનયસંયુક્ત;
ગુરુ કાર્યે તત્પર સદા, શુદ્ધ આચરણવાળો પુક્ત. ૨૩
- ગંભીર મનનો વીર મુનિ તે, હતો સમ્યક્ ધૈર્ય;
તેને બોલાવતો ત્યાં મહામુનિ, વદતો ભૂતિ આણી મે'ર. ૨૪
- મારા બ્રાતા સુવર્ચાએ, મુનિ યજ્ઞમાં તેડાવ્યા;
ત્યાં હું જવાનો નિશ્ચય કરું છું, તું અહીં રહે હું ઝટ આવ્યા. ૨૫
- હું આવું ત્યાં સુધી તારે, શું કરવું તે ભાણું;
મમાશ્રમે તને સદા સર્વદા, અગ્નિ પ્રદિષ્ઠ રાખવા દાણું. ૨૬
- યત્ન કરવો ગમે તેવો, કિંતુ અગ્નિ થવા ન દેવો શાંત;
માર્કડેય કહે એમ આજ્ઞા કરતો, ભૂતિ જોઈ શિષ્ય મહાદાંત. ૨૭
- આજ્ઞા સુણી શાંતિ શિષ્ય કે', ઠીક એમ કરીરા મહારાજ;
તદા ગયો લઘુ બ્રાતને ઘેર તે, શુભ યજ્ઞકેરે કાજ. ૨૮
- તે શાંતિ વન મધ્યેથી લાવી, સન્નિધિ પ્રુષ્પ રૂળ આદિક;
પોષણ કરતો માહાત્મા ગુરુનું, અનુસરી ગુરુલક્ષિતિ ધરી બીક. ૨૯
- વળી બીજાં કારજ તેહ કરતો, ગુરુ આશ્રમનાં સર્વ;
એવામાં જે ભૂતિએ અગ્નિ પ્રજ્વોતો, માની અગ્નિહોત્રકેરું પર્વ. ૩૦
- તે વનિહ હોલાઈ ગયો ત્યાં, તે જોઈ ભય શાંતિ પામ્યા ત્યાંય;
ગુરુ આવશે તેને કહીય શું હું, મતિમાન વિચારતો મનમાંય. ૩૧
- અતુર ચિંતા કરતો ઘણી, સજ્જતો ન એક ઉપાય;
હવાં શું કરવું એમ અહનિરા, વિચારતો સદાય. ૩૨

૨૨ બોલાવિયો—(પોતાની ઝેરહાજરીમાં આશ્રમાદિકની વ્યવસ્થા કરવાનું કહેવાને). ૩૧ તે જોઈ—તે જોઈને શાંતિ મુનિ ભય પામ્યા.

- ગુરુ આવશે તેને કયી રીત હું, દખાડીશ મારું મુખ;
હું છું કરું કે દુઃખ જાણે, થાય મુને શાંતિમુખ. ૩૩
- જો ગુરુ આ સ્થાનક આવી જશે, અગ્નિરહિત નિર્વાણ;
તો આવી મુજને શાપદેશે, નાખશે મહાસંકટે પ્રમાણ. ૩૪
- જો હું આ સ્થાને અન્ય અગ્નિ, લાવી મૂકું નિર્ધાર;
તો તે મહામુનિ સર્વ મત્યક્ષ પેરે, છે જાણનાર વિચાર. ૩૫
- એવું કરતાં નિશ્ચય મુજને, કરે જાળી ભસ્મ મુનિ દેવ;
હવાં ઉગરવાનો ઉપાય મુજને, નથી સૂઝી આવતો એવ. ૩૬
- ગુરુ કોપને વળી શાપકેરો, હું છું હેતુ રૂપ મહાપાપી;
મારો અપરાધ મેં કંઈ કયો હોત તો, તેગુરુનાખત ઉપાપી. ૩૭
- કિંતુ ગુરુઅપરાધ કયો મહા, તે છે મહાશોકનું સ્થાન;
ઉપાય ઉગરવાતણો નથી કંઈ, એમ વિચારતો મુનિ ભગવાન. ૩૮
- શાંત થયેલા અગ્નિને જોઈ, નિશ્ચે ગુરુ દશે શાપ;
કોપેલા અગ્નિ સમા છે, મહાવીર્યવાન ગુરુ આપ. ૩૯
- એમના પ્રભાવથી ભય પામી, વર્તે આશામાં દેવ;
તે ગુરુકેરો મેં અપરાધ કીધો, હા ! મુને જાળી દશે તતજેવ. ૪૦
- એવી રીતે મુકિત પ્રમુક્તિ રચું, કે નવ ગુરુનો પાતું શાપ;
એમ વિચારગ્રસ્ત થઈ સ્થિર થાતો, કહે માર્કંડેય કરો સંતાપ. ૪૧
- ધણે પ્રકારે વિચાર કરતાં, નવ ટપ્પો ભય ગુરુકેરો;
પછે અગ્નિકેરે શરણ જતાં, તેણે વિચારિયો સફળ ફેરો. ૪૨
- અગ્નિને પ્રસન્ન કરવા, તેણે વિચારો મત્ય;
પૃથ્વી પર ઘૂંટણ મૂકી ખેઠો, દય કર જોડી સાધી સત્ય. ૪૩
- મન સ્થિર કરી કારજ ધરી. લાગ્યો સ્તુતિ કરવા તેહ;
જાણ્યા તારનાર ઉદારનાર, અગ્નિદેવ નિઃસંદેહ. ૪૪

- યાય વૃદ્ધિ તેમની તુંથકી, યાય શાંતિ તુંથકી સાર;
 તે સર્વ ઉપજે તુંથકી, કરે તે સર્વનો તું સંહાર. ૫૬
 હે દેવ તું જળને ઉપજાવે, તેને ભક્ષી જાયે તુંથ;
 પાત્રન કરે તું તેહને, ત્યારે યાય છે શુંથ. ૫૭
 પુષ્ટિકેશં માણીઓને, યાય કારણ જાણ;
 તું સહુ દેવમાં તેજસ્વી છે, સિંધમાં કાંતિ રૂપ મહાનં. ૫૮
 વિષરૂપે નાગમાં વશી, રહ્યો પક્ષીમાં વાયુરૂપ;
 ક્રોધરૂપે મનુષ્યમાં તું, પશુપક્ષીમાં મોહસ્વરૂપ. ૫૯
 વૃક્ષમાં આધારરૂપે, કઠિનતારૂપે જગતી માંહી;
 રસરૂપે જળમાં વશ્યો તું, વેગરૂપે વાયુમાં વશ્યો જ્યાંહી. ૬૦
 વ્યાપકરૂપે વ્યોમમાં, તું વશી રહ્યો પ્રમાણ;
 સર્વ માણીના અંતર વિષે તું, પડાયનરૂપે વિચરે મહાન. ૬૧
 સુધરે જન કહે તુજને, એકરૂપે સાર;
 વળી ત્રણરૂપે કહે તુજને, વળી કહી કરે અષ્ટ પ્રકાર. ૬૨
 એ પેર કહ્યો છે તુંને, મખવહન કરનાર;
 મહર્ષિ કૃતા સર્વ તુંને, આ વિશ્વનો ધરનાર. ૬૩
 વળી કૃં વિશ્વ સરજ્યું તેં સહી, હે હુતાશન મહાદેવ;
 તુજ વિના આ જગત સઘણું, પામે નાશ તો તતખેવ. ૬૪
 દિવ્ય સ્વાહા સ્વંધા શબ્દોચ્ચારે, કરે પૂજન તારું પ્રમાણ;
 સ્વર્ગે કહેલીશાંતિ પામે, મહામુનિ જાણ સુજાણ. ૬૫
 હે દેવકેરા પૂજ્ય પૂરા, તુજથી નીકળી જ જ્યાણ;
 તે માણીપરિણામ રૂપી, પીય સ્વરૂપી વિકાળ. ૬૬
 એવાં જૂતગણને ભરમ કરતી, હે મહાતેજસ્વી અગ્નિદેવ;
 આ વિશ્વકેરી સકળ વ્યાપ્તિ, ઉત્પત્તિ આદિક એવ. ૬૭
 એ સર્વ તારી છે ક્રિયા, વૈદિક કર્મ તારું સાર;

- ભૂતાદિક કેરા મનોરથ, પૂરનાર સુંદર જેહ;
લોહિતા અર્ધા તારી છે, મુનિગણ કહેતા જેહ. ૭૯
- જન માનને રોગ કરતા, ધૂમ વર્ણ અર્ધા તારી;
સર્વત્ર ખીળી સ્કુલિંગીની, તારી રસના અધિકારી. ૮૦
- સર્વ લોકને શાંતિ કરનારી, છે જીવ વિશ્વા નામે;
તેવડે કરીને પાપ મારાં, કરચ ચૂર્ણ હે મહાનામે. ૮૧
- આ લોક કેરા બૃહદ્ ભયથી, રક્ષણ કરચ દેવાધિ દેવ;
સમ્યક્ પ્રકારે તારી સાધુ, ક્યમ કરી દિજ હું સેવ. ૮૨
- છે પિંગળ નેત્ર ને રક્ત કંઠ જોના, વન્હિ રયામ વર્ણ છે આપ;
મારું સર્વ દાપથી કરો રક્ષણ, ટાળી પાપ તાપ સંતાપ. ૮૩
- આ સંસારથી ઉદ્ધાર મારો, રોહિતાશ્વ કીજે આજ;
હું દય કર જોડી નમ્રું તુજને, કરો મારું સર્વે દાન. ૮૪
- વન્હિ સપ્તાયિ કૃશાનુ ને, હંધ્યવાહન અગ્નિ દેવ;
પાવક શુક આદિકે અષ્ટ છે, નામ તાહરું એવ. ૮૫
- એ નામે કરી મેં સ્તુતિ કીધી, થા પ્રસન્ન પાવક પૂર;
સર્વ પ્રાણીધકી વન્હિ, તમે મયમ ઉપન્યા મહાચર. ૮૬
- હે વિભાવસુ અગ્નિ અને, નિર્ધિકાર હાધ્યવાહ;
પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, સુણી મારી સ્તુતિનો મવાહ. ૮૭
- અક્ષય વન્હિ તુંજ છે, તારું અચિંત્ય છે સ્વરૂપ;
તું મહા સમૃદ્ધિવાન છે, કોથી ધર્મણ થાય નવ તુંજ રૂપ. ૮૮
- એવા તીવ્ર રૂપી તમે છો, સર્વ લોક વૃદ્ધિ કરનાર;
તમારું સ્થિર ને ભયકારી વીર્યજ, સઘજે શોભી રહ્યું નિરધાર. ૮૯

- હે સમગ્ર જગતના સત્ત્વ રૂપી, તું હૃદયકમળ માલે નેહ;
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ને છે, અંતર રહિત તત્ત્વ ઉનેહ. ૯૦
- હે હુતાશન તેં આ નંગત, સમગ્રગર વિસ્વારિયું;
તાજેં રૂપ એક છે નિશ્વમાં, છતાં અનેક રૂપે ભાસિયું. ૯૧
- તું અક્ષય રૂપે ને પર્વત સહિત, છું વન વસુંધરા સમેત;
શ્વર્ગશશિ સહિત તું છે, મહલોક સ્વર્ગલોકના કેત. ૯૨
- વ્યોમ વ્યાપી રહ્યો છે તું, છે તેહ રૂપે.તુંજ;
તું મહાસાગરકેરા ઉદરે વસી, ધરતો વ્યાપકરૂપ ભાખું હુંજ. ૯૩
- વડવાનળ થઇને કરતો તું, વારિકેરું પાન;
હે હુતાશન મહાવજ્રમાં, નિયમયુક્તે રહી અધિમહાન. ૯૪
- એ પ્રકારે કરેછે તારું, અહોં નિશ પૂજન;
તું સ્તુતિ કરેલો છું સુરે, રહ્યો મખસોમપાન કરી અનુદિન. ૯૫
- જુદિ કરવા માટે તુંને, વધુપારપૂર્વક નેહ;
આહુતિઓ ઝુનિ આપતા તે, તું કરે છે શ્રદ્ધા નિઃસંદેહ. ૯૬
- આ લોકમાં ફળ પ્રાપ્તિ અર્થે, કરે દિવ નિરંતર તારું યજન;
સર્વ વેદાંગો વિષે ॥ તારું, ગાન પાવક પાવન. ૯૭
- જે યજન પરાયણ શ્રેષ્ઠ પ્રાણી, તારે અર્થે નિરંતર સર્વ;
વેદાંત વિજ્ઞાનજ્ઞ શ્રદ્ધે છે, તજી તન મનકેરો ધર્મ. ૯૮
- ધરા કરવા થયા તત્પર, દિવ વિષ્ણુ મહેરા;
ઈંદ્ર અર્ચમા વરૂણ સૂરજ, અંદ્ર સર્વ સુર ને શેષ. ૯૯
- વળી અસુર સઘળા તુંને સતોષી, મનવાંચિત ફળ પામે;
મોટા ઉપધાતકેરા દોષ પામ્યા, તે પદાર્થ તારી જ્વાળથી શામે. ૧૦૦
- તુંજ જ્વાળા અડતાં પરમ ખવિત્રજ, થાવં તે પ્રમાણ;

૯૨ કેત—(ધમ) રૂપ. ૯૯ અર્ચમા — પિતૃઓનો મુખ્ય દેવ.

- ભસ્મસ્નાન સ્નાન વિષે જે, અતિ ઉત્તમ મેનાથ મુખણ. ૧૦૧
 તેણે કરી સંધ્યાવંદને મુનિઓ, કરે તારી સેવના અતિસાર;
 હે શુચિ અભિધાનવાળા, વનિહ તેજસ્વી વિમળ અપાર. ૧૦૨
 વાયુ નામક વનિહ તું છે, હે વિદ્યુત નામક અગ્નિ;
 આજ પ્રસન્ન થા તું મુજ ઉપર, લક્ષણવંત લાવો લગ્નિ. ૧૦૩
 હે હવિષ્કેરું બોજન કરતા, અગ્નિદેવ મહાન;
 પ્રસન્ન થાઓ મુજ ઉપર, કરો મમ રક્ષણ મતિમાન. ૧૦૪
 કે અગ્નિદેવ કે મહાદેવ મોટા, જે રીતે પિતા પ્રમાણ;
 ઔરસ પુત્રકેરું રક્ષણ કરે છે, ત્યમ કર્યું તું સ્તુતિએ ભાણ. ૧૦૫
 જે રૂપ તારું કલ્યાણકારી, જે તારી સપ્ત છે જવાળ;
 તેવડે રક્ષણ કરી મારું, સર્વ દુઃખ વનિહ ટાળ. ૧૦૬
 મેં પુરાણી જેવા આચરણે, નથી કરી સ્તુતિ દેવ;
 તો સત્વર થાઓ પ્રસન્ન મણુ છા, હું સાધું સત્વર સેવ. ૧૦૭
 ધૃતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અગ્નિસ્તોત્ર છે જે માંય;
 નવનવતિમેધ્યાય થયો પૂરણ, આદરવડે તો આંય. ૧૦૮

વલણ.

આદરવડે તો થયો અહિંયાં, અધ્યાય પૂરેપૂરો રે;
 યથામતિએ કંઈ નથી રાખ્યો, જે શ્લોકાર્થ તેહ અધૂરો રે. ૧૦૯

કડવું ૧૭૦ મું.

રાગ મારૂ.

માર્કંડેય કે કૌષ્ઠકિ મુનિ, કહું કયા તુંજને આજ;
 એ રીતે સત્વન દિને કર્યું, તેને રીઝીઆ પાવક રાજ. ૧

- જવાળાપંક્તિએ વિંટાયલું, જેનું વધુ એવા ભગવાન;
વન્હિ દેવ ત્યાં આવ્યા, ધરી રૂપ મહાન. ૨
- હે દ્વિજસત્તમ આ સ્તોત્રથી, અતિ મીતિ પામ્યા અગ્નિદેવ;
વળી પાય લાગી શાંતિએ કરી, સમ્યક્ પ્રકારે સેવ. ૩
- તદા મેઘ સમ ગંભીર રવથી, વધા અગ્નિ સુર;
હે વિપ્રર્ષિ મસન્ન થયા હું, આજ તારી ભક્તિએ ભરપૂર. ૪
- તેં સ્તુતિ મારી કરી તેણે, હું દેહ તુંને વરદાન;
માટે અભીષ્ટ માગ્ય તું તાહરું, હે દ્વિજ મહાગુણવાન. ૫
- કહે શાંતિ દેવ મોટા, મેં લલ્લા રૂપ ધારી આપ;
તેથી કૃતારથ થયોછું હું, મારા ટળ્યા સર્વ સંતાપ. ૬
- તોય ભક્તિએ નમ્ર જે આ, વદે સત્રક વાણુ;
તે સર્વ સાંભળી કાર્ય કરશે. હે મહાઅગ્નિ ગુણગુની ખ્યાણુ. ૭
- મારા આચાર્ય સ્વઆશ્રમધકી, ગયા પ્રાતૃપચે જાણુ;
તે આવે આ સ્થળે જ્યારે, ત્યારે અગ્નિ જુએ જાજવશ્યમાન. ૮
- અનાથ આ સ્થાનક થયું છે, તે માથ તમવડે સનાથ;
મારા અપરાધથી તણ ગયા તમે છો, આ અગ્નિસ્થાનકેરો સાથ. ૯
- તે તમચુકત પાણું દેવ મોટા, દ્વિજ દષ્ટિએ પડે;
તેમ જો કૃશાનુ કૃપા કરો તો, દ્વિજ વાધે તમવડે. ૧૦
- અન્ય માર્થના કરું મેમથી હું, છે મારા ગુરુ જેહ અપુત્ર;
તેમને એછા પુત્ર થાયે સહી, જે રહે માંડીને ઘરસૂત્ર. ૧૧
- તે જેવી કરે મીતિ પુત્ર ઉપર, તેની કરે સર્વ જંતુ પરે;
એવું યાયે કૌમળ મન તેમનું, એ વરદાન આપો મહાવરે. ૧૨
- હે અલ્પય જો મસન્ન મુજ પર, થયા છો પૂરેપૂરા;

- તો આ સ્તોત્ર પાઠ જે જન કરે, તે નવ રહે કદા અધૂરા. ૧૩
- તમે જાતે જઈ વરદાન તેને, સ્તોત્ર મુણી આપવું;
- સર્વ કૃપા મુજપર કરી આપે, છે એવું મારું માનવું. ૧૪
- માર્કડેય કહે આ સ્તોત્ર સાંભળી, વળી ગુરુભક્તિ જોઈને;
- હૃભયવડે સંતુષ્ટ અતિશે, થયા અગ્નિ જોઈ સોંધને. ૧૫
- વચન એવું સાંભળી વનિહ, દિજને કે'વા લાગિયા;
- અગ્નિ કહે હે મુનિસત્તમ, તે વરદાન વર અતિ માંગિયાં. ૧૬
- તે ગુરુ અર્થે સર્વ માગ્યું, સ્વાયં નવ મીતિ કરી;
- તેણે કરી હું પ્રસન્ન તુજપર, અધુના થયો કહું ઉચ્ચરી. ૧૭
- તેં જહુ માગ્યું તેહ સર્વે, તારા આચાર્યને પ્રાસજ થશે;
- સર્વ ભૂતપર મીતિ થશે ને, રૂડો મુનિ પ્રગટાવશે. ૧૮
- તારા ગુરુને ભોલ્ય નામે, મહાપ્રીયવાન ને બલિષ્ઠ;
- મહાજ્ઞાનવાન મન્વંતરપતિ થાશે, મુત તો વરિષ્ઠ. ૧૯
- આ સ્તોત્રથી કોઈ એક ચિત્તે, જો સ્તુતિ મારી કરે;
- તેનું અભીષ્ટ સિધ્ધ થાશે સહી, પ્રણવસ્ત્રોત્ક નામ તે ધરે. ૨૦
- મખ મધ્યે કે પર્વકાળે, તીર્થ કે પૂજા વિષે;
- હોમ કર્મે ધર્મ અરથે, જે સ્તોત્ર ભણુશે સહુ મિથે. ૨૧
- તેના પર સંતુષ્ટ હું દિજ, થઈશ જા વરદાન છે;
- વળી વધુ કહું છું તુંજને, તુંજ આ સ્તોત્ર અતિ મહાન છે. ૨૨
- એક વાર આ સ્તોત્ર મુણુતાં, ક્ષપાદિવાકેરૂં પાપ;
- નિશ્ચય નાશ થાશે સર્વનું, ટળશે પાપ ને સંતાપ. ૨૩
- એ પરમ પ્રુષ્ઠિ આપનારૂં, છે શાંતિ મુજને સ્તોત્ર;
- મારી સર્વ સેવા કરી માનુંં, વળે આ સ્તોત્રથી અગ્નિહોત્ર. ૨૪

વૃત્તાંત આરંભથી અંતમુધી, કહ્યું યથાવત ત્યાંય;	
તે સાંભળી સ્નેહાર્દ્ર થાતાં, લોચન મુનિનાં જ્યાંય.	૩૬
એવા ગુરુએ સ્વશિષ્યને, આલિંગિયો અપાર;	
તે મહાત્માને અંગ ઉપાંગે, વેદ અર્પિયો તે વાર.	૩૭
તે ભૂતિ મુનિની ભાર્યાથી, ભૌત્ય પુત્ર મગટયો જેહ;	
ભૌત્ય મનુ તે થયો નિશ્ચે, કૌભુટકિ નિઃસંદેહ.	૩૮
તેના મન્વંતર મધ્યે જે, થશે દેવ ઋષિ રાજ;	
પ્રસિધ્ધ પરાક્રમી ઇંદ્ર થશે તે, કહ્યું વિસ્તારી તેની માઝા.	૩૯
આશુષ કનિષ્ઠ પવિત્ર ને, બ્રાહ્મિન ધારાવૃક નામ;	
એ દેવગણુ તો પંચ થાશે, વળી મહાબળ ઉદામ.	૪૦
મહાવીર્યવાન વાસવ થશે, ઇંદ્રગુણુ સંયુક્ત;	
દેવાધિદેવ તે શુચિ નામે, થશે મોટો મુક્ત.	૪૧
અગ્નિપ્ર આગ્નિબાહુ શુચિ, મુક્ત માધવ શુકં;	
અણ્ણત સપ્તર્ષિ નામના એ, થશે તેજસ્વી જેવા શુકં.	૪૨
ગુરુ ગંભીર ઋધ્ન ભરત ને, સ્ત્રીમાની અનુગ્રહ પ્રતીર;	
પિષ્ણુ સંકંદન તેજસ્વી થશે, મુખ્ય ભૌત્યમુત મહાવીર.	૪૩
એ રીતે મેં કહ્યા તુજને, ચતુર્દશ મન્વંતર સાર;	
હે મુનિસત્તમ મન્વંતર કથાને, જે નર સાંભળે નિર્ધાર.	૪૪
તેને પવિત્ર પ્રણય ને અક્ષય સંતતિ. મળે કૌભુટકિ બાણ;	
પૂર્વ મન્વંતર સાંભળ્યાથી, નરને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણ.	૪૫
સ્વારોચિષ સાંભળવાયકી, સહુ મનોરથ સિદ્ધ થાય;	
ઐત્તમ મન્વંતર સુણ્યાથી, ધનિક નરવર કેવાય.	૪૬

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;
 સંશય નહિ એ દાતમાંહે, એક પુરાણી નવ તરતા કદા. ૫૮
 સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, જે સાસ્ત્રથી જાણાય છે;
 તે પ્રમુખ થઈ ખોટું કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે. ૫૯
 ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;
 કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆં, યથામતિ દિને કર્યા. ૬૦
 શતતમે અધ્યાય અહીંઆં, થયો આજ પૂરો સહી;
 સંસ્કૃતકેરું પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં. ૬૧

વલ્લભ.

ગુણગણ ગાયા દિને અહિંયાં, સુણો શ્રોતા વક્તા જન રે;
 મનુકથા ભાવે કરી સુણતાં, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. ૬૨

મૂપતિવંશાખ્યાન.

કંકણ ૧૭૧ મું.

રાગ ગોડી .

શ્રીગુરુ ગણપતિને શિર નામી, ભાવે ભણું સીતાનો સ્વામી;
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ વૃત્તધારી, રાજ્યવ્યોચન મનસા સારી. ૧
 પિતૃવચન પાળ્યું જેમ, પળાવો દિવને પ્રભુ તેમ;
 ઉધારી અહંદ્યા હરિ રને, નારી શળરી રહી તુંને લને. ૨
 ક્યોં મિત્રકાળે તેં અન્યાય મોટો, લહી વાળી વાનર હણિયો ખોટો;

- કર્પા તેનાં કારણ તેં અનેક, ધરત્ર એવો વિપ્રકાને વિવેક. ૩
- રાત્રકેરાં ચરિત્ર સર્વ, આજ કહું તણ તનનો ગર્વ;
કહું પુરાણીને હું અલ્પમતિ, કૌષ્ઠકિને કહે મહામતિ. ૪
- કૌષ્ઠકિ કહે હે ભગવન, કરી કૃપા મુને કર્યો પાવન;
કરી તમે અનુક્રમે વિસ્તાર, કહ્યા મન્વંતર સમ્યક્પ્રકાર. ૫
- સ્થિતિ રીતિ કહી સર્વત્ર, મેં એકે ચિત્તે સુણી રહી અત્ર;
હે દિવસત્તમ મહામુનિ આજ, બ્રહ્માદિક સહુ નૃપ મહારાજ. ૬
- તેમના વંશ સાંભળવા મારે, ઇચ્છા ઉપની મુનિ આ વારે;
સમ્યક્ રીતે ભાષો એહ, જ્યમ ટળે મારો સંદેહ. ૭
- માર્કંડેય કહે હે સુત, જગત્પ્રજ રૂપ કહું અદ્ભૂત;
આદિપુરૂષ મળપતિ માની, સર્વ નૃપ ઉત્પત્તિ કહું તને છાની. ૮
- સંભળાવું ચરિત્ર તેમનાં આજ, યજ્ઞકર્તા કહું મહારાજ;
જયશાળી સંગ્રામે જેહ, ધરી જેણે ધર્મને કાળે રેહ. ૯
- સંખ્યાવધિ પૃથ્વીપતિ એવા, કહું દિવસ સાધી તેં સમ્યક્ સેવા;
જેણે હીપાવ્યા વંશ પોતાકેરા, જેણે કર્યો સફળ ભવના ફેરા. ૧૦
- મહાત્મા રાજાઓની ઉત્પત્તિ, સુણતાં ચરિત્ર થાય ઉન્નતિ.
મુક્ત સકળ પાપથી થાય, જે નર નૃપચરિત્રને ગાય. ૧૧
- યથા જેમાં મનુ મોટા મહારાજ, રણુવન્ય ઇક્ષ્વાકુ કુળની માઝા;
મહાભગીરથાદિક પાવન, એવા એવાએ કર્યું પૃથ્વીપાલન. ૧૨
- ધર્મ જાણનારા મહાચર, યજ્ઞ કરનારા ભરપૂર;
પરમ તત્ત્વના સર્વે જાણુ, અનેક રાજા થયા પ્રભાણ. ૧૩
- વંશ સાંભળવાથી તેના, પાપભાર ઝાઝો થાય જેનો;
એવો વંશ વિસ્તારી ભાણું, કાંઈ ભાડી નહિ હું રાણું. ૧૪

વળી દેવ ગ્રહની થાય તેપર, રે'મ નજર રૂડી સદા;
 સંરાય નહિ એ તાતમાંહે, એક પુરાણી નવ તરતા કદા. ૫૮
 સર્વ પાપ ને મહાપાપ છે, ને સાસ્ત્રથી જાણાય છે;
 તે પ્રમુખ થઈ ખોટું કહે એ, તેણે અધમ ગણાય છે. ૫૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ચતુર્દશમન્વંતર થયા;
 કરી સમાપ્ત સમ્યક્ પેર અહીંઆં, યથામતિ દિને કહ્યાં. ૬૦
 શતતમેા અધ્યાય અહીંઆં, થયો આજ પૂરો સહી;
 સંસ્કૃતકેરું પ્રાકૃત કરીને, દિને ગુણ ગાયા અહીં. ૬૧

વસણ.

ગુણગણ ગાયા દિને અહિંયાં, સુણો શ્રીતા વર્તતા જન રે;
 મનુકથા ભાવે કરી સુણતાં, કે' પ્રેમાનંદ થશે પાવન રે. ૬૨

ભૂપતિવંશાખ્યાન.

કંકણ ૧૭૧ મું.

રાગ ગોડી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને શિર નામી, ભાવે ભણું સીતાનો રવામી;
 પ્રેમાનંદ મણુ વૃત્તધારી, રાજવંશોચન મનસા સારી.
 પિતૃવચન પાળ્યું જેમ, પળાવો દિવને મણુ તેમ;
 ઉધારી અહંદ્યા હરિ રને, નારી રાગરી રહી તુને ભને.
 ક્યોં મિત્રકાળે તેં અન્યાય મોઢો, લહી વાળી વાનર હણિયો ખે.

કહો સૂર્ય દવકેરૂં સ્વરૂપ, ક્યમ આદિદેવ કસ્યપસુત અનુપ;
 થયા કાંઇ દાપધી કે સંતોષે, નેન જોઇ દાપના કોરા શોષે. ૨૬
 થયા હશે પ્રસન્ન તે જાતે, સર્વે સંભળાવો સમ્યક્ વાતે;
 માર્કડેય કહે પ્રગટ જોવી, વિશેષે કરી વિધા દવી. ૨૭
 સનાતન તેજોમય સ્ફુટ કાંતિ, મોક્ષ સંબંધી જ્ઞાનની શાંતિ;
 પ્રગટ થવાની સત્તા જોહ, સ્વતંત્રાચરાણ નિઃસંદેહ. ૨૮
 જ્ઞાનસત્તા ને બોધમત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ને મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપનાં છે લક્ષણ, કરે જોહ વિશ્વતાણું રક્ષણ. ૨૯
 તેં મુને પૂછિયું જે મહાભાગ, સૂર્ય કેમ પ્રગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહું તુજને તેહ, સાંભળ એક મને થઇ જોહ. ૩૦
 આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ જાણુ, ના'તું કંઇ નિર્ધવા જેવુ પ્રમાણુ;
 અંધકારે વીંટાલણું હતું, ત્યારે સર્વ કારણ રૂપ થયું હતું. ૩૧
 અક્ષર એવું અંક મહાન, ઉત્પન્ન થયું હે મતિમાન;
 મધ્યમાં રહેલા ભગવાન, પ્રપિનામહ પદ્મયોનિ મહાન. ૩૨
 જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઇ આડને સાધી સેવ;
 પ્રછે તેને કાંડયું તેમણે સાર, થયા તેમના મુખમાંથી ઉચ્ચાર. ૩૩
 ઓમ્ એવો રવ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૂઃ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવઃ નીકળિયો શબ્દ, પછે સ્વર્ એવો થયો ઉપલબ્ધ. ૩૪
 એ ત્રણ વ્યાહતિઓ દિનભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનુ રવરૂપ;
 તે રાવરૂપી સૂર્યનું રૂપ, થયું પરમ સૂક્ષ્મ ઓમ્ અનુપ. ૩૫

૨૭ માર્કડેય ઈ૦—માર્કડેય કહેછે કે વિશેષે કરીને પ્રકટ જોવી વિષાદેવી
 (વગેરે હવે પછી કહેવાશે તે સૂર્યના રૂપનાં લક્ષણ છે). ૩૧ સર્વકારણરૂપ
 —સૂર્યનું કારણ રૂપ (અંક). ૩૫ વ્યાહતિઓ—ઉચ્ચારણ.

વડકેરી વડવાઈ જેમ, જૂદા જૂદા થયા રાય તેમ; •
 હે દિવસસંમ વિવિધ પ્રકાર, મળ ઉપજવવી નિર્ધાર. ૧૫
 એવી ઈચ્છા મળપતિ પ્રદાની જાણ, એકદા થઈ પૂરી પ્રમાણ;
 દક્ષિણ અંગુષ્ઠથી જ્યારે, દક્ષ મળપતિ ઉપજવ્યા એક વારે. ૧૬
 જગત પરમ કારણ એવા, વ્યાપ્તમાન કરીએ વિધિની સેવા;
 તેમણે વામ અંગુષ્ઠથી નિર્ધાણ, જગતપ્રસૂતા દક્ષપત્નીપ્રમાણ. ૧૭
 તેને ઉપજવી વિધિએ સાર, તે દક્ષને કરી આપી નાર;
 કપમ કે'વાય મુખેઆજ, ઘરગાર માંડ્યું ભાઈએને કરી કાજ. ૧૮
 આજની રીતિ ભાતિ જોઈ, કે' લાગે મૂઠમતિને એવી સોઈ;
 કિંતુ દક્ષે તે પત્નીથી વર, અદિતિ કન્યા ઉત્પન્ન કરી સુંદર. ૧૯
 તે આપી કર્યપ મુનિને જોઈ, સાધી તેમાંથી તેણે સૂર્યની સોઈ;
 એમ સૂર્ય દેવ થયા ઉત્પન્ન, ત્યારે અદિતિ થઈ અતિ પ્રસન્ન. ૨૦
 કે'વા સૂર્ય છે તે કહું આજ, એક ચિત્તે મુણતાં થાશે તારું કાજ;
 છે પ્રજાસ્વરૂપિ સૂર્ય ભગવાન, આપે સર્વ જગતને જે વરદાન. ૨૧
 સૃષ્ટિઉત્પત્તિમાં આદિબૂત, સ્થિતિકાળ મધ્યે જે મધ્યબૂત;
 મહાયકાળમાં અંતબૂત દેવ, સાધે તેની સુરસનકાદિક સેવ. ૨૨
 જેણે દેવ અસુરને માનવ, કર્યું જગત ઉત્પન્ન સૂર્ય મહાભવ;
 સૂર્યવિષે વ્યાપી રહ્યું છે જગત, વિશ્વ રૂપે છે એ અવ્યક્ત. ૨૩
 છે સૂર્ય બૂતમય મહાભૂપ, છે સર્વકેશ આત્મ સ્વરૂપ;
 સનાતન પરમાત્મા છે એહ, યયા પ્રસન્ન અદિતિપર જેહ. ૨૪
 પૂર્વે અદિતિએ આરાધના કરી, તેણે સૂર્યદેવે કાયા તહીં ધરી;
 કોટુકિ કહે માકડેય, કયા મુને માંડી કહો તેય; ૨૫

- કહો સૂર્ય દેવકેરું સ્વરૂપ, ક્યમ આદિદેવ કસ્યપસુત અનુપ;
 યથા કાંઈ દાપધી કે સંતોષે, જેન જોઈ દાપના કોરા શોષે. ૨૬
- યથા હશે મસન્ન તે જાતે, સર્વે સંભળાવો સમ્યક્ પાતે;
 માર્કંડેય કહે મગટ એવી, વિશેષે કરી વિદ્યા દેવી. ૨૭
- સનાતન તેજોમય રકુટ કાંતિ, મોક્ષ સંબંધી જ્ઞાનની શાંતિ;
 મગટ થવાની સત્તા જેહ, સ્વર્ગત્રાયરણ નિઃસંદેહ. ૨૮
- જ્ઞાનસત્તા ને યોગ્યસત્તા, ગતિ સ્મૃતિ વિજ્ઞાન ને મહત્તા;
 એ સર્વ રૂપનાં છે લક્ષણ, કરે જેહ વિશ્વતણું રક્ષણ. ૨૯
- તેં મુને પ્રહિયું જે મહાભાગ, સર્વ કેમ મગટ થયા ધરી લાગ;
 વિસ્તારી કહું તુજને તેહ, સાંભળ એક મને થઈ એહ. ૩૦
- આ સર્વ નિસ્તેજ હતુ જાણુ, નોંતું કંઈ નિર્જવા જેવુ પ્રમાણુ;
 અંધકારે પીંડાયણું હતુ, ત્યારે સર્વ કારણ રૂપ થયુ છતું. ૩૧
- અક્ષર એવું અંડ મહાન, ઉત્પન્ન થયું હે મતિમાન;
 મધ્યમાં રહેલા જગવાન, મપિત્રામહ પદ્મયોનિ મહાન. ૩૨
- જગત ઉત્પન્ન કરનાર દેવ, તેમણે જોઈ અંડને સાધી સેવ;
 પ્રછે તેને કાંડયું તેમણે સાર, યથા તેમના મુખમાંથી ઉચ્ચાર. ૩૩
- ઓમ્ એવો રવ નીકળ્યો ત્યારે, પછે મૂઃ શબ્દ નીપજ્યો ભારે;
 વળી મુવઃ નીકળ્યો શબ્દ, પછે સ્વર્ એવો થયો ઉપજ્ય. ૩૪
- એ ત્રણ વ્યાહતિઓ દિવ્યભૂપ, છે મહાસૂર્ય દેવનું સ્વરૂપ;
 તે રાપથી સૂર્યનું રૂપ, થયું પરમ મુક્તિ ઓમ્ અનુપ. ૩૫

૨૭ માર્કંડેય ઈન્—માર્કંડેય કહેહે કે વિશેષે કરીને પ્રકટ એવી વિવાદની
 (વગેરે હવે પછી કહેવાશે તે સૂર્યના રૂપનાં લક્ષણ છે). ૩૧ સર્વકારણરૂપ
 —સૂર્યનું કારણ રૂપ (અંડ). ૩૫ વ્યાહતિઓ—ઉચ્ચારણ.

પછે તેના થકી મહર્ષિ સ્થૂણ, રૂપ જન સ્થૂળ તેનાથી મહામુક્ત;
 પછે તપ સત્ય એવાં મૂર્તિમાન, થયાં સખ રીતે સર્વરૂપ મહાન. ૩૬
 તે તો ઉપજે છે વારંવાર, વળી થાયે નાશ તે તો નિર્ધાર;
 એમાથકી પ્રગટ રૂપ જોહ, તેને મિથ્યા સમજવું નિઃસંદેહ. ૩૭
 જોણે કરી નિશ્ચય પદને પમાય, એવું કહી ગયા દિવસાય;
 તે પરમ સુક્ષ્મ ને રૂપરહિત, સત્તાત્મક સ્વરૂપસહિત. ૩૮
 પરમ આદિ આંકાર જોહ પ્રમાણ, મેં કહ્યું પર પ્રજાનું અંગ નિર્વાણ;
 મુગ્ધી થાઓ પુરાણી જન પ્રસન્ન, હાવાં થાવું તમારે તો ઉત્પન્ન. ૩૯
 પૃથ્વીના નૃપમાં તમે આવો, ભર્તૃખંડમાં લેવા લાવો;
 ઠગકૃત્ય કરીને ધરતા દાવો, અન્ય એકાગ્રિકથાને દુઃખ ઉપજવો. ૪૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, વંશાનુકીર્તન આરંભ્યું જાણ;
 થયો એકાધિકશતતત્તમાધ્યાય, દ્વિજ પુરાણી કાળે ગાય. ૪૧

વસણ.

પુરાણી કાળે ગાય દ્વિજજન, આતુર્નિંશી કુળ ઉત્પન્ન રે;
 વીરક્ષેત્રમાં વાસ વસતાં, રહે અહોનિશ પ્રસન્ન રે. ૪૨

કડવું ૧૭૨ મું.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે કૌશ્લકિ સાંભળય, તે બેદાયલું અંડ રે;
 તે મધ્યેથી પ્રગટ થયાંતા, અન્યક્તજનના નિધિ પ્રચંડ રે. ૧
 તે પ્રજાકેરા મુખમાંથી, ઉપજ્યા નગવેદકેરા મંત્ર રે;
 તે જપાપુષ્પ સરખી કાંતિગાળા, તેજેમય મહાતંત્ર રે. ૨
 બિન્ન બિન્ન છટે છૂટા, જૂદ જૂદ જાણુ રે;

- એવા અર્થવાળા તે હતા, રન્નેગુણુ ધારતા પ્રમાણુ રે. ૩
- દક્ષિણુ મુખથી છૂટા છૂટા, તેમ વળી ભિન્ન ભિન્ન રે;
- મુનાણુ સરખી ક્રાંતિવાળુ, નીકળ્યા યજ્ઞુર્વેદ મંત્ર તે દિન રે. ૪
- પરમેષ્ઠિ વિભુ પરમેશ્વરવિધુ—કેરા પશ્ચિમ મુખથી રે;
- કુંદ સરખા પ્રકાશિત નીકળ્યા, રયામવેદ મંત્ર જેત મુખથી રે. ૫
- વિધિ ઉત્તર મુખથી બેદાયલા, કેળ્લલ સરખા રયામ રે;
- ધોરાધોર સ્વરૂપવાળા, મંત્ર નીકળ્યા ઉદામ રે. ૬
- આભિચારિક શાંતિક એ બે, કર્મ પ્રતિપાદન કરનાર રે;
- એવા અર્થર્થણુ ઉત્પન્ન થાતો, જેન વિધિ મુખ ધરનાર રે. ૭
- તે મુખ સૌમ્યાસૌમ્ય સ્વરૂપવાળું, સત્વ તમોગુણુ સાર રે;
- તેતાણા અધિક્યવાળું, મુખ મહાનિર્ધાર રે. ૮
- ઋગ્વેદ તે તો રન્નેગુણી છે, યજ્ઞુર્વેદ સત્વગુણી જાણુ રે;
- સામવેદ તમોગુણી માન્યા, પૂરાં આપી પ્રમાણુ રે. ૯
- અર્થર્થવેદ સત્વતમોગુણુ યુક્તો, એમ એ અનુપમ ચાર રે;
- છે તેજથી મજ્જવિત પૂરા, પૂર્વકલ્પ પેર નિરધાર રે. ૧૦
- ભિન્ન ભિન્ન સ્થાનકવાળા થયા તે, આદિ તેજે ઓમ્ કુંવાય રે;
- તેના પ્રભાવથી જે તેજ તે, ઋગ્વેદ રૂપ લેવાય રે. ૧૧
- યજ્ઞુર્વેદમય તેજ જે છે, સામવેદમય જે તેજ રે;
- એ આધારરૂપ સર્વોત્તમ સહી, એક રૂપ તેજે એજ રે. ૧૨
- શાંતિક પૌષ્ટિક આભિચારિક, એ ત્રય ઋગ્વેદાદિ ત્રયમાં લીન રે

૩ જવાપુષ્પ—લલ રંગનું એકગતનું ફૂલ. ૫ પરમેશ્વરવિધુ—પરમેશ્વર રૂપી વિધુ (ચંદ્ર) કુંદ—મોગરાનું પ્રુષ્પ. ૬ ધોરાધોર—ધોર (બયાનક) અને અધોર (સૌમ્ય). ૭ આભિચારિક—મારણુ વગેરે કર્મ કરનાર. શાંતિક—મારણુ વગેરે કર્મની શાંતિ કરનાર. ૧૦ પૂર્વકલ્પ પેર—પાછલા કલ્પમાં જેવા દંતા તેવા.

- થાય છે ને થતું આલ્યું, નથી વિમ ક્રપિ કંઈ ભિન્ન રે. ૧૩
- એમ અધકાર નાશ થાતાં, આ જગત થયું નિર્મળ રે;
ઉર્ધ્વ અધોગતિ વક્ર સ્થાને, લાગ્યું ચોલવા મહાબળ રે. ૧૪
- પછે તે વેદમય તેજ એકત્ર થઇને, પરમાત્માકેરા તેજમાં સારરે;
સાથે રહી એકત્વ થાતું, તું માન્ય બુનિ નિરધાર રે. ૧૫
- આદિત્ય કરી જન કહે તેને, તેતું કારણ કહું મુજાણ રે;
આદિ કાળે ઉપન્યું એ, મહાતેજ પ્રમાણ રે. ૧૬
- હે મહાભાગ તે આ વિશ્વતું છે, નિર્વિકાર કારણ રૂપ રે;
ઋગ્યજુસ્ સામરૂપી છે, વેદનથી અનુપ રે. ૧૭
- પ્રાતર મધ્યાન્હ અપરાહ્ણ સમયે, તે તપે છે મુજાણ રે;
હે દિનસતત દિવા પૂર્વભાગે, ઋગ્વેદ રૂપ પ્રમાણ રે. ૧૮
- મધ્યાન્હે યજુર્વેદ રૂપે, અપરાહ્ણે સામવેદ સ્વરૂપ રે;
તપન તપે છે સર્વદા, જે મહાભવનો ભૂપ રે. ૧૯
- પ્રાતરે ઋગ્વેદ મધ્યે, શાંતિક વસે છે સહી રે;
મધ્યાન્હે યજુર્વેદ મધ્યે, પૌષ્ટિક વાસ કરે રહી રે. ૨૦
- અપરાહ્ણે સામવેદ મધ્યે, આભિચારિક રૂપ દેખાય રે;
સૃષ્ટિકાળે ઋગ્વેદમય છે, સાક્ષાત વિધિ મહાકાય રે. ૨૧
- સ્થિતિ કાળે હરિ યજુર્મય છે, હવાં કહું પ્રલયકાળ સ્વરૂપ રે;
સામમય રૂદ્ર છે પ્રલય કાળે, મહાકૂરૂપ અનુપ રે. ૨૨
- તેણે કરી તેના શબ્દ જે છે, તે અપવિત્ર ગણાય રે;
એ રીતે સૂર્યદેવ વસિષ્ઠ, વેદ રૂપે મહાકાય રે. ૨૩
- એ વેદમાં વશી રહેલા, વેદ વિદ્યા રૂપ કે'વાય રે;
પર પુરૂષ પણ કે'વાય છે એ, વળી સનાતન રૂપ થાય રે. ૨૪

યદિસ્થિરિન્દ્રિય હેતુ એ છે, રજસત્વાદિક ગુણ જોઈ રે;
 એના આશ્રયથી પ્રજ્ઞા વિધણુ, આદિક સંજ્ઞા પામે એહ રે. ૨૫
 વેદ કરી ને જાણવાનો, તે પુરૂષ તેજ પ્રમાણ રે;
 તેજ વેદમૂર્તિ મૂર્તિરહિત વળી, આદિ પુરૂષ સુજાણ રે. ૨૬
 સૌ દહધારીકેશ એ છે, દહધારી રૂપ અનુપ રે;
 જગત્પ્રધાર જૂત જ્યોતિ એહ છે, અજ્ઞાન લક્ષણ મહાજૂપ રે. ૨૭
 છે જાણવા જોગ વેદાંતથી એ, છે પરચક્રી પર અપાર રે;
 એમાં પુરાણીજન કાંઈ ન પ્રીછે, કહી જાય મુખથી સાર રે. ૨૮
 કહે શ્રોતા સમજે નહિ, પણ વક્તા ન સમજે કાંઈ રે;
 શીખ્યાતણા નવ માલ હોયે, કદા જેમના માંહી રે. ૨૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, માર્કંડમાહાત્મ્યે જાણ રે;
 દ્વયધિકશતતત્ત્વોધ્યાય પૂરણુ, અહીં થયો પૂર્ણ પ્રમાણુ રે. ૩૦

વસણુ.

પૂર્ણ પ્રમાણુ અધ્યાય યાતો, હરિ ભજે નરનારી રે;
 અચ્યુત કૈશવ કહી તાળી પાડો, દિવજન સુણે આ વારી રે. ૩૧

કંકણ ૧૭૩ મું.

રાગ રામઘી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ, તપન તાપચક્રી પ્રજ્ઞાંડ;
 પરિતપ ઉપર નીચે લહી, વિધિ વિચારતા માંડમાંડ. ટેક. ૧
 જેને યદિ કરવાની ઇચ્છા અતિ, એવા પિતામહ પ્રજ્ઞાજૂપ;

- વિચાર કરવા લાગ્યા સહી, જોઇ સૂર્ય રૂપ અનુપ. માંડેય ૨
- આ સદિ સંહારદણા હેતુ, મહાત્મા સૂર્ય સ્વરૂપ;
- તેના તેજથી સદિ મેં ને કરી, તેહ જશે અધારે રૂપ. ૩
- એમ સદિ નાશ પામી જશે, કલ્યાય તેનાં કારણ અનેક;
- પ્રાણીમાત્રના પ્રાણુતો જળસદા, જળશોષણ સવિતાનો ટેક. ૪
- જળવિણુ જગતી થશે નહિ, કદાપિ ઉત્પન્ન;
- એમ વિચાર વિધિએ ક્યો, સૂઝ્યું કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન. ૫
- પિતામહ પ્રજાએ એકાગ્ર થઈ, કરવા માંડ્યું સવિતાસ્તવન;
- વર્ણુબું તેહ યથામતિ, યાય જન મુણુતાં પાવન. ૬
- પ્રજ્ઞા કહે આ વિશ્વ સહુ, ને રૂપ છે સૂર્યદેવ;
- ને આ વિશ્વરૂપ છે સર્વદા, સાધું તેની સમ્યક્ સેવ. ૭
- વિશ્વમૂર્તિ એવા સૂર્યનું, ધરે યોગી ધ્યાન અપાર;
- છે તેવા જ્યોતિ રૂપને મારો સહી, નહયકી નમસ્કાર. ૮
- જેની કલ્પનામાં શક્તિ આવે નહિ, એવા ઋગ્વેદમય સાક્ષાત;
- ને યજુર્વેદનું સ્થાનક સહી, ઉત્પત્તિસ્થાન સામનું વિખ્યાત. ૯
- ને આદિદેવ સ્થૂળ રૂપે કહ્યા, વેદત્રયીમય સાર;
- ને સૂક્ષ્મ રૂપે ધર્મ માત્રનું, સ્વરૂપ શુદ્ધ માન્યું નિરધાર. ૧૦
- તે છે પરમ પ્રશંસનીય સદા, નિર્ભવા યોગ્ય મુંદરસ્થામ;
- અખિલ વિશ્વના હેતુરૂપએ, આદિકાળે પરમ જ્યોતિધામ. ૧૧
- જેનું રૂપ કે'વામાં આવે નહિ, ને છે પરથકી અતિ પર;
- સર્વ દેવાત્મા સ્વરૂપ છે, સ્થૂળરૂપ આદિદેવ મહાવર. ૧૨
- એવા સૂર્યનારાયણ દેવને, કર્ણ હું નહવડે નમસ્કાર;
- ને જળ જગતી સમીર રૂપ છે, પાવક રૂપ પૂર્ણ પ્રકાર. ૧૩

- સુરાદિક વિષયભૂત ને, પ્રણવધી માંડીને સર્વ;
 સદિ રત્નું તારી શક્તિએ, આદિ શક્તિ એવી તારી મહાપર્વ. મા. ૧૪
- મારી ઇચ્છાથી કંઈ થતું નથી, સર્વ તારી શક્તિએ થાય;
 સ્થિતિ હય મલય પાધરા, સૂર્યદેવ રૂપ મનાય. „ ૧૫
- જગત્પર જળનું શોષણ કરી, રહ્યા અગ્નિ રૂપ ધરી સ્વામ;
 સદિ ઉત્પન્ન કરીને કરો, હે મમાકર પરિણામ. „ ૧૬
- તમે વ્યોમ રૂપે વ્યાપ્ત થઈ રહ્યા, અહો સૂર્યનાશયાણુ દેવ;
 જગત્રૂપે તમે પંચ પ્રકારના, છો રક્ષણકર્તા તત્તેવ. „ ૧૭
- પરમાત્મ સ્વરૂપ યોગી ને જીએ, તે સમગ્ર મખમય તમ રૂપ;
 વિષ્ણુ સ્વરૂપી મખ કરી કરી, યજ્ઞતા યોગી અનુપ. „ ૧૮
- હે વિવસ્વત આત્મ શુક્તિ ને ઇચ્છે, યતિ મહાયતિ જાણ;
 તે મનસંધમ કરી સર્વના, ઇશ્વર ભણે તમને મમાણ. „ ૧૯
- તે તમને પરમ પુરૂષ કહે, ધરે એવા રૂપનું ધ્યાન;
 હે દેવરૂપ યજ્ઞરૂપ મણ, યજ્ઞદેવ નેનું અભિધાન. „ ૨૦
- ચિંતન યોગીઓ કરે નેનું, એવું સૂર્યમહાન સાર;
 પરબ્રહ્મ સ્વરૂપી પરમાત્મા, કરે હું નહયતી નમસ્કાર. „ ૨૧
- હે વિષ્ણુ તમારા તેજનો, ને છે મહાઉગ્ર સમુદાય;
 તે સૃષ્ટિને ખીડા કરનાર છે, તો તે આછો કરો સૂર્યરાય. „ ૨૨
- હું પ્રભુ સૃષ્ટિ કરવા પત્પર થયો, યાઓ ભગ ત્વષ્ટા કૃપાળ;
 હે મમાકર હું પ્રણામ કરી કેહું, વિષ્ણુ યાઓ દીન પર દયાળ. ૨૩
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌતુહલિ, એમ સદિકર્તા પ્રભુદેવ;
 સ્તવન કરતા વળી વળી, સાધી સમ્યક્ દેવની સેવ. „ ૨૪

તદા સૂર્ય પ્રસન્ન યથા સહી, કર્યો તેજતણો ઉપસંહાર;
 અલપ તેજમાત્ર ધારણ કર્યું, વિધિપર કરી કૃપા તે વાર માર્કંડેય
 તદા મહાભાગ કમળજન્માએ, પૂર્વકલ્પ જેવી વિશાળ;
 સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી સ્વલ્પમા, સૂર્યે તજ્યું તેજ વિકાળ. ॥ ૨૬
 કર્યા પ્રજાએ સુર અસુર સહી, કરી નરનારીની જોડ;
 પશુ પંખી વૃક્ષ વેલીઓ, કર્યા નરક ભાગવા ઝોડ. ॥ ૨૭
 સહુ પૂર્વવત ઉપજવિયું, કર્યા નરક પુરાણી માટ;
 જે ધનલોભી યદ્ય નિરંતર ફરે, ઘડાય તેમના તે મધ્યે ઘાટ. ॥ ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, અધ્યાય આદિત્યસ્તવો નામ;
 અહીં અધિકૃતતતમાધ્યાય યથા, સુણે ભણે તેનું કામ. ॥ ૨૯

વલણ.

કામ થાયે સુણતાં ભણતાં, ધામ સ્વર્ગે શુભ મળે રે;
 મામ પૂરાએ મનતણી, રામ તે જનશુ હજે રે. ૩૦

કંકણું ૧૭૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે સુણય શિષ્ય છ, કહું સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ વશા વીશ છ;
 પ્રજાએ જન્મ કરિયું ઉત્પન્ન છ, યદ્ય મનમાં અતિ પ્રસન્ન છ. ૧

ઢાળ.

પ્રસન્ન યદ્ય વેદકરીને, પૂર્વ પેઠે જાણ;
 વર્ણાશ્રમ સમુદ્ધ પર્વત, દ્વિપ દેવ કર્યા નિર્વાણ. ૨
 દૈત્ય સર્પ પશ્વાદિ કીધા, આદિ આદિ સર્પ;

- તેના રેઢાણનાં પ્રમાણ સર્વે, કયાં વિભાગ ધરી મન ધર્વ. ૩
- પ્રજ્ઞાસૂતુ જે મરીચિ તે, પ્રસિદ્ધ પૂરણ છે સહી;
- તેના પુત્ર કશ્યપ ઋષિ થયા, ઉત્પત્તિ જેથકી સહુ લહી. ૪
- ૬ પાન કરતાં કશ્યપ કે'વાયા, દક્ષ કન્યા તેરને તે વર્ષા;
- દેવ દૈત્ય તાગાદિક સહુ, એવા એવા પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. ૫
- ત્રિલોકે અધિષ્ઠાતા દેવ જે, તે અદિતિએ ઉપજાવિયા;
- અદિતિએ સહુ દૈત્યને, કશ્યપથકી નીપજાવિયા. ૬
- મહાપરાક્રમી ભયકારી દાનવ, યયા દનુષકી સાર;
- ગરુડ અરુણ વિનતાથકી થાતા, બે તેજસ્વી પુત્ર અપાર. ૭
- વૈષ્ણવે યક્ષ રાક્ષસ, કદુએ જાણિયા નાગ;
- સુનિએ ગંધર્વને જન્મ આપ્યો, યદ્ય ક્રોધાથી લઘુ નહી મહાભાગ. ૮
- રિષ્ટાથકી અપ્સરસ્ ગણ થાતો, પ્રસવ્યા ઇશાએ એરાવતાદિ હાથી;
- તામ્રાએ રચેનીઆદિક કન્યકાઓજાણી, જેના યયા રચેન કૂડાસાથી. ૯
- ભાસ કિર આદિક પક્ષી સહી, યયા તામ્રાથકી ઉત્પન્ન;
- ઇલાથકી વૃક્ષ વેલી થાતી, પ્રધાથી જળ જંતુ તે દિન. ૧૦
- એ રીતે અદિત્યાદિ અખળાથકી, જેહ સંતતિ ઉત્પન્ન થઈ;
- તેના પુત્ર પૌત્રાદિકથકી વળી, આ સષ્ટિ વિસ્તૃત યદ્ય રહી. ૧૧
- દીકરીને દાહિત્ર આદિક, યદ્ય તેમની અતિ સંતતિ;
- જેવડે આપ્તુ વિશ્વ વ્યાપ્યું, સુણ્ય કૌબટકિ તું મહામતિ. ૧૨
- એ સર્વ કશ્યપ સુતમાં, દેવગણ શ્રેષ્ઠ કે'વાય;

૫ ૬ ૭—૬ (પાણી) તું પાન કરતાં (કરવાથી) તે કશ્યપ કે-
હેવાયા. ૭ દનુ અને વિનતા—કશ્યપની સ્ત્રીઓ.

૮ વૈષ્ણવ, કદુ, સુનિ અને ક્રોધા—કશ્યપની પત્નીઓ. ૯ રિષ્ટા, ઇશા,
અને તામ્રા—કશ્યપની પત્નીઓ. ૧૦ ઇલા અને પ્રધા—કશ્યપની પત્નીઓ.
૧૧ અદિત્યાદિ—અદિતિ વગેરે.

- તે મધ્યના કેટલાક સત્વવત, કેટલાક રાજસ ગવાય. ૧૩
 ઘણા તામસ રૂપ છે, એમ વિસ્તર્યો વિસ્તાર;
 સર્વોત્તમ પરમેષ્ઠિ પ્રજાયન્તે અર્ધ્યા, સુરને ત્રિભુવન અધિકાર. ૧૪
 વળી યજ્ઞભાગ લેનાર કીધા, અન્ય બંધુ કોખ્યા તે વાર;
 રાક્ષસ દૈત્ય દાનવ થયા ભેગા, લાગ્યા સુરને દુઃખ દેવા અપાર. ૧૫
 એ કારણથીકી તેમને, એક સહસ્રદેવવર્ષ પર્યંત;
 મહાદાદણુ યુદ્ધ થાતું, જેમાં હાર્યા દેવ મહંત. ૧૬
 હે વિમ જે બલિષ્ઠ હુતા, દૈત્યદાનવ બાણ;
 તે જયશાલી થયા પ્રરા, રાક્ષસાદિક પ્રમાણ. ૧૭
 દૈત્ય દાનવ છુટ્યા ત્યારે, સ્વકામથી કાઢ્યા દેવ;
 થયા ત્રિભુવનસ્વામિત્વ વિહોણા, જોઈ જન સાધતું નવ સેવ. ૧૮
 યજ્ઞભાગ મળતો નહિ, એવી દુર્દશા પામ્યા સુર;
 જોઈ અદિતિને ચિંતા ઉપની, બળ વૃદ્ધિ પામ્યું અસુર. ૧૯
 શોક સતપ્ત થઈ સુરજાયા, તેણે ધારી સર્થની કરવા સેવ;
 પરમ પ્રયત્ને તપ આરંભ્યુ, તજી તન મનથી અહુમેવ. ૨૦
 તે નિયમિત ભત્ર બોજન, કરતી એકાગ્ર ચિત્ત કરી બાણ;
 વૃત્તધારિણી થઈ મોહમારિણી, ભજતી બ્યોમના ભગવાન. ૨૧
 તેજપુંજ આકાશમાં જે, દિવાકર મહાદેવ;
 તેણણી સ્તુતિ તે કરવા લાગી, તે કાળે તતજોવ. ૨૨
 અદિતિ કહે હે દેહધારીના, આધાર દેવ સનાતન ઇશ;
 પરમ સૂક્ષ્મ સુવર્ણ સરખા, તમણિણ સૂઝે નવ દિશ. ૨૩
 દેહ ધરનાર વળી દેહધારીના, દેહરૂપ દેવ કૃં નમસ્કાર;
 હે ગોપતે! જગત્પકાર અર્થે, જળ શોષણકરે વારંવાર. ૨૪

- તારા તીવ્ર રૂપને કહું છું હું, નેહવડે નમસ્કાર;
આઠ માસમાં ગ્રહણ કરેલા, વિદ્યુત્ત્વ રસ ધરનાર. ૨૫
- તે તારા અતિ તીવ્રરૂપને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર;
તે સર્વ રસ વૃષ્ટિઅર્થે, વળી અર્પણ નિર્ધાર. ૨૬
- તદા તૃપ્તિકારક રૂપ તમારું, યાગ મેઘરૂપ અરિધાર;
એવા સંવિતા દેવ તમને, કહું નેહવડે નમસ્કાર. ૨૭
- મેઘ જળવડે ઉત્પન્ન કરતો, ઔપધીસમૂહ અપાર;
પરિપક્વકર્તા ભાસ્કર રૂપને, હું કહું નેહે નમસ્કાર. ૨૮
- હે મહાકર અતિશે હિમનો, ત્યાગ ભાગ કરી સહી;
સમય સમયની વનસ્પતિનું, પોષણ કરતા સ્થિર રહી. ૨૯
- તદા સ્વરૂપ શીતળ યાવ તમારું, જગત છવાડણહાર;
તેવા સંવિતા દેવને હું, કહું નેહથી નમસ્કાર. ૩૦
- હે સૂર્ય દેવતા વસંત ઋતુમાં, નહિ અતિ શીતલ ગુણ ભંડાર;
નહિ અતિ તીવ્ર રૂપ તમારું ભાનુ, કહું તેવા રૂપને નમસ્કાર. ૩૧
- સર્વ દેવ પિતૃને તૃપ્ત કરતા, તૃણ ધાન્ય પકવ કરનાર;
વૃક્ષવેલીના છવનહેતુ, હો અમૃતમય નિર્ધાર. ૩૨
- એવા તમારા રૂપને, સુર પિતૃ પાન કરતા સાર;
એવા સોભાત્મક સૂર્યને, કહું હું નેહથી નમસ્કાર. ૩૩
- તૃપ્તિ દાહ એ ઉભય રૂપે, શશિ વન્દિ યુક્ત અપાર;
હે વિશ્વસ્વરૂપી શુણાત્મક મણ, કહું હું નેહે નમસ્કાર. ૩૪
- હે વિભાવસુ ઋગ્ યજુર્ ન, સામનું ઐક્ય કરનાર;
એ ત્રિનામ રૂપ વિશ્વે તપે છે, કહું નેહે તેને નમસ્કાર. ૩૫
- પરમ સૂક્ષ્મ છે ઓમ્શબ્દી ને, નિર્મલ અનંત રૂપ ઉત્તમ સાર;

- તેવા સદાત્મક સૂર્યને હું, કરું નહવડે નમસ્કાર. ૩૬
- માર્કડેય કહે છે કૌશ્ઠકે, સૂર્યને પ્રસન્ન કરવા માટે;
ધરણા જેને ઉપની અતિશે, જોણે તજ્યાં પાણી પાટ. ૩૭
- આહાર તજ્યો વિહાર તજ્યો, નિયમ પાળી બેઠી તેહ;
આ સૂર્યસ્તોત્રનો દિવાં રાત્રિ, જપ કરતી કથી દેહ. ૩૮
- એમ અતિકાળ વીતી ગયો ત્યારે, દક્ષિણતાએ નભ માંજાર;
સૂર્ય દેવ પ્રત્યક્ષ દીઠા, તે કેવા હતા તે વાર. ૩૯
- વ્યોમ ભોમે રહેલા તે, અતિ તેજસ્વી સૂર્યદેવ;
કિરણભાળાથકી ન કોઈએ, નિરખી શકે કરવા સેવ. ૪૦
- એવા તેજપુન્ન સૂર્ય હતા, કે તેજ પર્વતાકાર;
એવા દેવ જોઈ અદિતિ ત્યાં, પડી ગભરાટમાં અપાર. ૪૧
- પછે ધીરજ રાખી બોલી સૂર્યશુ, હું તમને નિરખી નવ શકું;
કૃપા કરો કરુણાનિધિ તો, વરદાન લેવાને ટકું. ૪૨
- નિરાધાર હું પૂર્યથી સહી, તેમાં તમારું સ્વરૂપ;
કળે કરી દૃષ્ટિ કરાય એવું, હતું આકાશે રૂપ. ૪૩
- તેવા તેજનો સમૂહ અધુના, હું પૃથ્વીપર પાણુ જોઈ;
ગભરાઈં છું અતિશે મણુ, રહી વરદાન ઇચ્છા મોજ. ૪૪
- માટે દિવાકર ભંડત ઉપર, વિણુ કરુણા કરનાર;
સ્વસ્વરૂપ કરો તમે સૂર્ય દેવા, જ્યમ હું જોઈ શકું આ વાર. ૪૫
- હું છું તમારી સેવકી, કરો મુજ પુત્ર રક્ષણ આજ;
તમે પ્રજાકેરૂં રૂપ ધરીને, સૃષ્ટિ સર્જતા મહારાજ. ૪૬
- જગતકેરી સ્થિતિ કરવા, પ્રવર્ત થાઓ છો પૂર;
તેનું રક્ષણ કરો છો રાતદહાડો, વળી અંતે લય કરે મહામુર. ૪૭
- આ સર્વ વિશ્વમાં તમ પાળે, બીજી ગતિ નથી ક્યાંહી;

- બ્રહ્મા! ત્રિધણુ રૂદ્ર આદિક, ઈંદ્ર કુબેર જોઇએ જ્યાંહી. ૪૮
- અર્ચમા વરાણ વાયુદેવ જે, અંદ્ર અગ્નિ ને આકાશ;
નગ અગ્નિ સર્વે રૂપ તમારાં, છે પ્રભાકર પ્રકાશ. ૪૯
- તમે સર્વકેરા સદા આત્મા, રૂપ અનુપમ આપ;
તમેા દહધારી સૂર્યકેર, કયમ સ્તુતિ કરીં કરીં હું માપ. ૫૦
- સ્વર્ગનાસકત દિગ્ગજન, યરા કરતાયકા વિધ વિધ રૂપ;
પદોએ કરી નિત્યપતિ તમારૂં, કરે યજ્ઞન શુદ્ધ સ્વરૂપ. ૫૧
- સમાધિ સંયુક્ત યથજ્ઞા, ઇંદ્રિયજીત નર નિર્વાણ;
ધ્યાન ધરતા તમારૂં તે, પામે પરમપદ મુખાણ. ૫૨
- હો તપન વિશ્વ તમે તપતા, પાવ્યન પ્રભાકર કરનાર;
રક્ષાણ કરો ભક્ષાણ કરો છો, હો મણુ મગટ વિશ્વ ધરનાર. ૫૩
- વારિવાળે કિરણું કરી, આહુત્વાદ અર્પો રૂપ;
બ્રહ્મારૂપે વિશ્વ સરજે, ત્રિધણુરૂપે પાળતા તતજેવ. ૫૪
- યુગાંતમાં રૂદ્ર રૂપ ધરીને, કરતા જ હાર સ્વયં એક;
મણુ પુરારી જનના કૃત્યકેરો, અહરૂર્નિશ કરાવતા વિવેક. ૫૫
- જો કાળી રાત્રિ રહે સદા તો, કરે કાળાં કૃત્ય અનેક;
કંતુ દિવાકર દિવા મકદે તને કૂડો ધરિયો ટેક. ૫૬
- હતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અધ્યાય દિવાકર સ્તુતિનામ;
યયો અનુરધિકશતતત્તોધ્યાય પૂરાણ, કૃપાકરી રાજીવલોચન રામ. ૫૭

વલ્લભ.

રાજીવલોચન રામ મણુએ, મેમાનદ પર મેમે કરી રે;
કૃપાદષ્ટિ કરો જુષ્ટિ અમન, વરસાવી ચિત્ત ગારૂં ધરી રે. ૫૮

૫૧ પદોએ કરી—મંત્રના શબ્દોએ કરીને. ૫૪, વારિવાળે—જળધી
મરેલાં—શીતળ.

કડવું ૧૭૫ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માકંડેય કહે મહાંચુનિ છ, સમ્યક્ મકારે લે તું ચુણી છ;
 પછે સ્વતેજેમંડળમાંથી છ, મલાકર મગટ થયા ત્યાંથી છ. ૧
 આણું તેજ કરીને આવ્યા છ, તપ્ત તાત્રકાંતિ સરખા ભાવ્યા છ;
 એવા દૃષ્ટિએ પડ્યા દેવ છ, નીરખી કરવા માંડી અદિતિએ સેવ છ. ૨
 પછે સૂર્યને કે'વા લાગી અદિતિ છ, ધન્ય દેવ તમે કરી મુજપર પ્રીતિ છ;
 સૂર્ય કે' ઇચ્છિત વરદાન માગો છ, કુઃખ દીનતા સર્વે ત્યાગો છ. ૩
 તદા કરી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર છ, વદી જોઈ સૂર્યને કને નાર છ;
 વરદાન આપનાર મહાન છ, તેની કરે મું સ્વાગતા ગુણવાન છ. ૪
 શાંકો મલાકર મુજપર પ્રસન્ન છ, થયા અધિક ભલિષ્ટ દાનવ ઉત્પન્ન છ;
 તેમણે મારા મુત કનેથી ત્રિલોક છ, યજ્ઞભાગ લીધો તેણે થયો શોક છ. ૫
 એવું છે માટે મહામલાકર છ, કરો કૃપા મુજપર વર છ;
 તમે ધરો અંશાવતારી સ્વરૂપ છ, થઈ રહો દેવ ભ્રાતા અનુપ છ. ૬
 પછે કરો તેમના શત્રુકેરો નાશ છ, વા રચો મનગમતો તમે પાશ છ;
 મમે તેમ કરી દિવાકર દેવ છ, જો મારે તપે પ્રસન્ન થયા તતજેવ છ. ૭
 તો મારા દુત યજ્ઞ ભાગને પામે છ, વસે માણીશહી થઈ ત્રિલોક પામે છ;
 કરો કૃપા યિવી ભૂર્ય દેવ છ, તમે છો જગતપાલક ગહિત અહમેવ છ. ૮
 તમે શરણાગતનું સંકેટ ટાળો છ, મહાકુઃખથી દેવ સંભાળો છ;
 માકંડેય કહે પછે જળહર્ષા છ, સમર્થ ભગવાન ભાસ્કર જગતકર્તા છ. ૯
 પ્રસન્ન મુખે અદિતિ મત્યે યોલ્યા છ, તેં મારો અનુલ તોલને તોલ્યા છ;
 હું સહસ્રાંશો કરી તુજ ગર્ભમાંદે છ, યદ્યપ ઉત્પન્ન જોશે ન્યાંહે છ. ૧૦

તારા સૂત્રના રાત્રુ જોહુ છ, તેનું સૂત્રું કરી નાખીશ નિઃસંદેહ છ;
 નારા કરતાં કરીશ નહિ વાર છ, એમ કહી અંતર્યામિ હવાઃ ઝાતકાર છ. ૧૧
 અદિતિ અલીપ્ત મેળવી ત્યાંય છ, તપથી નિવૃત્ત થઇ ગઇ આશ્રમ માંય છ;
 પછે ક્રેટલાક દિન ગયા પૂઠે છ, સૂર્યદેવ અદિતિને ત્રૂટે છ. ૧૨
 સ્વસહસ્ર દિશાભાંથી એક છ, સૌસુન્નને આજ્ઞા કરી ધરી ટેકે છ;
 એક કિરણે દેવ માતાને પેટ છ, જન્મ લીધો ઉતારવા શુર વેડે છ. ૧૩
 હે વિજ અદિતિ જાણની હતી છ, હું થઇ છું દિવ્ય ગર્ભવતી છ;
 તેણેકરી પવિત્રતા તેણે રાખી છ, કૃષ્ણાંદ્રાણાદિકની રાખી સાખી છ. ૧૪
 દત્ત સાવધ પણેથી સાધ્યું છ, બીજા કર્યામાં મન નવ બાધ્યું છ;
 કર્યપત્રુનિ કોપ કરી કે'વા લાગ્યા છ, તે' અપવાસ કરવા ક્યાં માગ્યા છ. ૧૫
 નિત્યપ્રતિ કરી અપવાસ છ, ક્યાં ગર્ભાંડને મગટાવે ત્રાસ છ;
 શુ' મારી નાખવા બેઠી તેને છ, અદિતિ ઉત્તર નવ દે તેને છ. ૧૬
 પણ રોજ પૂજતા પતિ એવું છ, તદા ક્રે:પાવિષ્ટ થઇ કહે કેવું છ;
 આ રહ્યું ગર્ભ માંહેનું અંડ છ, મર્ત્ય નર્ત્યા પાત્ર્યું મથાંડ છ. ૧૭
 એ તો રાત્રુને હણતા મરો છ, જેણે કરી મારાં કુ:ખ દારિદ્ય નરો છ;
 માઈકેય કહે એમ કહી છ, પતિ વેણથી કોપી રહી છ. ૧૮
 એવી દેવમાતાએકરૂં શું' છ, સુહૃં કહું તેજસગૂંધી પ્રજવલિત કુંચ છ;
 એવા ગર્ભને કાઢી નાખ્યો છ, ઉદર વિષે તેને નવ રાખ્યો છ. ૧૯
 ઉગતો સૂર્ય સરખા જોઈ તન છ, મહાતેજસ્વી ગર્ભ પાવન છ;
 તેનું દર્શન થનાની વાર છ, કર્યપ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અપાર છ. ૨૦
 પૂર્વ ઋગ્વેદ ઋચાએ કરી છ, આદરે સ્તુતિ કરવા ચિત્તમાં ધરી છ;
 એમ સ્તુતિ કરી ઘણી વાર છ, તદા ગર્ભ અંડ બેઠી નીકળતો સાર છ. ૨૧
 કમળપત્ર સમ કાંતિવાળો છ, તેને દિશામુખ વ્યાપ્ત કર્યા બાળો છ;

એવા માર્તંડ દેવ થયા ઉત્પન્નં છ, અંતરિક્ષે નાદ થતો પાવન છ. ૨૨
 કરી મુનિસત્તમને સંબોધન છ, જ્યમ જળસંયુક્ત મેઘ ગર્જે મુનિજન છ;
 ગંભીર વાણીએ કરી ત્યાંય છ, આકાશવાણી થાતી કરચપ જ્યાંય છ. ૨૩
 આકાશવાણી કે' કરચપ તેંય છ, આ અંડ માર્તું કહ્યું જ્યેય છ;
 તેણે કરી આ તારો પુત્ર છ, માર્તંડ નામે યશો મહાસૂત્ર છ. ૨૪
 એ સમર્થ દેવ સૂર્યનો અધિકાર છ, વિશ્વે પ્રવર્તાવગ્રે નિરર્ધાર છ;
 કરશે યજ્ઞભાગલેનારનો નાશ છ, સુણી આકાશવાણીનો આભાસ છ. ૨૫
 હર્ષ પામ્યા અતિશે દેવ છ, ગયા સ્વધામે તે તતખેવ છ;
 દુષ્ટવાનવનું બળ સર્વ છ, નાશ પામ્યું ને ગર્જિયા ગર્વ છ. ૨૬
 પછે દેવ સહિત ઈંદ્રે જઇ છ, દૈત્ય દાનવ બોલાવ્યા યુધ્ધે સહી છ;
 તે પણ આવ્યા સમરે તત્કાળ છ, સુરઅસુરનું યુદ્ધ થયું વિકાળ છ. ૨૭
 શસ્ત્રાસ્ત્રે અખિલ જગત છ, થયું વ્યાપ્તમાન ને મોહાસક્ત છ;
 તે યુદ્ધમાં માર્તંડની દૃષ્ટિચક્રી છ, અસુર ગણ રહ્યા નવ ટકી છ. ૨૮
 બળી ભસ્મ થઇ ગયા ભૂર છ, હારવા લાગ્યા દાનવના શૂર છ;
 જ્વેત જ્વેતામાં સર્વે ત્યાંય છ, માર્તંડ કૃપાએ જમપુર જાંય છ. ૨૯
 પછે દેવ કરવા લાગ્યા સ્તવન છ, અતિશે હર્ષ પામી તે દિન છ;
 કરતા ઉભયનું સ્તવન ત્યાંય છ, તેજદેતુ માર્તંડ અદ્વિન જ્યાંય છ. ૩૦
 સર્વ દેવને પૂર્વની રીતે છ, પ્રાપ્ત કરી આખ્યા અધિકાર મીતે છ;
 યજ્ઞભાગ અપાજ્યા સર્વ છ, ટાળી દાનવકુળનો ગર્વ છ. ૩૧
 માર્તંડ સ્વઅધિકાર કરવાલગ્યા છ, અગ્નિગોળાસમ થઇ અનુરાગ્યા છ;
 સૂર્યે કદંબ પુષ્પ સમાન છ, અધો ઉર્ધ્વે ત્રિણે કરી મહાન છ. ૩૨
 નહિ અતિ રકુણ્ણિયમાન છ, એવું સરીર ધરી મતિમાન છ;
 તપવા લાગ્યા જગતને માટે છ, દેવતા પુરાણીજન પાટેઘાટે છ. ૩૩
 વિપ્રદેષી દિવજના અરિ છ, ભટના ભોમિયાની સિખા ધરી છ;

આતુર્વિંશીની સાંઘ કરી છ, કવિ નહિ તેની વાત ઉર ધરી છ. ૩૪
કરી પુરાણી તેનાથી પરી છ, માર્કડેયમાં માર્તંડોત્પતિ ઉચ્ચરી છ;
કૃપા પંચાધિકશતતમેધ્યાય ધ્યાન ધરી છ, થયા સાંઘ કરતા હરિ છ. ૩૫

વસણ.

સાંઘ કરતા હરિ થયા ત્યારે, દિને ગાયા ગુણગણ જાણ રે;
આતુર્વિંશી કાંઈ ન જાણે, સહુ કરે પુરાણી પ્રમાણ રે. ૩૬

કંડુ ૧૬૭ મું.

રાગ મેવાડો.

માર્કડેય કહે રે, મુણ્ય કૌશ્લકિ મુનિ તુંય;
હવાં માર્તંડપત્ની કહું રે, થઈ કવણ તે તો હુંય. ૧
નિશ્કર્મા મન્ત્રપતિ રે, માર્તંડ જોઈ થયા પ્રસન્ન;
તેમણે સવિતા વિનવો રે, આપી કન્યા રૂપ રતન. ૨

હાલ.

કન્યા રૂપ રતન આર્ધ્યુ, જેનું સંજ્ઞા અિષ્ટું નામ;
તેને વિષે સવિતાથી, સુત વૈવસ્વત હવો મહાધામ. ૩
તે મહી મધ્ય મનુ મોટો, થયા કલો મયમ;
સંજ્ઞા વિષે સવિતાએ સહી, ત્રણ સંતાન ઉપજાવ્યાં અતિ રમ્ય. ૪
પુત્ર તે મધ્યે બે હતા, યમુના કન્યા જાણ;
વિવસ્વાન મોટો સર્વથી, હવાં કહું યમ યમી પ્રમાણ. ૫
શ્રાહદેવ મન્ત્રપતિ જે, યમ નામ પૂરાણ કામ;

૨ આપી છ—કન્યા રૂપી રતન આર્ધ્યુ અથવા, રૂપે રતન જેવી
કન્યા આપી.

- અધરોધમ ઉઠારાણી જે, યમી સુંદર રયામ. ૬
- એ છ'ંડવાનાં બે હતાં, સગિદાનાં સંતાન;
- અધિક તેજે સચરાચરને, પરિતાપ કરતા વિવસ્થાન. ૭
- એવું જોગાકાર સ્વરૂપ જોઈ, તેજ સહી શકી નવ નાર;
- સ્વછાયા ને સંજ્ઞા નિહાળી, વદી વેણુ તે વાર. ૮
- હે કથ્યાણી કથ્યાણુચાઓ તાર', હું સ્વપિતા ગેહ'જવાની હુંય;
- તો તારે મારી આજ્ઞાચકી, રે'વું વિદારરહિત કહું હુંય. ૯
- આ ઉભયમુત છે મારા, વળી સુંદર કન્યા જોહ;
- તેને સારી રીતે પાળવાં તારે, ન દમવી કોની દહ. ૧૦
- આ વાત સગિતા દેખને તારે, કે'વી નહિ દો દિન;
- છાયા કહે અહો સંજ્ઞા, જ્યાં લગી કરા સાહી કરશે નહિ દીન. ૧૧
- વા શાપ દશે નહિ સૂર્ય મુજને, ત્યાં લગી આ તારી વાત;
- હું કોઈ સ્થળે કે'નાર નથી, તું જાણુ સર્વ સાક્ષાત. ૧૨
- તારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાજે, મુખેથી થઈ સાંત;
- છાયાનું એવું વચન સાંભળી, જતી સંજ્ઞા પિતાગેહ મહાદાંત. ૧૩
- ત્યાં જઈ તે વશી સહી, મૃગનયની કેટલાક માસ;
- પછે ઘણી વાર તેના પિતાએ, જાવા કહ્યું પતિ પાસ. ૧૪
- ત્યારે અશ્વિનીનું રૂપ લેઈ, ગઈ ઉત્તરકુરુ દેસ મોઝાર;
- ત્યાં અન્ન જળ તથા તપ આરંભ્યું, પતિજતાએ નિરંધાર. ૧૫
- હે મુનિસત્તમ ગઈ જ્યારે, સંજ્ઞા પિતાને ઘેર;
- ત્યારે છાયા સંજ્ઞાએ યથાર્થ રીતે, પાપી પતિની પેર. ૧૬
- સપિતાકેરી સેવા સાધી, રંચ ન પડિયો રેર;
- આ સંજ્ઞા મારી પરની નિશ્ચે, એમ સૂર્ય જાણુત હતાં અંધેર. ૧૭

૬ પ્રાદેવ—૧૨૧૦. પિતૃઓનો પ્રભુપતિ—મુખ્ય. ૧૭ હતાં ૪૦—
(વક્રોક્તિ) આખા વિશ્વનું અંધેર હરનારા છતાં પોતાની સ્ત્રી બદલાઈ
તે જાણવામાં ન આન્યું !

સંજ્ઞા સતી જાણી તેની સંઘાતે, સંગમ કર્યો સૂર્યદેવ;
 બે પુત્ર ને એક પુત્રી પ્રગટી, ત્યાં તે વેળાએ તતએવ. ૧૮
 એ ઉભયમાં જે પ્રથમ પ્રગટ્યો, તે જ્યેષ્ઠ બ્રાત્ર મનુ જેવો થયો;
 સાવાણી નામ તેનું પડિયું, સંસાર સૂર્યને નવ ગયો. ૧૯
 દ્વિતીય પુત્ર રાજેશ્વર થાતો, નવ ગ્રહમાં મખ્યાત;
 'તપતી'નામે કન્યા થાતી, તેને સંવરણ નૃપ ગયો સાક્ષાત. ૨૦
 પૃથ્વી સંબંધી જેહ છાયા, જેણે સંજ્ઞાકેરું ધર્યું હતું ૩૫;
 તે જેવો સ્નેહસ્વખાળે ધરતી, તેડું સંજ્ઞાસુતનું જોતી ન સ્વરૂપ. ૨૧
 જે સ્વખાળ કરતાં મધ્યમ જન્મેલાં, સંજ્ઞાકેરું સંતાન;
 તે આંખના પાટા જેવાં લાગતાં, તે તો હતાં ત્રણ મહાન. ૨૨
 વિચક્ષણ મનુએ સહુ સર્વે, સ્વપિતાસ્ત્રી કષ્ટ દે જેહ;
 હલકા પેટની હલકું વદતી, તે સહુ સહન કરતો નિઃસંદેહ. ૨૩
 કિંતુ યમથી તે રો'વાયું નહિ, તેણેકરી તેણે મારી માતને લાત;
 બાલત્વથી કે દૈવબળથી, થઈ પડી લાત તે મોટી ઘાત. ૨૪
 યમે સંજ્ઞાને લાત મારી, તેથી તે કર્ત્રિમ કોપી અપાર;
 તેણે યમને શાપ દીધો તહીં, તેં કર્યો નવ મદમતિ વિચાર. ૨૫
 તારા પિતાની જેહ પત્ની, તે ગણવી ગુરૂજન સમાન;
 તેને તેં મગની લાત મારી એ, સુધી નહિ કંઈ સાન. ૨૬
 માટે તેં જે પર લાત ઉગામી, તે તૂટી પડે તારો પાગ;
 એમાં કંઈ અસત્ય ન સમજશ, એમ શાપદીધો કરી સ્નેહ ત્યાગ. ૨૭
 એ શાપથી યમના અંતરમાં, ઘણું કષ્ટ મગટ્યું મગાણું;
 તે મનુને સાથે લેઈ ગયો, જ્યાં હતા ધર્માત્મા સૂર્ય સુન્દરણ. ૨૮

સૂર્યનારાયણને નિવેધું, જે જે બનિયું વૃત્તાંત;

યમ કહે છે દેવ અમારી, માતા જે મહાંત. ૨૬

તે સમાન સ્નેહ રાખતી નથી, અમો સર્વ બાળક પર સાર;

અમો મોટા સુતને પડ્યા મૂકીને, નાનાપર સ્નેહ ધરે અપાર. ૩૦

અમારું પોષણ કરતી નથી એ, નાનાં સંતાન આગળું નિર્વાણ;

તેણે કરી મેં પાદ ઉગામ્યા, એ તો સત્ય પ્રમાણ. ૩૧

કિંતુ મેં લાત મારી નથી તેને, તોય થઈ એટલી મારી બૂલ;

મૂઠત્વ કે બાલકત્વથી એ, વૈરનું વશિયું મૂળ. ૩૨

તે આ સમયે ક્ષમા કરો, હે સર્વ તપનારમાં શ્રેષ્ઠ;

થઈ કોઈની હું બાળને શાખ્યો, એમ કો માત કરે નવ નેહ ! ૩૩

તેણેકરી હું માનું પિતાજી, એ નથી મારી માત;

પુત્ર કુપુત્ર થાય કદા પણ, માત ક્રમાત સુણી નવ ખ્યાત. ૩૪

તો તારો પગ તૂટી પડ્યો, એણે જનની બાળે કેમ;

માટે મગદે છે એના વિષે મને, સર્વ દેવ અતિ વૈભ. ૩૫

તો આ મારો પગ તૂટી પડે નહિ, એવો કરો કાંઈ ઉપાય;

સૂર્ય કહે પુત્ર તારા જેવાને, વળી સદા ધર્મશ જેની કાય. ૩૬

સત્યવાદી સાચો તું કોપે ભરાયો, એ સંશયની વાત;

ધોળામાંહે કાળું કંઈ નિશ્ચે, માટે વિચારવું જોઈએ વિખ્યાત. ૩૭

હે બ્રાત સર્વ શાપતાણું નિવારણ, છે શાસ્ત્રપુરાણની માંય;

પણ શાપ દે માતા સુતને કોપી, તેણું નિવારણ નથી ક્યાંય. ૩૮

હે સુત તારી માતાનું દેણ મિથ્યા, કર્યાતણા નથી પ્રકાર;

કિંતુ તારા પર સ્નેહને લીધે કંઈ, કૃપા કરીશ નિર્ધાર. ૩૯

તારા પાદમાંથી આમિષ લેઈને, કૃમી પડશે પૃથ્વી મોઝાર;

- એ પેરે તુજ માત વેણ સુત, સત્ય થશે નિરધાર. ૪૦
- તુજને શાપથી ભય નહિ થાયે, એમ કહી શાંત થયા સૂર્યદેવ;
યમે પાગ લાગી ત્યાં પિતાકેરી, સમ્યક્ સાધી સેવ. ૪૧
- પછે સૂર્ય છાયા પાસે જઈ વદતા, આપણા સર્વ બાળક છે સમાન
એમ છતાં ભેદ કેમ તે પાડ્યો, નાના મોટા વિષે ગુણવાન. ૪૨
- એમ જોઈ વિચાર થાયછે, કે તું સંજ્ઞા નારી નાંધ;
કોઈ અન્ય તેને સ્થાનકે તું રહીછું, આજ સત્યકહે તું સાય. ૪૩
- હું કહું છું એમ હોય નહિ તો, માત કુમાત ન થાય;
છોડું કોણે થાય છે સઘળે, પણ કોઈ શાપ ન દેતી માય. ૪૪
- માર્કંડેય કહે એમ સૂર્ય વધા પાણુ, મૂકવા ન દીધો સંજ્ઞાએ હાથ;
સત્ય કથા સમજાવી નહિ રજ, વદી તે એમ કેમ બોલો નાય. ૪૫
- તદા સૂર્યે આત્મવૃત્તિ એકાગ્ર કરીને, ધ્યાન ધરી જોયું યથાર્થ;
દિવસ હ્રોતો માટે સર્વજાણ્યા, કે'વા જોઈએ જીવતીઓના સાર્ય. ૪૬
- ધ્યાનારાત્રત ધાણીને જોઈ, છાયાની કંપી કાળા;
શાપ દશે સૂર્યદેવ સહુ જાણી, મિથ્યા કરી દરા માયા. ૪૭
- તેમના જાણતા પે'લાં કહું હું, એમ વિચારી અપ;
પરમાર પૂજતી છાયાસંજ્ઞા, સહી સહી નવ તાપ. ૪૮
- તેણે વર્ણવી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું, એ સાંભળી સવિતાદેવ;
કાયા મધ્યે ક્રોધ ધરી કરી, ગયા શ્વશુરને મૃદુ તતખેવ. ૪૯
- ક્રોમાગ્નિએ જાળવા ઇચ્છતા, એવા જોઈ સર્વનું જાણુ;
યથાપિધિ પૂજન કરતા ત્યાં, સમ્યગાચરણી શ્વશુર મમાણુ. ૫૦
- વિચક્ર્માએ વિસ્તવાનને, શાંત કરી કહ્યું આમ;

અતિ તેજથી વ્યાપ્ત રૂપ તમારું, સહી શકી નવ તમ રયામ. ૫૧
 તેણે કરી ગઇ સંગા વનમાં, ખેડી આરંભી તપ ઉદામ;
 સદાચરણી સતી તે આજ મળશે, વન મધ્યેતમને મહાધામ. ૫૨
 મહાતપથી તન તાર્યું તેણે, તેના જ્યારે આદ્યો નહિ ઉપાય;
 એક બ્રહ્મદેવનું વચન હું જાણું, તમે કહો તો કહું સૂર્યરાય. ૫૩,
 સૂર્ય કહે સુખેથી જાણો, હું છું સાંભળવા તૈયાર;
 ત્યારે વિશ્વકર્મા કહે આ તેજ તમારું, જે છે અસદ્ય અપાર. ૫૪
 તે જેવું જોઇએ તેવું કરી દઉં, જે ઇચ્છા મનમાં હોય;
 કંઈ અલાભ થાય નહિ મળુ તમને, નવ ભક્તજન નિંદે કોય. ૫૫
 પૂરે સૂર્યરાય ગોળાકાર હતું, તેથી સૂર્યે કહ્યું કરો તેમ;
 આજ્ઞા લેઇ પછે વિશ્વકર્માએ, શાકદ્વિપ વિચાર્યો ક્ષેમ. ૫૬
 ત્યાં સપિતાકેરા તેજને નાખ્યું, ચક્રબ્રમરમાં નિર્ધાર;
 એમ આરોપી વિશ્વકર્માએ, જોણું કરવા માંડ્યું તે વાર. ૫૭
 સર્વ જગતના નાલિરૂપ જે, સૂર્ય દેવ મનાય;
 તેના બ્રમણથી ભભવા લાગ્યું સહુ, કહું તેની આજ્ઞા કયાય. ૫૮
 અખિય નગ કાનન સહિતે, અખિલ પૃથ્વી ચઢી આકાશ;
 વિધુ ગ્રહ ને તારિકા આદિક, સહુ આકાશ ક્ષેત્ર પામ્યું પ્રકાશ. ૫૯
 સમાકુલ થઇ નીચે આવ્યું તે, સમુદ્ર જળમાં ક્ષેત્ર થયો ઉત્પન્ન;
 મહાગિરિ તૂટવા કૂટવા લાગ્યા, તેનાં પડવા લાગ્યાં શિખરપાવન. ૬૦
 મુનિસત્તમ ધ્રુવાધારે રહ્યા જે, સહસ્રાવધિ સ્થાનક જેહ;
 તે બ્રમણ કરતાં ફિરણે બંધાઇ, અધોગતિ કરવા લાગ્યાં તેહ. ૬૧
 વેગે કરી બ્રમણ કરવાથી, વાયુએ વિખરેલા ચારે પાસ;
 મહામેઘ ભયંકર ગર્જના કરતાં, પામતા વિષેરાઈ ત્રાસ. ૬૨

- હે મુનિસત્તમ સૂર્ય બ્રમણ, પડયાં ગભરાટે પૃથ્વી આકારા;
રસાતળ ને અખિલ વિશ્વ ત્યાં, વ્યાકુળ થઈ થયું ઉદાસ. ૬૩
- સર્વ ત્રિલોક આકે અઢ્યું એમ, જઈ પ્રજ્ઞાદિકે મળિયા દેવ;
સહુ સૂર્યની રતુતિ કરવા લાગ્યા, એકમના થઈ તતખેવ. ૬૪
- તમે સૂર્ય મુરમાં આદિ મુર છો, અમે આપ રૂપે છીએ મવીણ;
સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને, મલ્લયકાળમાં કરતા ક્ષીણ. ૬૫
- એ ત્રણે કાળમાં ત્રણ મકારે, તમે રહ્યા દેવાધિદેવ;
હે જગતસ્વામીતાપ વૃષ્ટિકર્ષા, હે તપન તપતા સાધું તમ સેવ. ૬૬
- હે દેવેન્દ્ર દિવાકર તમારું, નિરંતર હો કલ્યાણ;
સર્વ જનને જ્યમ શાંતિ થાયે, તોમ કરો મુખણ. ૬૭
- જેનું તેજ આછું કરવા માંડ્યું છે, એવા સૂર્યદેવની પાસ;
વાસવ જઈ રતુતિ કરવા લાગ્યો, કદી ગુણગણનો મકાસ. ૬૮
- હે જગતવ્યાપી દેવાધિદેવ મણુ, હે અખિલ જગતના સ્વામી;
ભદ્ર થાઓ ભાનુ તમારું, એન ઇંદ્ર વલો શિર નામી. ૬૯
- વળી સપ્તર્ષિ વસિષ્ઠ અત્રિ આદિકે, સ્વસ્તિ સ્વસ્તિ કે'વા લાગ્યા;
વિવિધ સ્તોત્રથી રતુતિ કરતા, જે સવિતા મસન્નકરવા અનુરાગ્યા. ૭૦
- સિંધ્યમાન એવા સૂર્યની, ઋગ્વેદમાં કહેલી જોહ;
આદિ ઋચાઓ સહિત ત્યાં, વાલ્મખિલ્ય રતુતિ કરવા લાગ્યા એહ. ૭૧
- હર્ષથી કહે નાથ નિષંતા, જેને મોક્ષની ઇચ્છા હોય;
તેને મોક્ષરૂપ માર્તંડ તમે છો, ધ્યાની ધ્યાન વસ્તુ મણુ સોય. ૭૨
- અનુસરતા જોહ કર્મકાંડને, એવા સર્વ ભૂતની ગતિ રૂપ;
હે દેવેશ કરો કલ્યાણ મળનું, હે સૂર્ય મહારૂપ અનુપ. ૭૩

હે જગતપતિ આ મારું અને, દ્વિપદ ચતુષ્પદ પ્રાણીનું જાણું;
 નિત્ય મતિ કલ્યાણ કરો સહી, માગું વિનતિ કરીને વાણ. ૭૪
 પછે વિદ્યાધર ગણુ યક્ષ રાક્ષસ, નાગાદિક સર્વે લોક;
 હસ્ત જોડી શિરસાષ્ટાંગ કરી કે', સૂર્ય ટાળો અમારો શોક. ૭૫
 માનસને આનંદ ઉપજાવે, ઉપજાવે કર્ણને સુખ;
 એવી વાણી તે બોલવા લાગ્યા, ટાળો ત્રિભુવનપતિ દુઃખ. ૭૬
 પ્રાણીમાત્રનો ઉદ્દભવકર્તા, હે સૂર્ય તમારું તેજ;
 કરો સર્વ કો સહન કરે એવું, જોણું હરિ ! વાધે તમ પર હેન. ૭૭
 પછે ગાયનકળામાં કુશળ એવા, જે જાણે પડજ મધ્યમ ગાંધાર;
 એ ત્રણ ગ્રામમાં પૂરા મવીણુ જે, હાહા હૂહૂ તું જાણે તારદ સાર. ૭૮
 પ્રયોગ સહિત મૂર્ચના અને, તાલવડે કરી નિર્ધાર;
 સુખ અર્પનાર સપિતાકેરું, ત્યાં ગાન કરવા લાગ્યા અવિધાર. ૭૯
 વળી તેજ જાણું કરતા તહીં, વિશ્વાચી ધૃતાચી નાર;
 ઉર્વશી તિલોત્તમા મેનકા, સહજન્યા શ્રેષ્ઠ રંભા નિર્ધાર. ૮૦
 એ સર્વ અપ્સરાઓ હાંવભાવના, વિદ્યાસચી ભરપૂર;
 અસંખ્ય અભિનય કરતી નાચતી, જ્યમ ત્યમ રીઝે મહાસુર. ૮૧
 ત્યાં વેણુ વીણા ઝાંઝ રાગચિંગી, પુષ્કર મૃદંગ અપાર;
 પટહાનક દેવદંડુલિ, વાગવા લાગ્યા સંખ નિર્ધાર. ૮૨

૭૭ હરિ—હે સૂર્ય । ૭૮ પડજ ૫૦—પડજ ગ્રામ, મધ્યમ ગ્રામ અને
 ગાંધાર ગ્રામ, એવા ત્રણ ગ્રામ (સ્વરેના સમુદાય) છે. હાહા, હૂહૂ—એવા
 બે ગર્ધવૌનાં નામ છે.

૭૯ મૂર્ચના—સ્વરના એકવીસ પ્રકારના બેદમાંનો પ્રત્યેક બેદ ૮૦
 વિશ્વાચી—વિશ્વાચી વગેરે અપ્સરાઓનાં નામ છે.

૮૨ પુષ્કર—એ નામનું વાદ્ય. પટહાનક—એ નામનું વાદ્ય, અથવા
 પટલ અને આનક નામનાં વાદ્ય.

વલણ.

પુરાણીજનને કામ કીધું, પ્રાકૃત માંહી પુરાણ રે;
યથામતિ ગતિ જોટલી, તેટલી દાડ કરી પરમાણુ રે.

૯૨

કડવું '૧૭૭ મુ'.

રાગ રામઘી.

માકડેય કહે મહાગુનિ, સાંભળ્ય કહું સર્વ કથાય;
જ્યારે સૂર્ય ભ્રમણ કરતા હતા, ત્યારે મળપતિ વિશ્વકર્માય. ટેક. ૧
રોમાંચ થઇ સૂર્યની સ્તુતિ, કરવા લાગ્યા અપાર;
નમન કરતા નર ઉપરે, હિત અર્થે સવિતા સાર. માકડેય ૨
દયા કરો નિરંતર તમે, સમાન વેગવાળા સદાય;
મહાત્મા સાત અશ્વ છે તમતણા, વર તેજસ્વી મહાકાય. ૩
મકુલિત સરોજસમુદાય ને, કરતા દેવ દયાળ;
અંધકાર જવનિકાને ટાળતા, નમું કરૂણાકર કૃપાળ. ૪
જેનાં અતિ પ્રણય કર્મ છે જગતને, પવિત્ર પુર કરનાર;
જે અનેક ઇચ્છિત વસ્તુ આપતા, ભકત ભંડાર ભરનાર. ૫
તેજસ્વી અગ્નિમય કિરણથી, શોભાયમાન સમ્યક્ અપાર;
એવા સર્વજન હિતકારીને સદા, કરું નેહવડે નમસ્કાર. ૬
જન્મરહિત પ્રાણી માત્રના, આત્મારૂપ મુરદેવ;
મણુ તણુ લોકનું કારણ તમે, સાધે સ્વામી માની ઇંદ્ર સીવ. ૭
ધર્મ રૂપ ધારી મહાદેવતા, અતિ કરૂણાળું કૃપાળ;
જગતપાળક પૂરેપૂરા, તેવા સંહારક સર્વ કાળ. ૮

૩ દયા કરો ઇન્—દયા કરો એવા છે. ૪ સરોજસમુદાયને—કમળના સમૂદયને. જવનિકા—પડો. અંધકાર રૂપી પડો.

- સોમનાશ્રય રૂપ ધરી રહ્યા, ઉત્પત્તિસ્થાનક ગુરાર;
 ઓવા સૂર્યદેવ તમને સહી, કરું નેહવતી નમસ્કાર. „ ૯
- છો જ્ઞાનાશ્રય રૂપ સર્વદા, જગત અંતરાત્મા દેવેશ;
 સ્થિતિસ્વરૂપ મુખેચ્છક સદા, સ્વયં ઉત્પત્તિવાન મહેશ. „ ૧૦
- ચક્ષુરૂપ સર્વ લોકના, અપરિમિત તેજસ્વી આપ;
 છો અનુત્તમ દેવ વિષે પ્રભુ, ગુણગણ ગાઈ ટાળો સંતાપ., „ ૧૧
- સહસ્રકિરણમય અંગને, ધારણ કરતા સુરેન્દ્ર;
 ઉદયાચળ નગના શિખર પર, યદ્યપેસો મુગટપણિ મહેન્દ્ર., „ ૧૨
- સાણવાર પ્રભુ ત્યાં વિસજતા, તદા મહિમા સુરગણ ગાય;
 તમે અધિકારને મારી કાઢિયો, શોભો સ્વરૂપે મહાકાય. „ ૧૩
- જગત અધિકાર રૂપી મધપાનથી, થાઓ મદમાતા અપાર;
 તેલોકરી પ્રતિમા રક્ત થાય છે, જોઈ કોઈ પામે ન પાર. „ ૧૪
- તે રક્તતાએ ત્રણ લોકને, ઉત્પન્ન સૂર્ય કરનાર;
 તે તેજસમૂહ કરી તમે, દર્શોછો મુંદર સાર. „ ૧૫
- સમાન અવયવવાળા હો પ્રભુ, સહુથકી શોભાયમાન;
 હાલકું ચાલકું મુંદર જેતું, એવા રથારૂઢ મહાન. „ ૧૬
- નિરંતર અખંડ રથે બેશીને, અખંડિત અશ્વેથી સાર;
 જગતહિતાયે તમે ફરો, વિશાળ વિદરા મોઝાર. „ ૧૭
- નિકંઠન રાત્રુસમૂહનું, કરનાર હીનદયાળ;
 અંદરસે અમૃતે કરી, સુરપિતૃતૃપ્તિ કરો એકે કાળ. „ ૧૮
- એવું જાણી નમન કરી આજ હું, કરું એણું તમારું તેજ;
 પીળચટા રંગવાળા અશ્વપર, ફેલાયતી તમારી તેજ. „ ૧૯

૯ સોમનાશ્રય રૂપ—નેત્રો આશ્રય કરીને રહેલું રૂપ. ૧૪ ઉગતા સૂર્યના રાતા રંગને ઉત્પેક્ષે છે: જગત ધન—સ્વપ્ત છે.

૧૯ પીળચટા ઈ—પીળચટા રંગવાળા અશ્વપર ફેલાયતી તમારા ચરણની તેજસ્વી રેણુ (રજ)એ કરી અત્યંત શુચિ (પવિત્ર)અમે તમને

ચરાણની રેણુએ કરી સદા, અત્યંત શુચિ થયેલા જાણ;
 નમન કરી કૃત્ય આ કરું, કરો ત્રિલોકી પવિત્ર પ્રમાણ. „ ૨૦
 રક્ષણ કરો મારું હે પ્રભુ, કરે તમને જેહ નમસ્કાર;
 કરો રક્ષણ તેનું તમો હર્ષથી, એવું મેં જોયું વારંવાર. „ ૨૧
 હે દેવેશ્વર જન્મ સમસ્તના, માતપિતા રૂપ મહારાજ;
 ઉત્પત્તિ ત્રિલોકતાણી અને, સદા તેજહેતુના કાજ. „ ૨૨
 અખિલ જન્મના તમે પ્રભુ, છો દીવારૂપ દીનદયાળ;
 હું નેહી નમન કરું આપને, રીએ ભગ ગુને તતકાળ. „ ૨૩
 જદા ખોટા ઉપદેશક, જન્મમાં દેખાય દિનેશ;
 તદા સંહાર કરજો તે સર્વના, નવ કાંઈ રાખશો શેષ. „ ૨૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, પ્રાકૃતે સૂર્યસ્તવન નામ;
 સપ્તાધિક શતતત્ત્વોધ્યાય થયો, ભજતાં રાજવલ્લભન રામ. „ ૨૫

વલણ.

રાજવલ્લભન રામ ભજતાં, સૂર્યસ્તવન પ્રતરપિ યાય રે;
 પ્રતરકૃતિકરો દાષ કંઈએ, પુરાણ મધ્યે જણાય રે. ૨૬

કંકણું ૧૭૮ મું.

રાગ ગોડી.

માર્કંડેય કહે મહાગુણિ, એમ સૂર્યસ્તુતિ કરી મહાગુણી;
 પછે વિશ્વકર્માએ કીધું કાજ, કર્યું તેજ હરાણ દિવરાજ. ૧
 સવિતાના તેજનો સોળમો ભાગ, સૂર્યમંડળે રેવા દીધો મહાભાગ;

નમન કરીને આ (દમારું તેજ એણું કરવા ૨૫) કૃત્ય કરું (કરીએછીએ),
 એમ ૨૦મી કડી સાથે અન્વય. ૨૪ પુરાણીઓને ઉદ્દેશીને કહે છે: જદા
 ૫૦—૨૫૯ છે.

- પંદર ઓછા કયાં અવિધાર, સૂર્ય શરીરથી તેજના સાર. ૨
- જેમ હીરો ઓપતાં ઓછો થાય, કિંતુ મહામૂલી તે ગણાય;
તેમ ઘટતાં સૂર્યનું તેજ, વાધે જનને જોઈ હેજ. ૩
- એવું કાંતિવાળું ને શોભાયમાન, થયું સૂર્યદેવનું રૂપ મહાન;
તેજ ઓછું કર્યું હતું જેહ, તેણે વિશ્વકર્માએ કીધું એહ. ૪
- વિષ્ણુએક ને શિવનું શૂણ, ધનદશિભિકા મહામૂલ;
રચ્યા યમનો દંડ કરાજ, વળી કાંતિકેયની શક્તિ તે કાજ. ૫
- અન્ય દેવનાં જે જે અસ્ત્ર, રાત્રુ નાશક મોટાં રાસ્ત્ર;
તે વિશ્વકર્માએ રચ્યાં અપાર, સૂર્ય તેજ્યકી નિર્ધાર. ૬
- એમ તેજ ઘટવાથી તરણિ, લાગ્યા દીપાવવા સહુ ધરણી;
સુંદર અવયવાળું થયું શરીર, લાગ્યું સ્વરૂપ દેખાવા ગંભીર. ૭
- પુત્રઃપ્રાનધરી જોયું સૂર્યદેવ, સ્વચ્છી તપ આચરતી જોઈ તતજેવ;
દંડ નિયમધારિણી થઈ અશ્વિની, કો પચાભવ કરી ન શકે પદ્મિની ૮
- જોઈ એવી સંસ્થા નારી, તેજપુજ સવિતાએ મતિ વિચારી;
ગયા ઉત્તરકુરુએ ધરી અશ્વનું રૂપ, જોઈ અશ્વિની રૂપ અનુપ. ૯
- ધરી અશ્વિની પર પુરૂષ જ્ઞાતિ, સ્વપૃષ્ઠ લાગતી રક્ષી કાંતિ;
એમ કરી ચાલી અશ્વ સન્મુખ, મળી ગયાં ઉભય ને મગદયું સુખ. ૧૦
- પશુકૃષો જેહ સ્વભાવ, નાસે નાસા અડકાડી સુધે સાર;
સુંદતામાં સૂર્યનાસિકાનું તેજ, પેહું અશ્વિનીઉદરે આણો હેજ. ૧૧
- તેથી બે કુંવર થયા ઉત્પન્ન, નાસત્ય દસ નામે પાવન;
તે પુત્ર મગદી નીકળ્યા સાર, અશ્વિની મુખદારથી નિર્ધાર. ૧૨
- તે કુમાર અશ્વિનીકુમાર કે'વાયા, થઈ સુરવૈદ્ય જુગો જુગ ગવાયા;
એ અશ્વરૂપધારી સૂર્યના પુત્ર, એમ માંડ્યું અશ્વિનીશુ ધરસત્ર. ૧૩

૭ તરણિ—સૂર્ય. ૧૨ નાસત્ય અને દસ—એ જે અશ્વિનીકુમાર નામે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૩ અશ્વરૂપધારી—(મૃત્યું વિશેષજી).

વળી તે સ્થળે સૂર્યના વીર્યવતી, નર અન્ધે બેઠો પ્રગટ્યો મહામતિ;
 કર કૃપાણુ ધર્યાં ધનુષ્યાણુ, પે'ર્યું કવચ'લાથો સા'ચો જાણુ. ૧૪
 જદા એવો નર થયો ઉત્પન્ન, તદા સૂર્યે સ્વરૂપ ધર્યું પાવન;
 શાંત જ્ઞેઘ સ્વામીનું રૂપ, રીઝી સંજ્ઞા ભામિની જૂપ. ૧૫
 તે થઇ સ્વરૂપે તે વાર, રીઝયા જળહરણ કરતા સૂર્ય સાર;
 પ્રીતિવતી પોતાની જે નાર, સંજ્ઞા ઘેર તેડી આણુદિ નિરધાર. ૧૬
 તે સંજ્ઞાનો પ્રથમ પુત્ર જેહ, વૈવસ્તત મનુ થયો તેહ;
 થયો દ્વિતીય સુત ધર્મદષ્ટિવાળો યમ, જેણે પાળ્યા હતા યમનિયમ. ૧૭
 જેને કર્ત્ત્રિમ માતનો શાપ લાગ્યો, જેને અંતરહ્રદેગ તેયકી જાગ્યો;
 હતો યમને પ્રિય બહુ ધર્મ, જ્ઞેઘએવું કહ્યો ધર્મરાજ તેને પરમ. ૧૮
 તેના શાપતણે અનુગ્રહ સાર, પિતાએ કર્યો હતો નિરધાર;
 લેઇ માંસ તારા પગમાંથી, પડશે કૃમિ પૃથ્વીપર જ્યાં ત્યાંથી. ૧૯
 એ પેરે તેના શાપકેરો અંત, સૂર્યદેવ આણુયો હતો મહંત;
 તેને મિત્ર શત્રુ હતા સમાન, એવી શુભદષ્ટિવાળો હતો ગુણવાન. ૨૦
 એવાં શુભાચરણ જ્ઞેઘ સૂર્યદેવ, તેને યમાધિકાર સોંપ્યા તતજેવ;
 વળી તેના પિતાએ થઇ પ્રસન્ન, કર્યો લોકપાળ મહાપાવન. ૨૧
 સર્વ પિતૃ અધિપતિ કર્યો તેને, નવ અધર્મ રચતો હતો જેને;
 યમુનાને કલિંગ દશ મોઝાર, વે'નારી સરિતા કરો નિરધાર. ૨૨
 મહાત્મા સૂર્યદેવે કરી વિચાર, કર્યા સુરવૈધ અશ્વિનીકુમાર;
 રેવંતને યજ્ઞાધિપતિ કીધો, વળી પાસ બોલાવીને બોધ દીધો. ૨૩
 જગતમાન્ય કહે સૂર્યદેવ, રેવંતને પાસે તેડી તતજેવ;
 હે વત્સ ધર્મને ધરજે તુંય, સમસ્તજનપૂજ્ય થઇશ કહું હુંય. ૨૪

૧૪ કૃપાણુ—ખડ્ગ. ૧૧ લોકપાળ—જગતનું રક્ષણ કરવામાં યોગ્યતા
 દેવ. ૨૩ રેવંત—સૂર્યના વીર્યથી હાથમાં ખડ્ગ લેધને જે પુરુષ પ્રકટ થયો હતો તે.

અરણ્યાદિક કે મહાવન વિષે, ભય અરિશૈરયકી જ્યાં દીસે;
 ત્યાં જે તુને સંભારશે સાર, તે મહાપીડાથી મુક્ત થશે નિર્ધાર. ૨૫
 જે તારું પૂજન હોય કરનાર, તેના પર તું પ્રસન્ન થાજે સાર;
 તેને અર્પણે કુલત્વ મતિ ને સુખ, રાજ્ય આરોગ્ય કીર્તિ હરી દુઃખ. ૨૬
 યદ્યપિ સહુનો અભ્યુદય કર્તા તુંય, હર્ષાળીજી અર્પું કહે સુંય;
 સંસારાધીનો યશસ્વી કુમાર, જેહ સાવણિનામ નિર્ધાર. ૨૭
 તે આક્રમે ભવિષ્ય મનુ થાશે, જેના ગુણગણ વિશે ગવાશે;
 માર્કંડેય કહે કૌબુદ્ધિ તેહ, મેરૂપૃષ્ઠે તપ કરી હમે છે દહ. ૨૮
 તેનો આતા રાજેશ્વર સાર, યયો ગ્રહ સૂર્ય આસાએ નિર્ધાર;
 સૂર્યની નાની કન્યા જેહ, કરતી જન પવિત્ર નિઃસંદહ. ૨૯
 યદ્યપિ યમુના નામે નદી નિર્ધાર, જે શ્રેષ્ઠતર નદીઓ મોઝાર;
 હે કૌબુદ્ધિ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ જેહ, વૈવસ્વત મનુકેરી દહ. ૩૦
 તેની સૃષ્ટિકેરો વિસ્તાર, અધુના આલે છે નિર્ધાર;
 તે સર્વ વિસ્તારી ભાખીશ હુય, એકે ચિત્તે સાંભળજે તુંય. ૩૧
 જે જન સર્વપુત્ર દેવોનો જન્મ, સુણે સૂર્યમાહાત્મ્ય થાયે અજન્મ
 કરે પાઠ પૂરો ધરી પ્રેમ, તેને મળે ક્ષાંતિ ને ક્ષેમ. ૩૨
 તે થાય શંકામાંથી મુક્ત, કદા યશ મળે નહિ અયુક્ત.
 આદિદેવ માહાત્મા માર્તંડકેરૂં, થાયે માહાત્મ્ય સુણમે દયાળુનું દેરૂં. ૩૩
 જે જે રાત્રિ દિને કર્યા હોય પાપ, થાય તેના નાશ ટળે સંતાપ;
 આવી દુર્જશ્વતિ પુરાણી કહે, ખરી છે ખરી છે કહી રહે. ૩૪
 એના જાણે ન મર્મ લગાર, કે'વાય ક્યમ આચાર્યને ગમાર;
 જ્યારે સર્વ સમજશે જાતે, ત્યારે થશે દખતા અધારી રાતે. ૩૫

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, રવેર્મા'ત્મ્યં નામ પ્રમાણે;

અષ્ટાધિકશતતત્તમોધ્યાય યથો, હવાં ભાગળાકી થોડો ઘણો રહ્યો. ૩૬

વલણ.

થોડોઘણો ભાગ બાકી રહ્યો તે, મેમાનંદ મળુની સા'ય રે;

ચાતુર્વિંશી દિન ગારો, ને મૂકરો સરસ્વતી મહામૃપ રે. ૩૭

કંકણુ' ૧૭૯ મુ'.

રાગ સામેરી.

કૌબ્દુકિ કહે માર્કંડેય રૂખી, તમે કથા કહી કર્યો મને સુખી;

મહિમા વણુંવું શું મુનિ મુખી, કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી. ૧

હાળ.

કિંચિત કથા નવ કહી લૂખી, માર્કંડેય મહામુન્ય;

સૂર્યસંતાનની સહુ ઉત્પત્તિ, કહ્યું માર્તંડમાહાત્મ્ય મહાપુણ્ય. ૨

તેતું' સ્વરૂપ સમ્યક્ પ્રકારે, કહ્યું વિસ્તારી મુનિદેવ;

કિંતુ વૃષ્ટિ થઇ ન મારી, મુણી સૂર્યમાહાત્મ્ય એવ. ૩

આધિક સાંભળવા ઇચ્છું હું, રવિમાહાત્મ્ય કૃપાળ;

પુનઃ મુનિપુંગવ કહો મુજને, દયા કરી દયાળ. ૪

માર્કંડેય કહે કૌબ્દુકિ તું'ને, કહું માર્તંડ માહાત્મ્ય વિસ્તારી;

પૂર્વે જે જને આરાધિયા તે, કહું સદૃશ યથા આ વારી. ૫

મનવાંચિત કાર્ય કીધાં, સ્વભક્તનાં દિનેશ;

તે સર્વે તુજને સ્નેહથી કહું, નવ રાખું બાકી લવલેશ. ૬

- अथ इमं नामे महासन्त, दत्तो भूषी भोगारः
 शन्यवर्षेन पुत्र तेना, दत्तो शुभ्रभंडार. ७
 सारी कीर्ति तेनी विस्तरी, दश दिशानी भांग;
 अभ्यक्ष प्रकाशे भूषीदेह, करेना पावन यक्ष महाकाय. ८
 ते विभक्ति ते महात्माय, धन पाजेडा देश;
 भुजशक्तिमां महा रेता, रही लक्ष्मी आधीन यक्ष नरेश. ९
 दिन वधते मरुनी कजा, न्यम याय सूर्यनी जालु;
 तेम प्रज वधती जती, अभ्यक्ष भुजे करी प्रभाभु. १०
 ते रायदेश नगर मध्ये, सद्गु लयसद्वित दत्ता लोक;
 तेनी पाजेडा भूषीभांधी, नाथी गयो दत्तो झाक. ११
 दत्ती लोकादेर त्यांदी, धर्म भेरे सार;
 महाभादीआदि उपसर्गदेह, को नव जालुनु नाम निर्धार. १२
 आधिव्याधि नहि कोधने, पीरतो लयदेश;
 सर्पादिक्करो लय नहि ज्यां, अवृष्टि नाम नहि मुनेश. १३
 दम नृपना पुत्र देह, नेह राज्य क'वाय;
 त्यां भुज विजु जीजु नहि कंध, को जनयत्री ले'वाय. १४
 तेणे महाभोटा मज करीने, सुर प्रजिया समग्र;
 यायकने देह दान तर्फी, कोनुं मन नहि ज्यां व्यग्र. १५
 विरोध न आवे धर्मने त्यम, विषय भोगव्या सर्प;
 पश्येपुने हतियो ते, कया स्नान पयपर्व. १६
 अम प्रज पाजतां अभ्यक्ष प्रकाशे, वणी भोग भोगवती सार;
 अथ द्विसनी पे वीत्यां, तेने सप्त सहस्र वर्ष निर्धार. १७
 दत्ताभुनृपविद्वरथकेरी, सुता अभ्यक्ष नेह;
 भानिनी नामे वयो दत्तो ते, हती महाभानवती तेह. १८

- ઘણા દિવસ સુખશાંતિમાં એમ, ગયા તેના સાર; ૧૬
 એક દિવસના સમાજોગે, ત્યાં શું હવું નિર્ધાર.
 તે રાજ્યવર્ધનતાણા મિત્રો, મહોરાજ પદ ધરનાર; ૨૦
 રાજ કને ખેડા હતા, ત્યાં માનિની નારી તે વાર.
 સ્વસ્થમીકેરા મસ્તકે. હતી ખેડી ઘાલતી ચપેલ; ૨૧
 તે સમે તેના નેત્રમાંથી, એકાએક ચાલી આંસુ રેલ.
 તે અશ્રુ જ્યારે રાયપૃષ્ઠપર, પડવા લાગ્યાં સાર; ૨૨
 ત્યારે રાયે પાછું વાળી જોયું, અંગ ભીતું લહી નિર્ધાર.
 જોતામાં જીવતી આંખ મધ્યે, જોઈ અશ્રુની ધાર; ૨૩
 કલાવીને કારણ પૂછ્યું, રાજ્યવર્ધન તે વાર.
 હે મિયા તારી આંખમાંથી, ક્યમ વહે અશ્રુ અપાર; ૨૪
 તું ક્યમ રડે છે રાણી મારી, ક્યમ નથી ખોલતી આ વાર.
 તોય તેને ઉત્તર ન આપ્યો, તવ ફરી ફરી પૂછતો રાય; ૨૫
 જ્યારે મહાઆગ્રહ કર્યો, તવ સુંદર મધ્યભાગવાળી ખોલી ત્યાંય.
 નરપતિકેરા કેશમાં એક, પળિયું જતાવતી નાર; ૨૬
 હે મહારાજ જીએ જાત્યે, હું મહાનિર્ભાગણી નિર્ધાર.
 આથી ક્યું કારણ શોકકેરું, મારે બાકી છે ભૂપાળ; ૨૭
 તે સાંભળી મહારાય હસિયો, વળી હસી ખોલતો તે કાળ.
 મહાજન નૃપ મળી ખેડા, તે સુણતા નિર્ધાર; ૨૮
 સ્વસી મત્યે કહે રાજ, અહો વિરાજનેત્રી નાર.
 શોક શું કરવા કરે તું, હે કલ્યાણી તું આ વાર; ૨૯
 રામા રડવું નવ જોઈએ, જે જન્મવૃદ્ધિ નારા નિર્ધાર.
 ઇત્યાદિક વિકારો સર્વ છે, પ્રાણીપ્રાણ કરતા સંહાર;

- દે વરાનની ! હું યીજીયે છું, મદાવેદ બેદ અપાર. ૩૦
- ક્યાં અનેક યજ્ઞ મેં કાનિની, અખ્યાં વિજ્ઞને અતિ જ્ઞાન;
થયા પુત્ર ઉત્પન્ન મારે, જગી નરને કૃત્તિમ મદાન. ૩૧
- એમ્મ બોમ મેં બોમળ્યા, તારી સંજે અનિશ્ચે તાર;
સમવદ પ્રકારે ગાળી પૃથ્વી, મુધે અરિ જનિયા અપાર. ૩૨
- ઇષ્ટ મિત્ર શું મેં ક્યાંજે અતિ, દામ્ય વિનોદ ભામિની જાણ;
વન ઉપવન મધ્યે ક્યાં છે, મેં વરાનની વિદાર મમાણ. ૩૩
- હવાં શું કરવાનું રહ્યું જાણે, કે રટે પગિયું ભેજ આ વાર;
તું ને ભય કોનો અજાણે, અંદા શુભે સ્વામિની માણ. ૩૪
- ભજે કેશ મારા માથ ઉજાગ, મદ્દ ચિરફર આજ;
વજો રાદીરે કરમડી, કાપા શિષિવ ધાર્યા નિર્ધાર. ૩૫
- હું માનું છું કૃતકૃત્ય મયસે, કહ બાકી રહ્યું નથી જાણ;
દે ભદ્રે ભામિની તેં મુને, પગિયું બતાવિયું મમાણ. ૩૬
- તેવટે હવે ઉપાય શોધું, જનનિવાસકેસે આજ;
બાલ્યવયમાં બાલ્યક્રીડા, હતી યોગ્ય કદે મહારાજ. ૩૭
- ક્રમાવાવસ્થા વિધિ કુનારની, ક્રીડા યોગ્ય હતી નિર્ધાર;
યોગનપાશમાં મુરતીકેસી, શ્રાબ ક્રીડા હતી હે નાર. ૩૮
- હવાં વૃદ્ધ વયે વન મધ્યે વસવું, એ છે ક્રીડા ઉચ્ચમ બાળ;
દે મુગનયની એ રીત કરતા, તુજ મુજ મધ્યે રહ્યા દુઃખ ટાળ. ૩૯
- એમ છે તો માથ ફાંચું, ને આંચું લાગતી તું નાર;
મુને કારણ એનું નવ જણાવ્યું, માનિની આ વાર. ૪૦
- આ પગિયાકેસું નેહ દર્શન, તે મિ માસે અભ્યુદય કરનાર;
એમ છે માટે વિના મયોજન, તું રટીરા નવ નિર્ધાર. ૪૧

- માર્કંડેય કહે છે કૌષ્ટકિ, પછે ત્યાં મહાજન ને બેઠા;
તે તથા રાયના મિત્ર ને ને, વધા હાય નાર્ખી હેઠા. ૪૨
- કંઈ નગરવાસી ત્યાં હતા તે, મર્યાદાપૂર્વક કે'વા લાબ્યા;
અહો રાજ્યવર્ધન વિનતિ સુણીએ, આ વેણે કો નવ અનુરાબ્યા. ૪૩
- આપ સત્ય કા'છો પત્નીને, નવ રડવું જોઈએ તેણે;
છે રૂદન કરવાનું અમારે, કે સર્વ મળ જન નેને. ૪૪
- અહો સ્વામિન સ્વમુખે જે, વન સંબંધી બોલો વેણે;
તે સુણતાં નવ ખાણુ નીકળે, અધી અન્ય કચું દુઃખદાણુ. ૪૫
- લડાવિયાં તમે લાડ અમને, પાળ્યા પુત્રથી અધિક;
તે જો વનવાસ મનમાં વિચારો, તો ત્યાં વસું તજ સહુ બીક. ૪૬
- જ્યાં તમે ત્યાં અમે સ્વામી, જ્યાં તમે સુખી ત્યાં સુખી અમે;
આવો નરપતિ જય બિડી, તો કહો અમને શે મમે? ૪૭
- એમ બિડીજતાં થશે રાજ, સહુ શુભક્રિયાનો લોપ;
એ આપના વનવાસને છે, અવનિપતિ આરોપ. ૪૮
- સંશય નથી એ માંહી કાંઈ, અહો નૃપાળ દયાળ;
ક્રિયાહાનિએ ધર્મ લોપારો, માટે પડી શૂંકો વાત જૂપાળ. ૪૯
- હે નૃપ સત્ત સહસ્ર સંવત્સર, આપે પૃથ્વી પાળી જાણ;
તેણે કરી જે પ્રજ્ઞ ઉપન્યુ, તેનું પૃથ્વીપતિ કરો મમાણ. ૫૦
- વનમાં વસી તપ જેહ કરશો, તમે કંઈ કાય;
તે પૃથ્વીપાલનપ્રજ્ઞ આગળ, સોળમે પિલાએ નહિ થાય. ૫૧
- રાજા કહે સહુ આંબળો, સપ્ત સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
મેં પૃથ્વીનું પાલન કર્યું, પૂજી સુર ને સંત. ૫૨
- અધુના વનવાસકરો, સમય આપિયો પાસ;

- મદાધામ પ્રેમ મારે મધા છે, પછે જગતીત્રાણનો શો ત્રાસ! ૫૩
- મારા પ્રવરેરા પ્રેમ જોઈ, જોઈ મૃત્યુ જેવી માપ;
તે સદનકરી રે'ગે નહિ, એવું વેદશાસ્ત્રે માપ. ૫૪
- તે હંચ કરી ધૃત્યા જનાવે, કરી ત્રાગ અત્રોષ;
તદા દેહસાર્યક થાય નહિ કંઈ, રહે મન મધે શોક. ૫૫
- હે નાગરિકો જુઓ આ સદુ, પશિયું મદાઅનાય;
જગી કુરુમનાદા મૃત્યુનુંએ, કરે દુનંદેઈ કાય. ૫૬
- જ્યાં મુખી સમકેરા અનુચર, આજ્યા નથી નિર્ધાર;
ત્યાં મુખીમાં પ્રવને હું, મોંખી રાજ્યનો ભાર. ૫૭
- બોમ તજ વનવાસ સેવું, તપ આચરું ધરી નેમ;
પૂર્વ જન્મના પ્રાપ્તથી, કરી લેઉં પરત્રોષકેઈ દેમ. ૫૮
- માર્કેટ્ટેય કહે વન જવાકેરી, જેને ક્ષત્રી ઇચ્છા અપાર;
એવા રાધે પ્રવને ત્યાં, રાજ્યાભિષેક કંપાતગ્નિ કંપા તિયાર. ૫૯
- પૂછ્યા મોંજીયું ગણક તેડીને, શુભ મુદ્દર્ષ તે વાર;
રાયકેઈ વચન શુભીને, તે બ્યાકુળ થયા અપાર. ૬૦
- શાસ્ત્ર સમ્યક્ આવડે પાણ, બૃહી ગયા તેનો ભાવ;
દિન લગન દોરા કંઈ નવ સૂઝે, પ્રગટ્યે રાય વનવાસઅભાવ. ૬૧
- અશુભદિત ગદગદ કંઈ થઈ તે, કે'વા લાગ્યા નૃપને આમ;
આ વેણુ તમારું સંભળી, વિજ્ઞાન નાશ પામ્યું મદાધામ. ૬૨
- કાંઈ શાસ્ત્ર અમને નથી સૂઝતું, કહો શું કરીએ જૂપાળ;
એમ વહી દીન થઈ ઊભા, સર્વે ગણક તે કાળ. ૬૩
- જોઈ એવું રાજ્યવર્ધન, અન્ય રથ મોકલી દૂત;
ત્યાંધકી ગણક તેડાવિયા, શુભ મુદ્દર્ષ જોવા પ્રત. ૬૪

નગર નગરથી ઘણા જોધી, ત્યાં આવિયા નિર્ધાર;
 વનજવા ઇચ્છતા રાય પાસે, આવી અનુત્તમ દિવસ વધા તે વાર. ૬૫
 મહારાજ અમને કેમ તેડયા, કહો દિવસ સરખું કાજ;
 તદા નૃપ વર જોલિયો, જુઓ મુહૂર્ત મળી દિવસરાજ. ૬૬
 રાજ્યાભિષેક કરો હું સુતને, વનવાસ જવા ધારું;
 મહુ ગાણક મળીને આપીએ, મુહૂર્ત વે'લુ' વે'લુ' સારું. ૬૭
 શિર ધૂણાવી જોલિયા તે, કૃપા કીને નરદવ;
 અમને આજ સુધી પાળિયા, તે પેર પાળિયે તતજેવ. ૬૮
 જદા તમે વનમાં જશો, તદા મહુ દુઃખી થાશે લોક;
 હે વીર અમે વધ વૃદ્ધ છું, તે તું કં ઉપજાવતો શોક. ૬૯
 પાછલો જે ઘડી દિવસ, રહ્યો અમારે નિર્વાણ;
 ત્યાં સુધીમાં દુઃખ નવ દેખું, એવું આચરે સુજાણ. ૭૦
 મહુ તમ પાળે આ સિંહાસન, શૂન્ય થાશે જેહ;
 તે અમે જોવા પામિછી નહિ, તમે સત્ય-માનો તેહ. ૭૧
 માર્કડેય કહે એ રીતે, કહ્યું તેમણે ત્યાં સાર;
 બીજા જોલાવ્યા તેમણે પણ, કહ્યું એવું નિર્ધાર. ૭૨
 મોટા મહાજને મંડલિક રાચે, કહ્યું પરિજને નિર્વાણ;
 પુનઃ પુનઃ પ્રધાને કહ્યું, વનવાસનિવર્તવાનું પ્રમાણ. ૭૩
 તોયે તેણે નવ તજ્યો, વનવાસ જવાનો નેમ;
 મૃત્યુ જવા દે નહિ કોઈને, તે અખંડ રાખે દેમ. ૭૪
 એવો ઉત્તર રાય દેતો સહુને, તદા મળ્યા પુર પ્રધાન;
 રાજ્યસેવક નગરવાસી વૃદ્ધ ત્યાં, મળ્યા એકઠા દિવસ મહાન. ૭૫
 વિચાર કરવા ગાજ્યા મહુ મળી, હવાં કરવું કેમ;

- ધર્મશાલી નૃપપર અતિ પ્રીતિ, તેણે વન જાવાનો ધર્યો નેમ. ૭૬
 શું કરવું તે સૂઝે નહિ કંઈ, પછે ખોલ્યા મોટા વિષ;
- એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્ય વિનવિએ, આજ મળી સહુ સિમ્ર. ૭૭
 આપણા રાયનું આયુષ્ય વાધે, એવી યાચના કરીએ આજ;
- એ વાત સર્વેના મનમાં ગોડી, મનોરથ પૂરશે સૂર્ય મહારાજ. ૭૮
 પછે મહાજનન ઘેર જઈ, ઉત્તમ અર્ધ્ય ને જલિદાન;
- એવા એવા ઉપચારે કરી, સૂર્ય પૂજન કરતા મહાન. ૭૯
 કેટલાકે પ્રાન જૂત ધારિયાં, રાય આયુષ્ય કાળ;
- કેટલા યજ્ઞુર કેટલા ઋગૂ ને, કેટલા સામ ભણતા દિવરાજ. ૮૦
 જાપ જપતા સૂર્યના, વેદ મંત્રે કરી નિર્વાણ;
- કેટલા દિવ આહાર તજીને, નહીતટ પડ્યા રેતા પ્રમાણ. ૮૧
 અત્યંત શ્રમસહિત તપ સાધતા, કરવા સૂર્ય પ્રસન્ન;
- અગ્નિહોત્ર લેઈ કેટલા બેઠા, કેટલા નમતા ઊભા દીનમન. ૮૨
 કેટલા રવિસૂક્તનો દિવારાત્રિ, કરવા લાગ્યા પાઠ;
- કેટલા એકી ટશે સૂર્ય સામુ જોઈ, રહ્યા ઊભા જાણે કાઠ. ૮૩
 એ રીતે વિવિધ વિધિએ કરી, કરતા સૂર્ય આરાધવા યત્ન;
- કોઈને પ્રભાકર નવ થયા, પ્રસન્ન જોઈ પ્રયત્ન. ૮૪
 એમ દુઃખ સેતા જોઈ દિવને, એક મુદ્ધમા મંધર્વ નામ;
- વિવિધ યત્ન કર્તાને કેવા લાગ્યો, પાસે જઈને આમ. ૮૫
 હે દિવ તમને જો સૂર્યઆરાધન, મિત્ર અતિશે હોય;
- તો હું કહું તેમ કરો સર્વ, પ્રભાકર પ્રસન્ન થાયે સોય. ૮૬
 કામ રૂપ નામે મહાનગર્ભા, ગુરૂવિરાજ નામે સિધ્ધાએ જઈ;
- સેવેલું સમ્યક્ વન છે તે, જઈ જુઓ સત્વર એહ. ૮૭

ત્યાં જઈ એકાગ્ર ચિત્તે સૂર્યનું, કરો આરાધનં મુનિજન;
 એ સિદ્ધક્ષેત્ર અતિ પાવન છે, ત્યાં મનોરથં પ્રાર્થુ થશે પાવન. ૮૮
 માંડુએ કહે એ રીતે મુણી, તે ગંધર્વકેરું વેણુ;
 તે વન મધ્યે સહુ દિજ જતા, સૂર્ય આરાધવા મુખદેણુ. ૮૯
 ત્યાં જતામાં તેમણે દીકું, શુચિ મુંદર સૂર્યનું દે'રું;
 તે જાઈ દિલ્લદિક વર્ણુ રીઝી, થયું મસન્ન મન સહુકેરું. ૯૦
 નિયમિત જોજન કરી, આજસ તણ, ધૂપ પ્રગ્પાદિકે કરી જણુ;
 સૂર્યનું પૂજન કરવા લાગ્યા, એકે ચિત્તે નિર્ધાણુ. ૯૧
 હે કૌશ્ઠુકિ મુમન ચંદન ને ધૂપ, દીપ મુગંધ ન નેવેધ;
 જપ હોમ આદિ ઉપચારવડે, થઈ સાવધ સર્વ અવેધ. ૯૨
 મલાકરની પૂજા કરતા, પછે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેહ;
 દિજ જન કે' અહો સવિતા, રાખો દિજનો દહ. ૯૩
 અત્યંત તેજસ્વી દેવ દાનવને, યક્ષ ગ્રહ-તારિકા સાર;
 તેહતણા જે દેવ સવિતા, તેને શરણુ આવ્યા આ વાર. ૯૪
 આકાશે વાસ વરી રહ્યા સુર, જે કરે ચારે પાસ પ્રકારા;
 કિરણુ કરી મહી અંતરિક્ષ જેણુ, કરી વ્યાપ્ત સર્વાવાસ. ૯૫
 આદિત્ય ભાસ્કર ને ભાનુ, સવિતા પૂષા દિવાકર દેવ;
 દીપ્તદીપિતિ અર્થમા નામે, સર્વ ભાનુની સાધું સેવ. ૯૬
 અભિરામ અભિધાન એવાં, તેને નમું વારંવાર;
 ચાર યુગાંતે કાલાગ્નિ રૂપ, એવા દેવકેરું નમસ્કાર. ૯૭
 મહાયાંતે દુઃખે નિરખાએ, ચાગીશ્વર વર્ણુ રહત;

૯૨ અવેધ—ન જાણવામાં આવે એવા. પ્રભાકર—સૂર્ય. ૯૫ સર્વાવાસ
 —સર્વ જૂતમાત્રના આવાસ (સ્થાનક) રૂપ. ૯૬ દીપ્તદીપિતિ—પ્રકા-
 શમાન કિરણુવાળો (સૂર્ય).

- પીત શ્વેત ને રંયામ છે જેનાં, મહાપૂર્ણ માને ભક્ત. ૯૮
- ઋષિ અગ્નિહોત્રેંયજ્ઞદેવમાં, કરી રહ્યા પ્રભુ વાસ;
- પરમગૂઢ અક્ષર પરમાત્મા રૂપે, સર્વોત્તમ મોક્ષદાર પ્રકાશ. ૯૯
- આકાશગામી એક વાર ને, અશ્વ નેડેલા સાર;
- એવા વેદરૂપ અશ્વવાળે રથે, બેસી મેરૂ દુરો નિર્ધાર. ૧૦૦
- એવી પ્રજ્ઞાશિષ્યા કરો પ્રભાકર, અસ્તોદય કરવામાં આસક્ત;
- સતરૂપ ને અસતરૂપ પ્રભુ, એવું માને મોટા ભક્ત. ૧૦૧
- નાના પ્રકારનાં પ્રાણી તીર્થસ્વરૂપી, હે વિશ્વપાલન કરનાર;
- અચિંત્ય પ્રભાકરકરે શરણે, અમો સહુ જઈએ આ વાર. ૧૦૨
- ને વિધિ વિઘ્ન મહાદેવ રૂપે, વળી પ્રજાપતિ રૂપ નેહ;
- ને વાયુ આકાશ ને પૃથ્વી રૂપે, નમ અખિંધ ગ્રહ જેની દહ. ૧૦૩
- નક્ષત્ર ચંદ્ર ને વૃક્ષ રૂપે, ને ઔષધિ પત્રસ્પતિ રૂપ;
- વ્યંતતાવ્યંત ભૂત મંત્રે જો છે, ધર્માધર્મ પ્રવર્તક અનુપ. ૧૦૪
- વિધિ વિઘ્ન અને મહેશ્વર, એ ત્રણ જોનાં સ્વરૂપ;
- એ રીતે ત્રણ પ્રકારે જોતું, સર્વ શરીર છે સૂર્ય જૂપ. ૧૦૫
- એવા સૂર્યદેવ થાઓ પ્રસન્ન અમને, માગું સર્વ મળી વારંવાર;
- દર્શન નવ દો દેવ તમે તો, કરી તપ કાયા પાકું આ વાર. ૧૦૬
- માર્કંડેય કહે દ્વિજસૂત્રમ, એ રીતે સ્તુતિ કરી અપાર;
- વળી પૂર્ણ મેમે સમ્યક્ પ્રકારે, પૂજા કરી નિર્ધાર. ૧૦૭
- એમ કરનાં ત્યાં ગયા વીતી, ત્રણ માસ ને દિન ચાર;
- તદા ભગવાન સૂર્ય તેમને, પ્રસન્ન થયા તે વાર. ૧૦૮
- પછે ઉદય થતી વેળાએ જોયો, સ્વપ્રતિબિંબકેરી કાંતિ;
- તેવું રૂપ ધરી મંડળથી, ઉતરી આવ્યા કરવા શાંતિ. ૧૦૯
- દુર્લભ દર્શન જોહું એવા, સૂર્ય આવ્યા ત્યાંય;

દર્શન દીધું દિવજને આવી, તપ કરતા હતા સહુ જ્યાંય. ૧૧૦
 જન્મરહિત જગ ઉત્પન્ન કરતા, જોયા સૂર્ય જ્યોતિમાન;
 રોમહર્ષે સહુ દિવજને યાતો, જોઈ સ્વરૂપ દેદીધ્યમાન. ૧૧૧
 પ્રાણાણ ભક્તિએ નમ્ર થઈને, લાગ્યા સૂર્યદેવને પાગ;
 પછે બોલ્યો દિવજાણુ સર્વે, સહસકિરાણુપાળા મહાભાગ. ૧૧૨
 સર્વકેરા ઉત્પત્તિહેતુ, સૂર્યદેવ કહું નમસ્કાર;
 તમે સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો સ્વામી, છો મળુ જગતના રક્ષણહાર. ૧૧૩
 સ્તુતિ કરવા યોગ્ય સમગ્ર યરાતુ, સ્થાન છો નિરધાર;
 છો ચોગીજને ધ્યાનકરવા જેવા, કરો કૃપા અમ ઉપર આ વાર. ૧૧૪
 અધુના તપ તો મોઢકકેરું, પુરાણી કરતા સર્વ;
 રાયમીતિ ને ધર્મ બુઝિયા, તને મન વાધ્યે ગર્વ. ૧૧૫
 ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, પ્રાકૃતે ભાતુસ્તવો નામ;
 નવાધિક શતતમોધ્યાય પૂરાણ, અત્ર હવે રાણવલોચન રામ. ૧૧૬

વસણ.

રાણવલોચન રામ મળુ, કરો વિમજનનું કામ રે;
 ગુણ ગાય પણ નવ કાંઈ જાણે, ધરી મનમાં મોટી મામ રે. ૧૧૭

કકલુ ૧૮૦ મું.

રાગ મા૩.

મુણ્ય કોબ્હુકિ માકંડેય કહે, એમ કરી સ્તુતિ અપાર;
 સૂર્યદેવ મસજ થઈ આવ્યા, મળ્યા કરે વિમ વિચાર. ૧
 સૂર્ય કહે સહુ દિવજ દખી, વળી અન્ય જાતિના લોક;
 તે સર્વને કે' માગીએ, સહુ મનવાંચિત થઈ અશોક. ૨

- માર્કેડેય કહે સુહૃદ્ય વિષ સર્વે, પછે દ્વિજદિક સર્વ પ્રજાય;
નિકટ હિમા નિરખી સૂર્યને, ભયરહિત થઇ સહુ જાય. ૩
- નમસ્કાર કરી પ્રજા જોલી, હે અધિકારનારાક દેવ;
જો અમારી લક્ષિત્તે કરીને, પ્રસન્ન થયા હો તતજેવ. ૪
- તો રાજ્યવર્ધન નૃપ અમારો, જીવે દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
રોગ રહિત થાઓ રાય અમારો, સુંદરકેશધર મહંત. ૫
- ચૌવનપાણું સ્થિર થાઓ ઐતુ, સહુ રાત્રુ પમાડો સાંત;
દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત જીવો, વળી થઇ રહો મહાદાંત. ૬
- માર્કેડેય કહે મુનિસત્તમ સુણો, થયા સૂર્ય દેવ પ્રસન્ન;
તથાસ્તુ કહી અંતર્ધાન થાતા, જે એકાએક થયા'તા ઉત્પન્ન. ૭
- સહુ પ્રજા વરદાન પામી, થઇ રૂઢ પુષ્ટ અપાર;
સ્વરાય પાસે ગઇ આઝી, જઇ મળી રાયને તે વાર. ૮
- સૂર્ય કને વરદાન મળિયું, તે કહી માંડી વાત;
કોઇએ કંઇ બાકી નવ રાખિયું, કર્યું વ્યાખ્યાન સર્વ વિખ્યાત. ૯
- તેની પત્ની તે સાંભળી, અત્યંત પામી આનંદ;
કિંતુ તેહ નૃપ બહુ વાર સુધી, વિચાર કરતો ભજુ ગોવિંદ. ૧૦
- તેણે લોકને કંઇ નવ આપ્યો, ભણે ભુડો હિતર ત્યાંય;
પછે માનિની હર્ષે કરી મનમાં, થઇ પ્રભુ ગઇ પતિ જ્યાંય. ૧૧
- કે'વા લાગી પતિને તે, અહો નૃપ રૂડે ભાગ્યેકરી;
તમ આયુષ્યકેરી વૃદ્ધિ થઇ તં, છે વારતા મહામોદની ભરી. ૧૨
- હે દ્વિજસત્તમ માનિનીએ, હર્ષથી એ પેર;
અભિનંદન અવનિષતિયું, કર્યું આણી ગે'ર. ૧૩
- હોય ચિંતાગ્રસ્ત જેનું, થયું જડ મહામન;
એવો નૃપ કાંઈ ન જોડ્યો, રલો નીચું કરી વદન. ૧૪

- પુનઃ ચતુરાએ ચિંતામાં પડેલો, જોઇ પતિ ભાષ્યુ'આમ;
 પરગ ઉદય પ્રભુ પ્રગટિયો, ક્યમ આનંદતા નવ સ્વામ! ૧૫
- આલયકી આરંભીને, દશ સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
 નર વર નીરોગી આપ રે'શો, સિયર યૌવનવાળા મહંત. ૧૬
- તોય ક્યમ નવ જોઈ પામે, છે પરમપતિ મુજાણ;
 પરમ અલ્યુદય સમે પતિ, ક્યમ ચિંતાતુર ગુણુ'ખાણ. ૧૭
- એતું કારણ કહો મુજને, કશ્ણા કરી નરેશ;
 એમ વળી વળી નારી પૂછતી, વિનવી વસુંધરાપતિ વરવેશ. ૧૮
- ભૂપતિ કે' અહો ભદ્રે, એ અલ્યુદય કહે કયો પેર;
 એ મધ્યે અલિનંદન શું તું, આપે કરી મુજને મે'ર! ૧૯
- સહસ્રાવધિ દુઃખ માખિત સમયે, અલિનંદન દેવા જેવું શુંય;
 હું એકલો છીશ જીવતી, પાણુ છદીશ કયી વિધિ તુંય. ૨૦
- દશ સહસ્ર સંવત્સર સુધી, આ રે'શો મારી જાત;
 માનિની મરણુ થાશે તાહરું, એ શું અદ્ય ખેદની વાત! ૨૧
- મારા પુત્ર પૌત્ર મપૌત્ર આદિક, અન્ય ઇષ્ટ બંધુ જેહ;
 તે મરણુ સર્વે પામશે, એ શું આણું દુઃખ મારી દહ. ૨૨
- અહો ભદ્રે ભામિની, સ્વામીભક્તિવાળા પરિજન સાર;
 મિત્રવર્ગના મરણુથી હું, થઇશ દુઃખી અપાર. ૨૩
- નિરખાય શરીરકેરી નસાઓ, જે કૃશ થઇ ગયા મુજમાટે;
 મુજ અર્થે તપ અતિશે કરું, શું યાય નવ તેના મર્જુનો ઉચ્ચાટ! ૨૪
- હો તન્વંગી એમ વિચારી હું, મહામંકટ આવ્યું માતું;
 અવનિપતિ કે' અલ્યુદય નહિ એ, છે મહાકષ્ટનું મસ્થાનું. ૨૫
- એ સર્વ કામિની કેમ તુ, કળતી નથી નિર્વાણ;
 મુને અલિનંદન શેતું આપતી તું, મર્મ જાણ્યાવિના મુજાણ. ૨૬

- માનિતી કેં મા'રાજ જે જે, તમે કહોછો આ વાર;
તે નિઃસંશય સહુન્સત્ય છે, એમાં બૂલ નથી તલખાર. ૨૭
- મેં અને પુરવાસીએ, નેઈ તમતણી અતિ મીત;
આ દાપ તેમાં નવ લજો, જેણે શુભ થયું વિપરીત. ૨૮
- હે નરપતિ જે એમ છે તો, શુ' કરવું ઘટે આ વાર;
વશુંધરપતિ કરો તેના, એકમના થઈ વિચાર. ૨૯
- મભાકરે પ્રસન્ન થઈ જે, આપિયું વરદાન;
તે મિથ્યા તે કરશે નહિ, કોઈ કાળે મહાભાન; ૩૦
- નૃપ કહે મારા સેવકે, વળી નગરવાસીએ જેહ;
શુભ ઉપર પ્રીતિ કરીને, અતુલ ઉપકાર કીધો તેહ. ૩૧
- તેનું સાદું જે નવ વળે શુભથી, તો વૈલવ ભોગવું કેમ;
આજયકી આરંભીને હું, જઈ વસીશ નગમાં ફેમ. ૩૨
- નિયમ ધારી આહારકેરો, કરીશ હું તો ત્યાગ;
કરીશ આશધન અખિલપતિનું, જેહ માર્તંડ મહાભાગ. ૩૩
- જે રીતે નગરવાસી જને, વળી મળી બાંધવે આજ;
જ્યમ મભાકર પ્રસન્ન કરિયા ત્યમ કરીશ કામિતી હું કાજ. ૩૪
- મારે અર્થે મળ સહુને, આવી મળ્યા મંડળદેવ;
તો મળ અર્થે કેમ શુભને, નહિ મળે તતખેવ. ૩૫
- મભાકર પ્રસન્ન થઈ જો, આપશે વરદાન;
તો હું મારીશ માનની એટલું, તેમની પાસેથી ગુણુવાન. ૩૬
- જો દશ સહસ્ર વર્ષ હું જીવું, તો મળ જીવે તેટલો કાળ;
પરિજન પુત્ર પુત્રીઓ વળી, પૌત્ર સુદૃઢ નગરના બાળ. ૩૭
- વળી સર્વકેરો મળ જે જે, થાય સી ઉત્પન્ન;

- તે બોગ બોગવે ભણી પેરે, માગું એમ થાય પ્રભાકર પ્રસન્ન.૩૮
 ને માગ્યું મળશે એટલું તો, બોગ બેગીરીશ ભામિની;
- ને સૂર્ય એમ નહિ કરે તો, મુખે સત્ય કહું છું માનિની. ૩૯
 આયુષ્ય પૂર્ણ થતા સુધો હું, કરું તપ નગ પર બેસી નિર્વાણ;
 મહાપ્રયત્ને તપ સાધી હું, તબ્બું અવધિ આવ્યે પ્રાણ. ૪૦
- માકુંડેય કહે આવું વચન સાંભળી, માની માનિનીએ વાત;
 સ્વસ્વામી સાથે ગઈ જોરી, પર્વત વિષે સાક્ષાત. ૪૧
- હે દિવસતતમ સ્ત્રીસહિત નૃપ, ગયો સૂર્યમંદિર પાસ;
 સમ્યક્ પ્રકારે સેવા સાધી, સૂર્ય આરાધન કરી પ્રકાશ. ૪૨
- રાજપત્નીએ રાય પેઠે, કર્યો આહારકેરો ત્યાગ;
 તેણે કરી કૃશ અંગવાળી, થઈ ગઈ તે જાગ. ૪૩
- શીતળ વાયુ ને તાપ સે'તી, ઉગ્ર તપ આચરતી નિર્ધાર;
 એ રીતે મહાતપ કરતાં, પ્રેરો એક સંવત્સર વીત્યો સાર. ૪૪
- જેમ મહાકાયાકષ્ટ નૃપનું, સૂર્ય પ્રસન્ન થયા તે વાર;
 સાક્ષાત સ્વરૂપે દર્શન દેઇ, ત્યાં વધા નિર્ધાર. ૪૫
- જા મનવાંચિત તાહરું નૃપ, મળશે તુને સર્વત્ર;
 સેવક પરિજન આરોગ્ય રે'શે, એવા પ્રતિદિ રે'શે અત્ર. ૪૬
- વરદાન પામી વસુંધરાપતિ, નગર મધ્યે ગયો નિર્વાણ;
 તે ધર્મેકરી પ્રજા પાળતો, કરતો મોદસહિત રાજ્ય શુભખાણ. ૪૭
- વળી યશ અતિશે કર્યા તેણે, ઘણાં દાન હીર્ષા જાત;
 માનિની સાથે મનસિન્ન તેણે, બોગવ્યો ભગી ભાત. ૪૮
- પુત્ર પોત્ર પરિજન આદિક, લેઇ સર્વેને માથ;
 દશ સદસરયં લગી તે, સિંચરણેવન થયો પુરનાથ. ૪૯

તેનું આચરણ જોઇ આવું; મમતિ નામ ભાગવ
અંતઃકર્ણમાં વિસ્મય ધરી, ગાથા વધો મહારવ. ૫૦
અહો સૂર્ય ભક્તિતાણું કેવું, માહાત્મ્ય કે'વાયે સહી;
નેવડે રાજ્યવર્ધને સ્વમન્ત્રને, આયુષ્ય અપિયું મહીમાં રહી. ૫૧
અહો! દિવસતમ ને પૂછિયું, સમર્થ આદિ દેવનું માહાત્મ્ય;
તે સર્વે ક્ષુદ્રે મેં વિસ્તારી, ધરને ધ્યાનમાં મમ આત્મ. ૫૨
આ સમગ્ર માહાત્મ્ય દિવ્યમુખથી, ને સાંભળે નિર્વાણ;
પાઠ કરતાં પ્રરૂપ થાયે, સખ રાત્રિમાં સુખાણ. ૫૩
વળી એજ કાળે પાપ મુક્ત થઇ, પરવરે પરશોક;
ને વિચક્ષણ જન ધારણ કરે તે, થાય રોગરહિત અશોક. ૫૪
સમૃદ્ધિવાન ને ધનવાન થાયે, મહામતિગાન તે થાય;
બૃહદ ને મતિરાક્ષી કુળમાં, તે નર નીપજિયો કે'વાય. ૫૫
દેહુનિવર્ણ ને એ માહાત્મ્યે, માર્ત કમંત્ર કહ્યા છે સાર;
તે મધ્યથી પ્રત્યેકકેસે, જપ ત્રિકાળ કરતા નિર્ધાર. ૫૬
મહાધાર પાપને તે ન સ્પર્શે, દર્શે ન કુઃખના દિન;
જ્યાં આ સૂર્યમાહાત્મ્ય સમસ્તને, પાઠ કરતાં ન થાયે લિન્ન. ૫૭
ત્યાંપડી સૂર્ય સન્નિધિને નવ, તજતા કોઇ કાળ;
એમ છે માટે દિવસતમ, તે અત્યંત પવિત્ર લહી વિશાળ. ૫૮
સર્વેના માહાત્મ્યકેસે, કરવું ધારણ જાણ;
તેમ વળી જપ કરવો તેહના, જો થવું પ્રહયસાળી મમાણ. ૫૯
ને જોઇ આત્મવેત્તા નર હોયે, તે સુવર્ણ શૃંગવાળી સાર;
અતિ સુંદર અંગવાળી ને વળી, ઘણું કુશ્મ દેતી ધેનુ આ વાર. ૬૦
દાનમાં અર્પે થઇ જો, પવિત્ર પ્રીતી પેર;

તે મન્વંતર રવામી સદા રે, યથો સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર.	૫
સપ્તમો મન્વંતર તે સહી રે, બાણવો જુગતે તેય;	
આજ યથામતિ વર્ણન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેંય.	૬
ઇક્ષ્વાકુ નાભગ રિષ્ટ ને રે, નરિંધ્યંત પૃથ્વી નાભાગ;	
ધૃષ્ટ આદિક એવા યથા રે, મનુતનુ મહાભાગ.	૭
મહાબલિષ્ટ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;	
જ્ઞાત રાજાશ્વના રે, છલ્યો સર્વે મુતે ગર્વ.	૮
સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્વાણ;	
તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ.	૯
તેવો મુત યથા સહી રે, મિત્રાવશણકેરી જાણ;	
છાષ્ટ ભાવે કરી રે, તેમાં જુદ્યો મનુગુણ ખાણ.	૧૦
હોમ કરતાં સૂકિયો રે, તેણે કથજ્યુ તેનું કાળ;	
મુતને ઠામે સહી રે, ઇલા મુતા પામ્યો મહારાજ.	૧૧
મહારૂપ ગુણવતી રે, જોઈ કન્યા મુનિઆ ત્યાંય;	
પુત્ર મિત્રાવશણનું રે, આતિ સ્તવન કર્યું મન માંય.	૧૨
વળી વચન મુખે વધો રે, તમ કૃપાચક્રી મહાદેવ;	
મહાગુણશાલી મુજને રે, મુત ઉપજ્જો તતજીવ.	૧૩
મેં મુતકાળે સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયા આજ;	
મુતા ઉત્પન્ન થઈ રે, જોણે કથજ્યુ માટે કાળ.	૧૪
જો પ્રસન્ન મુજને યથા રે, તો આ કન્યા ફીટી આજ;	
તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાલી પુત્ર યાજ્ઞો મહારાજ.	૧૫
મુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ફીટી કન્યા કન્યો થાય !	
જોઈ મનુ રીઝતો રે, એવા પણ મુતયક્રી મહાવા.	૧૬

૭ મનુતનુ—મનુના પુત્ર. ૧૦ મિત્રાવશણ—જો નામનો એક દેવ.
ઈષ્ટિ—યજ્ઞ. ૧૬ કન્યો—અર્પણપુત્ર.

વા સૂર્યમાહાત્મ્ય ત્રણ દિન મુણે, તો કરે માધવ મે'ર. ૬૧
 અનુત્તમ પ્રહ્લયકેરા કૃષ્ણની, પ્રાપ્તિ થાય નિર્વાણ;
 ભાગે ભટકવું પુરાણી પેઠે, ઘડી પણ ઉંચા રે' નવ પ્રાણ. ૬૨
 યજ્ઞમાનકેરા હુંકારા નવ, પડે વેઠવા નિર્વાણ;
 સૂર્યમાહાત્મ્યની શ્રુતિ એવી, વદે વેદ પુરાણ. ૬૩
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ભાનોર્માહાત્મ્યસમાપ્તિર્નમઃ;
 દશાધિકશતતત્ત્રિધ્યાય પૂરાણ, થયો મેમાંનંદ મણુ રામ. ૬૪

વણણ.

મેમાંનંદ મણુ રામ પૂરણ, મનવાંચિત કાર્ય કરનાર રે;
 જન આતુર્વિંશી દિન જન હું, છે મોટમ પુરાણી ધરનાર રે. ૬૫

કડવું ૧૮૧ મું.

રાગ ગોડી દેશી ફેર.

માર્કંડેય મુનિ કહે રે, સાંભળ્યે કોષ્ઠકિ પ્રહ્લય પવિત્ર;
 આદિ અંત રહિત દેવતા રે, તેનું કોણ કહે ચાર ચરિત્ર. ૧
 માહાત્મ્ય પ્રહ્લયું તેં જોહનું રે, તો મેં કહ્યો તેવા પ્રતાપ;
 કરી ચિત્ત એકત્વને રે, રામાધિ ધરતા યોગી અમાપ. ૨
 છે પરમાત્મા મણુ તેમનો રે, અંતરાત્મા પ્રાણીમાત્રનો જાણ;
 યજ્ઞતા કર્તાતણો રે, એ છે યજ્ઞરૂપ મમાણ. ૩
 કમલ જૂ પંચાનન સહી રે, વળી કમલાકાંત ભગવાન;
 તે સૂર્યનાં અધિકારને રે, ધારણ કરી રહ્યા ગુણવાન. ૪
 તેનો તનુ મનુ થયો રે, જે સર્વ સંસયનો હરનાર;

- તે મન્વંતર સ્વામી સદા રે, થયો સૃષ્ટિનો કરવા વિસ્તાર. ૫
- સપ્તમો મન્વંતર તે સહી-રે, બાણવો બ્રુગતે તેંય;
- આજ યથામતિ વર્ણુન કરું રે, જો કરી પ્રતિજ્ઞા મેંય. ૬
- ઇન્દ્રવાક નાભગ રિષ્ટ ને રે, નરિધ્યંત પૃથ્વિ નાભાગ;
- ધૃષ્ટ આદિત્ય એવા થયા રે, મનુતનુ મહાભાગ. ૭
- મહાબલિષ્ટ પરાક્રમી રે, પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા સર્વ;
- જ્ઞાત રાજાસૂત્રના રે, છત્યો સર્વે સુતે ગર્વ. ૮
- સર્વ અન્ય અન્યદેશના રે, હતા રાજ્યકર્તા નિર્ધાણ;
- તદપિ ઉત્તમ ગુણી પુત્રની રે, કરતો ઇચ્છા મનુ પ્રમાણ. ૯
- તેવો સુત થવા સહી રે, મિત્રાવરણકેરી બાણ;
- ધીષ્ટ ભાવે કરી રે, તેમાં જુદ્યો મનુગુણ ખાણ. ૧૦
- હોમ કરતાં યુધિયો રે, તેણે કથજુ તેનું કાજ;
- સુતને ધામે સહી રે, ઇચ્છા સુતા પામ્યો મહારાજ. ૧૧
- મહારૂપ ગુણવતી રે, જોઈ કન્યા મુનિએ ત્યાંય;
- પુત્ર મિત્રાવરણનું રે, આનિ સ્તવન કર્યું મન માંય. ૧૨
- વળી વચન બુદ્ધિ વદ્યો રે, તમ કૃપાથી મહાદેવ;
- મહાગુણશાસી મુજને રે, સુત ઉપજજો તતજોવ. ૧૩
- મેં સુતકાને સહી રે, યજ્ઞ અપૂર્વ કરિયો આજ;
- સુતા ઉત્પન્ન થઈરે, જોણે કથજુ મારું કાજ. ૧૪
- જો મસન્ન મુજને થયા રે, તો આ કન્યા ફીટી આજ;
- તમારી કૃપાવડે રે, ગુણશાસી પુત્ર થાઓ મહારાજ. ૧૫
- સુર તથાસ્તુ કહી વળ્યા રે, કે ફીટી કન્યા કન્યો થાય !
- જોઈ મનુ રોજતો રે, એવા પણ સુતથળી મહાભાગ. ૧૬

૭ મનુતનુ—મનુના પુત્ર. ૧૦ મિત્રાવરણ—એ નામનો એક દેવ.
૪૬—યજ્ઞ. ૧૬ કન્યો—અર્ધાવ પુત્ર.

- સુધુમ્ન નામ તેનું ધડું રે, થયો મતાપસાલી તે કન; ૧૭
- મનુ મન રીઝિયો રે, જાણ્યું ભણું થયું ધરસન. ૧૮
- કિંતુ ઠંકે જે કર્મની રે, તે નવ જીએ સંક રાજન;
- એકદા સુધુમ્ન મૃગયાએ ગયો રે, જે વા'લો મનુતણો મહાન. ૧૯
- મૃગ નાઠો ઘણો રે, પડે સુધુમ્ન બળવંત;
- એક વન વાટે આવતું રે, તેમાં પેઠા તે મતિવંત. ૨૦
- શાપ ગિરિજાતણો રે, આવો હતો તે વનમાઠ;
- કોઇ નર દહુ ધારી અહીં રે, આવે તે પામે ઉચ્ચાઠ. ૨૧
- નર ક્ષીટી નારી બન રે, જો મુને બીવડાવી મહાદેવ;
- એમ શાપ દહુ સતી મધ રે, તે વન તે આવ્યો તતખેવ. ૨૨
- નર ક્ષીટી નારી થયો રે, જેના મુંદર ભૂકુટિમરોડ;
- કઠિન કુચે આપતી રે, તરણી ધરતી આજો તોડ. ૨૩
- નખ શિખ મુંદર થઇ રે, બૂઝી નરના દહુનું મુખ;
- સ્ત્રી જેવું મુખ કંઈ નથી રે, વદતી વારવારે મુખ. ૨૪
- એમ કરતાં કામાતુર થઈ રે, ફરવા લાગી વનમાં તેહ;
- તેને અંદ્રમુત ખુધે લહી રે, કે વ્યાધો અતનુ અતિ દહ. ૨૫
- સ્વરૂપ કરી સોહામણું રે, આવ્યો વેગે ત્યાંય;
- વન પ્રવેશ કરતાં આંભયો રે, ગિરિજા શાપ મહામતમાંય. ૨૬
- પછે બાહેર રહી બોલિયો રે, જેમ ઉપજે તેને કામ;
- વળી મુખથી ત વધો રે, એકાએકે આમ. ૨૭
- હો મિયા અહીં આવ તું રે, એમ કરતો વારવાર ઉચ્ચાર;
- શબ્દ સુણી વર નરતણો રે, વે'લી વે'લા આવી નાર. ૨૮
- પછે રમ્ય સ્થળે જઈ રે, રમણ કરવા લાગ્યાં ગુણભંડાર;
- તે રતિ રમણપડે રે, રીઝી ભીજી નાર અપાર. ૨૯

- તેયકી ઉપન્યો રે, મુરવા પુત્ર ગુણવાન;
ચક્રવર્તી નૃપતાણા રે, આઘ્યો ચિન્હ લઈ બળવાન. ૨૯
- ભુધે સર્વે કહ્યું રે, તું છું મનુતણો ક્રમાગ;
સતીના શાપથી રે, તું તો થઈ પડી નૈતમ નાર. ૩૦
- જીવતીએ જાણી વારતા રે, ત્યારે પામી પૂરો ખેદ;
ભુધ સુર ઓળખ્યા રે, તેને વિનવિયા વહી વેદ. ૩૧
- વરદાન તેણે આપિયું રે, જા નારી રૂપે તુંય;
અશ્વમેધ મખ કરચ જઈ રે, નર રૂપ પામીશ કહું હુંય. ૩૨
- એમ કહી અંતર્ધાન થયા રે, ગઈ નારી ચાલી ઘેર;
સુત સાથે લઈ રે, જઈ કહી પિતાને ઘેર. ૩૩
- સુત સુતા થઈ રે, તેના સુત જઈ તાત;
અતિશે શીઝ્યા રે, વળી કહી શાપમોચનની વાત. ૩૪
- દેવકૃપા અગાધ છે રે, વીર્યસ્ખલને થાય સુત;
સત્વર વૃદ્ધિ પામે સહી રે, એ તો સહુ અદ્ભુત. ૩૫
- પછે સુધુમ્ને નારી રૂપે રે, કર્યો અશ્વમેધ એક પ્રમાણ;
નારી ક્ષીટી નર થયો રે, જેનાં સુરગણે કર્યો વખાણ. ૩૬
- પ્રૃથક્ પામ્યા પછે રે, થયાં તેને જે સંતાન;
તે સહુ વર્ણવી કહું રે, સુણ્ય કોબ્દકિ બુનિ મહાન. ૩૭
- ઉત્કલ વિનય અને રે, ગયા ત્રણ પુત્ર ગુણવાન;
મહાવીર્યવાન થયા રે, મહાપૌરુષવાન ને મતિમાન. ૩૮
- અપાર યજ્ઞ સર્વે કર્યા રે, છૂટ્યા અરિગણ સર્વન;
હવાં જે સુત રાજતાણા રે, તેના વિભાગ વર્ણવું અન. ૩૯
- નર રૂપે સુત ત્રણ થયા રે, તે મા'ધર્મજ્ઞને મતિમાન;
સહુ પૃથ્વી અર્પી તેહને રે, જન્મ કહી ગયા ચાચ મહાન. ૪૦

- તે શ્રપતિ ભૂમિના થઇ રે, લાગ્યા બોગવવા વિધવિધ બોગ;
 સુધુન્ન સ્ત્રી રૂપમાં રે, જે પુત્ર થયો નીરોગ. ૪૧
- તેને શાસ્ત્રવિધિએ કરી રે, કાંઈ મળ્યો ન ભૂમિભાગ;
 ત્રણ સુત કહે એ સહી રે, છે સુત છુધત્રહનો મહાભાગ. ૪૨
- સુધુન્ન સમન્નવિયા રે, તોયે માને નહિ તે સુત;
 વિરોધ મોટો થયો રે, ઉપન્યુ નૃપને દુઃખ અદ્ભુત. ૪૩
- એવે વસિષ્ઠ મુનિ આવિયારે, તેમણે કયો ઘણો ઉપદેશ;
 શાસ્ત્ર શોધી કરી રે, ત્રણ સુત સમન્નવ્યા વરવેશ. ૪૪
- વસિષ્ઠ વચનધરી રે, મતિજ્ઞાન નગર નિર્ધાર;
 પુરૂરવાને આર્પિયું રે, વળી ત્રણ પ્રાતેલેછ ધર્મવિચાર. ૪૫
- એ સુંદર નગરે સહી રે, કરતો પુરૂરવા સુત રાજ્ય;
 આવાં ઘણાંક ઘર મંડાવિયાં રે, તેને કે'વા મુનિ મહારાજ. ૪૬
- પણ જેણે છંડાવિયાં રે, શોધી શાસ્ત્ર પુરાણ વિચાર;
 તેને પુર આણી કરી રે, ખેંચશે વૈતરહ્ની નિર્ધાર. ૪૭
- ઇતિ માર્કંડેય પુરાણમાં રે, પ્રાકૃતે વંશાનુક્રમ નામ;
 એકાદશાધિકશતતમો રે, અધ્યાય થયો મહાધામ. ૪૮

વસણ.

- મહાધામ ક્રૌંટુકિ સુણ્ય તું, આગળ કરું વિસ્તાર રે;
 મનુસુતકેરા ગુણગણકેરો, કોઈ ન પામે પાર રે. ૪૯

કડણું ૧૮૨ તું.

રાગ મારની દેરી દેર.

- માર્કંડેય કહે ક્રૌંટુકિ તુંયે રે, સુણ્ય સર્વે કથા કહું હુંયે રે;
 સમ્પતમા મનુનો પૃથ્વ કુમાર રે, એકદા મૃગયાએ ગયો નિર્ધાર રે. ૧

૪૧ સુધુન્ન ઈન્—સુધુન્ન સ્ત્રીરૂપમાં છતાં જે પુરૂરવા પુત્ર થયો હતો તેને કાંઈ ભાગ મળ્યો નહિ, એ ભાવ. ૪૮ વંશાનુક્રમ—રામચંદ્રના વંશનો અનુક્રમ.

- જનમાં અઘણું કહ્યું અપાર રે, પાણુ કંઈ મળ્યો નહિ શિકાર રે;
- જમતો જમતો ગયો તે જાગુ રે, મનુષ્યવિનાશ વને નિર્જાણુ રે. ૨
- તે વેરાન વનમાં જાડી જાડી રે, યાકયો પડ્યો ને રહ્યો અઠડી રે;
- કિંતુ મૃગશિક્ષામાં નવ હાથ રે, ઘણો તમ થયો અંજાનાથ રે. ૩
- શુધા તૃયાથી વ્યાકુળ કાય રે, અહીં તહીં અથડાઈ જોયાં ખાય રે;
- જીવામાં તેણે જોઈ ત્યાંડી રે, અગ્નિદોષની હોમધેનુ જ્યાંડી રે. ૪
- કામકુલાસમી મહામુંદર રે, આરથી દુમ પૂઠે ઢંકાઈ મહાવર રે;
- આરથી દખાતી હતી તે ઘેનુ રે, કંઈક વરાહરૂપ દખાતું તેનુ રે. ૫
- તે પૃથ્વે જોઈ જોણી વાર રે, બાણ સંધાન કર્યું નિરધાર રે;
- માર્કુ મિયોન્મિયમાં તેણે રે, જઈ જઈ સુરભિ હાણી જોણે રે. ૬
- બાણે બેઠાયું હૃદય તેનું રે, પડ્યું પૃથ્વી પર કસોવર એનું રે;
- જોઈ રસક જોપ જે હતો રે, તેના મનમાં ભય અતિ ખુલ્યો રે, ૭
- જાનોમાનો ગયો તે નાશી રે, જઈ દિવસુતની કરી અતિ હારી રે;
- તારી હોમધેનુને મારી નાખી રે, આગુ તારી અમે અતિ ભાખી રે. ૮
- પાણુ માન્યું નવ કંઈ લેધ રે, એવો કોઈ મહાભોટા નરેશ રે;
- તે અગ્નિદોષી નોતો ઘેર ત્યારે રે, મૃત બાગ્રવ્ય મન નિચારે રે. ૯
- મહાપ્રજ્ઞાચારી તપસ્વી તેડુ રે, ગયો જોપવચને ધરી સંદેહ રે;
- તે હોમધેનુ સ્વપિતાકેરી રે, જોઈ તરફહતી ન અનેરી રે. ૧૦
- તત્કાળ ક્રોધામય તેને વ્યાખ્યા રે, ક્યે મૂઠે આ ધર્મ ઉઘાડ્યો રે;
- પરિસ્વેદનાં પાણીપડે રે, મહિન નેત્રથી અગ્નિ પડે રે. ૧૧
- યયો જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ રૂપે રે, સહુ નાખી દીધું ડાહ્યાપણુ કૂપે રે;
- એવો જોઈ ક્રોધી મહાવિમ રે, તેને પૃથ્વે નમિયો શિમ રે. ૧૨

૩ સંજાનાથ—પૃથ્વ. ૬ મિયોન્મિયમાં—આંખ મીંચીને ઉઘાડવા
જે ટલી વારમાં. ૧૦ ન ૪૦—અનેરી (જીજી) નહિ—પોતાનીજ. ૧૧
પરિસ્વેદ—પરસેવો.

દિનદેવ કરો કૃપાય રે, બૂલ્યે હણાઈ તમારી ગાય રે;
 બાજલ્યે સાંભળ્યું નહિ તે વેણુ રે, માન્યું કદ સર્વે નૃપતું કેણુ રે. ૧૩
 મુખધ્ર પણ ક્રોધાક્રાંત થાતો રે, શું આ મુનિ નંથી લગતો રે;
 મુને કુધાતુર ન જીએ એહ રે, એમ બરણડતો મનમાં તેહ રે. ૧૪
 પછે બોલ્યો આહનપણે ચતુર રે, સૂદ્ર પેર ક્રોધ ધરો શું મહાવર રે;
 ઉત્તમ કુળમાં થયા ઉત્પન્ન રે, ક્યમ સૂદ્ર જેવો ક્રોધ ધરો મહામન રે. ૧૫
 તમે જેવો ધરોછો ક્રોધ રે, તેવો ક્ષત્રી વૈશ્ય ન ધારે બોધ રે;
 દિનનું બૂધણ ક્ષમા ગુણુ રે, શો પરવારવા બેડા પ્રણય રે. ૧૬
 માર્કંડેય કહે કૌષ્ઠકિ મુનિ રે, એવું વધા અપરાધી રાજા અગુણી રે;
 એમ કયાં રાજાએ તિરસ્કાર રે, જે સહી શક્યા ન દિનકુમાર રે. ૧૭
 દીધો દુરાત્મા રાચને શાપ રે, તું શૂદ્ર થઇ જાજે આપ રે;
 મારી તેં મારા ગુરૂની ગાય રે, પળી કહું બીજું શું શું થાય રે. ૧૮
 તેં વેદાધ્યયન કર્યું હોય જેહ રે, તે નારા થાઓ સકુ નિઃસંદેહ રે;
 એ શીતે શાપ પામેજો રાય રે, તેણિ અતિ દુઃખ પામ્યો મહાકાય રે. ૧૯
 ક્રોધ વ્યાખ્યો તેના અંગમાંય રે, સામે શાપ દેવા લીધું જળ જ્યાંય રે;
 પેલા પ્રાણપુત્રે રાજાનો નારા રે, કરવા કરિયો ક્રોધ પ્રકાશ રે. ૨૦
 એવામાં અગ્નિહોત્રી ઉતાવળો આગ્યો રે, જેહ તે દિનનો પિતા કા'વ્યો રે;
 તેણિ આવી સુતને વાર્યો સાર રે, હે પુત્ર ક્ષમા ક્ષમા આ વાર રે. ૨૧
 દિનને શાંતિના ગુણુ જેહ રે, ઇહ પરલોકે તારે તેહ રે;
 કાપ તપના કરે છે નારા રે, એ આયુષ્વહર્તા છે સર્વ પ્રકાશ રે. ૨૨
 થાય નારા ક્રોધાક્રેર જ્ઞાન રે, ક્રોધીઅર્થત્રંશ થાયે મહાન રે;
 ક્રોધી પુરુષ જે કે'વાય રે, ધર્માર્થ કામ ન તેથી ત્રે'વાય રે. ૨૩
 પુરુષાર્થ સિદ્ધિ કરાય ન તેથી રે, સુલહું થાય ઉલહું એથી રે;

જાણી જોઇ ને રાજ્યે સાર રે, જોડત્યા કરી દોષે નિર્ધાર રે. ૨૪
 તદપિ આત્માનું દિત વિચારી રે, તેને શાપ ન દેવો ધારી રે;
 કરી દયા તેના પર અપાર રે, હું અર્થે સત્ય કહું આ વાર રે. ૨૫
 એવા રાખને દેવો ને શાપ રે, તે ક્યમ યોગ્ય ગણાયે બાપ રે !
 એનું મન નિર્દોષ અતિ જાણુ રે, સ્વદિત ઇચ્છી નડે બીજને પ્રમાણુ રે. ૨૬
 તેણે મૂઠ જનપરુ દયા કરના રે, મુન છે એવી મહાવરતા રે;
 ને જ્ઞાની થઇ અજાણે કરેલા રે. અપરાધ પર દંડ ધરતા મોહા રે. ૨૭
 એવા જ્ઞાની કરતાં હું માનું આર રે, સહસ્રાવધિ અજાની શુભ વિચાર રે;
 દે મુત તારે આ નૃપને શાપ રે, દેવો ઘટનો નથી મારા બાપ રે. ૨૮
 સ્વર્ગે કરી એ ગાય રે, મૃત્યુ અંકટે આ ની પડી મહાકાય રે;
 માર્કટેય કહે પૃથ્વિ સુણી આમ રે, મુનિપુત્રને મરતક નમાવતો સ્વામ રે. ૨૯
 કરી પ્રણામ પૂરેપૂરો રે, અતિથિભાવ ન રાખ્યો અધુરો રે;
 થયો અજાણે જોવધ સાર રે, માટે દયા કરો મુનિપુત્રાર રે. ૩૦
 મેં વરાહકેરી પ્રાંતિએ જાઇ રે, હણી હોમધેનુ સુખદાઇ રે;
 ક્યો અવધ્યનો અજાણે ઘાત રે, માટે કૃપા કરો મુનિપુત્ર આશાત રે. ૩૧
 ત્રિપિમુત કહે પૃથ્વિ રાજન રે, જનમારનથી જાણું ન અસત્ય વચન રે;
 કહા તેણું ન જોણું હુંય રે, સર્વે સાંભળજે નૃપ તુંય રે. ૩૨
 એમ દોષથી નિર્વાણુ રે, મારો ક્રોધ મિથ્યા ન થાય પ્રમાણુ રે;
 કિંતુ મેં રહીદીધો ને શાપ રે, તેણું રજ જોણું થાય ન માપ રે. ૩૩
 અન્ય શાપ દેવાની કરતો હુંય રે, સર્વ સજ્જાત્ર મનજ તુંય રે;
 તે હવાં નહિ રહ શાપ અન્ય રે, એમ કહી આવવા માર્કટેય મહાધન્ય રે. ૩૪
 પિતા પુત્રને લેઇ સાચ રે, ગયો આશ્રમે જાણી હાય રે;

૨૬ સ્વદિત ઇ—જેઓ પોતાનું દિત ઇચ્છીને બીજને નડે છે તેવા
 ઉપર પલ્લુ દયા કરવી ઇત્યાદિ. ૨૭ મી કહી સાચે અન્ય. ૨૭ મહાવરતા
 —ગોટા પુરોહિત સારાણ.

પૃથ્વે કર્યો અતિ પ્રાણામ રે, પણ તેનું ઉઘડાવ્યું ન તેણે નામ રે. ૩૫
 પિતા પુત્ર ગયા પૂઠે જાણ રે, પૃથ્વે નૃપ શૂદ્રપણું પામ્યો પ્રમાણ રે;
 તેને થઈ ચિંતા અપરમપાર રે, પુરાણી કરજો કારણનો વિચાર રે. ૩૬
 જો લાગે શૂદ્રપણાની મોટી વાત રે, તો નવ તેના અન્નની કરશો ખ્યાત રે;
 મોઢકને અજવડે રહે પ્રાણ રે, માતઃકાળે ઉભય વસ્તુ સમાન રે. ૩૭
 એમ પ્રત્યક્ષ જોઈ દાપ રે, કેમ મૂઢમતિ ન થાય સંતોષ રે;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે રે, પૃથ્વેભાષ્યાને પ્રમાણે રે. ૩૮
 દ્વાદશાધિકશતતત્ત્વમોધ્યાય રે, દ્વિજ ગુણગણ મનુવંશના ગાય રે.

વલણ.

ગુણગણ ગાયે મનુવંશના, દ્વિજ યથામતિએ આંહી રે;
 મેમાનંદ પ્રભુ કૃપા કરે તો, અતિ આનંદું મન માંહી રે. ૩૯

નાભાગચરિત્ર.

કડવું ૧૮૩ મું.

રાગ માઝની ચાલ.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ કરો કૃપાય, નમન કરું ભારતી;
 કરું મનોમય પૂજા કરી પ્રણામ, ઉતારું આંધ આસ્તી. ૧
 શરણાગતની કરવી સાથ, વેદ એમ વદી ગયા;
 માટે આઈંધરું હું મામ, કૃતારથ ઘણા થયા. ૨
 કાલિદાસને થઈ પ્રસન્ન, સર્વવંશ તેણે કંભા;

- યથો મુજને તે અગ્નિદાન, અધૂરો ન જોઈએ રહ્યો. ૩
- શશિનો અતિશેન્મકાશ, જોઈ તારા ગ્રંખા પડે;
- પણ નવ નિવૃત્તિ પામે તેહ, સ્વપ્રકાશ સ્વપ્રકાશવડે. ૪
- એ દણ્ડિ ભાણુને સર્વ, રંચ ફર નથી કંઈ;
- યથામતિએ ગુણગણ ગાડ, આઈ આઈ કરો સહી. ૫
- નમું ક્ષિપ્ત સર્વને દુઃખ, નમું સદુ રવને;
- કર્ક દરિ ભક્તને પ્રણામ, સાધું સમ્યક્ સેવને. ૬
- કહે માર્કંડેય મુનિ જ્યાંય, ક્રોધક્રોધિ સાંભળે;
- સૂર્યવંશ મુણે સુખદાય, પ્રાયશ્ચિત્તપૂર પરજળે. ૭
- કાર્યપુત્ર કાર્ય કે'વાય, મહાશૂર સિરોમણિ;
- જેની સંખ્યા સાદસેં ધાય, વંશાવગ્ની ભષ ન ગણી. ૮
- એવો યથો તેનો વિચાર, વર્ણુનીય સર્વ હતા;
- તેમાંથી જે જે જને રચ્યો ભાણુ, કૃષ્ણ તેણે તે તો છતા. ૯
- એમાંનું મારે કરવાનું નથી કાવ, પડ્યે પ'થે ચાલવું;
- વર્ણુકું દિધનો વંશ આંધ, રહ્યું માર્કંડેય પ્રમાણું મા'તાણું. ૧૦
- દિધનો મહાપ્રતાપી પુત્ર, નાભાગ નામનો;
- ભણિયો ચારે વેદ પ્રમાણુ, શૂરો સર્વ ધામનો. ૧૧
- અગ્નિ વિદ્યામાં એકકો તેહ, નહિ કોઈ તેના સમો;
- કૃષ્ણ તેણે વેરી વશ નિર્ધાર, આતા ભાવે સુણો તમે. ૧૨
- જોઈ સુત પરાક્રમ અપાર, પિતા પ્રસન્ન થતો;
- યથે હકિતો એવો વે'મ, વારંવાર તે મતિ જતો. ૧૩

૪ કાવિદાસે સૂર્ય વંશનું (રઘુવંશ મહાકાવ્ય રૂપે) વર્ણન કર્યું છે અને તમે (ગ્રેમાર્નંદ) પણ તેજ વર્ણવો છો ત્યારે તમે શું તેની જરોખરના છો? એમ કોઈ શંકા કરે તેના ખુલાસા મારે સવિનય કહે છે. શશિનો ૪૦— ૨૫૪ છે.

- અરિપ્રત્યે કરણું એમ, એ કૃત્ય સાચા ચૂરનું;
હઠિલાપણનાં ને અવગુણ, તે થશે ગુણ પૂરનું. ૧૪
- કહ્યું પિતાએ તેને એક દિન, મુંદર સ્ત્રી મુંત પરો;
નાભાગ જોલ્યો નહિ કાંઈ જોલ, થયો ઉઠી ત્યાંથી પરો. ૧૫
- જાણી રાય થોડે દિને વાત, મનંગમતી પત્ની મળે;
ત્યારે એ પરણશે પ્રખ્યાત, અન્યથુ હૈયું નવ હળે. ૧૬
- નાભાગકેશે સર્વ સ્વંભાવ, પિતાની જાણમાં;
તેથી તે જોલિયા નવ કાંઈ, રખે તૂટે તાણમાં. ૧૭
- એવામાં એક દિને સમાજેગ, નાભાગ નીકળ્યો પુરે;
એક વૈશ્ય મંદિરનીમાંય, નારી જોઈ તેહ ચૂરે. ૧૮
- જાણે બારી પાઠી અગ્રની માંય, વિદ્યુત જોડી આવી;
કે શયી ઈંદ્ર તણ આવી સાર, કે ઉમા લક્ષ્મી કા'વી. ૧૯
- વામલોચનાનાં કટાક્ષ, જોઈ તડિત નજે રહી;
ભૂકુટિ કુટિલ કમાન, ઉપમા ધનુ વ્યર્થ કહી. ૨૦
- મૃગનયની કેમ કે'વાય, જોઈ ચારે ચક્ષને;
ખંજન ઉપમા કેમ અપાય, ચપળતા બૂલાવે દક્ષને. ૨૧
- કહું કીરનાસિકા કયી પેર, રક્ત ને નીચી ઘણી;
જેના જેવી ન કાંઈ જણાય, તેહ ક્યમ જાયે જાણી. ૨૨
- અધર જોઈને નિંદે સર્વ, પ્રવાળી મહાખળી;
ખિંબદ્ધળની ગણુના ન ગણાય, રહી રેખ ઉભય મળી. ૨૩
- ચાર ચિંબુક ચતુરાનું જોહ, અનુપમ હડપચી;
ભાળ વિશાળ મૂર્ધ સમાન, રહ્યા કંબુકંઠે હાર લચી. ૨૪
- ચંદ્રમણિના કેટલા હાર, તેણે નીર નીકળી;

- જે નગ પાસે વનસ્પતિ કરી ઉત્પન્ન, જિગી ન જિગી સાંભળી. ૨૫
 નહિ કીલો ખીજોત્તેનો રંગ, જૂરો ને ભુંખરો;
 તેહ જાણાયકે ન જાણાય, ખાંતે વસે ખરખરો. ૨૬
 તેહ પર્વત વધતા જાય, તેણે લય બાળીને;
 કર્યો અંગમાં અતિ ઉત્પન્ન, મોહ મેર ટાળીને. ૨૭
 અવ્રજેત્રી ઘેલી તેહ, પડતા પર્વત રાખવા;
 ધરી દુદ્ધેલની કાળી કંચુકી એક, જે દેન્ય રહ્યું દાખવા. ૨૮
 અતિ સૂક્ષ્મ કટિનો ભાગ, ભાર ગુરૂ ઝીલે ઘણો;
 એવું અવનવું જોયું ત્યાંહી, તે માર સહે સુદ્રઘટોતણો. ૨૯
 હસ્ત અંગુલિની ઉપમાય, ન અપાય કાઢતે;
 જોઈ જાંધાને રંભા જાણુ, રહે ભવોભવ રોધને. ૩૦
 હારે પાદયકી મહાપદ્મ, પેસે જળ મધ્યે જઈ;
 અવી સર્વાંગ સુદરી નાર, જાયે વાણીએ કવમે કહી. ૩૧
 તેવી નાભાગે જોઈ નાર, નારે જોયો તેહને;
 કે લાગ્યાં કટાક્ષકેરાં બાણુ, ઉપજ્યો મોહ દહને. ૩૨
 નાભાગે કહ્યું જું ઉતર નાર, આલ્ય મેલ માહરે;
 નારી કે' હુ પરસ્વાધીન, જુઓ જુગ જાહરે. ૩૩
 આટલી વાત થઈ જે વાર, એવે લોક ટોળે મળ્યા;
 જોઈ નગરચોકને દાર જાપાળ, અલૌકિક જોવાને વળ્યા. ૩૪

૨૫ ચક્રમણિ છં—ચક્રના દર્શનથી ચક્રકાંત મણિમાંથી પાણી ઝમેછે એવી કવિઓની કથની છે. આ સીના કઠમાં ચક્રકાંત મણિના દાર હતા તેમાંથી તેના મુખચક્રના દર્શનથી પાણી વધુ અને જે સ્તન રૂપી નગ(પર્વત) પાસે વનસ્પતિ (શમાવળા) જે જગી કે ન જગી—આછી સાંભળી છે, તેવી ઉત્પન્ન કરી. રૂકપ અને હિત્રેક્ષા. ૨૬ પર્વતનો રંગ વર્ણુ છે: નહિ છં—સ્પષ્ટ છે. ૨૭ કવો—ભય ઉત્પન્ન કર્યો (તે પડી જશે કે શું આવો). મેર-મેર (મોહ રૂપી). ૨૮ સુદ્રઘટી—ધુધરીઓ. ૩૦ રંભા—કેળ.

નાભાગે વિચારી વાત, કારણ કયળી જશે;	
અતનુએ આકર્ષ્યું ચિત્ત, હસારત અહીંઆં થશે.	૩૫
એમ વિચારી મૂક્યો નિઃશ્વાસ, હવાં હું શુંય કરું;	
આવે નારી કેઇ પેર ઘેર, એવું ધ્યાન માને શુંય ધરું.	૩૬
નવ સૂઝે એક ઉપાય, કન્યા નવ યાચે પરી;	
લોકમૈદિની મળે અપાર, તે કરે વાતો કાન ધરી.	૩૭
એવે સુઝી રાયને એક વાત, જાઉં એના પિતર કને;	
માણું મારે માટે કન્યાય, જે ના નવ કહે મને.	૩૮
બીજે સૂઝ્યો ન એક ઉપાય, તદા તેણે તેમ કર્યું;	
જઈ નગરશેઠને મળિયો તેહ, વેણ તેણે શું ઉચ્યું.	૩૯

વલણ.

વેણ તેણે શું ઉચ્યું, તે કહું યથામતિ હુંય રે;	
માર્કડય કહે હે કૌશ્ઠકિ, સુણ્ય એક ચિતે તુ'ય રે.	૪૦

કડવું ૧૮૪ મું.

રાગ સારંગની દેશી.

વાત વિચારી વૈશ્યની પાસે, નાભાગ જાતો જાણુ રે;
કામે કરી જેની કાયા કંપી રહી, પૂર્ણ વેદાયલો પંચખાણુ રે. ૧
શેઠ કયલાં છે શેઠ કયલાં છે, એમ વદતો મુખ વાણુ રે;
તેના અતઃપુરમાં ગયો તે પેશી, મળ્યો વણિકને નિર્વાણુ રે. ૨
રાયમુતને ઘેર આવેલો જોઈ, અતિ કર્યો આદરસત્કાર રે;
પછે હસ્ત જોડી ઉભો રહ્યો સન્મુખ, કાંઈ આજ્ઞા કરો આવાર રે. ૩
નાભાગ કે' તારી જે પુત્રી, તે મુજને પરણાવ્ય રે;

- એટલું હિત કરી તું મારું, ભાવ લગો લજ્જાય રે. ૪
- વૈશ્યે વિચારું કામે કરી આની, મનોવૃત્તિ નથી હાથ રે;
જો તેનું મન દૂભાએ તો, દૂભાએ દિષ્ટ નરનાથ રે. ૫
- એમ ભયકેરા ભણકાર તેને, એાદિય વાગવા લાગ્યા રે;
મુખના દિન વણિકે મનથી, તે દિન તો ત્યાગ્યા રે. ૬
- હાહી માનો સ્ત્રિરો તે કા'વે, એાદ્યો વિચારી વાત રે;
હસ્ત જોડી વિનયપૂર્વક કે', અહો રાજપુત્ર તમે મળ્યાત રે. ૭
- તમારા પિતા પૃથ્વીપતિ કા'વે, વળી થરો દેવ તમે તેવા રે;
તમે મહારાજ પૃથ્વીપતિ કા'વો, અમે ર'ક વણિક લેખામાં કે'વા રે. ૮
- તમારા સેવક થઇ અમે આપું, કર જેવો તમે ભાજો રે;
તમારી અમારી સમાનતા ક્યાંહી, લોક નિંદે તમે ક્યો શાજો રે. ૯
- અમારી તમારી સમાનતા નહિ, તો ક્યમ વિચાર સૂઝ્યો એવો રે;
સમેવડિયાશુ સંબંધ કરવો, જો લા'વો લાજેણો લેવો રે. ૧૦
- આ વાત આપને કેમ રૂએ તે, હું જાણું નહિ તણભાર રે;
એમ કહી હસ્ત જોડી તે જીવો, નાભાગને નમી વારંવાર રે. ૧૧
- રાજકુંવર કે' વૈશ્ય સાંભળે, જે તમે જાણ્યાવી વાત રે;
નરદેહની સમતા કરી કામે, વળી મોહાદિકે મળ્યાત રે. ૧૨
- તોયે કાળ પ્રાપ્ત થયેથી જાણો, કામાદિક નરદેહે જોડાય રે;
એમ થાય ત્યારે તેના કે, તેનાથી ભિન્ન જાતિમાંય રે. ૧૩
- જે ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીજાતિ, તેમના કામાદિકે પરસ્પર જાણુ રે;
ઉપકાર કરનાર થઇ પડે છે, એવું મતિમાન વદી ગયા પ્રમાણુ રે. ૧૪
- એ પેરે કાળે કરી જાણો, અચોચ પદારથ થાય યોગ્ય રે;

૧૨ નરદેહ ઈ—અર્થાત્ કામ, મોહ, વગેરે વિકારો સર્વને સમાન છે
માટે મનુષ્ય દેહરૂપે તો સર્વે સમાન છે.

- ચાગ્ય પદાર્થ અચાગ્યતાને પામે, અબોગ્ય પદાર્થ થાય બોગ્ય રે. ૧૫
- એ પેરે વિચાર કરતાં, દશે ચોગ્યાચોગ્યતા કાળપ્રધીન રે; ૧૬
- ધન્નિહત બોજન પાનચકી જે, શરીર અતિશે થાય પીન રે. ૧૬
- તેહ શરીર કાળે કરી જાણે, તેવાં ન તેવાં બોજનાદિકે પ્રમાણ રે; ૧૭
- શુદ્ધ થઇ જતાં જોઇએ જાતે, તમે સર્વ વાતમાં છો સુજાણ રે. ૧૭
- એ પેરે સમજ સહુ સાચું, જે તમારી પુત્રી કાંવે રે; ૧૮
- તે અતિશે મુજને પ્રિય છે માટે, અર્પતાં અડચણ નવ આવે રે. ૧૮
- જો તારી પુત્રી તું નહિ આપે તો, આ જો કાયા મારી કપે રે; ૧૯
- અધુના કામાગ્નિએ બળી જશે તો, લાગ્યું ચિત્ત કન્યાકુરુમ અંધે રે. ૧૯
- વૈશ્ય વિચારી વળી વધો વાણી, અમે છીએ પરસ્વાધીન નાભાગ રે; ૨૦
- તું કહીશ કોના તો તે ગણી બતાવું, નૃપ ન્યાતિતણા મહાભાગ રે. ૨૦
- એ બંધનમાં અમે છું જેવા, તેવા તમે છો પરતંત્ર રે; ૨૧
- માટે એક ઉપાય કરો તમે આજે, જેમ ઉભય થઇએ સ્વતંત્ર રે. ૨૧
- આપના પિતાની આજ્ઞા લાવો જઇ, એટલે હું પુત્રી પરણાવું મારી રે; ૨૨
- એમ વદી હસ્ત જોડી તે ઊભો, વળી નાભાગે વાત વિચારી રે. ૨૨
- રાજપુત્ર કહે વૈશ્યને ત્યારે, ગુરુઆજ્ઞામાં વર્તનાર જોહ રે; ૨૩
- સર્વ કાર્યમાં ગુરુઆજ્ઞા લેવી, એ વાત છે નિઃસંદેહ રે. ૨૩
- કિંતુ આવા કાર્યમાં ગુરુ જનને કાંઈ, બોલવા જેવું નથી રોતું રે; ૨૪
- કામદેવની કથા કયાંહાં ને, ક્યાંહાં ગુરુજન સેવા જો તું રે. ૨૪
- એ પરસ્પરનો ગેળ ન બેસે, પૂજવા ન જવાય જોહ રે. ૨૫
- જે પૂજવા જેવું હશે તેમને તે, પૂછીશું જઈ તેહ રે. ૨૫
- વૈશ્ય કહે સાચું કહો સ્વામી, આપને કામકથાની છે વાત રે; ૨૬
- માટે તેમને ન પૂછ્યો તમે કાંઈ, હું કરીશ તમ પિતાકને વિખ્યાત રે. ૨૬
- એનું કારણ છે એવું કંવર જી, મારે કંઈ નથી કામકથાની વાત રે; ૨૭

- તેણે કરી મારે પૂછવું જોઈએ, એ સર્વ મેં સાત્ય કહ્યું સાક્ષાત રે. ૨૭
- માર્કેડેય કહે સાંભળી એવું તે, નિરૂત્તર થયો ત્યાંય રે;
- કામ જઈ ક્રોધ વશ્યો કાયામાં, વળી ઘણું અમુઝાચો મનમાંય રે. ૨૮
- વૈશ્ય સુતાને આજ્ઞા કરી જઈ, જ્યમ ત્યમ એને પાછો વાળ રે;
- પુરપતિને કહીશું સર્વે, અધુના આ સાલને ઢાળ રે. ૨૯
- વૈશ્યપુત્રી રાયસુત્રને કે'તી, ક્રોધ કરો છું આમ રે;
- ઉતાવળે આંખા નવ પાંકે, ધરો મનમાં મોટી મામ રે; ૩૦
- વળી કટાક્ષમાં કહ્યું કામિનીએ, તું થઈ ચૂક્યો મારો સ્વામ રે;
- અધુના લોક મળ્યા છે ઢોળે, માટે જાઓ જાઓ તમારે ધામ રે. ૩૧
- મહાહઠિલા હોય તથાપિ, થાય કામથી કામિનીના દાસ રે;
- પાળેડા મર્કટપેરે નાચે છે, એવું મોટું કામ ધામ રે! ૩૨
- વૈશ્યન મણામ કરીને વળિયો, નીકળ્યો મંદિરમાંથી બહાર રે;
- લોક અરાપરા થઈ જતા, વાત વાચે ચાલી પુર મોઝાર રે. ૩૩
- રાજકુંવર મંદિરમાં જતો, પડતી એવે રાત રે;
- કારમાં કામ બાણ લેઈ આવ્યો, કામીના કરવા ઘાત રે. ૩૪
- કંઈ હૃદય વિષે કંઈ અક્ષયિષે, માર્યાં કહ્યુંમાં બાણ રે;
- ગુહ્ય સ્થળનાં પુરાણી ગણાવે, દિગ્ગજન જાણે ન એવું પ્રમાણ રે. ૩૫
- એમ તલપાપડ નૃપનો સુત કીધો, કામે તાલઃવેલી લગાડી રે;
- મલાત મલાત ઝંખ્યા કરે તે, ફેરે સેજની અગાડી પછાડી રે. ૩૬
- એવા દુઃખમાં તેની રાત ગઈ સહુ, એવે થાતો મલાત રે;
- વૈશ્ય મળ્યો જઈ રાયન પે'લો, તેહ સર્વ વિસ્તાઈ હું વાત રે. ૩૭

વલણ.

- વિસ્તાઈ હું વાત વેગે, સુણો શ્રોતા વક્તા જન રે;
- રાજવલ્લભન રામકૃપાએ, કેહું નાલાગ અરિત્ર પાવન રે. ૩૮

કંકણું ૧૮૫ મું.

રાગ કેદારો.

માફડેય કહે ચુલ્લય મુનીય, ગદ્ય દુઃખરાત્રિ ને ઊગ્યો દીશ;
હવાં વશાવીશ કારણ થશે આપણું રે. ૧

હાળ.

આપણું કારણ થશે એમ, વિચારી દિષ્ટકમાર;
રાયને મળવા બાલિયો, તવ ત્યાં દીઠો વૈશ્ય તે વાર. ૨

તેમની થતી વાતો સાંભળી, ઊભો રહ્યો તે ખા'ર;
વૈશ્ય નમી નૃપને કહેતો, સુત તમારો ગુણભંડાર. ૩

તે અજ્ઞાન એવી મારી મુતાનો, વિવાહ કરવા ધારે;
સર્વ વૃત્તાંત માંડી કહ્યું વળી, વદા કરવું શું નૃપ મારે. ૪

એ વાત મુણી રાચે જદા, તેડાવિયા દિનરાજ;
નાભાગનો સ્વભાવ તેને, હતો વિદિત ને સહુ કાજ. ૫

તેણે સત્વર આચાર્ય તેડિયા, ઋચીકાદિક મહાન;
નાભાગને પણ ત્યાંહી તેડ્યો, તે આવી બેઠો મતિમાન. ૬

પછે રાચે દિનને સહુ, માંડી કહી થઈ વાત;
કૃપા કરી કહો ઋષિ સર્વે, હવાં કરવું શું મખ્યાત. ૭

ઋચીકાદિ ઋષિઓ વધા ત્યારે, જોઈ ધર્મશાસ્ત્ર પુરાણ;
હે રાજકુંવર જો પ્રીતિ વાંચી, હોય વૈશ્ય મુતાપર પ્રમાણ. ૮

તો તેમ કરતાં બાધ નથી કંઈ, એ ધર્મ છે નાભાગ;
કિંતુ ન્યાયર્થક થાય તો, કેવાય ધર્મ મહાભાગ. ૯

અભિપ્રિય થયેલા રાયકેરી, કોઈ મુતા સુંદર હોય;

- તેની સાથે લગ્ન તારે, પૂર્વ કરતું સોય. ૧૦.
- પછે વૈશ્યની સુતા જે છે, તે થઈ શકે તારી નાર;
- એ રીતે શાસ્ત્રો કહે છે, તું સુણ્ય ગુણુલંકાર. ૧૧
- એમ આચરી વૈશ્ય સુતાની સાથે, તું ભોગવ્ય ભાવતા ભોગ;
- અન્યથા આચરણ કરતાં, જળપાય નહિ નૃપ જોગ. ૧૨
- ક્ષત્રિય જાતિની ઉત્તમતા જે, અન્યથાચરણે થાય નારા;
- માટે એ ધૈર્ય ધર્માચારી ચઈને, પછે જાણે વાણિકકન્યા પાસ. ૧૩
- નાભાગ કે' એ વાત ઝોટી, હોય એક મેનમાં બેતરવાર ?
- મન એકમાં બે નાર કેઈ વિધ, વસે જસુર સાર. ૧૪
- પાધરો છે મેગકેરો, નેમ મુનિનરનાથ;
- એક રથજનો વાસી થાયે, ન જોડાય બીજા સાથ. ૧૫
- જોડાય જે બીજાથકી તો, થાય પૂર્વકેરો -હાસ;
- એમ કાણે કાણે વિરોધ આવે, એવો કયો ધર્મ કયાંથી પ્રકાશ ? ૧૬
- હુવાં સુણુવો નવ વાત મારે, કોઈની તો આજ;
- એમ કહી તે નૃપ કનેથા, ઉઠી ગયો તણ કાજ. ૧૭
- મહામુનિને પિતાકેરો, કયો વચન અનાદર ઘણો;
- પછે રીસાઈ ગયો મે'લમાં તે, ક્રોધાક્રાંત જાય ન ભણ્યો. ૧૮
- તેને વાત એક ન ઊડલે, કાંઈ થાય ન દહ વિચાર;
- પછે મન સાથ નિશ્ચય કરી તે, નીકળ્યો ગૃહથી બાર. ૧૯
- ખડ્ગ લીધું હાથમાં, કરી ઉઘાડું સાર;
- તે વૈશ્યને ઘેર ગયો ચાલી, કયો મુખે આન ઉચ્ચાર. ૨૦

- રક્તસવિવાહે કરી આ હું, વૈશ્યકન્યાને ગ્રહું;
 જેનું બળ હોય તે દર્શાવી મુજને, આને છોડાવજો મુજેકહું. ૨૧
- એ વાત સાંભળી રાજદારથી, વણિક આવ્યો ધસમશયો;
 ખડગકરમાં ધરી કન્યા, જોઇ ભય તેને વશ્યો. ૨૨
- વણિક કહે કંઈ ધર્મ આચર, અધર્મી કાં થાય;
 કન્યાકેરી ઇચ્છા નહિ તેને, તું લેઇ શો નૃપ જાન્ય. ૨૩
- નાભાગ કે' રક્તસવિવાહે—કરી વરૂં કન્યા હુંય;
 એની ઇચ્છા ન હોય તોય એછે, ધર્મ સાંભળ્ય તુંય. ૨૪
- ઘણા ધર્મજા ભૂપતિએ, આચાર્યો એ પંથ;
 તારી કન્યાએ તો ગણ્યો મુજને, હે વૈશ્ય કોડીલો કંઈ. ૨૫
- એમ કહી તે ખાલી નીકળ્યો, ગયો પુરથી ગા'ર;
 રમ્ય ઉદ્યાને જઈ ઊભો, સાથે લેઇ નૈતમ નાર. ૨૬
- મેમમીતિ ઉભયકેરી, મંદમતિથી શું વણ્યા
 મહામનહર મંદિર વિષે તે, જોઇ અન્યોન્ય સુખી થાય. ૨૭
- હવાં તે વણિકકન્યાતણો પિતા, જોઇ એણું જાત;
 પાકારકરતો ગયો દાડી, જ્યાં હતો દિષ્ટ નૃપ પ્રખ્યાત. ૨૮
- હે મહારાજ વૈશ્ય હું શરણુ આવ્યો, મારું કરો રક્ષણુ આજ;
 મારી સુતાને લેઇ ગયો નાશી, તમ સુત નાભાગ હે મહારાજ. ૨૯
- હસ્તમાંહે ખડ્ગ ધરિયું, કરી ઉઘાડું જાણું;
 હું વરૂં રક્તસવિવાહે એમ, વારંવાર વહિયો વાણુ. ૩૦
- બળ હોય તે મુકાવી જાયે, કન્યા ગ્રહી મેં હાથ;
 અમે વણિક શું કરીએ કહો, રહીએ શરણુ ભૂમિનાથ. ૩૧
- ધર્મરાજ્યમાં અધર્મ આવો, વણિક ઉપર થાય;
 સુતા સતી હરી જાય મારી, નૃપ ગુણ તમારા કોણુ ગાય. ૩૨
- તમારા સુતને આપવા હું, કન્યા કરતાં તૈયાર;

- મે' ના નથી કહી આપ પાસે, આ તો જરજેરીનો વ્યાપાર. ૩૩
હાય શું કરું હું ક્યમ રહું હું, ક્યાં વસુ દીનદયાળ;
- મારી સુતા લેઈ સટકી ગયો કંઈ, એમ કહી રૂદન કરે તે કાળ. ૩૪
દિદને અતિ ક્રોધ ચઢિયો, અરે મુત ચંડાળ;
- શું નગર શેઠની હરી તેં, જોઈ સુંદરાંગી જાળ. ૩૫
વચન મત્સ્ય માન્યું નહિ તેં, નવ ધર્મ ધાર્યો ધ્યાન;
- કરી સેનાપતિને આગન્યા, સહુ સેન કરો સાવધાન. ૩૬
ધર્મદૂષક નાલાગને જઈ, હજો જોતા માંય;
- એ મારો પુત્ર એણું જે વિચારે, તેને હણું હું આંય. ૩૭
નૃપની આજ્ઞા સાંભળી, મહાક્રોધવાળી જેહ;
- સેન સજ કરી સેનપતિ જે, ચઢ્યો કુવર પર તેહ. ૩૮
અસંખ્ય હરિત અશ્વ ચઢિયા, પાળાતણો નહિ પાર;
- નાલાગને એક મારવો, તેમાં શ્વ વેદ લાણવા સાર. ૩૯
ઉત્સાહ એવો સર્વને, કહીધીન ગરજ નાળત ત્યાંય;
- શસ્ત્ર સાહી મુભટ ધધને, ગયું સેન કુંવર જ્યાંય. ૪૦
ઉદ્યાનને રોકી રહ્યું તે, કરી અસ્ત્ર શસ્ત્રના ચળકાટ;
- હાં મારીએ સંહારીએ, ઘડે વિવિધ એવા ઘાટ. ૪૧
કામ રૂપ લેઈ કામિનીસહ, કરતો નિહાર,
- તેણે સેન જોઈ સામઠી, વળી ધરો ધરોતણા ઉચ્ચાર. ૪૨
પલ્તીને ફેં જોશ તુ અહીં, હું જોઈ આવે કોણ;
- મારી સાથે યુધ્ધ કરવા, કોણ થરે ઈચ્છા આણ. ૪૩
એમ કહીને જાણ લીધું, કયો ગર્જન સિહનાદ;
- સવ સેનાપતિએ શખ પૂર્યો, વળી કયો સૈનિકે શરવો સાદ. ૪૪
સેનાપતિ ફેં મઠ તું, થયો અધર્મી દુષ;
- આણ ન માની પિતાકેરી, તો કર્ય યુધ્ધે મને સંતુષ્ટ. ૪૫

ક્ષત્રિય જાતિ તણ તેં તો, થયો વૈશ્ય જાતે તુય;

તેણે ઝુધ્ધ રીતિ જલિયો તું, કહું આમું પુંય.

૪૬

એમ કહીને બાણ તાણ્યું, હાણ કરવા કાજ;

નાભાગ મન વિચારતો, મારે કથાજયું નવ કાજ.

૪૭

ઝુજ પિતાકેશ સૈન્યને, વા સૈન્યપતિને હુંય;

હણું તેમાં પરાક્રમ કશું, શૂરત્વ એમાં શુય.

૪૮

આસ્ત્રવિદ્યા શિખીઓ હું, ગુરૂ પાસે જોહ;

આજ કહું ઉપયોગ તેનો, જ્યમ કોની હણ્યાએ નવ દેહ.

૪૯

એમ વિચારી મોહાસ લીધું, નૃપકુવરે નિર્વાણ;

તે મંત્ર યુક્ત કરી માર્કું, સત્વર મોહ્યા સહુના પ્રાણ.

૫૦

સેનાપતિ ને સૈન્ય સઘણું, હય હસ્તિ રથ નિશાળ;

સાથી ભાથી રથી મોહ્યા, સહુ પડયા જીમિમાં તલકાળ.

૫૧

એમ વિચ્ય કરીને આવિયો તે, વૈશ્યકન્યા પાસે;

વરાંગીશુ બહાર કરતો, વિધવિધ હાસવિલાસે.

૫૨

પડયું સેન એવી વારતા, દિષ્ટ નૃપે સુણી કાન;

વૈશ્ય હાયવરાળ કરતો, અધર્મનો જ્ય થયો રાજન.

૫૩

હવાં કેમ વસશું પુર તારે, શું કરીશું નરદેવ;

તેની આસનાવાસના કરી રાય ચઢિયો, સુત ઉપરે તતએવ.

૫૪

અસ ખ્ય સેના સાથે લોધી, ધર્મ કૃતાંત કોપ સ્વરૂપ;

હાં હણું સુતને વાર રી છે, એમ આલ્યો વદતો જૂપ.

૫૫

એની વાત કંઈ સુણવી નહિ, હણતાં ન કરવી વાર;

એમ વહી સહુ સેન સોઢી, નૃપ આવિયો ઉઘીન મોઝાર.

૫૬

૫૨ વરાંગી—સુદરી. ૫૫ કૃતાંત એપ સ્વરૂપ—પ્રાણી માનનો અંત કરનારા કાળના જેવું કોષિવાણુ સ્વરૂપ.

- નાભાગે મનમાં વિચાર્યું, આવ્યા પિતા કરવા સંગ્રામ;
સકળ સૈન્ય તેમની સાથ છે, મુજ પર ધર્યો કોપ ઉદામ. ૫૭
- અધર્માચારી હું થયો તેણે, ચઢ્યો પિતાને ક્રોધ;
મુજશુ યુદ્ધ કરવા આવ્યા ન, મેં ગ્રહો ન એમના બોધ. ૫૮
- ચિંતા નહિ કરી વાતની, કરવું યુદ્ધ મારે આજ;
ક્ષત્રિયકેરો ધર્મ છે એ, ઘણા લઢ્યા પુત્રમહારાજ. ૫૯
- એમ કહી તેણે બાણ મૂક્યાં, ઉભય એકીવાર;
તેણે દિઘ્ને જઈ કર્યો ઝટ, પાંચેપડી નમસ્કાર. ૬૦
- તે કરા ઉપર નવ તેણે, લક્ષ્ય દીધું જાણ;
નાભાગકેરો માણ લેવા, ઝટ મારિયું એક બાણ. ૬૧
- કે અસંખ્યાત રાત્રવૃદ્ધિ થાતી, નાભાગપર નિરવાણ;
તે અસ્ત્રને અસ્ત્રે સમાવે, નાભાગસુત મુજાણ. ૬૨
- વળી મોહાસ્ત્ર મૂકી અન્યને, મોહ મગટાવિયો તે કાળ;
દિઘ્ને અસ્ત્ર તે સંહર્યું, વળી માર્યું બાણ એક કરાળ. ૬૩
- એમ મોહાસ્ત્રકેરો નારા થાતાં, સહુ સેના ઊડી ત્યાંપ;
સહુ મારો મારો ઉચ્ચરે મુખ, ઊભો નાભાગ એકલો જ્યાંપ. ૬૪
- વળી તેણે મોહાસ્ત્ર મારી, સ્વાડી સેના સર્વ;
એક બાણથી પિતાકેરું, ધનુષ્ય કાપિયું કરી ગર્વ. ૬૫
- પંચ મધાન પૂરા કર્યો, જે રણપંડિત મહાન;
દિઘ્ને ધનુષ્ય બીજું ગ્રહ્યું, તે સુત કાપતો મતિમાન. ૬૬
- એમ અનેક તેણે ધનુષ્ય લીધાં, અનેક કાપિયાં નાભાગ;
ત્યાં પિતા કરતાં પુત્ર વાધ્યો, રણાંગણ વિષે મહાભાગ. ૬૭
- સમય એવો જોઈને, આકાશમાંથી મુનિદેવ;

- નારદૃષ્ટ પધારિયા ત્યાં, મળ્યા રામને તતજેવ. ૬૮
- કે'વા લાખ્યા તેને મુનિ, પામ્ય સંગ્રામધૂકી વિરામ;
તારા જેવા માહાત્માતાણા મુતનો, આ વિપરિત ધર્મ છે આમ. ૬૯
- તેમ હે નૃપ ને કરવું તારે, વૈશ્ય સાથે યુદ્ધ;
એ છે ધરામાં અધર્મ ઝાટો, ને વિચારી તું બુદ્ધ. ૭૦
- પ્રાક્ષાણુ પ્રથમ પ્રાક્ષણી સાથે, કરે વિવાહ પ્રમાણુ;
અન્ય વર્ણની ગ્રહે પછી તે, સારી નારી સુખાણુ. ૭૧
- પ્રાક્ષાણુત્વધૂકી નવ તોજ તે, હીન થાય નરદૃષ્ટ;
ક્ષત્રિય પણ પૂર્વે કરે, ક્ષત્રી મુતાકેરી સેવ. ૭૨
- પછે વૈશ્યના કે શૂદ્રની, કન્યા ગ્રહણ થાયે સાર;
એમ કરતાં નવ અધર્મ થાયે, સુહૃદ દિષ્ટ તું નિર્ધાર. ૭૩
- વૈશ્યે પ્રથમ વૈશ્યકન્યાનુ, કરવું પાણિગ્રહણુ;
પછે પુત્રી રચી શૂદ્રકેરી, તો તેનું કરાએ ધારણુ. ૭૪
- તે નવ નીકળે વૈશ્યકુળથી, એવે ક્રમે ન્યાય કે'વાય;
પણ હે નૃપ પ્રાક્ષણુ ક્ષત્રિય કે, વર વૈશ્ય શુભ વખણાય. ૭૫
- તે સહુએ સર્વર્ણકન્યા, પ્રથમ પરણી પ્રમાણુ;
ને એમ નવ કરે તો જાતિ બ્રહ્મ, તે થાય છે અજાણુ. ૭૬
- સર્વર્ણકેરી કન્યકાનો, જોમ થયો નવ જાણુ;
છતાં હીન જાતિની ગ્રહે કન્યા, તે તે જાતિનો થાય નિર્પાણુ. ૭૭
- એવું છે માટે તુજ મંદબુદ્ધિ સુત, વૈશ્યપણું પામ્યો સાર;
તું ક્ષત્રિય સાથે નથી એનો, યુદ્ધ કરવાતણો અધિકાર. ૭૮
- વળી એવું કારણુ કંઈક છે, જે અમે જાણીએ સર્વ;
માટે યુદ્ધથી નિવૃત્ત થાઓ, તજી તન મનનો ગર્હ. ૭૯

- એણે અધર્મ કંઈ નથી આવ્યો, જે જાણારો તુને જાત;
માટે નિવૃત્તિ પામી ઘેર જાઓ, છે સુત ચરવીર સાક્ષાત. ૮૦
- નારદકેરે વચન એવું, સુણી રીઝ્યો રાય;
સંગ્રામથી નિવૃત્તિ પામી, નૃપસેના ઉઠાડી જાય. ૮૧
- ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નાભાગચરિતે નિર્ધારણ;
ત્રયોદશાધિકશતક્રમોધ્યાય પૂરાણ, યથો પુરાણીકાજ પ્રમાણ. ૮૨

પલણ.

- પુરાણીકાજ પ્રમાણ કીધો, જેમાં સર્વણીવર્ણી નાર રે;
કરે પુરાણીજન શાસ્ત્રપ્રમાણે, શૂદ્ર વૈશ્ય ઘેર નિર્ધાર રે. ૮૩

કડવું ૧૮૬ મું.

રાગ સામેરી.

- માર્કંડેય કહે કૌતુકિ મુણ્ય, એમ નારદ સમજાવ્યો મહાપુણ્ય;
તે ગયો પ્રવશ મૂકી સંગ્રામ, તવ નારદ રીઝ્યો મહાનામ. ૧
- ગયા નાભાગ પાસે બાલો, નમ્યો દેવર્ષિ તે બાળી;
નારદ કે' મુણ્ય નાભાગ તુંય, સર્વ દેવના વતી કહું હુંય. ૨
- જો તું ઉપાપીશ પિતાની આજ્ઞાય, તો તારી પડશે નરકમાં કાય;
એના ઉપાય થશે ન એક, માટે તનમનથી કરજે વિવેક. ૩
- બીજું કાંઈ કહું નહિ હુંય, થોડે ઘણું સમજાવું તુંય;
એમ કહી મુનિ હવા અંતર્ધાન, જઈ મળ્યો વૈશ્યકન્યાને તે મહાન. ૪
- કન્યાએ કુંવરની કીર્તિ કયો, મળ્યું નવનીત મુને સર્વથી;
કર્યો તમે મહાસૈન્યનો પરાજય, યથો પિતાપાસે તમારો ઉદય. ૫

૮૩ સર્વણી—પોતાની જાતિની. વર્ણી—વર્ણી છે. ૫ નવનીત—
માખણ. અર્થાત્ સારરૂપ નાભાગ.

- હે નાભાગ કરવું તારે આમ, તે પશુ પાળવાં મહાનામ;
કરવી કૃષિ અને વ્યાપાર, એવાં ઉત્તમ ધર્મકર્મ જતાવ્યાં સાર. ૧૮
- તે રીતે નાભાંગે આવ્યરિયાં, જે પૂર્વે જાતિગ્રષ્ટે કરિયાં;
ધર્મવાદીએ કહ્યા જે ધર્મ, તેહ નાભાંગે માન્યા મહાપર્વ. ૧૯
- યદ્ય વૈશ્ય રહ્યો પિતાપુરમાંય, ધનુષ્ય બાણ અર્ધા પિતાને ત્યાંય;
વૈશ્યકન્યાકેરી સાથ, વૈશ્ય યદ્ય રહ્યો જમિનાય. ૨૦
- કરે કૃષિ અને વ્યાપાર, ભામિની જીએ પશુપાળ ભરતાર;
કૃષિ કરાવે કેટલી તેહ; દમે તે કારણ કેટલી દહ. ૨૧
- એ પ્રેમતા પાસે છે મોટા, જે કરી દે રાજ્ય પદારથ ઝોટા;
કરે રાજકુવર ફેડી વ્યાપારી, જોઇ લ્યો પૂરા પ્રેમતાણી એ ભારી. ૨૨
- પ્રેમે રાજ્યસુખ ન સાંભરે જેને, બાણકું વ્યાપ્યો પૂરેપૂરો પ્રેમ તેને;
અહોરાત્ર કરી વ્યાપારી કાજ, તે જોગવે શ્યામાશુ સુખસાજ. ૨૩
- એમ કરતાં યતું શું ત્યાંય, તે વર્ણકું જોવા જેવું આંય;
તે વૈશ્યકન્યાને રહ્યો ગર્ભ, ઉપન્યો પૂરે દિને સુત ચર્ચ. ૨૪
- તેડાવ્યા જોધી પુરાણી વ્યાપારી, સુતની ભાગ્યરેખા તેમણે ઉચ્ચારી;
સુણી થયો માતને અતિ આનંદ, ધનું લનદન નામ લજ્જ ગોવિંદ. ૨૫
- સુત દા'ડે ન વાધે તેટલો રાતે, એમ વાધ્યો અપરમપાર તે જાતે;
જોતા જોતામાં થયો કુમાર, જોઇ તેને માતા વહી એક વાર. ૨૬
- હે સુત આજ્ઞા માને જો મારી, વાડું સહુ શુભ થવાતું ધારી;
તો તું યા ગોપાળ હે બાળ, વેણુ સુને ગ્રહણ કર્યું તતકાળ. ૨૭
- એ રીતે માતાની આજ્ઞા પામી, ઊઠી આલ્યો મસ્તક નામી;

૨૨ પ્રેમર્તુ સામર્થ્ય વર્ણવેછે: કરે ૯૦—તે રાજકુવર ફેડીને તેને વ્યાપારી ક. (જતાને) છે. ૨૬ કુમાર—પાંચ વર્ષનો બાળક. ૨૭ ગોપાળ—ગાયો પાળનાર કે યજ્ઞવી પાળનાર.

હિમાલય પર્વત મોઝાર, રેતો નીચ રાજ્યો તે વાર.	૨૮
તેને જઈ મળિયો કુમાર, કવો તેને ચરણે પડી નમસ્કાર;	.
તે રાજ્યો જોલ્યો લનંદન, મુગ્ધપર કૃપા કરો ભગવાન.	૨૯
કરી મારી માતાએ આજ્ઞા આજ, થા તું ગોપાલ મહારાજ;	
મારે પૃથ્વીપાળ થઈ પૃથ્વી પાળવી, રાજ્યવૃત્તિ સંભાળવી.	૩૦
તે વચન પાળું કંઈ પેર, કરો કૃપા ગોપાળ થઈ જડં પેર;	
મારાથી પૃથ્વી પળાએ ક્યારે, તે જો હોય સ્વાધીનમાં મારે.	૩૧
મારી સર્વત્ર પૃથ્વી જેહ, મારા પિતરાઈ પચાવી પડિયા તેહ;	
માટે અહો રાજ્યો સ્વામિન, ક્યમ ગોપાલ થડં આણે દિન.	૩૨
એવી આજ્ઞા કરો મુને આજ, હું આજ્ઞાનુવર્તિ થઈશ મહારાજ;	
દુઃખીઆતું દુઃખ લહો અપાર, કડું નહો તમને નમસ્કાર.	૩૩
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, વચન, સુણી સીઝ્યો (રાજ્યો) મહાગુણી;	
નીપે તે મહાત્મા લનંદનને. સર્વાસ્તવિદ્યા શીખવી અંકે મને.	૩૪
પછે કરી ગુરુને પ્રણામ, માગી આજ્ઞા તેની મહાનામ;	
પામી અસ્તવિદ્યા ઉદામ, પછે આલ્યો ત્યાંધકી તે મહાધામ.	૩૫
વળ્યો પિત્રાઈ પુત્ર ભણી તેહ, નામે વસુદતાદિક હતા જેહ;	
જઈ તેમની પાસે માગ્યું તેણે, કહ્યું રાજ્યભાગ આપો મધુરે વેણે.	૩૬
છે આ વંશપરંપરાતું રાજ્ય, ક્યમ અર્થ ભાગ કરો મારો ત્યાજ;	
તેમણે ઓળખ્યો લનંદન, તવ તે વધા મોટમ મન.	૩૭
તું તો છુ વૈશ્યકેરો પુત્ર, ન હોય તારે રાજ્યતાણું ઘરસત્ર;	
તારો દાવો ન હોય રાજ્યપર, તું ક્યાં છે રાજ્યતણે કુંવર.	૩૮
એમ વાંધો પાડ્યો તેમણે, આખું હોધ્યાં કર્યું જેમણે;	
તવ લનંદન કહે ભાઈ, કરો યુક્તિભૂતી સજાઈ	૩૯

- રાજ્ય છતે તેનું નિર્ધાર. મારે તેની તો તરવાર;
એ વચન સુણ્યું વસુરાતાદિકે, સમય ક્યાંસ કા'ટવાનો છે ડીકે. ૪૦
- સર્વે હુજી મળી મારું જીને, ઇચ્છા રાજ્યની ઉપની જેને;
ગયા રણાંગણમાં યુદ્ધ કાળ, સમ્યક્ મેળવી સેનનો સાળ. ૪૧
- એકલો ભનંદન જિભેા ધરી અસ્ર, જોતાં જોતાંમાં સેનનો ટાળ્યો દસ્ર;
પછે વસુરાતાદિકે આઘ્યા જેહ, તેમનો પરાજય કરી ગર્જ્યો તેહ. ૪૨
- પછે કર્યું ધર્મયુદ્ધ નરેશ, સર્વ પૃથ્વી લેઈ લીધી દિજેશ!
તે હતો ધર્મજા મહાન, છત્યો સર્વે શત્રુ ગુણવાન. ૪૩
- લીધી સર્વ પૃથ્વી ને વિશાળ રાજ્ય, કરી વાર્તા અધર્મની સહુ ત્યાજ;
પછે ગયો માતાપિતાકેને તેહ, કર્યું નિવેદન સર્વ મકુલ્લિત દેહ. ૪૪
- કહ્યું પિતાને સુતે જાતે, ભોગવો વૈશ્યપણું કરી વાતે;
રાજ્ય ગ્રહણ કરો સર્વે બાપ, ટળે જેથી તમારો સંતાપ. ૪૫
- એમ માત સમક્ષ બોલ્યો સુત, કરી કૃત્ય મહાઅદ્ભુત;
પણ નાભાગે રાજ્ય ન લીધું, કહ્યું સ્ત્રીસમક્ષ વચન તેણે સીધું. ૪૬
- કહે નાભાગ હે ભનંદન, એ રાજ્ય તારું ને તું રાજન;
જેમ પૂર્વજે પાળ્યું છે એહ, તેમ મળ પાળ્ય તું કળી દેહ. ૪૭
- હું રાજ્ય કરવાને અસમર્થ, પૂર્વે હતો નહિ કંઈ વ્યર્થ;
યુધ્ધકર્મ હું જાણું સર્વ, ગાળ્યા મહાઅરિગણના મેં ગર્વ. ૪૮
- કિંતુ વૈશ્યપણું હું પામ્યો જાતે, માની આજ્ઞા પિતાતાણી સહુ વાતે;
જાણી ધર્મને રાજ્ય મેં તનિયું, સુખ ભર્યું તોયે મેં ન ભનિયું. ૪૯
- વૈશ્યકન્યા ગ્રહણ કરી જ્યારે, યદ્ય પિતાની અમીતિ ત્યારે;
એમ અમીતિ સંપાદી હુયે, ક્યમ થઈ રાજા કહે તુયે? ૫૦
- કદાપિ આજ્ઞા માનું નવ જાતે, તો ઉત્તમગતિની અથડાઈ વાતે;

૪૩ દિજેશ—વૈશ્ય—ભનંદન (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય, એ ત્રણેને દિજ સંજ્ઞા છે માટે અથવા) હે દિજેશ.

કરી પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન, થઇ પૃથ્વીપતિ કરું પૃથ્વી પાલન. ૫૧
 તો સહસ્ર કલ્પ સુધી નિર્પાણ, નવ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય પ્રમાણ;
 મને નથી રાજ્યની ઇચ્છા ભાઈ, વળી મારું માનીપણું કહું ગાઈ, ૫૨
 ક્યમ મહે મારા જેવો આવું રાજ, જેણે કર્યું જોત જોતામાં ત્યાજ;
 તે થઈ દુર્બળ તારે બાહુબળે, છતેણું રાજ્ય ભોગવે તેમાં શું વળે ! ૫૩
 એણું છે માટે સુત મારા, તમે કરો રૂચે તે અવિધારા;
 કાં તો રાજ્ય કર્ય તું જાતે, વા પિતૃસુતને દે પ્રખ્યાતે. ૫૪
 આપી દે તેમને પાણું સર્વ, વા થઈ રાજા ત્યજ મન ગર્વ;
 મારે પિતાની આજ્ઞા પાળવી એજ, છે અતિ શ્રેષ્ઠ પૃથ્વીમાં તેજ. ૫૫
 મણુ પૃથ્વી પાળવી એ નવ શ્રેષ્ઠ, પિતા આજ્ઞા ભંગ કરે નર નેષ્ઠ;
 કહે માર્કંડેય એણું સુણી વેણ, તેની પત્ની સુમલા વદી સુખદણ. ૫૬
 કરી કિંચિત્ હાસ્ય પતિશુ બાખી, પતિ એમ દીનતા જોઈએ ન દાખી;
 આ ભવ્ય રાજ્યનું કરો ગ્રહણ, તમે નથી વૈશ્ય થયા છો વૈશ્યાચરણ. ૫૭
 નથી વૈશ્ય તમે નરનાથ, તેમ નથી ગાડ્યો વૈશ્યસુતાનો તમે હાથ;
 હું વૈશ્યકુળે નથી થઈ ઉત્પન્ન, મારી વાત સાંભળી થાઓ પ્રસન્ન. ૫૮
 તમે જેમ ક્ષત્રિય છો રાજા, તેમ હું ક્ષત્રિયસુતા છું પાવન;
 સુણો તેનું કારણ કહું આજ, પૂર્વે પ્રખ્યાત સુદેવ થયો મહારાજ. ૫૯
 તેના એક મિત્ર હતો મહાબળ, ધૂઆચ્ચસુત નૃપ નામ નજ;
 હે નરનાથ આવ્યો માસ વૈશાખ, ગળી આત્રવનમાં જ્યાં ત્યાં સાખ. ૬૦
 સુદેવ મિત્રને લેઈ સાથ, ગયો તે ક્રીડા કરવા નરનાથ;
 ગયો આત્રવનમાં તે આહી, કર્યો વિવિધ ખાનપાન મન મા'લી. ૬૧
 કર્યો મિત્ર મિયાની સાથ આનંદ, પછે પુષ્કરિણીતીરે ગયા દૈવમંદ;

૫૧ તો ઇતિ—હિતમ ગતિની વાતમા અધ્યાર્હ—હિતમ ગતિ મળે નહિ, ૫૭ તમે ઇતિ—તમે વૈશ્ય થયા નથી પણ વૈશ્યનાં આચરણ માત્ર કરનારા છો.

- હરતા ફરતા કરતા કલોલ, રમતાં રામાયુ નદીતીરે રંગરોળ. ૬૨
- એવે સ્થપનકેરો મમતિ બાળ, જોઇ તેની પત્ની સુંદર તોડાળ;
તેહ રાજપુત્રી હતી તન્વંગી, જોઇ તેને ઉભય થયા ઉમંગી. ૬૩
- સુદેવને સમગ્રણ હતી, કિંતુ નળ મિત્ર ગોઢે થયો કુર્મતિ;
ઉન્મતની પેરે ગયો તે ચાલી, સુદેવના દખતાં આલી વાળી. ૬૪
- ‘કહ્યું’ તેને ચાલ્ય, કરીએ રંગવિલાસ, તેં શુન્નેયું સુખ મુનિમુત પાસ;
તે મહાપતિવ્રતા હતી નારી, કરો રક્ષણ રક્ષણ એવું ઉચારી. ૬૫
- તેનું જૂમરાણ સુણ્યું નવ તેણે, વળી દીનપણું જોયું નવ જોણે;
એવે સુણી પત્નીતણો પોકાર, મમતિ દોડી આવ્યો કરી હોકાર. ૬૬
- શું છે શું છે કૃતિ આવ્યો સત્વર, ધાઈ આવ્યો એકે શ્વાસે મુનિવર;
આવી જુએ તો ઊભો દોઠો રાય, જેહ પ્રખ્યાત સુદેવ મહાકાય. ૬૭
- દુરાત્મા નજે સ્વપત્નીને ધરી, જેહ કરે કાલાવાલા કરમરી;
એવું જોઇ મમતિ બોલ્યો ત્યાંય, સુદેવ તું કંઈ સમજ મનમાંય. ૬૮
- તું પૃથ્વીપાળ ઊભોછે પાસ, છતાં આ નળ ઉપજવે ત્રાસ;
માટે તું કરે એને શાસન, નહિતો શેનો તું રાજન! ૬૯
- કહો માર્કંડેય સુણી એવું વેણ, હતુ જોઈ રક્ષણ કરવાનું કૈંણ;
સુદેવ મિત્રગૌરવ વિચાર્યું, તેણે મમતિયુ વેણ ઉચાર્યું. ૭૦
- હો દિવસાજ વૈશ્ય છું હુંય, કહો રક્ષણ કરું હું શુંય;
જો હોય રક્ષણુચ્છ જામુર, તો કોઈ અન્ય ક્ષત્રી જુઓ મહાચર. ૭૧
- એવું વેણ સાંભળ્યું મમતિએ ન્યારે, અતિ ક્રોધ દીપમાન થયો તેને ત્યારે;
શું ક્રોધાગ્નિમાં બાળશે સર્વ, એવે રૂપે થયો મુનિ મહાપર્વ. ૭૨
- કહ્યું સુદેવ સાચું જોઇ તેણે, તે કહ્યું વૈશ્ય છું એવું વેણે;

મમતિ કહે અસ્તુ એમ, યદ જા વૈશ્ય તું ઉચર્યો જેમ. ૭૩
 છેદાયલા બેદાયલાનું કરે રક્ષણ, જે કે'વાય ક્ષત્રી ધરે એવું પણ;
 પીડા પામતી મળને દુઃખ શબ્દ, કદાપિ ચાર્થે નવ ઉપલબ્ધ. ૭૪
 કે તેના ઉચ્ચાર કરવો ન પડે, ધરે ક્ષત્રિય શસ્ત્ર એટલાવડે;
 તારું આચરણ એવું નથી જુપાળ, માટે તું ક્ષત્રિય ક્ષીટીશ આ કાળ. ૭૫
 યદશ વૈશ્યકુળમાં તું ઉત્પન્ન, જે તું વધો અતિ યદ મસન્ન;
 આર્વા કરે પુરાણી કાળ, સમયપરત્વે થાય શાસ્ત્રી મહારાજ. ૭૬
 થાય વેદાંતી ન્તેષ સમો, પૂરા પંડિતમાં તે તો અમો;
 કવિરાજ તો અમે બીએ, પુરાણીબાવા શું કાઇથી બીએ! ૭૭
 કિંતુ મમતિ મળશે કાક, કરશે દિનના શૂદ્ર ધરશે ત્યારે શોક;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નાભાગચરિતે પૂર મમાણે;
 અતુર્દશાધિકરાતતમોધ્યાય, પુરાણી યદ કરવી કથાય. ૭૮

વલણ.

કથા કરવી પુરાણી યદને, ત્યાં શુભ અશુભ હોય શુંય રે
 મૂનિ માર્કંડેય કહે કથા, સુલ્ય કૌશ્ઠિકિ તુંય રે. ૭૯

કકણ ૧૮૭ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે દઇ શાપ તેને, પછે મમતિ ભાર્ગવ દિન જ;
 કેપિ કરી બાળશે ત્રિલોકી, એવું મગદાબ્યું તપનીજ જ. ૧
 પછે ક્રોધ કરી નજ પ્રત્યે તે જોલ્યો, તું યદ મદાંધ મહાન જ;

૭૩ અસ્તુ—હો-ચાઓ. ૭૪ ક્ષત્રિય શબ્દની નિરૂક્તિ કરેછે: છેદાયલા
 ૪૦—છેદાયલા અને બેદાયલાનું જે રક્ષણ કરે તે ક્ષત્રિય. ક્ષત્રી નાણુ
 (રક્ષણ) કરે છે તે ક્ષત્રિય એવો અર્થ છે. ઉપલબ્ધ—પ્રાપ્ત. ૧ ભાર્ગવ
 —બૃહકુળનો.

- મારા આશ્રમમાં આવી તેં અજ્ઞે, મારી સ્ત્રી ગ્રહણ કરી ગુણવાન છ. ૨
- તેં બાળાત્કાર કર્યો બહુ, પેરે, માટે ભસ્મ થઈ જા તુંય છ;
- જે એક નિષ્ઠાએ તપ આચર્યું તો, થાઓ જેમ કહું છું હુંય છ. ૩
- એ વચન મુખમાંથી નીકળતાં, નીકળી નળઅંગથી મહાજ્વાળ છ;
- તે જ્ઞતાં જ્ઞતાં થયો રાખોડી, ગયો બળી મુનિકાપે તે કાળ છ. ૪
- મમતિના જ્ઞેષ્ઠ મૈતાપ આવો, ગળી ગયો મુદવનો મદ છ;
- તે નમ્ર થઈ મુનિને પગે પડિયો, જેનાં રાજ્યચિહ્ન થઈ ગયાં રદ છ. ૫
- હે કૃપાનાથ કરૂણા કરો કાંઈ, ક્ષમા કરો અપરાધ છ;
- હું મુશપાનના મદ ભ્રમિત થઈશો, મેં કાંઈ જાણ્યું નવ સાધ છ. ૬
- ક્ષમા કરો ક્ષમાનિધિ મહામતિ, થાઓ મસન્ન દયાળ છ;
- મુને શાપ દીધેલો શાંત કરો મુનિ, કરૂણાળુ થઈ કૃપાળ છ. ૭
- શિવી પાર્થિવની પ્રાર્થના સુણી, વળી નળ બાળ્યે રાખ્યો જેનો કોપ છ;
- એવો મમતિ ભાગેવ મસન્ન થઈ, બોલ્યો આનંદનો કરી કોપ છ. ૮
- હું જે વધો તે મિથ્યા નવ થાયે, કિંતુ થયો તારાપર મસન્ન છ;
- શાપાનુગ્રહ કરીશ તેથી, જા તુંને થશે ન દુઃખ ઉત્પન્ન છ. ૯
- વૈશ્યજાતિ ધણશ નિઃસંશય, પણ નગરશેઠની પદવી પામીશ છ;
- તે ને તે જન્મે પુનઃ તું રાજા, વૈશ્યની જાતિ વામીશ છ. ૧૦
- હે વૈશ્ય જ્યારે તારી કન્યાને, બળાત્કારે ક્ષત્રી કરશે ગ્રહણ છ;
- તદા સમ્યક્ પ્રકારે શાપ અનુગ્રહ, ગયે તું થઈશ ક્ષત્રી વર્ણ્યુ છ. ૧૧
- હે નાભાગ એ રીતે હતો, મુદવ વૈશ્ય મારો બાપ છ;
- હે મહાભાગ હું કોણુ તે જાણો, પછે ટાળો સર્વ સંતાપ છ. ૧૨
- પૂર્વે મુરય રાજર્ષિ તપ કરતો, ગંધમાદન નગ મોઝાર છ;
- તે નિયમિત આહારવાળો હતો અતિ, સંગ તજ્યો જેણે અધિધાર છ. ૧૩

વનવાસી તપસ્વી હતો તે, તેના મુખ આગળ પડી કન્યા છ;
 તે સ્થેન મુખથી નેહ પડી તે, પતિ કન્યા હું હતી ધન્યા છ. ૧૪
 તે કન્યા નેહ કૃપા ઉપજી તેને, તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો છ;
 હું અંગ સહિત ઊભી રહી પાસે, ન્યારે તે મહાત્મા મૂર્છા પામ્યો છ. ૧૫
 મુને નેહ સ્નેહવાળે અંતઃકરણે, તેણે ઉંચલી લીધી છ;
 વળી આમ યોલ્યા મુખથી તે મુનિ, મને આ તો ઇશ્વરે દીધી છ. ૧૬
 હું કૃપાવડે પરાભવ પામેલો, તેનાથકી ઉપજી આ મુતા છ;
 તેણે કરી એનું નામ હું પાકું, યા નામે કૃપાવતી મહાપ્રતા છ. ૧૭
 હે ભર્તા પછે તેના આશ્રમે, દિવાસત્રિ હું વધવા લાગી છ;
 સમાન વયની વયસ્યા મળી મુને, તેણે અધિક અધિક અનુરાગી છ. ૧૮
 એક દિવસ સખી સાથે હું સ્વામી, વનમાં ફેરતી હતી છ;
 ત્યાં અગસ્ત્ય મુનિના ગ્રાતા દીઠા, આગસ્ત્ય મહામતિ છ. ૧૯
 તે વનમાં વનફળ લેવા આવ્યો, તેને મારી સખીએ ખીજવિયો છ;
 મહુ વૈશ્ય વૈશ્ય કહી નામવા લાગી, તે કોપ્યો કોઇએ ન રીઝવિયો છ. ૨૦
 તેથી તેણે મહાકોપ કરીને, સાપ દીધો સ્વામી મને છ;
 તે જીભો રહી મુને વૈશ્ય કહ્યો છે, તેથી મુનિ યોલ્યો સાકું તને છ. ૨૧
 તું વૈશ્યકેરી બી થઇશ નિશ્ચે, એવું સુણી કંપી કાય છ;
 મુનિતણી માર્યના કરી અતિશે, હે દિવ્યર્થ આવું શે યાય છ. ૨૨
 મેં અપરાધ નથી કીધો કાંઇ, મુનિ તમારો આજ્ઞ છ;
 બીજીઓએ અપરાધ કર્યો મુનિ, તો કાં મુને સાપી દિવ્યરાજ છ. ૨૩

૧૪ સ્થેન—આજ પક્ષી. ૧૫ અંગ સહિત—ઉચેથી પડવાવડે જેનાં
 અંગ ભાગ્યાં નથી એવી આખા અંગવાળી. ૧૭ કૃપા—દયા. પરાભવ
 પામેલો—હારી ગયેલો. ૧૮ વયસ્યા—સખી.

- ઋષિ કહે તન્વંગી સુણ્ય તું, જ્યમ હોય પંચગવ્યનો ભર્યો ઘડો છ;
તે.અપવિત્ર મધને છાટે થાયે, એવો કસંગ આવી અડચો છ. ૨૪
- ફુટકેરા સંસર્ગધકી, અદુષ્ટ જન દોષ પામે છ;
યથાન્યાય એ સર્વે થયું છે, પણ તું મને પ્રસન્ન કરી સિર નામે છ. ૨૫
- માટે હવાં તારો વાંક નથી કંઈ, તેથી કરું સાપ અનુગ્રહ હુંય છ;
તું એક ચિત્તે સહુ સાંભળજે સતી, તુંને દુઃખ આવી પડશે શુંય શુંય છ. ૨૬
- તું જઠા વૈશ્યથાનિમાં જન્મીશ, તદા સ્વપતિને કરીશ બોંધ છ;
તે વારે પૂર્વની સ્મૃતિ તુજને, થાશે એકાએક અવબોધ છ. ૨૭
- પછે પતિસહિત ક્ષત્રાણી થઇને, દિવ્ય ભોગ ભોગવાશ સર્વ છ;
ભય ભાગી જાઓ સર્વે તારો, એમ મુનિ બોલ્યા મહાપર્વ છ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર એ પેરે મુજને, પૂર્વે થયો મહર્ષિના સાપ છ;
આ મારા પિતાને સાપધકી કર્યો'તા, પ્રમતિએ સંતાપ છ. ૨૯
- એ રીતે પાર્યિત છે સર્વે, વૈશ્ય થયા નથી આપ છ;
મરિા પિતા કંઈ વૈશ્ય નથી પતિ, માટે તજે તનનો તાપ છ. ૩૦
- જો હું છું દોષ પાખ્યા પિનાની, તો તમે દ્વિત થાઓ કેમ છ?
પિતાકેરો પરાજય કર્યો તમે, તદા નારદ પદ્ધિયા એમ છ. ૩૧
- તમારા પિતાને બેદ ન ભાખ્યો, પણ કહ્યું દાધિત નથી મુત છ;
નાભાગને એ વારતા લાગાં, અતિશે અદ્ભુત છ. ૩૨
- એવામાં નારદ મુનિ ત્યાં આવ્યા, કહ્યું નારી કહે સહુ સત્ય છ;
નાભાગ નમન કરી તવ ભાખ્યો, મુને રાજ્યેજા નથી મહામત્ય છ. ૩૩
- વળી પુત્રપત્નીનું વચન સુણીને, તે ધર્મજા બોલ્યો ત્યાંય છ;
મેં પિતા આજ્ઞાએ રાજ્ય તજ્યું છે, તે હું પુનઃઋણ કરું યાંયછ? ૩૪
- આ મુનિના સમક્ષ કહું છું આંજે, હું રાજ્યચક્ર નહિ કરું છ;

- ૨યામા તમે સંતાપ ન કરશો, હે પુત્ર હું સત્ય ઉચારું છું. ૩૫
- વૈશ્યધર્મે રહ્યા હું તુજને, કર આપોરા નિરંતર છું; .
- તું આ રાજ્યને બોગવ્ય સુખે, વાજતું કરચ મહાપર છું. ૩૬
- એવો તેના નિશ્ચય બેઠને, નારદ મુનિ હજી અંતર્ધાન છું;
- હવાં ભનંદન નૃપ યથો તે દાણું, જેના યથો વત્સામી સુત મહાન છું. ૩૭.
- પિતાની આરા પાલનહારા, એવા સુત છે કોક છું;
- પુરાણીકેરા સુત ન મૂકે, તેમની પાછળ પૂરી પોક છું. ૩૮
- બાપતું બોલ્યું અબોલ્યું કરે ઝડ, એવા દ્વિજસુત ન હોય કોઇ છું;
- એમ વેલે વંડી તુમડીકેરાં, બીજ રહીએ ક્યાં બોધ છું. ૩૯
- શ્રોતાવક્તા સુણુશે ભણુશે, નાભાગકેરું ચરિત્ર છું;
- તે પાપ નાશ કરી થશે ભવોભવ, મહાપુણ્યવડે પવિત્ર છું. ૪૦
- ગંગા યમુના ગોદાવરીકેરું, ઘેર બેઠાં થાય સ્નાન છું;
- મણિકર્ણિકાને ઘાટે ના'તાં, જે પુણ્ય થાયે તે સુણ્યે મહાન છું. ૪૧
- સંવત સતરસે પાંસઠ્ય સાલે, ગાયા યથામતિએ ગુણુ છું;
- પંચ ઋણુ એણું છઠું મેં બાણ્યું, પુરાણી રૂપિયુ ઋણુ છું. ૪૨
- ઇતિ શ્રીમાકંડેય પુરાણે, નાભાગચરિત્ર યજું પ્રણુ છું;
- ગાય શીખે ન સાંભળે તેના, પાપ સંતાપ થાયે ચૂર્ણુ છું. ૪૩

વલણુ.

પાપ સંતાપ ચૂર્ણુ થાયે, સુણુ પંચદશાધિકશતતમોધ્યાવ રે;
ભટ મેમાનંદ આતુર્પિંશી, ગુણુગણુ હરિના ગામ રે. ૪૪

—*—

વંત્સપ્રીચરિત્ર.

કંઠકુ ૧૮૮ મુ.

રાગ કેદારી.

ગુરુ ગણપતિને કરું પ્રણામ, સા'ય કરો શારદા મહાધામ;
છે મામં વત્સપ્રીચરિત ગાવા મનમાં રે. ૧

માર્કંડેય કહે એ રીત, ન કરી નાભાગે રાજ્યે પ્રીત;
યદ્ય પ્રતીત, સુતને તેના વચનમાં રે. ૨

ઢાળ.

વચન મહિ પ્રતીત થાતી, બનદનને તે ઘડી;
પિતા આજ્ઞા ગ્રહી રાજ્ય થયો, બીજી વાત મૂકી સહુ પડી. ૩

રાજ્યકર્તા થયો જ્યારે, ત્યારે પરણ્યો નાર;
દશે દિશામાં આણુ તેની, વરતાર્થ રહી અવિનાર. ૪

અધર્મ મારગ બાણી તેની, ચિત્તવૃત્તિ ન જતી જાણુ;
સકળ પૃથ્વીતાણુ બૂપતિ, થયા વશવરતી પ્રમાણુ. ૫

વિાધ પુરસ્સર થજા તેણે, કર્મ અનેક તે વાર;
સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીકેર, પાલન કર્યું નિર્ધાર. ૬

નય ખંડ મધ્યે આણુ તેની, વરલાઇ જ્યારે સાર;
તે એક ચક્રવર્તી નૃપ કે'વાયો, તેના વર્ણવું વિસ્તાર. ૭

શુભ મુહૂર્ત ને શુભ ઘડીએ, તેને સુત હવો ઉત્પન્ન;
તેનું વત્સપ્રી એવું નામ ધરિયું, પ્રરપતે યદ્ય પ્રસન્ન. ૮

તેની ચંદ્ર કળાવત્ વાધતી, અંગકેરી કાંતિ જાણુ;
તે યોગ્ય સમયે ગુરુદેવ રહી, વિદ્યા ભણ્યો પ્રમાણુ. ૯

- પિતાથકી તે થયો ચઢતો, ગુણસમુદાયકેરી માંય;
વિદૂરથ પુત્રી સૌનાંદાને, આણી પત્ની રૂપે ધરમાંય. ૧૦
- એ મહાભાગ્યશાલી પતિપ્રતાને, હૈંદ્રઅરિ કુળ્મલ નામ;
તેથકી મૂકાવી પર્વો તે, હણી દાનપરાજ ઉદામ. ૧૧
- એમ સ્વપરાક્રમે પત્ની મેળવી, જોઈ પિતા થયો પ્રસન્ન;
કૌહુકિ પૂછે માર્કંડેયને, કયમ કસહ થયો ઉત્પન્ન. ૧૨
- હે ભગવાન કુળ્મલને હણી, કયમ પ્રાપ્ત કરી કન્યાય;
એ વ્યાખ્યાનસહ આખ્યાન મુને, કહો મુનિ મહાકાય. ૧૩
- માર્કંડેય કહે વિદૂરથ નામે, મજ્યાત પૃથ્વીપતિ એક;
મહાકીર્તિશાળી થયો પૃથ્વીમાં, જેને મહામાનનો વિવેક. ૧૪
- તેને સુનીતિ ને સુમતિ એવા, બે થયા'તા પુત્ર;
એક દિવસ તે વિદૂરથ ગયો, વન ચગયા કાસગુ સૂત્ર. ૧૫
- ત્યાં જાણે અવનિ રહી મુખ વિકાસી, એવી જોઈ ભયંકર ખાંચ;
તે જોઈ વિચારવા લાગિયો તે, આ ભયંકર શું હોય. ૧૬
- હું વિચાર કરું જો મનથી તો, લાગે મુજને એમ;
આ પાતાળ મધ્યે જવાકેરી, હશે જો ન એમાં વે'મ. ૧૭
- પાણુ ન જાણાયે જૂનુ એ તો, એમ કરતો હતો વિચાર;
નરવિહોણા વન વિષે નૃપ, એકસો પડી તે વાર. ૧૮
- એવામાં સુશૃત નામે તપસ્વી ત્યાં, એક દીઠા તે ધામ;
રાજાએ વિમ્ જોઈ કંઈ તેને, પ્રણીપત કરી પ્રણામ. ૧૯
- વિસ્મિત થઈ વિદૂરથ પૂછે, આ પૃથ્વીઉદર સમાન;
અતિ કંદરા ગંભીર દર્શો, તે શું હશે દિવ્ય મહાન. ૨૦
- ત્રાપિ કહે હે રાજસત્તમ, તમે કેમ ન જાણો એહ;

- છે ગુપ્ત દૂત એ રાયકેસં, નેત્ર નિઃસંદેહ. ૨૧
- એમ અમારું છેન્માનવું, તું જાણ્ય પૃથ્વીપતિ સહુ;
શુંચાય પૃથ્વી ઉપરે તે, નૃપવરે જાણવું તે કહું. ૨૨
- એક મહાબલિષ્ઠ દાનવ વસેછે, રસાતળ મોઝાર;
તે ખાડા ખાણી જગતી મધ્ય આવા, નિત્ય દુરતો દૂરે નિર્ધાર. ૨૩
- કુળ્લુંભ કરીને નામ એનું, છે મહાદાનવ સૂર;
પૃથ્વી ઉપર કે સ્વર્ગમાં ને, તે મહાણુ કરી જાય સર્વ અસુર. ૨૪
- રત્ન રૂપ રામા જીએ તો, લેઇ જાયે એક;
ખરખરો કરી વાતનો નવ, એ ધરે નિજ દેહ. ૨૫
- હિ નરપતિ તમે ન જાણો શું, એ દાનવકેરી વાત;
સુનંદ નામે મુસલ જ, નિશ્ચકર્માએ રચ્યું સાક્ષાત. ૨૬
- તેણે કરી અરિગણુ સહુને, એ હણે પારંપાર;
વળી પાતાળમાં રહી એ મકારે, તે પૃથ્વી ક્ષાકો નિરધાર. ૨૭
- પછે તે અસુર અન્ય અસુરને, લાવતો એ દાર;
સુનંદ મુસલે પૃથ્વી ફાંકે, તેને નવ છત્યા તમે નિરધાર. ૨૮
- તો પછે પૃથ્વી કેધી ધેરે, પાળશે પૃથ્વીશ;
તે સુરજનનો વિદ્ય કરતા, કરતાં વજ્રભંગાણુ ધારી શીશ. ૨૯
- મુસલ સાહી હાયમાં તે, રક્ષાણુ કરે સહુ અસુરતાણું;
તે દેવને અતિ ક્રુષ્ણ દેતો, જૂપતિ તુજને શું લાકું. ૩૦
- એ પાતાળ મધ્યભાગે હા રહેતા, અરિ સુરના જેહ;
નારા નરપતિ કરો તેના, યાઓ હથ્થર સમા ઉજેહ. ૩૧
- તેના મુસલને જન સર્વ કૃતા, સૌનંદ એવે નામે;
નૃપ વિચક્ષાણુ જન કરે તેને, વ્યર્થ કેવેકામે. ૩૨

- તે સર્વ તુજને દડં બતાવી, કરચ જઈ તેણે વેર;
 તે મુસલને સ્ત્રીરેપણ થાચે, તદા કે'વી યાયતોની પેર. ૩૩
- તે બળહીન બની જાય બાપકું, રે' એક દિન એ રીત;
 વળી બીજે દિન થાય પાછું, જેવું હતું તેવું મતીત. ૩૪
- એ રીતે કે'વાયછે, એ મુસલ વિષે વાત;
 સ્ત્રીઅંગુલિ આડતાં મુસલબળની, થાય છે જેં ઘાત. ૩૫
- તે એ મૂઠ અસુરના બાણમાં નથી, બાણે ઋષિ'મુનિ સંસાર;
 હે બૂપાળ એ વિધિ મેંજ બાળ્યું, દાનવ બળાબળ પ્રખ્યાત. ૩૬
- મુસલતણા જે ભેદ ભારે, તે મેં બાણે આ વાર;
 હવાં રૂચે તમને તે કરો, નવ હથેા હથ મોઝાર. ૩૭
- આ તમારા નગરની સમીપમાં, કોતર પાડિયું કરાળ;
 એમ કહી અંતર્ધાન થાતા, પછે શું રોચતો નૃપાળ. ૩૮
- કંઈક કાળપર્યંત તેણે, ત્યાં રહી કર્યો વિચાર;
 પછે ગયો પુરમાં પાધરો, તેડયા મંત્રી ગુણલંકાર. ૩૯
- મંત્રકરવા માંડિયો નૃપ, કરી ભૂમિ ક્ષાટયાતણી ત્યાં વાત;
 મહાપરાક્રમી દાનવતણું, કર્યું બળ સહુ વિખ્યાત. ૪૦
- મુસલકેરું બળ કહ્યું, વળી મુસલ વીર્યહીન ક્યમ થાય;
 યથા સહુ કહી અંતર્ધાન મુનિ, તે મંત્રીને કહ્યું સહુ રાય. ૪૧
- વિકટ કાર્ય છે મંત્રી કહે, માટે કરી સર્વ વિચાર;
 મુનિવચન પાળીયું સહી, એમ સર્વે વધા તે વાર. ૪૨
- એ નૃપ મંત્રીકેરી વારતા, સુણી નૃપ મુતાએ સાર;
 મુદાવતી અભિધાન તેવું, હતું કૌણ્ટિક નિરધાર. ૪૩

નગર નિકટ રહો દાનવ, પડી ઝાટી જોાય;
તે વારતા સુણી સર્વ ક્રમ્યા, કિંતુ જઈ નવ કોઈ જાય. ૪૪

વલણ.

જઈ નવ કોઈ જાય તેને, વાંચો લય સર્વને અપાર રે;
બેદ ભણિયો ખૂપતિ તેણે, લયરહિત હોતો નિર્ધાર રે. ૪૫

કડકુ' ૧૮૯ મુ'.

રાગ સામેરી રશી ફેર.

ઐમ દાનવની સુણી વાત રે, લય સઘજે થયો વિખ્યાત રે;
રાયના મનમાં લય નથી રે, ગયા યુનિ બળ દાનવનું કથી રે. ૧
તેને હેણવાતણો કરે વિચાર રે, તેને વારે મંત્રી વારંવાર રે;
જ્યવામાં ત્યાં ઐકાઐક રે, જતો વિદૂરથના ટેક રે. ૨
તેની સુતા મુદાવતી જેહ રે, ગઈ રમવા વાડીમાં નિઃસંદેહ રે;
જેહ મનોરમા સમ રમા રે, રૂપે હારે ઉર્વશી ને ઉમા રે. ૩
તણણી તણણ વયમાં ઝકઝોળ રે, રોજ કરે સખીઓશું રંગરોળ રે;
તેને ઇચ્છા થઈ એક વાર રે, જઈ ઉદ્યાનમાં રમવા સાર રે. ૪
પિતાની આજ્ઞા માગી તેહ રે, ગઈ સખીઓ સંઘાતે નિઃસંદેહ રે;
ગઈ વાડીમાં જાણી આલી રે, જેને ઘડતાં વિધિએ હૃદ વાળી રે. ૫
સર્વોગ સુંદરી મહાસ્પરૂષ રે, દઈએ ઉપમા શાની જો અનુષ રે;
આ નરહોરે ન નારી એવી રે, તે ગઈ વાડીમાં રમવા જેવી રે. ૬
મલ્લિકાગિરો સર્વ છોડ રે, તેમાં પૂરે ક્રમ મનનો છોડ રે;
આ તો સર્વોગ મલ્લિકા રૂપ રે, જેનું વર્ણ શકે ન કોઈ સ્વરૂપ રે. ૭

ગુલાબ જેવી ગોરી કેમ ભાણું રે, જૂઠું જેવી જૂવતી નવ દાણું રે;
 ગુલાબ કરમાય ને વીખેરાય રે, આ તો એવી ને એવી જાણાય રે. ૮
 જૂઠુંનું કુસુમ અતિ ઝીણું રે, આ તો નવચૂપનાનું વાન ભીનું રે;
 અતુર અંપાકળીસમી ન કે'વાય રે, કે તેના વર્ણુની ઉપમા ન દેવાય રે. ૯
 દિરેદ્ર અંપાને તણ જાય રે, પ્રેમદા પૂઠે ઘણા ફેરા ખાય રે;
 એકલી પીળાશ અંપા માંહી રે, અધિક રક્તતા દર્શો છે આંહી રે. ૧૦
 એમ સર્વ કુસુમ કરતાં કોમળ રે, ધરા કુસુમ દડો રમતી સુંદર રે;
 મારે સખીઓ પરપર માર રે, પ્રુપદડાનો નિર્ધાર રે. ૧૧
 એક નાળે ને એક લેઈ આવે રે, તેમાં કોઈ નાની મોટી નવ કા'વે રે;
 એમ વનકેલિ કરે અલખેલી રે, સાચે સમાણી સમાણી સાહેલી રે. ૧૨
 કુળુંએ એવી તન્વંગી જોઈ રે, પાટે જાતાં સાધી લીધી સોઈ રે;
 સખી રૂપલેઈ આગ્યો રમવા રે, મુદાવતીને આગળ દીધી ભમવા રે. ૧૩
 લાગ તપાશી હરણુ કરી રે, કુળુંભ નાહો ભય અતિ ધરી રે;
 સખી વલ્લવલ્લતી થઇ પરી રે, દાનવ કામે ખેઠો ઠરી રે. ૧૪
 વાગી નગરમાંહે હાક રે, અહીં મેદિની સર્વે ચાક રે;
 મુણી રાજાએ તે વાત રે, થયું મુનિવચન તો સાક્ષાત રે. ૧૫
 વીર વશ્યા નેત્રની માંચ રે, ક્રોધે કાયા કંપી ત્યાંચ રે;
 ખોલાવ્યા બંને સુત જોઈ રે, કહ્યું તેમને ધાર્યું તેહ રે. ૧૬
 તમે વન ફરવા વિષે છો અતુર રે, થાઓ અરિશોધ વિષે આતુર રે;
 તમારી ભગિનીને લેઈ ગયો જૂર રે, ધાઓ થાઓ સામદ સૂર રે. ૧૭
 નિર્વિધ્યાના કિનારા ઉપર રે, એક મહાનિકાળ છે ત્યાં કોતર રે;
 તે માર્ગે થઇ રસાતળે જવાય રે, ત્યાં કામ કુષ્ટ દાનવનું કે'વાય રે. ૧૮
 હજો ત્યાં મુદાવતીહરણુ કરનારો રે, કોણુ સામદ થાય તેને હણુનારો રે;
 સુત કે' કરીએ આમે કાજ રે, તમે નિર્બિંત રહો મહારાજ રે. ૧૯

- માર્કેટ્ટેય કહે નાખી એમ રે, આલ્યા દાનવ પગલે પગલે તેમ રે;
ગયું પગલું કોતર માંડુ રે, કે સોન મુદ્દા ઉતર્યા ત્યાંય રે. ૨૦
- ત્યાં કુન્દુ'મ ન્તેયો મહાકુષ્ટ રે, કે તત્કાળ થયો ક્રોધ પુષ્ટ રે;
કરી આજ્ઞા સોનને શૂર રે, હણો જોતજોતામાં અમુર રે. ૨૧
- આજ્ઞા થતામાં છૂટ્યાં પરિઘ દુરશી રે, નિશ્ચિં'સ સકિત અતિરો વરશી રે;
શૂલ માણુનું જળ ધરનાર રે, વરશ્યાં બાણ હાણ કરનાર રે. ૨૨
- જેનો અંત ન આવે કો'તાં રે, એણું દાડાણુ બુધ્ધ થયું કુષ્ટ લે'તાં રે;
પછે માયાકેઈ કરી મહાખળ રે, ઉભય રાજસુત બાંધ્યા કરી કળ રે. ૨૩
- રહી સેના તેનો કયો નાશ રે, ધરી લેઈ ગયો રાજકુ'વર આવાસ રે;
હે મુનિસત્તમ મુણી આ વાત રે, વિદૂરથ નૃપે થઈને ઘાત રે. ૨૪
- અતિ વૃધ્ધ વય હતી તેની રે, ગઈ હતી સત્રિયસંપત્તિ એની રે;
માટે એણે ઉપાય ઘોઝો એક રે, કરી મંત્ર મંત્રીશુ' વર વિવેક રે. ૨૫
- સર્વ સેનાનાયકને કહ્યું તંણિ રે, કરો પરાક્રમ કરવું જોણે રે;
જે મારી મુતાને લાવે છોડાવી રે, નાખી દાનવે બેડી તોડાવી રે. ૨૬
- તેને મૃગનપત્ની અરણું હું'ય રે, કોઇ સૂરવીર ન નીકળે શું'ય રે;
સમગ્ર નથમાં ઢાંડી દેવડાવી રે, કોઇએ બીકું લેવા ઇચ્છા ન બતાવી રે. ૨૭
- જીવતો નર પામે સર્વ રે, માટે કરવો મૂકવો ગર્વ રે;
એમ બીકું રૂઝું દિન દસ બાર રે, પણ કોઈ નર ન થયા નિરધાર રે. ૨૮
- હતા સર્વ જીવ રાખણહાર રે, તેને રૂઝે સૂરત્વના શે ધાર રે;
વિદૂરથ ચિંતાતુર થયો અપાર રે, કોઇ ન મળ્યો બીકું લેનાર રે. ૨૯
- હવાં મારાં પુત્ર પુત્રી નવ છૂટે રે, પડી તેમના પગમાં બેડી ન તૂટે રે;
એમ નિરાશ થયો નરપતિ રે, વળી કંઈકું દેશેદેશ મહામતિ રે. ૩૦
- જે હણી દાનવ કરે મુજકાજ રે, તેને અરણું કન્યા ને અરણું રાજ રે;

૨૨ નિશ્ચિં'સ—એક જાણનું (સુદનું) હથિવાર. ૨૬ નાખી ઈ—

દાનવે નાખી (નાખેલી) બેડી તોડાવીને.

- કોણ વ્યાઘ્રને મુખે જાય રે, ઘણા કે' મૃગનેણી ઘણી અથડાય રે. ૩૧
- પણ નિર્વાર પૃથ્વી કંઈ થાય રે ? કોઈને કોઈ ક્રેવાય રે !
- ભનંદન સુત વત્સમી જેહ રે, તેણે દાંડી કાને મુઝી એહ રે. ૩૨
- જે અસ્ત્રવિદ્યામાં મનીષુ હતો રે, જે શરવીરશુ લઢવા જતો રે;
- અલિષ્ટપણાનો અર્થ અતિ મનમાં રે, ત્રેવડે નહિ મુર અમુરને તનમાં રે. ૩૩
- તે મુણી પ્રતિજ્ઞા થયો સજ રે, ન લીધા સાથે રથ અશ્વગજ રે;
- જ્ય મળ્યો વિદૂરથને જાતે રે, ઝોળખ્યો ભનંદનસુત વાતે વાતે રે. ૩૪
- ભનંદન વિદૂરથ હતા મિત્ર રે, તેણે લાખ્યું ચાર અતુરચરિત્ર રે;
- અરે તું તો મારા મિત્રનો સુત રે, કરી તે' આજ સા'ય મને અદ્યુત રે ૩૫
- હું થયો વૃદ્ધ ગયાં ડાચાં મળી રે, જો જો આ ચઢી ગઈ પાંસળી રે;
- નહિ તો ઘાનવના શં ભાર રે, કરે' કાણમાં તેને તારતાર રે. ૩૬
- વત્સમી કરી કહે મણુર્મ રે, યુને કીજે આજા મહાધામ રે;
- હું સ્વસામર્થ્યથી હાથું અસુર રે, તમારા સુત છોડાવી લાવુ શૂર રે. ૩૭
- પદ્મિની પુત્રીને લાણું તેડી રે, તુર્ત તોડી નાણું તેની બેડી રે;
- માકડેય કહે તે ભૂપાળે રે, પ્રિય મિત્રપુત્રને જોયો વાંકે રે. ૩૮
- દહ હર્ષથી આલિંગન રે, બાલ્યો વત્સ કહી મુખે રાજન રે;
- જાઓ સિદ્ધ કરો આવો કાર્ય રે, વેગે જઈ હજી અનાર્ય રે. ૩૯
- જો થાય ક્રમ તારાથી સુત રે, તો તું મહાપરાક્રમી અદ્યુત રે;
- થયો અવતાર ચોગ્ય સ્થળે સદ્ગુણ રે, હોયે ઉરેહત્સાહ તું ને મહાબળ રે. ૪૦
- તો તું ત્યાં જા વે'લા વે'લા રે, એમ હુલાલ્યો કુલાલ્યો અણખેત્રો રે;
- કહ્યું સેના લેઈ જા સાથ રે, તવ તેણે દેખાડયા સ્વહાથ રે. ૪૧
- આ મારી સેના ને આ હાથી રે, આ મારા સાથી ને આ ભાથી રે;
- એમ કહી આલ્યો પીર ગંભીર રે, તરવાર બાંધી લીધી શરીર રે. ૪૨

કરે સાહ્યાં ધનુષ્ય બાણ રે, કવચં દોષ-પે'રી લીધાં સુબાણ રે;
 પેહી ગુફાને માર્ગે ગયો તેહ રે, સત્વર પણે થઇ નિઃસંદેહ રે. ૪૩
 જોતા જોતામાં ગયો પાતાળે રે, પાછો વીર ધીરને કોણ વાળે રે;
 પેઠા પાતાળમાં જોડવારે રે, તેણે અપલોક્યું ચારે-દિશાએ ત્યારે રે. ૪૪

વલણ.

તેણે ચારે દિશાએ અપલોકિયું, પાણ અસુર ન દીઠો ક્યાહી રે;
 વિપ્ર પ્રેમાતંદ્ર વર્ણવે, તેન ચિંતા થઇ મનમાંહી રે. ૪૫

કડવું ૧૯૦ મું.

રાગ માર.

કરી ચિંતા પરી ધરી ધનુષ્ય કરમાં, પણાછ ઠકારવ કર્યો;
 તે રવે રડવડી ગયું ત્યાં સહુ, રોપને કોકે ધર્યો. ૧
 અખિલ પાતાળ પૂરાઈ જાતું, પણાછ ઠકારે તહીં;
 સુણી દાનવપતિ કુળૂંભ ધાયા, સેન સજ્જ આઘ્યા તહીં. ૨
 હતો મહાબલિષ્ઠ ને વળી સેન સાથે. રાગપુત્ર પાળો હતો;
 અધર્મ કર્મે યુદ્ધારંભ્યું, તદપિ વીર ધીર થયો હતો. ૩
 તણ દિવાસાન્નિ સુધી કીધું, યુદ્ધ ઊભી રથવિના;
 દાનવપતિ સેનાપતિ ત્યાં, થયા કંઈ હીના હીના. ૪
 તવ ક્રોધ પામી મુસલ રોધે, ગયો દાનવના પતિ;
 મહાભાગ વિશ્વકર્મા પ્રભવતિ, જેણે મુસલ ઉપજાવ્યું મહામતિ. ૫
 તે મુસલ તેણે અંતઃપુરમાં, ચૂક્યું હતું નિશ્ચિંત થઇ;
 ગંધમાદ્ય ધૂમ આદિકથી નિત્ય, પૂજતો તે જઈ જઈ. ૬

૧ રોપને ધ—કાઈકે તો રોપનો આશ્રમ લીધો. ૩ યુદ્ધારંભ્યું—યુદ્ધનો આરંભ કર્યો.

મુદાવતીએ વાત બાણી, જે તે સ્થળમાંહે હતી;
 થયો પરાજય દાનવતણો, લેવા મુસલ આવ્યો દુર્ભતિ. ૭
 કોઇ વીર મહાશીર થઇ લહતો, પાળો ઠાળતો અસુર સહુ;
 કુર્મૂલને હરાવિયો, હરાવિયો દીન કરી બહુ. ૮
 તદા મુસલ લેવા આવિયો એ, મુસલમલાવ તે બાણી;
 જે પિતાએ કહી વારતા તે, મુંદરી સત્ય પ્રમાણતી. ૯
 માટે અધીશ્રીવાએ ઉત્તમ મુસલને, સ્પર્શ તેણે તો કર્યો;
 વળી મુસલ અસુર યુદ્ધ કરવા, લેવા જતો ધ્યાને ઝડ થયો. ૧૦
 પાગ લાગવા ગઇ મેમદા, અડકી મુસલને મા'મુદા;
 હસ્ત ફેરવી સમસ્ત સ્થળમાં, પરાક્રમ પૂછતી અતિ મેમદા. ૧૧
 કોઇ દિન બોલી નવ અસુરશ્ચ, તે આમ રીઝી કેમ ત્યાં;
 દુર્બુદ્ધિ ઉર હોય ક્યાંથી, વાંચે ક્ષેમ તેને વે'મ ક્યાં ? ૧૨
 અસુર કહે તું ખેરા બાળી, ઠાળી આવું શત્રુને;
 પછે વર્ણુન કહે હું મુસલકેરે, આજ સંતોષું જઈ મુજ પિતને. ૧૩
 વાહવા કેહી નાર ઠેલે, મુસલ હસ્તે ધરી ધરી;
 ઉમંગી રંગી જંગી થઇને, દાનવ ઉછળ્યો ફૂર ઉચ્ચરી. ૧૪
 સન્મુખ આવ્યો મુસલ લેઇ, કુર્મૂલ લહવા કઃરણે;
 મહાર વત્સમી ઉપર કર્યો, ઘર સાંધતો શર વારણે. ૧૫
 તે વ્યર્થ મુસલ મહાર કરતો, મારતો અતિ બાણ તે;
 થયું નિષ્ફળ પરમાસ સૌનંદનેઇ, વળી જોઇ ચાલી હાણ જે. ૧૬
 તદા મુસલ ત્યાગી શસ્ત્રાસ્ત્ર સાંતો, સંગ્રામ કરવા આવતો;

૮ પાળો—પગપાળો હોઇને (વીર). ૯ મુસલપ્રભાવ—મુસલનું સામર્થ્ય

૧૦ અધીશ્રીવાએ—નીચી ડોકી કરીને. ૧૨ દુર્બુદ્ધિ ઇગ—જે કંઈ બુદ્ધિ-

વડે પોતાનું ક્ષેમ વાંચે છે તેના ઉરમાં વેલેમ ક્યાંથી હોય ?

૧૪ જંગી—લડયેલા. ૧૬ સૌનંદ—સૌનંદ નામે પરમાત્મ.

- રાસ્રાસ્રમાં અતિ રણપંડિત, તે સંગ્રામ તેને ભાવતો. ૧૭
- રાસ્ર મૂકતો જેહ દાનવ, તે અસંધી વિહારતો;
- નવીન મારતો ઉજાડતો. સ્વદેહ રક્ષાણુ ધારતો. ૧૮
- તદા દાનવ હાર પામી, પિયાર કરવા લાગિયો;
- હવાં શું કહું હું કયાં જઈ, અરિ જય કથમ એ ત્યાગિયો. ૧૯
- માયા ન થાતે સર્વ ટાળે, શું કહું હું આજ રે;
- સદ્ગુણ સુમત્ત યથું નિષ્કુળ, નથી સિધ્ધ કરતું કાળ રે. ૨૦
- છે તન્નંગીએ તે જ્વલ્યું, તે નથી જાણતો કુષ્ટ;
- વળી શુદ્ધ કરવા ઊઠી ધાયો, યદ્ય પૂરો રૂષ્ટ પ્રુષ્ટ. ૨૧
- તેનાં અસ્ર રાસ્રને કાપિયાં, રાયકુંવરે એકે કાળે;
- વળી સમર્થનો રથ ભાંગિયો ઝટ, કહ્યું ઊભો રે' વિકાળે. ૨૨
- રથ ત્યજી થાતાં કુદ દાનવ, મહાવીર ધીરજ ધરી ઘણી;
- ઢાલ ને તરવાર ધારી, ઝટ ધાયો હણવા નરમણિ. ૨૩
- વેગ જોના વાધતો અતિ, ઉરકેરાયત્રો ઉપર વધે;
- પગે ચાલી રાત્રુ ભાળી, જાણ્યું કારણ અહીં સધે. ૨૪
- મહાવિકાળ કાળ પ્રચંડ આવે, અમુરસાત્રુ આજ રે;
- હું હણું હાવાં ગાણું નવ એ, કરૂં સહુ સુરનાં કાળ રે. ૨૫
- પછે અગ્નિ સરખું આગ્નેયાસ્ર, મારવા તે કુષ્ટને;
- આ હણ્યો કે'તા માંહી હણિયો, સુર પામવા સંતુષ્ટને. ૨૬
- આગ્નેયાસ્રથી તેના હૃદયમાં, ઘા પડ્યો ગાઢો ઘણો;
- દેવઅરિએ સેવ સાધી, યમપુરીની સર્વે ભણી. ૨૭
- કર્મજી હણિયો ખાળકે, નવ ચાલિયું તેનું કંઈ;

- અમ વડુ વલ્લુ દુણ્ણુ ગિરિ ગોદોં, એ પેર ત્યાંતો થયું સહી. ૨૮
- રસાતળમાં વાત ચાલી, માનવે દાનવ દણ્ણુઓ;
- અત્યંત આનંદ પેર પેરજ, મગટી રહે પુરે ઘણો. ૨૯
- રાજપુત્ર પર પુષ્પવૃષ્ટિ, થઈ દષ્ટિ દેવની;
- ગાવા લાગિયા ગર્ધર્વપતિ ત્યાં, આરંભી સ્તુતિ એવની. ૩૦
- દેવાંગના વાદિત વાણે, એમ થઈ રહ્યો આનંદ હૃદ;
- દાનવ દુણ્ણુ માનવ ગયો અટ, દાનવભુવને થઈ મુદ. ૩૧
- એ રાજસુત બધન પડ્યા તે, ઊડળ્યા તેણી ઘડી;
- સુંદરાંગી મુદાવતીને, કરી મુક્ત ન વાર કરી વડી. ૩૨
- કુળ્ણુભમરાણાંતે તહીં ત્યાં, નાગરાજ મહામણિ;
- સ્વયં સહસ્ર રૂપા શોધણ્ણુએ, મુસલ અણ્ણુ સુરનું ગણી. ૩૩
- તપ રૂપી છે ધન જોહનું, સહુ યોગ ધ્યાને જાણતા;
- દાનવ માનવની મનોવૃત્તિ, પાણું ખીતે મમાણતા. ૩૪
- નાગશિરોમણિ શોષ હરખ્યા, જોઈ પ્રસન્ન થઈ મુદાવતી;
- સ્ત્રીહસ્તકેરા સ્પર્શથી થઈ, મુસલ સુનંદની ફડી ગતિ. ૩૫
- પીર્વહાનિ જાણી નારી માની, પ્રભાવ પૂરો જાણીને;
- વારંવાર કીધા સ્પર્શ તેણે, અકરાલ મુસલ મમાણીને. ૩૬
- એ કાર્ય માટે નાગરાજે, આનંદ પામી અંગમાં;
- સુનંદના ગુણધકી ઉપજ્યું, એવું ધર્યું નામ ઉમંગમાં. ૩૭
- સૌનંદા અણ્ણુ નામ તેનું, પાડિયુ પ્રેમે કરી;
- સહુ હર્ષ પામ્યો સુરગણ ત્યાં, કીર્તિ નાગલોકે વિસ્તરી. ૩૮
- કર્ણ નમન સહુને રાજપુત્રે, પછે માગતો વિદાય તે;
- સહુ શુભ વાંચી તેનું કે'તા, થાય ભણું વાટે જાણ ને. ૩૯

૩૩ નાગરાજ કુળ્ણુ—સાગરજન્તા સહસ્રશ્ચિ રૂપ સહસ્ર રૂપાવળી
 શોધણ્ણુએ સ્વયં (પોતે) તે મુસળને સુરનું (દેવનું) છે એમ ગણીને લીધું
 ૩૮ સૌનંદા—મુદાવતીનું બીજું નામ.

વસણ.

જેહ વાટે જાય તું સુત, તે વાટે વિદ્ય કંઈ થયો નહિ રે;
એવો આશિર્વાદ આપી વળાવતા, જય શબ્દ થયો જહીં તહીં રે. ૪૦

કડયુ' ૧૯૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે કૌશ્લકિ સુણ્ય જી, એમ વત્સપ્રીતણું વાધુ' પ્રણ્ય જી;
રાજકુંવરી ને ઉભય કુમાર જી, વત્સપ્રી સાથે લેઈ આલ્યો તે વાર જી. ૧

ઠાળ.

તે વાર સાથે લેઈ આલ્યો, વિદ્વંસ નૃપ પાસ;
કેટલેક દિન પો'થી પુરમાં, યોયો તેહ નૃપનો ત્રાસ. ૨
સુતામૃત અર્પણ કરી, કર્યો નમ્ર થઈ પ્રણામ;
વધો હે તાત આ સંતાન છે, હરાયાં તમારાં મહાનામ. ૩
સુંદરાંગી મુદાવતી છે, પતિવ્રતા પૂરેપૂરી;
આણ્યાં તમારી આજ્ઞાચક્રી મેં, એમ વધો વાણી મધુરી. ૪
હવાં બીજી આજ્ઞા કરો મુજને, કહે સત્વર કાળ;
માર્કંડેય કહે કૌશ્લકિ સુણ્ય તું, એમ વધો વત્સપ્રી મહારાજ. ૫
હવે હૃદય જેતું ભરાયું, એવો ઉચ્ચે સારે યોલ્યો ભૂપ;
અહો વત્સ હે વત્સ તું છું, ધન્યધન્ય અનુપ. ૬
તેં અતિ ઉત્તમ પરાક્રમ કર્યું છે, તેણે શું થયું છે બાળ;
ત્રણ મકારે સુર સૂર્ય મુજને, અભિનંદન દે આ કાળ. ૭
તેમાંનું પ્રથમ એક લાખું, જે તારા સમો જમાત;
અન્ય સત્કરો વધ થયો, હવાં ત્રીણું કહું સુણ્ય આત. ૮

૩ સુતામૃત—પુત્રી અને પુત્રો.

મારા બાળક હતાં તેવાં, પુનઃ આજી આખ્યાં આજ;

તેં મિત્રસુત થઈકર્યું મારું, પૂર્ણ મેમથી કાજ. ૯

છે દિન આજકેરો અતિ રૂડો, માટે કાજ કરચ તું મારું;

છે મારી સુતા સુંદર અવયવવાળી, તે હું તુને દેવા ધારું. ૧૦

પાણિગ્રહણ કરચ તું મેમથી, કરચ મુને વચનપાળક આજ;

કરે કાર્ય ને તું એટલું તો, તેં સહુ કર્યું મારું કાજ. ૧૧

રાજપુત્ર કે' છો તમે મારા, પિતાકેરા મિત્ર;

તેણે હું પિતારૂપ માનું છું તમને, મહાપુણ્ય પવિત્ર. ૧૨

આજા પાળવી પિતાતણી, છે એવું સાસ પુરાણે કે'ણ;

તમે જેમ કો' તેમ મેંજ કરવું, ને થાય આપને સુખદેણ. ૧૩

કિંતુ પિતા તમે જાણો સહુ, આવા કાર્યમાં ગતિ કેવી;

કેવળ હું પરત્ર જ છું સહી, નોંધએ ભનંદનની આજા લેવી. ૧૪

વિદ્યરથે તવ પત્ર લખીને, ભનંદનને પ્રછિયું;

વત્સમીચરિત્ર સઘળું, વાંચી તેને રૂચિયું. ૧૫

લગ્ન કરવા કાજ હીધી, આજા વડીલે જાણ;

વિદ્યરથ પુરમાં મહામહોત્સવ, આબ્યો સગાઆર થયો મમાણ. ૧૬

વિધિપુરઃસર લગ્ન વિધિ થઈ, પરણ્યાં કન્યકાકુમાર;

જયજયકાર સુરગાણું સર્વ કરતા, ત્યાં થઈ રહ્યો થેઈ થેઈકાર. ૧૭

યાચકજનતાણા મનોરથ પૂર્યા, જપે હીધું કન્ધાદાન;

ખેનખનેરીને વળાવા પછે, ગયા બે રાજકુંવર મહાન. ૧૮

જઈ ભનંદનને બેઠિયા તે, સહુ ચરિત્ર માંડીને કહ્યાં;

માધૂર્ણ્ય રહી ઘણા દિન પછી તે, ઘેર આનંદે ગયાં. ૧૯

હુમાં નવયૌવન પ્રગટ્યું જેને, એવો વત્સમી મહારાજ;

- નવયૌવનાશુ રંગ રમતો, કરી ધર્મકેશં કાજ. ૨૦
- સરિતાતટે ઉદ્યાનમાં, વન વાર હોયે જ્યાંય;
- વિહાર વનિતાશુ કરે તે, આનંદ પામી મનમાંય. ૨૧
- અહ આકાશિકાદિક રમ્ય સ્થાનક, ત્યાં અલગેલીકેરી સાથ;
- કેલિ કરતો રેલી રંગે, આલો જીવતીનો હાથ. ૨૨
- રાજકેશં કાજ કરતો, પમાડતો સર્વને આનંદ;
- ભનંદનવય જુહુ ઘાતાં, ગયો ભજવા વન ગોપિંદ. ૨૩
- પછે વત્સમી રાજ થયો, તેણે કર્યા આઝા યજ્ઞ;
- નિરંતર ધર્મે મળ પાળી, ઘણ મનમાં મગન. ૨૪
- સ્વપુત્રકેરી પેર તે, મળ પાળતો દિનરાત;
- તેણે દશમાં આનંદ ઉત્સવ, ઘેર ઘેર થતો વિખ્યાત. ૨૫
- તેરાયકેશ રાજમાં, ચૌરસર્પાદિકે જેહ;
- તેતણે ભય કાંઈ ના'તો, વળી નામે ઉપદ્રવ હોય તેહ. ૨૬
- એમ કશાકેરો ભય નહિ ત્યાં, કો ખોટો ખબર નવ પામે;
- વત્સમીનું નામ ગુણતાં, અથ એાથ મોટા શામે. ૨૭
- માર્કંડેય કહે પછી સુનંદાને, સુત થયા ઉત્પન્ન;
- તેનાં નામ હું ગણાવું તુજને, સુણય થઈ તન મન પ્રસન્ન. ૨૮
- માંશુ પ્રવીર ને શૂર નામે, સુચક વિક્રમ ક્રમ;
- બલિ બલાક ચંડ મચંડ ને, સુસ્વરૂપ સુવિક્રમ. ૨૯
- એવા સુત સહુ તેને થયા, જે મહાપરાક્રમી પ્ર;
- રણજીત સર્વે હતા સાચા, વળી વક્તા વાણી મધુર. ૩૦
- એ પેર ધન ધાન્ય ને, પુત્ર પરિવાર સમેત;
- સહુ રાજ્ય સોંપી સુનને, ગયો વન તપ કારણ ધરી હેત. ૩૧
- વત્સમીનું ચરિત્ર જે કો, સુણે ભણે ને ગાય;
- તે જન ભવાબ્ધિને સેજે તરીને, યુક્તિપુરીમાં જાય. ૩૨

પુરાણી છે આચરણુ આણું, કાંઈ દમારા માંયં ?	
કુષ્ટતાને દીનતા, લેંવાય ઉઘડી જ્યાંય.	૩૩
ત્યાં વારંવારે કથું કે'વું, નિર્વજને શી લાજ;	
ધતિ શ્રીમાર્કડેય પુસણે, યયું વત્સમીચરિત પૂરું આજ.	૩૪
ગુરૂપાએ યચોછે અહીં, પોડશાધિકરાતમોધ્યાય;	
પુરાણીજનનું પાધરૂં કરવા, દિજ યથામતિએ ગાય.	૩૫

વલણુ.

યથામતિએ ગાય દિજ, ભજ હર વિધિ ગોવિંદ રે;	
પાધરૂં કરતાં પાધર માને તો, તેને કરે શું પ્રેમાનંદ રે.	૩૬

— ૦૩૦ —

સ્વનિત્રચરિત્ર.

કડવું ૧૯૨ મું.

રાગ ગોડી.

ગુરૂ ગાણપતિને લાગું પાય, સાંચ કરો ઉમયા માય;
જ્યમ ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થાય, શારદા એવી વાણી આપો સુખદાય. ૧

ઢાળ.

સુખદાય યાય એવી વાણી આપો, કહું ખનિત્રચરિત્ર;	
માર્કડેય કહે કૌશલકિ સાંભળ્ય, યઈશ પરમ તું પવિત્ર.	૨
એમ વત્સમીના બાર મુત, જે કહ્યા મેં નિર્ધાર;	
તે સર્વે હતા ગુણિયત્ર ધણા, સંગ્રામજિત ગુણબંડાર.	૩
તે સર્વમાં મહાપરાક્રમી, માંથુ નામે વડ બ્રાત;	

- તે અવનિતણો અધિપતિ યાતો, જેના ગુણની કહું ખ્યાત. ૪
- તે સ્વસમાન ગણતો સ્વય બંધુ, તેણે તેહ કરતા સેવ;
પરિજન સમા આજ્ઞાપરતી સહુ, થઈ રહ્યા તતજેવ. ૫
- તેણે યજ્ઞયાગ કર્યા ઘણા, તેમાં મળ્યું દિજને ધન;
દીન હીન અપંગનું વળી, તેણે સંતોષ્યું અતિ, મન. ૬
- તે યજ્ઞમાં દ્રવ્યદાન કીધું, તેની સંખ્યા ન કોઈથી થાય;
ખણ લેતાં લેતાં રહ્યું પડી એમ, દિજ પુરાણે ગાય. ૭
- પ્રબળ ધન એમ રહ્યું પડી ત્યાં, તેણે કરી શું થાય;
વસુધરા નામ પૃથ્વીતણું પડતું, એમ કહી ગયા મહાકાય. ૮
- પ્રાંશુએ સાર્થક નામ કીધું, વસુધરાનું જાણ;
સ્વપુત્ર પેરે મળ પાળી, તેવડે ઘણાં વખાણ. ૯
- ધનગૃહકેરા સંબ્રહ્મો તેણે, ઉપયોગ કીધો સાર;
લક્ષાવધિ કેતુ કર્યા તેણે, કરી તેની ક્રિયાઓ અપાર. ૧૦
- તેણે યજ્ઞ કરિયા એટલા કે, તેની સંખ્યા ન કહી ગણાય;
એક આંકડે કોઈ કહી શક્યો નહિ, એ કેવો ભૂપ ભણાય. ૧૧
- એ પ્રાંશુ નૃપને થયો સુત, મળપતિ મહાકાય;
તેણે યજ્ઞ અપાર કીધા, જેણે સુરવર સુખી કે'વાય. ૧૨
- ઇંદ્રકેરી અતુલ વૃષ્ટિ, થઈ તેના યજ્ઞ મોઝાર;
તે કેતુએ શતકેતુ વાધ્યો, જેણે હણ્યા વોર્વનાન અસુર અપાર. ૧૩
- જલિષ્ઠ મધ્યે શ્રેષ્ઠ એવો, બલનામ દેત્ય મનાય;
વળી સંગ્રામ માંહે મુખ્ય જે, જંભાસુર નામ ગણાય. ૧૪
- ઈત્યાદિ મળીને અસુર હણિયા, જિનશત કે'વાય;
એવો યજ્ઞકર્તા મળપતિ, પ્રાંશુતણે સુત ગણાય. ૧૫

કોઈ મુદંભતિના માનવી, કરે કૂડું અન્યતું દુષ્ટ;
 તેા તે પ્રાપ્ત થાયે સર્વ તેને, બલે કરે મન સંતુષ્ટ. ૨૮
 એહનું કારણ દહ બતાવી, સુણો સજ્જન આજ;
 ક્રિયાનું કૃણ કરતાનેજ મળતું, છે એવો પ્રસિદ્ધ નિયમસમાજ. ૨૯
 એ પેર સમજ સર્વ જાતે, હિત બુદ્ધિવાળા થાવો;
 હે જન તેજડે મુખ થાય તમને, તમે લૌકિકપાપ લજ્જવો. ૩૦
 ને આજ રાખે રનેહ મુજપર, તેનું સદા થાઓ કલ્યાણ;
 ને આ લોકમાં કરે દેવ મારો, તેનું પણ કલ્યાણ થાઓ પ્રમાણ. ૩૧
 તે ખનિજ પ્રજાપતિકરો, હતા એવો ગુણવાળો પુત્ર;
 સકળ ગુણસંયુક્ત હુતો, વિશાળ કમળનેજ જાતે સૂત. ૩૨
 તેણે પોતાકેશ સર્વ બંધુ, ભિન્ન ભિન્ન રાજ્યે સાર;
 ઘટિત રીતે ચાલિયા સહુ, યથાન્યાય ને પ્રકાર. ૩૩
 પછે વારિધિ છે વસન જેનું, એવી પૃથ્વી સવ;
 પોતે ભાગવવા લાગિયો, તજ તન મનથી ગર્વ. ૩૪
 પૂર્વ દિશાએ નીચે શૌરિ, જેહ પોતાને આત;
 ઉદાવસુને અર્ધાં તેણે, દક્ષિણ દિશા સાસાત. ૩૫
 મુનયને પશ્ચિમ દિશા સોંપી, નીચે ઉત્તરે મહારથ જેહ;
 તે સર્વ આતા અને ખનિજકેશ, હતા ભિન્ન પુરોહિત તેહ. ૩૬
 તે ભિન્ન ભિન્ન જોતના સહુ હતા, હતા મંત્રીતાણી પણ એ પેર;
 વંશ અનુક્રમે જેહ ઉતર્યા, તે એક આચાર્યની નવ મે'ર. ૩૭
 કર્યા સ્વેચ્છિત આચાર્ય સહુએ, એવા મંત્રી કર્યા નિરવાણ;

૩૦ લૌકિકપાપ લજ્જવો—આ એક સંજ્ઞા મુજબે દર કરે.
 ૩૪ પછે ઇ—પછે વારિધિ (સમુદ્ર) છે વસન (વસ્ત્ર) જેનું એવી
 સર્વ પૃથ્વી. ૩૭ વંશ ઇ—વંશના અનુક્રમે ઉતરતા આવેલા એક આચાર્યની
 એવી મેહેર નહોતી. અર્થાત્ એકજ જોતના આચાર્ય બધા બાધ્યોને મળી
 સક્યા નહિ.

- શૌરિપુરોહિત અત્રિઙ્ગજના, હતો સુદોત્ર નામે જાણુ. ૩૮
- ગીતમવંશનો ઉદાવસુ ને, હતો કુશાવર્ત આચાર્ય;
- સુનયનો પુરોહિત હતો ને, તે કરાવતો કરંધપગોત્રી કાર્ય. ૩૯
- હતું પ્રમતિ અભિધાન તેનું, હવાં મહારથતાણી વહું વાત;
- હતો તેના પુરોહિત વસિષ્ઠઙ્ગજના, પુરોધા નામ પ્રખ્યાત. ૪૦
- તે આર નૃપતિ રાજ્ય સ્વયનાં, ભોગવતા હતા ભૂરપૂર;
- સાર્યભામ ખનિત્ર હુતો, સર્વધિપતિ મહારૂર. ૪૧
- તે સર્વ ભાઈ ઉપરે, અને વળી સર્વ પ્રભય;
- ખનિત્રપુત્ર સરખો પ્રેમ ધરતો, કેને કૂડી નવ કરતો સભય. ૪૨
- એકદા શૌરિતણા મંત્રી, વિશ્વવેદી એણું નામ;
- તે અવનિપતિ એકાંત તેડી, વઘો પ્રથમથી નિજ કામ. ૪૩
- મારે કંઈક કે'ણું આપને, તે કહી દેજ રાજન;
- આ સકળ પૃથ્વી હોય જેના, સ્વાધીનમાં અનુદિન. ૪૪
- કે'વાય તે તો મહાનરપતિ, તેના પછી તેના પુત્ર;
- પૌત્ર ને પ્રપૌત્ર આદિક, એમ વધે તેનું ઘરસૂત્ર. ૪૫
- વંશ તેહનો જેહ તે, રાજા થાય નિર્ધાર;
- અન્ય જે ભાઈ તેહના, તે મથમ અદ્ય સમયે સાર. ૪૬
- સહુ દેશના રણીધણી થાયે, વળી કહું તેનાં કાજ;
- પોકું ઘટે કે વધે કાંઈક, પણ પછે થાય શું મહારાજ. ૪૭
- એમ કરતાં ગતકાળ થાયે, તદા તેહ નર નિર્ધાર;
- ચઢતાં ઉતરતાં ચઢીજાયે, ઉતરતી હાર મોઝાર. ૪૮
- કંઈ વધવાતણી આશા નહિ, વૃદ્ધિ મને માની દેખાય;
- જે પૃથ્વીપતિ હોય પૂર્ણ તે, આપ્યું પાળતા સદાય. ૪૯
- તેહ ગયા પૂઠે કંઈક જાય, પૃથ્વી અને મળિયું રાજ;

- છેવટે સહુ જાય ઝાંહિ, સુત કરે કૃષિકારનાં કાજ. ૫૦
- આણું નીતિશાસ્ત્રે છે વધું, તે જણાવું છું હું રાય; ૫૧
- વળી એક ચિંતે મુજો સર્વે, સ્થિતિ માંડજિકની શી થાય. ૫૨
- તે માંડજિક રાયનો બાઇ હોયે. સાર્વભૌમ નરેશ;
- અર્પિયું સ્નેહે સામર્થ્ય જોણે, તે નવ ઉદ્ધાર કરતા લેશ. ૫૨
- પૃથ્વીપતિ, અને શ્રાત સુત, જેહુ અન્ય કુંવાય;
- સ્નેહાનુબંધ શો તેમનામાં, એમ નીતિશાસ્ત્રમાં ગવાય. ૫૩
- તેના પુત્રને સ્વપુત્રમાં, પરત્વ જુદિ થાય;
- એવા રાયકરો સુત જાણો, કપા કાર્યે પ્રીતિ યુક્ત કુંવાય. ૫૪
- જેવડે યાગ પ્રીતિયુક્તે, તેણે કરી નૃપ સંતોષાય;
- એમ કરી નૃપ જો રહે બેસી, તો શી ગરજ મંત્રીતણી ગણાય. ૫૫
- મારા સમાન મંત્રી છે તમારે, તેયકી હે જૂપાળ;
- આ અખિલ પૃથ્વી રાજ્યને, બોગવીશકો આ કાળ. ૫૬
- મિથ્યા સંતોષ રાખી કેમ બેસા, એ નવ નૃપ ગુણ મનાય;
- જો ઇચ્છા રાજ્ય કરવાતણી હોયે, તો આણું જોઈએ રાય. ૫૭
- જે કાર્ય સિદ્ધિ કરનાર સાધન, તેને કર્તાતણી જરૂર;
- અમે સાધનજૂત મંત્રી સર્વ છીએ, છો કર્તા તમે મહારૂર. ૫૮
- તમારું કાર્ય છે જે રાજ્યપ્રાપ્તિ, માટે કરો નૃપવર આમ;
- સાધનજૂતવડે પિતારાજ્યને, સ્વાધીન કરી દ્યો મહાનામ. ૫૯
- અમે પરલોક વિષે જઈને પણ, છીએ કૃણ અર્પિવા તૈયાર;

૫૪ અન્ય — ચરબાયાં. ૫૪ ચરત્વજુદિ—આ તો પારકા છોકરા છે એવી જુદિ. ૫૫ જેવડે ઇન્દ્ર-જેવડે કરીને સાર્વભૌમ રાજા જે પોતાનો બાઇ છે તે પ્રીતિયુક્ત થાય, તે કાર્ય કરવાવડેજ જે રાજા સંતોષાય અને એમ બાધને સંતોષ આપવાતુંજ ઠીક છે એમ ધારી બેસી રહે તો પછી મંત્રીઓની પણ તેને શી ગરજ (૧૪૨) છે ? ૫૯ સાધનજૂતવડે—સાધનજૂત મંત્રીઓવડે.

- પછે તમારે ચિંતા કરી રાજા, ન ઘટે બેશૂરે'ણું નિર્ધાર. ૬૦
- રાજા કહે ખાનિય છે, અમારો જ્યેષ્ઠ બંધુ પ્રમાણ; .
- તેનાથકી તે છે પૃથ્વીપતિ, એમાં શો દોષ છે સુખાણ. ૬૧
- અમે લઘુબ્રાતા તેહના, તેણે અલ્પપૃથ્વીના પતિ;
- હે મહા મતિ અમે પાંચ ભાઇ, પૃથ્વી એકલી નારી સતી. ૬૨
- તો સ્વામિત્વ સર્વ પૃથ્વીતાણું, ક્યમ એક-હાથે સંભવે?
- સર્વસ્વ તમને લાગશે, સમાધાન તો મંત્રી હવે. ૬૩
- વિશ્વવેદી કહે રાજા, એક પૃથ્વી છે કહો;
- તો ક્યમ સર્વ પૃથ્વી સ્વાધીન તમારે, કરીને નવ તમે રહો. ૬૪
- તમારે સ્થાનકે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા, રાજ્ય કરે થઇ રખિયાત;
- તમે ક્યમ નવ થાઓ સર્વાધિપ, શું તમે નૃપ નથી વિખ્યાત. ૬૫
- જ્યમ યત્ન કરે' હું તમ અર્થે, ત્યમ તમારા અન્ય બંધુના પ્રધાન;
- તેમના હિતાર્થે યત્ન કરતા, મેં જાણ્યા છે મહાન. ૬૬
- રાજા કહે જે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા તે, અનુરાગે કરી ગણે કુત્ર સમાન;
- સ્નેહ એવો સર્વપર રાખે, તો ક્યમ મહીમમત્વ થાય ગુણવાન. ૬૭
- કહે વિશ્વવેદી આહો રાજા, તમે રાજ્ય ઉપર રહી સદા;
- જ્યેષ્ઠ બ્રાતાને બેઠ અરવી, પૂછ શકશે થઇ મુદા. ૬૮
- કિંતુ રાજ્ય ઇચ્છા થાય ત્યારે, કોણ જ્યેષ્ઠ ને કનિષ્ઠ;
- સાર્વભૌમ પદવી મળી જેને, તેનાં જાય રિષ્ટ ને થાય શિષ્ટ. ૬૯
- માર્કંડેય કહે એમ અહોનિશ તે, ઉપદેશ કરતો જાણ;
- ઘણે દિવસે નૃપે ખાનિયું, મંત્રી વચન નિર્ધાણ. ૭૦
- પછે આજ્ઞા આપી તેહને, કરો વિશ્વવેદી કાવે તેમ;

પછે વિશ્વવેદીએ યત્ન કીધું, જેમ સ્વનૃપનું થાય હોમ. ૭૧

તેના પ્રાતાકેસી સર્વ મંત્રી, પુરોહિત પ્રમાણ;

પછે સર્વરાય વચ-કર્યા તેણે, સ્વહિતાયે નિર્વાણ. ૭૨

એ સર્વ ભેદ કપટે કરી, ઘટિત રીતિએ કર્યું;

પછે સ્વનૃપકેરી સાંતિ પાંચી, અનિત્ર રહિત ઉરે ધર્યું. ૭૩

અનિત્રાભિચાર માટે, અનુષ્ઠાન બેસાડિયાં;

તેના વિશ્વાસુ પરિવ્રજન ફરવ્યા, સામદાનાદિકે કરી તોડિયાં. ૭૪

સ્વદંડકેસી પ્રભાવ વધવા, એવા ઉદ્યોગ કર્યા અપાર;

અનુષ્ઠાન કરવા દિવ્વ બેઠા, તેની સંભાળ નિત્ય લેતો સાર. ૭૫

નિત્ય નિત્ય અભિચાર સાધન, કરતા હુતા પુરોહિત જેહ;

પછે એકાએક ચાર કૃત્યા, ત્યાં ઉપની કરાણી દહ. ૭૬

તેમનાં વક્ર અતિ વિકરાળ હુતાં, દર્શે ભયકારી અપાર;

હસ્તમાં દારણુ શ્લેષ સાંધુ, જેના વિસ્તારનો નહિ પાર. ૭૭

શું કરીએ એમ કહી ઊભી, તવ અનુષ્ઠાની બાધ્યા દિવ્વ;

જાએ અનિત્રનો સંહાર કરવા, તદા ગદ્ય તેપામી મનમાં રીઝ. ૭૮

વિશ્વવેદી મંત્રી ત્યાં, થતો પ્રસન્ન મન તે વાર;

હવાં કૃત્યાઓ ગદ્ય કાળ કરવા, તેણે જોયા અનિત્રના આચાર. ૭૯

તેનાં પ્રહ્લય પવિત્ર અતિ ઘણાં, તેણે જાણ્યું નહિ પાસ;

યત્નશીલ થાતાં થયો તેમને, ત્રિવિધિનો ત્રાસ. ૮૦

પછે કોપ કરીને વળી પાછી, તેણે સૌરિપુરોહિત સહુ માર્યા;

વિશ્વવેદી મંત્રીને હણ્યો, વળી તેણે મારવા વિચાર્યા. ૮૧

૭૩ અનિત્ર રહિત ઈ०—આ જગત્ અનિત્ર રહિત યાએ, એમ મનમાં ધાર્યું. ૭૪ અનિત્રાભિચાર—અનિત્રને મંત્ર પ્રયોગાદિથી મારવાનું અનુષ્ઠાન. ૭૫ દંડ—રાજ્ય ભંગ. ૭૭ વક્ર—મુખ. ૮૦ યત્નશીલ થાતાં—અનિત્રને મારવાને યત્નશીલ થતાં.

- નેણે નેણે ખોદું શીખવ્યું, તે સર્વના લીધા માણ; ૮૨
 પુરોહિત વિશ્વવેદીને તો, કરી દીધા કચ્છરઘાણ.
 આવા મંત્રી ઘણા નૃપના, રાજ્ય તબલવતા દેખાય;
 હવાં ચહપતિના મંત્રીઓ કંઈ, દિન વણિક કે'વાય. ૮૩
 તેમાં હોય જેના દિનમંત્રી, પુરાણી જેવો સોય;
 તેણે સરવસ્વ ગયું એમ જાણવું, પુઠે મંત્રીનું પાધર હોય. ૮૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અનિત્યચરિત્રની માંય;
 હરિકૃપાએ થયો પૂરો, સમદશાધિકરાતતમોધ્યાય. ૮૫

વલણ.

- અધ્યાય પૂરો થયો અહિંયાં, હવાં પંથ થોડો તો રહ્યો રે;
 આતુર્વિંશી દિને જોઇએ, ગ્રથ પુરાણીને પૂરો કહ્યો રે. ૮૬

કડવું ૧૯૩ મું.

રાગ ગાદી.

- માર્કંડેય કહે સુહૃદ જાહેવ, ત્યાં એમ કહ્યું હજીયા તતખેવ;
 જૂદા જૂદા નગરે વસનારા નેહાં એકે કાળે મૃત્યુ પામ્યા તેહ. ૧
 જોઈ સર્વ જનને વિસ્મય થયો, કોઈએ સમાચાર અનિત્રને કહ્યો;
 સુણી પુરોહિત વિશ્વવેદી મંત્રીહાણ, યથા અનિત્રના તલપાપડ માણ. ૨
 અરે આ શું થયું એમ તે લાખે, શોક વિસ્મય વારંવાર દાખે;
 પણ તેનું કારણ નવ કજાય, અનિત્રે જાણવા કર્યા અતિ ઉપાય. ૩
 એવામાં વસિષ્ઠ મુનિ આવ્યા સ્વગેહ, તદા અર્ધપાદે પૂજી બોલ્યો તેહ;
 મારા જ્ઞાતાના મંત્રી પુરોહિત, યથા નારા તેની યાગ ન કાંઈ પ્રતીત. ૪
 હું વિનવી પ્રહ્નું મુનિદેવ, કહ્યો જાણતા હો તો તતખેવ;
 એમ પૂછવા પરથી મુનિ લાખ્યા, કર્યા ઇન્દ્રભેદ મંત્રીએ દાખ્યા. ૫

શૌરિના મંત્રીએ કહ્યું હતું જેહ, શૌરિએ ઉત્તર વાળ્યા હતા તેહ;
 જ્ઞાતામાં બેઠ પાડવામાટે, ગયો'તો તે દુષ્ટ બેણી વાટે. ૬

પુરોહિતે કયું હતું અનુષ્ઠાન, તે કહ્યું નિષ્પાપને મુનિ મહાન;
 જેને શત્રુ ઉપર દયા આવે, જેને કોઈનું ભુંકું મનથી ન ભાવે. ૭

તેનું ભુંકું કરવાને કયો પ્રયત્ન, એ સર્વે કહ્યો તુને મેં યથાપત્ન;
 સુણી એ વારતા શ્રાવ્ય પામ્યો ખેદ, અંગે જ્ઞેતન્તેતામાં વળ્યો પ્રભેદ. ૮

કર્ધા ઘણા ખેદતણા ઉચ્ચાર, રે હું દુષ્ટ દુષ્ટ કે'તો વારંવાર;
 વળી વસિષ્ઠ મુનિ પાસે પોતાતણો, તે કરવા લાગ્યો ધિઃકાર ઘણો. ૯

ખનિત્ર કે' હું છું પાપનું સ્થાન, લાગ્યહીન નઠોર મહાન;
 દેવે દાપદ્ય કરેત્રો હુંય, મહાપાપી કહું પાપશુંય. ૧૦

હું સર્વ જને નિ'દલો નિર્વાણ, મુને ધિઃક ધિઃક મુનિ સુજાણ;
 મારે નિગિત મુખા દિવ્ય ચાર, મારા જેવો કોણ પાપી પૃથ્વી મોઝાર. ૧૧

જ્ઞેજન્મ ન થયો હોત મારો મુનિ, તો આવી કઠોર વાણી જાત ન સુણી;
 જન્મ મારો શુભ કળ મોઝાર, હું થયો સાર્વભૈ.મ તેને ધિઃકાર. ૧૨

થયો દિવ્ય નારાકારણ હુંય, હવાં કોને મુખ દેખાકું શુંય;
 મારા જ્ઞાતાના પુરોહિત જેહ, સ્વામીહિત કરતાં મુખા નિઃસંદેહ. ૧૩

માટે તે દુષ્ટ નથી તિલ્લમાત્ર, મહામુનિ છે દુષ્ટ મારું માત્ર;
 થયો તેમના નાશનું કારણ જાણ, હવાં શું કરું ક્યાં જાઉં અજાણ. ૧૪

વધારે પાપી નથી કોઈ મારા કરતાં, એમ નૃપ યોગેતો ડરતાં ડરતાં;
 પ્રાક્ષણ નાશ યોગે હું થયો પાપહેતુ, એમ વિદ્યતો રડતો પ્રણયકેતુ. ૧૫

ભગ્વાન જેને જોયો હોય તે જુઓ, એમ ભગ્વા ભગ્વા કે'તાં હવેથી રૂઓ;
 ભગ્નો તો એક ખનિત્ર રાજા હુઓ, એવો જુઓ ત્યાં સંશય ખુઓ. ૧૬

નિવૃત્તિ પામ્યો ન એટલું કરયે, હરે અતિ ઉદ્દેગ તે તો થરે;
 મન રાજકાજમાંથી પાણું વાળ્યું, તેણે વન જઈ ધ્યાન ધરવા ધાર્યું. ૧૭

ન માન્યો કોઈતણો ઉપદેશ, જેને થયો દિવ્યહત્યાએ મનમાં કલેશ;
 ૧૩૫

- ભરપૂર ભલાઈ રાખી રહ્યો, તોય મને ભુકો કોઈએ કહ્યો. ૧૮
- વા કર્યો પૂઠે કોઈએ વિચાર, તો હવે એ રાજ્ય કરવામાં ધિકાર;
એવા પૂછનારને દેતો ઉત્તર, પછે કને જોલાઓ સુત વર. ૧૯
- તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો તે વાર, સાર્વભૌમ સુખ થયો નિર્ધાર;
ખનિત્રે સાથે લીધી પોતાની ત્રણ નાર, ગયો તપ કરવા વન મોઝાર. ૨૦
- વાનમસ્થ વિધિનો જ્ઞાત તેહ, દમી સાહજણસે વર્ષ પર્યંત રહ;
હે દ્વિજસત્તમ તે વનવાસીકેરી, જદા સદ્ગુણ થઈ આરાધન ફેરી. ૨૧
- ક્ષીણ થયો તપવડે અતિ દેહ, તપ તેણે વિચારું એહ;
સાધી સમાધિ રોક્યાં સહુ દ્વાર, પછે પ્રાણત્યાગ કર્યો તે વાર. ૨૨
- કર્યો અશ્વમેધ યજ્ઞ જેણે અપાર, છતાં ન મળ્યા સુખ ભોગ નિર્ધાર;
તેવાં સર્વે સુખ પામ્યા તેહ, થયો અસંય લોકવાસી થઈ નિઃસંદેહ. ૨૩
- તેની ત્રણ સ્ત્રીઓ તેની સાથે, પ્રાણત્યાગ કરી ગઈ સંઘાતે;
તે સાલોક્યતા પામી પતિ સહિત, છે એકું માહાત્મ્ય કરે પરહિત. ૨૪
- એમ મહાભાગ ખનિત્રનું ચરિત્ર, સુણનાર ભણનાર થાયે પવિત્ર;
છે પાપનાશકર્તા પૂરેપૂરું, હવાં સુખચરિત્ર કહું મધુરું. ૨૫
- કહે પુરાણી સર્વને આમ, અગારામાં વસી ભલાઈ ઠામેઠામ;
ગૌમુખા દેખાઈએ અમે, હર હર ભજિયે સર્વે સમે. ૨૬
- રાધાકૃષ્ણ આશા પૂરે અમારી, દેખાડે એવી દીનતા ઉચ્ચારી;
કિંતુ ગૌમુખવ્યાપ્ત છે એહ, જાણો જન સહુ નિસંદેહ. ૨૭
- સંવત સત્તરસે પાંસઠ્યમાંય, ખનિત્રચરિત્ર પૂરું થયું જ્યાંય;
પુરાણી જનની કૃપાએ કરી, દાખી ભણાની ભલાઈ ઉચ્ચારી. ૨૮
- ઇતિ આર્કકેય પુરાણે, ખનિત્રચરિત્ર સમાપ્ત પ્રમાણે;
થયો અષ્ટાદશાધિકશતતમેધવાય, સુણે ભણે આ ચરિત્ર તે સુખી થાય. ૨૯

વૃત્તજ.

ખનીત્રકેરે ચરિત્ર સુણતાં, સુખી થાય નર નાર રે;
વિમ પ્રમાનદ કંઈ ન જાણે, ભજે પ્રાપ્તા શકર મુરાર રે. ૩૦

ક્ષુપચરિત્ર.

કડકુ' ૧૬૪ મુ'.

રાગ મેવાડા.

શ્રી ગુરુ ગણપતિ હો, નમન કરે નેહથી;
શારદા પૂરે આશા હો, ઉજેહકાર ઉજેહથી. ૧
ક્ષુપચરિત્ર કે'વા હો, આશા ઊર અતિધણી;
માર્કંડેય કે'છે હો, સુણે કૌબુદ્ધિ દિગ્મણિ. ૨
ખનિત્રમુત ક્ષુપ હો, રાજ્યાસને ખેઠા જદા;
પિતા પેરે મળરંજન હો, કરતો ધર્મે કરી સદા. ૩
મળ પાળવા પ્રીતિ હો, રાજ ધરતો અતિ;
તે દાનશાલી કે'વાયો હો, મખકતા થયો મહામતિ. ૪
વ્યવહારાદિક કાર્યે હો, શત્રુ મિત્ર તે જોતો;
સમાન બુદ્ધિએ કરી હો, અન્ય સંશય જોતો. ૫
અહો મુનિસત્તમ હો, એક દિવસે ત્યાંહી;
તે રાજ્યાસન પર ખેઠા હો, જેને વશ્યુ પ્રણય મનમાંહી. ૬
તદા સત્ત માગધ જોડ્યા હો, પૂર્વે ક્ષુપ થયો રાજ;
તેના જેવો છું તું નૃપ હો, ક્ષુપ નામે મહામાઝા. ૭
થયો પ્રાપ્તાનો પુત્ર ક્ષુપ હો, તેતું હતું ચરિત જેવું;

- તેવું સમ્યક્ છે તારું હો, પવિત્ર ચરિત્ર એવું. ૮
- તદા શુપ નૃપ બોલિયો હો, હું તે મહાત્માતાયું; .
- ચરિત્ર સુણવા ઇચ્છું હો, કહો હશે શુચિ ઘણું. ૯
- જ્ઞે તેના જેવું થાય મારાથી હો, તો હું તેમ આચરું;
- વળી વળી શું વહું હો, ન અસત્ય રજ ઉચ્ચરું. ૧૦.
- સૂત્ર કે'તો કથા હો, સાંભળો નરમણિ આને;
- તેણે દિન સુરભિ પરથી હો, કર કાઢી લીધા શુભકાને. ૧૧
- ૫૪૩૧૫૩ તેણે હો, પૃથ્વી વિષે યજ્ઞ કર્યા;
- તપ રાજ બોલ્યો હો, વિચાર ધ્યાન માને ધર્યા. ૧૨
- તે મહાત્માને માર્ગે હો, મારા જેવો ક્યમ જાય !
- તોય પવિત્ર ઉત્તમ ચરિત્ર જેવું હો, તેના અનુયાયી નવ કો થાયે. ૧૩
- હું કરું યત્ન તેવા હો, તે કાળે મતિસા ધારું;
- સર્વ સાંભળો બેઠા હો, અસત્ય નવ ઉચ્ચારું. ૧૪
- તે મહારાજ શુપ જેવું હો, આચરણ હું કરીશ સહી;
- છે ચાર અગ્નિ મર્યાદા જેની હો, હું બોગવું એવી મહી અહીં. ૧૫
- તે પૃથ્વીની માંહે હો, ધાન્ય પ્રાપ્તિ થાવાને;
- અહર્નિશ ત્રણ યજ્ઞ હો, હું કરીશ કુઃખ જાવાને. ૧૬
- શુભ પાક થાઓ કે ન થાઓ હો, પણ મતિસા પાળીશ પૂરી;
- સુરભિદિનપર જે આવી હો, કરેનિમિષ શ્રી પૂરી અધૂરી. ૧૭

૧૨ ૫૪૩૧૫૩—પ્રજા પાસેથી ઉત્પન્નનો જટો ભાગ લેઈને તેવડે યજ્ઞ કર્યા. ૧૬ અહર્નિશ—નિરંતર (પ્રતિપદ્યે). ૧૭ સુરભિ ઇન્—કરના નિમિત્તથી સુરભિ (ગાય) અને દિન (આજણ) ઉપર જે પૂરી કે અધૂરી શ્રી (લક્ષ્મી) આવી હશે તે હું યજ્ઞ કરીને દક્ષિણને બાહ્યને પાછી આપીશ.

તે સર્વને આજ હો, પાછી આપીશ જાણો;	
એ મારી પ્રતિજ્ઞા યાચ્યો સત્ય હો, પછે સુખ જેવો મુને વખાણો.	૧૮
માર્કેડેય કહે સુણ્ય મુનિ હો, એ રીતે પ્રતિજ્ઞા કીધી;	
તે તેણે પૂરે પૂરી પાળી હો, વળી ઘણી પૃથ્વી દાને દીધી.	૧૯
જ્યાં ધાન્ય નીપજાયું હો, કે તે ત્રણ યજ્ઞ કરતો સહી;	
પ્રથમ દિનમુરલિ ઉપર હો, જે કર લીધો હતો કહી.	૨૦
તેટલું દ્રવ્ય તેણે હો, દિનમુરલિ નિમિત્ત આપ્યું;	
એમ દીનજનનું દારિદ્ર્ય હો, કપાય તેટલું તેણે કાપ્યું.	૨૧
તેને પ્રમથા નારી વિધે હો, પ્રશંસનીય પુત્ર હવે;	
વીર નામ તેનું હો, તે થયો પિતા જેવો અવનવો.	૨૨
પછે રાજ વનવાસ જાતો હો, સોંપી પુત્રને સર્વ;	
તપ કરી પામ્યો નિવૃત્તિ હો, પધાર્યો મુક્તિ પર્વ.	૨૩
જો દાન લેવું હોય હો, તો જાઓ પ્રણામી બાવા;	
સુખ આપશે પૂરું હો, પછે ધનદુઃખ રે'શે નહિ ગાવા.	૨૪

વલણ.

ધનદુઃખ ગાવા રે'શે નહિ, પણ જો ન કરે તહીં કોઈ આડ રે;
ભક્તમણિ માટે છે તે પુરી, જોઈ પ્રણામીને ધરે દ્વારમાં પા'ડ રે. ૨૫

—o*o—

૨૨ પ્રશંસનીય—વખાણવા જેવો. ૨૫ આડ—અટકાવ. અટકાવ કરવાનું કારણ કહે છે: ભક્તમણિ ૪૦—૨૫૯ છે.

ત્રિવિંશચરિત્ર.

કડવું ૧૯૫ મું.

રાગ કેદારી.

- ગુરુ ગણપતિ લાગુ પાય, કરો કરુણા જેમ કહ્યું જાય;
થાય સુખ શાંતિ આઈ કૃપાવડે રે. ૧
- માફડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ સુખ નિવૃત્તિ નામ્યો ગુણી;
સુણી જેની કીર્તિ નભ સુધી ઝાડે રે. ૨
- પછે તેનો કુંવર વીર જેહ, યથો ભૂમિપતિ પરાક્રમી દેહ;
તે પ્રતાપી પૂરો પૃથ્વીમાં હવો રે. ૩
- પરા કર્યા દૂરત્વે રાજા, જેની કોઈ ઉલ્લંઘી શકે નવ માઝા;
એવો રાજા ભૂમિમંડળમાં એ અવનવો રે. ૪
- તે વિદુર્ભ રાજાની પુત્રી વર્ષો, જઈ નંદિનીના પાણિ મર્યો;
કર્યો સુખવિલાસ તે સતીશુ અતિ રે. ૫
- ત્રિવિંશ નામે તેને મૃત યથો ઉત્પન્ન, તદા વીર નૃપ યથો અતિ પ્રસન્ન;
પછે વન ગયો રાજ્ય તણ મહામંત્રિ રે. ૬
- ત્રિવિંશ પૃથ્વીપાજ યથો નિર્ધાર, તદા થઈ પૃથ્વીપૃષ્ઠે વસ્તી અંપાર;
તેવા ગાઠ વિસ્તારનો પાર કો લહે રે ? ૭
- માઝ્યા મેહ વરસતા ત્યાંય, મનમાન્યાં ધાન્ય ઉપજતાં ન્યાંય;
લોક રાય ત્રિવિંશ રૂઝે કહે રે. ૮
- અનાજના રોપા સહુ ફળવાન, રસવાળાં ફળ ઉપજતાં મહાન;
દાન રસ પુષ્ટિકેરું દેતા ઘણું રે. ૯
- પુષ્ટિ એવી હતી નિર્વાણ, જેણે ઉન્માદ થતો ન પ્રમાણ;

- કરું એવા મુલાગુનું વર્ણન સોહામાણું રે. ૧૦
- ભર્યા રે'તો અસંખ્ય ધનભંડાર, કિંતુ દો નરને મદ ન થાતો તેવાર;
સહુ ભગતા મોરાર દયાળ કૃપાળ રે. ૧૧
- કહે માર્કંડેય જૂદવ, કરતા તેની સર્વે શત્રુ સેવ;
અરિ અહુમેવ ગળી ગયા તે કાળ રે. ૧૨
- સ્વસ્થતા ભજનને મન અતિ, જ્યાં નવ દુર્જનની દુર્મતિ;
મહાગતિ નૃપ રતિપુત્રસી ધરે રે. ૧૩
- પોષ્યવર્ગ પૂજતો જે કામ, મસર્યો'તો આનંદ ધામધામ;
ઘણાં શુભ કામ કરવાની ઇચ્છા તે કરે રે. ૧૪
- પછે તેણે યજ્ઞ કર્યા અપાર, સમ્યક્ મકારે પૃથ્વી પાળી નિર્ધાર;
તે વાર અરિ આવ્યા લઢવા ઉલટા રે. ૧૫
- વિવિંશ યુદ્ધ કરવા ગયો તે કાળ, તેણે કર્યું અરિયુ યુદ્ધ અતિ વિકાળ;
તે કાળે અરિ પડ્યા સર્વે લટી રે. ૧૬
- એમ સમાધાન કરી કર્યો અધર્મ, માર્યો વિવિંશને એકલો મારી પર્મ;
યુદ્ધ કર્મમાં એમ તે નૃપ મુગ્ધા રે. ૧૭
- ઈંદ્રલોક પામ્યો તે પૃથ્વીપાળ, તેને હતો ખનીનેત્ર નામે બાળ;
તે ભૂપાળ થયો હવાં ભુગ્યા રે. ૧૮
- વિવિંશકેરું અરિત્ર ગાય જોહ, તેની કપટે કપાય ન દોહ;
સંદેહ એ વાતમાં નવ આણુંવો રે. ૧૯
- સ્વવિદ્યાની વૃદ્ધિ દેખાડવા, મહાન મોટા પંડિત પેખાડવા;
લેખાડવા લક્ષણ પુરાણી પ્રમાણુવો રે. ૨૦
- એવાં કરે અનેક તે કૃત્ય, માને અસત્યને કરી સત્ય;
મૂઢ ગત્ય પુરાણીની એંત્રી ઘણી રે. ૨૧

ધતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણ, થયું વિવિંશચરિત પ્રમાણ;

મુખાણ સરાય છેદારો જુઓ બાણી રે. ૨૨

(થયો) 'ઉનવિંશત્યધિકશતતમોધ્યાય, જેમાં પવિત્ર ચરિત્ર વિવિંશ કે'વાય;

સુણે ભણે તે પાવન થાય મહામતિ રે. ૨૩

હવાં કરો કૃપા દીનદયાળ, યાઓ દિન ઉપર કરાણાબ્ધિ કૃપાળ;

સંભાળ સેવકની હયો રમાપતિ રે. ૨૪

વસણ.

રમાપતિ હયો સંભાળ મારી, પૂર્ણ આણી મેમ રે;

જન મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ભયો વપુમાં મહાવે'મ રે. ૨૫

સ્વનીનેત્રચરિત્ર.

કડલું ૧૬૬ મું.

રાગ સામેરી.

શંભુસુતને લાગું પાય, ભારતી આરતી પુરો મુખ થાય;

દિન ખનીનેત્રચરિત્ર યથામતિ ગાય, કરો ગુરુવર તેમાં તમે સા'ય. ૧

લાળ.

સા'ય કરજો ગુરુ મારા, માર્કંડેય કહે કથાય;

કૌબ્દુકિ મુનિ સહુ સાંભળે, જય જેણે જન્મોજન્મ વ્યથાય. ૨

વિવિંશસુત ખનીનેત્ર જે, હતો પરાક્રમી જળવાન;

૨૩ ઊનવિંશત્યધિકશતતમઃ—એકસો એઝાણીસમે. ૨૫ વપુ—શરીર.

૧ આરતી—આરવ—ઈચ્છા.

- તેણે પિતા અરિકેરો નાશ કીધો, પછે પૃથ્વી પાળતો ગુણવાન. ૩
કોઈ અરિ ના'તો, તેહને, કરતો નિષ્કંટક રાજ;
- તેણે યજ્ઞ અસંખ્ય કર્યા પછે, સુધારવા પરલોકકેરું કાજ. ૪
વિસ્મયવાંળા ગુણી ગંધર્વ સહુ, ખનીનેત્ર યજ્ઞ મોઝાર;
- ધણા ગાન કરવા આવતા, લેછે સાજ સમાજ અપાર. ૫
ખનીનેત્ર સરખો યજ્ઞકર્તા, કોઈ પૃથ્વીમાં નહિ થાય;
- તેણે દશસહસ્ર યજ્ઞ પૂરા કર્યા, પછે કેતું દાન કરતો રાય. ૬
સમુદ્ર સહિત સહુ પૃથ્વી તેણે, અર્પી દિનને કરી દાન.
- પછે તપવડે ધન ઉપાર્જને, વળી ધનચ્છુ ભરે મહાન. ૭
તે ધનવડે જે આપી દાને, તે પૃથ્વી મુક્તાવી ત્યાંય;
- એમ અસંખ્ય દિનને દાન દીધાં, એવો ખનીનેત્ર નૃપવરમાંય. ૮
એ સર્વોત્તમ દાતા કનેધી, લીધા દિનને ધનભંડાર;
- યાચકજન સતોષિયા દાને, હચ્છા વૃષ્ટ કરી અપાર. ૯
પછે અન્ય નૃપ પાસે પ્રતિગ્રહનું, રહ્યું નહિ રજ કાર્ય;
- જેણે છોતેર સહસ્ર ને છોતેર શત, ને છોતેર મખ કર્યા મહાઆર્ય. ૧૦
તેમાં આખી પૃથ્વીકેરી દક્ષિણાઓ, ન આપતાં લગાડી વાર;
- તે નૃપને કંવર હતો નહિ, તે થાતો અહોનિશ વિચાર. ૧૧
કોઈ મુનિએ કહ્યું કરચ પિતૃપૂજન, માંસ જાતે મેળવી;
- તો તુજ મનોરથકેરી સિદ્ધિ થાયે, જે તું લહું જાણે જોળવી. ૧૨
તે વચન સુણી રાય ગયો મુગ્ધ, ધરી વર્ષ ધનુષ્યને ખાણ;
- ખડ્ગ ખપુરો લેઈ ચઢ્યો અચે, ન લીધું સૈન્ય સાથ નિર્માણ. ૧૩
એકલો ગયો ગાઢ વનમાં, પૂરપાટ મૂકી અથ;

- ઉગી ગહન વનમાં વનસ્પતિ, દરેક જગુ પક્ષી સર્વસ્વ. ૧૪
- રાય જોતો જોતો ચાલતો, એવે એક મૃગ નીકળ્યો બાર; .
- તે ઉચ્ચર્યો માનવની પેરે, શુદ્ધ સરળ કરી ઉચ્ચાર. ૧૫
- મુને ભારી કરચ તું કાપેં ધાર્યું, નૃપ લગાડીશ નવ વાર;
- નૃપ કહે મુને જોઈ ભાગે, અન્ય મૃગ અવિધાર. ૧૬.
- તું નાસતો નથી ત્રાસતો નથી, કંપમ મૃત્યુ ઇચ્છતો મૃગબાળ;
- મૃગ કહે જૂપાળ મારે, નથી સંવતિ આ કાળ. ૧૭
- એમ પ્રયોજનવિહીન છે, મારું જીવતર વૃથાય;
- તો શા કાળ મારે જીવતું, તેનું કારણ મુને નવ કળાય. ૧૮
- માર્કડેય કહે મૃગ રાય એ રીત, વાત કરતા જ્યાંધ;
- ત્યાં બાળે મૃગ આવી નિકટ બોલો, અતિ હરખતો મનમાં. ૧૯
- જોઈ રાયને તે બોલિયો, એ મૃગને ન ભારીશ તુચ્છ;
- તે વાત કરી એ સાચ એ તો, થયું સંપર્ણ માનું હુંચ. ૨૦
- હણો મુજને સત્વર થઈ, મારું માંસ લ્યો નરનાથ;
- કર્મ આવરો ધર્મ ધારો, લ્યો ભારી મુને નૃપ સાથ. ૨૧
- સિદ્ધિ અર્થ ધારો તમતણો, ને થશે મુજપર ઉપકાર;
- નૃપ પુત્ર અર્થે પિય પોષવા, તમે કર્યો છે નિરધાર. ૨૨
- તો આ અપુત્ર મૃગના માંસથી, મનોરથ પ્રાપ્તિ નહિ થાય;
- જેવું કર્મ સંપાદવું હોય તેવું, જો સાહિત્ય તો મેળવાય. ૨૩
- જેમ સુગંધિ વસ્તુના ગંધગ્રાનનો, નિર્ણય દુર્ગંધિએ નવ થાય;
- એમ બોલતો મૃગ સુણી બોલ્યો, મહાવીરધીર ત્યાં રાય. ૨૪
- ચોંટા મૃગે વૈરાગ્ય કરણ કહી, અપુત્રતા મુને જાણ;
- તેમ તુજ પ્રાણત્યાગનું કહે કારણ, કંપમ વૈરાગ્ય થયો પ્રમાણ. ૨૫
- મૃગ કહે હે રાય મારે, છે ઘણાં પુત્રી પુત્ર;

- તેમનું કરવું પોષણ મારે, વળી સંપાદવાં ઘરમુત્ર. ૨૬
- જેની ચિંતાવડે યૌક્તી કુઃખરૂપી, દાવાગિન જ્વાળ કરાળ;
- તે માંહી હું બળ્યાં કરું છું, હે નરમણિ ભૂમિપાળ. ૨૭
- અમારી મૃગજલતિ જો છે, તે ઘણી ભયશાલી છે ભૂર;
- વળી સાધ્ય છે સહુ કોઈને, ફરે મૃગયા ઘણા નર શૂર. ૨૮
- બાળ જે જો માહરાં છે, છે તે ઉપર મમતા બહુ.
- એ કારણથી હું કુઃખી ને દીન, વળી કારણ સહુ માંડી કહું. ૨૯
- હે પૃથ્વીપતિ ભય મનુષ્યથી ને, સિંહથી નિર્વાણ;
- વ્યાઘ્ર વરૂથી ભય મુજને, થાય જાણ સુજાણ. ૩૦
- સર્વ પ્રાણી માંહે અધમ જે, શૃગાલ ને વળી શ્વાન;
- તેતણા પણ ભય મુજને, તું સમજ સહુ રાજાન. ૩૧
- એમ છે માટે હું મહાપાપી, મારા કુટુંબ અર્થે જૂપ;
- નરસિંહાદિકના ભયવડે, અખિત્ર મહીનું વિચારું શૂન્ય સ્વરૂપ. ૩૨
- સુરભિ અજ ને બોકડાં, અથ આદિક જાણો સર્વ;
- તૃણ ઉપર નિર્વાહ સહુનો, માટે મુને થાય ન ધર્વ. ૩૩
- મુજ કુટુંબકેરા પોષણાર્થ, હું જાણું મરે સર્વ તો સાશું;
- એમ વારંવારે નૃપમણિ હું, ધ્યાન માને ધારું. ૩૪
- જદા મારાં બાળ નીકળે, ભિન્ન ભિન્ન વન મોઝાર;
- તદા મમતાએ છવાયલું ચિંત માશું, ચિંતાતુર થાય અપાર. ૩૫
- કોઈ વન ફરતા મુજ બાળને, પારા વળે સાય;
- ફાંદા માંહે ફસાવી કોઈ, લેઈ જઈ કાયા ખાય. ૩૬
- વા મનુષ્ય કે સિંહ સ્વાધીન, રજે કો થઈ જાય;
- આ એક તો અહીં આવિયો પ્રણ, જે જોઈ મન મકલાય. ૩૭

પણ મારાં બીજાં બાળક ગયાં છે, ચરતાં ચરતાં વન મોઝાર;
 તે કેવી અવસ્થાને પામશે, હું કરું વારંવાર વિચાર. ૩૮
 હે નૃપ મુજ પુત્ર મારી પાસ આવે, તવ થાય મુને કંઈક નિરાંત;
 રાત્રિ સુખમાં જાય તેની, એમ હું વિચારું થઇ શાંત. ૩૯
 માતઃકાળે સૂર્ય ઉગ્યો, તે આથમ્યા સુધી સોય;
 દિવસ કુશળ જાય સહુનો, વળી રાત્રિ કુશળ હોય. ૪૦
 છે સદૈવ ઇચ્છા મુજ મનમાં, કે કુશળ રહે સર્વત્ર;
 કંઈ અકુશળ જણાય નહિ, થાય એવું ડ્યારે અત્ર. ૪૧
 હે ભૂપ એ ઉદ્દેગ કારણ, કહ્યું માંડી મેંય;
 હવાં કૃપા કરી મારા ઉપરે, બાણ નાખવું જોઈએ તેંય. ૪૨
 એવાં અનેક કારણયકી વીંટાયો, વળી ને કારણે તજ્યું મારું;
 તે સર્વ તુજને આજી ભાખું, તું સમજ જાણ સુજાણ. ૪૩
 આત્મઘાતી મનુષ્ય પામે, અસૂર્યા નામે લોક;
 મણુ યજ્ઞાર્યે ને કામ લીધો, તે પશુ પામે ઉત્તમ ઓક. ૪૪
 પૂર્વે વન્હિ વરૂણ ને સવિતા, પશુ થયાંતા મમાણ;
 તે યજ્ઞકામે આવિધાંતા, માટે ઉત્તમ સ્થાન પામ્યા જાણ. ૪૫
 હે મણુ એવું સાંભળ્યું મેં, માટે કૃપા કરો મહાન;
 મુને સત્વર મમાડો શય છ, તમે અનુત્તમ સ્થાન. ૪૬
 તમને પુત્રલાભ થશે સહી, મનોરથ સિદ્ધ થાશે સાર;
 તવ પૂર્વ મૃગ કે' સાંભળો, હે રાજેન્દ્ર ગુણભંડાર. ૪૭
 છે આ મૃગને પરિવાર મોઢો, તેણે એ પ્રહુલશાલીને છે ધન્ય;
 માટે એને હણવો નહિ નૃપ, કંઈ વિચાર કરીને અન્ય. ૪૮
 હું છું સંતતિહીન વાંઝિયો, નથી રડનાર મારે કોઈ;

માટે વેલા થઇ મુજને હજો, જેની પાછળ રહે નહિ કોઇ રોઇ. ૪૯

અન્ય મૃગ કે' સુંદર રાજ, જેને છે દહતું એક દુઃખ;

એવો એ મૃગ ધન્ય છે, ક્યાં એ સમાને છે સુખ. ૫૦

જેને ઘણા દહતું દુઃખ છે, તે વર્ણાય કેઇ પેર;

કંઇ વિચારમાં આવે નહિ, માટે કરો મુજ પર મે'ર. ૫૧

હું હતો જ્યારે એકલો, ત્યારે હતું મને મારું દુઃખ;

જ્યારે પરણ્યો જુગી સ્ત્રી પદ્મિની, ત્યારે અમારું થયું દુઃખસુખ. ૫૨

એ રીતે ઉભય મકારતું, નૃપ દુઃખ થયું નિર્વાણ;

જ્યારે થયા બાળક મુજને, ત્યારે થયાં તેટલાં દુઃખ પ્રમાણ. ૫૩

મારા મન રૂપી સરીર જાણો, જેટલાં નરદવ;

દુઃખ છે પણ તેટલાં મળુ, કહું સર્વ તથા અહમેવ. ૫૪

માટે આ પૂર્વ મૃગનો જન્મ છે નહિ, દુઃખાર્યે જુપાળ;

એ મહાલાભ્યશાલી હરિણ છે, માટે તું રજે એને ટાળ. ૫૫

મારો જન્મ છે આ લોકમાં, અતિ દુઃખાર્યે પ્રમાણ;

છે પરલોકે દુર્ગતિ દેતા, તે સમજતું જાણુ મુજાણુ. ૫૬

મુજ બાળકકેરા રક્ષણાર્યે, પોષણાર્યે પૂર;

હું ચિંતા કર્યા કહું છું અતિ, વળી વાંચું કુશળ મોટા શૂર. ૫૭

એ કારણમાટે થશે નિશ્ચે, મુને નરકપ્રાપ્તિ મુજાણુ;

રાજા કહે હું સમજતો નથી, કે કોના હરવા પ્રાણુ. ૫૮

છે સંતતિ તે ધન્ય છે, કે અસંતતિ ધન્ય કે'વાય;

તે આ રથજે નિર્ણય થાય નહિ, ધર્માધર્મ નવ લે'વાય. ૫૯

હો મૃગ આ આરંભ મારો પુત્ર અર્થે, સત્ય છે પ્રમાણ;

૫૫ ટાળ—ટાળે—મારે! ૫૮ એ કારણમાટે—કુંડુંબપોષણુની ચિંતામાં હરિ ન ભગવાથી.

તેણે ડોલાયમાન થયું મન મારું, મારી મુઝાય છે અતિવાણ. ૬૦
 રે આ લોક કે પરલોક મધ્યે, છે સંતતિ દુઃખ દેનાર;
 તેણે અપુત્રકેરાં પંચ કાણુ જો, નથી નિવૃત્તિ પામતાં નિર્ધાર. ૬૧
 એવું મેં શાસ્ત્ર પુરાણે સાંભળ્યું છે, તેથી કરું નિર્ણય એક;
 પ્રાણહિંસા કર્યા પાછે, ધરું પુત્રાર્થે યત્નનો વિવેક. ૬૨
 તપવડે મારે પુત્ર થાયો, એમ થાય છે સિદ્ધ;
 માટે તમે સુખે જાઓ ઉભય મૃગ, મેં તપસી થવું પ્રસિદ્ધ. ૬૩
 આ ઉભય મૃગ જેવા ઘણા છે, અર્થ કરતા પુરાણી દેવ;
 દેહ કષ્ટાવતા યજ્ઞમાનને, મિષ્ટાન આરોગીને તતખેવ. ૬૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, ખનીનેત્રચરિતં નામ;
 વિંશાધિકશતતમેધ્યાય પૂરણુ, હવે રાજવલ્લભન રામ. ૬૫

વલ્લભ.

રાજવલ્લભન રામકૃપાએ, ચક્રવિણુ રથ આદ્યો જાય રે;
 નથી રથી કે કાઇ સારથિ, નથી ધનુ બાણ પાણુની માંય રે. ૬૬

કંકણું ૧૯૭ મું.

રાગ મારની દેશી.

માર્કંડેય કહે કૌબ્લકિ મુનિ, સુણ કથા પરમ પવિત્ર;
 વિવિંરામુત ખનીનેત્રનું, પુણ્યકારી પૂરણુ ચરિત્ર. ૧
 પછે તે રાજ ગયો જ્યહાં, તીર્થ હતું પાપનાશક ગોમતી;
 ત્યાં જઈ નિત્ય નિયમ ધરી રહ્યો તે, કરતો ઈંદ્રની સ્તુતિ મહામતિ. ૨
 મન વાણી કાયા રાખી નિયમે, ઉત્ર વપને આચર્યું;
 પછે તે નૃપે એક ચિત્તે ઈંદ્રની સ્તુતિ, કરવા અતિશે આદ્યું. ૩

- તેની સ્તુતિ તપ ને ભક્તિ જોઈ, યયો મુરેંદ્ર પ્રસન્ન;
 પ્રત્યક્ષ દર્શન દઈ વધો ડો, તુજ તપભક્તિએ રીઝ્યું માટેં મન. ૪
- તે જે સ્તોત્રનો ઉચ્ચાર કરિયો, તે સુગ્રી રીઝ્યો હું અપાર;
 આંખે માઝ્ય મુખ માઝ્યું આપું, તુને હું આ વાર. ૫
- શંભ કહે હું અપુત્ર છું, માટે પુત્ર દો દવેશ;
 સર્વ શસ્ત્રમાં ધારી શ્રેષ્ઠ હોયે, વળી અખંડ ઐશ્વર્યવાળો એવ. ૬
- હોયે ધર્મના ને ધર્માચારી, પ્રજ્વલિત હોય પવિત્ર;
 જેના નરનારી ગાયે અહોનિરં, ચાર સહસ્રાક્ષિ ! ચરિત્ર. ૭
- તથાસ્તુ કહી ઇંદ્ર થાતો, તે સ્થળે અંતર્ધાન;
 જેના મતારથ સિદ્ધ થયા તે, ઘેર ગયો રાજાન. ૮
- નગરે આવી કર્યું તેણે, પ્રજાપાલન પૂર;
 એમ રાજ્ય કરતા તેહ નૃપને, ઈંદ્રકૃપાએ મહારૂર. ૯
- પુત્ર એક પ્રગટ્યો સહી, જેનું ભક્ષાશ્વ પાડ્યું નામ;
 તેને શીખવી સહુ શસ્ત્રવિદ્યા, પછે વન ગયો મહાધામ. ૧૦
- આ ખનીનેત્રકેરું ચરિત્ર પાવન, જે સુણે ભણે કે ગાય;
 તેના તાપ પાપ સંતાપ ટળશે. તે ખનીનેત્ર સમ સુખી થાય. ૧૧
- સંવત સત્તર પાંચઠયામાં, કર્યું યથામતિ આખ્યાન;
 સંસ્કૃત જોઈ માહૃત કર્યું છે, પછે તેનું થાવ કયમ વ્યાખ્યાન. ૧૨

વલણ.

વ્યાખ્યાન કયમ કરી થાય શ્રોતા, વડતા વિચારો મન રે;
 જન મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, જેને એક હરિ તન મન ધન રે. ૧૩

— ૦૪૦ —

અવૈક્ષત્ત્વચરિત્ર.

કકલુ ૧૯૮ મુ.

રાગ કેદારી.

હે લખોદર મધકપાહન દેવ, અરુહારૂઠ નંદીરૂઠ મહાદેવ;
સારદા કરે સેવ કરે કૃપા ઘણી રે.

હાળ.

- આઈ કરે કૃપા કરણાણુ થઇ, યાય સિદ્ધ દિનનું કાળ;
અવૈક્ષિત્ત્વચરિત્ર વણું કરાગે, એમ કૃપા કીજે આજ. ૨
- માકડેય કહે કૌતુકિ મુણ્ડય, ખનીનેત્રનો જે બાળ;
બલાશ્વ નામે મહાસૂરો, થયો વાસવવરે બૂપાળ. ૩
- તેણે સ્વપિતા વન અયા પ્રઠે, કયો દિગ્વિજય સહુ ભોમ;
દિવાકરનો મકાશ બ્યાં મુધી, વા તપે વ્યોમે શોમ. ૪
- ત્યાં મુધીના સર્વ રાજ, છતિયો તે જાણ;
ગ્રહણ કર્યા વર પદાર્થ પ્રવે, એવો લીધો કર નિર્વાણ. ૫
- એમ સર્વ રાય નમાવિયા, થઇ પૃથ્વીપતિ મખ્યાત;
પછે મજકેશ પાલન મંચે, તોહ થયો વિખ્યાત. ૬
- હવાં બલાશ્વકેશ પિત્રાઇ જે, કુર્મદાંધ અતિશે દેહ;
તે વારંવારે સામા યાતા, નવ કર આપતા એહ. ૭
- સંતોષ એટલું કયાંયકી તે, માનતા નહિ લેરા;
કરતા દેશ ઉજ્જડ બલાશ્વના, તેને કરતો શાસન નરેરા. ૮
- એમ રાજ્ય લીધાં કંઈકનાં, કંઈકને કર્યા સ્વાધીન જાણ;
લીધા કર કોઈ કનેથી અતિ, મહાબલિષ્ઠ બલાશ્વ મમાણ. ૯

- એમ વિરોધ કરી તે આવિયો, સ્વનગર વિશે નિર્ધારણ;
 એવામાં મળ્યા સૈવ રાજા, મહાધનિક ને સુખાણ; ૧૦
- તે સર્વે મળી વિચારિયું, લેવા બ્રહ્મશ્વના પ્રાણ;
 સાર્વભૌમ કેઈ પેર થાયે, સહુ મળી કરો અદ્યપમાં હાણ. ૧૧
- એમ એકડાં મળી આવિયા સહુ, ઘેરું નગર વિસાળ;
 તે જોઇ બ્રહ્મશ્વને અતિ કોપ ચઢિયો, કરી આજ્ઞા સેનને તત્કાળ. ૧૨
- સૈનિક નર લઢિયા ઘણા, હડિયા ન પાછા કોઈ;
 પાણુ આવી મળે બહુ બારના, તેણે રહે નગરના અરિ રોધ. ૧૩
- તે રીતે બ્રહ્મશ્વને કંઈ, થયું નહિ નિર્ધારણ;
 સાચા સૈનિક હતા તેના, અતિ સૂર પૂર મગાણ. ૧૪
- કિંતુ ભંડાર ખાલો થયા સર્વે, થઈ ઘણા જાણની હાણ;
 તેથી નૃપે મન વિચાર્યું, શોકાજ ધરવા પ્રાણ. ૧૫
- હું બુદ્ધ કરવા નીસરું, તવ મત્રી ન કે' કોઈ હાય;
 અમો છતાં તમો બુદ્ધ કરવા, કેમ જૂષ જવાય. ૧૬
- દિન દિન પ્રતિ ક્ષય અતિ થાતો, નૃપ શોચતો મનમાંય;
 કોઈ સા'ય કરનાર નવ આવતો, તાલાવેલી લાગતી તનમાંય. ૧૭
- એમ શોચ કરતા બ્રહ્મશ્વે પછી, ધર્યા દય હસ્ત કપાળ;
 હવાં બુદ્ધ કરવા સંચરું હું, હણું અરિગણ પિકાળ. ૧૮
- એવામાં અવનવું થાતું, તેના કરતાણું જેહ પોલાણ;
 વાયુથી હણાતા અસંખ્ય નીકળ્યા, કરતા યોધ મહાબૂંબાણ. ૧૯
- નીકળ્યા રથ હસ્તિ ને અર્ધ અતિશે, ભરાયું જ્વેતજેતામાં પૂર;
 નગરમાં માયા નહિ તો, પડ્યા બુદ્ધ કરવા બાહ્યેર સૂર. ૨૦
- મહાસેન જોઇ રાય ઊડ્યો, નવ માર્ગિયો કોનો બોધ;

- અરિગણે વીંટાયલા નગ્રમાંથી, નીકળ્યો કરી અરિની શોધ. ૨૧
 જોયો યુદ્ધ કરવા આવતો, બલાશ્વ શરૂ જૂપીજ;
 વળી સેન ઉમટી સામટી, સહુ નૃપ નાશી ગયા તતકાળ. ૨૨
 એમ પરાજય એક પલકમાં, કરી વળ્યે ભારે જૂપ;
 પછે એક એકને નગરે જઈ, બાંધી દીધું કરતું રૂપ. ૨૩
 એમ પુનઃ કર સ્થાપિત કરીને, પુરે આવ્યો રાય;
 આનંદાત્સવ થયો અતિશે, જેના દેવગણ ગુણ ગાય. ૨૪
 વદન પાસે રાખિયા કર, તેથી નીકળ્યું નિર્ધાર;
 અરિ દહન કરતા સૈન્ય મોહું, તેણે કરંધમ નામ પડ્યું તે વાર. ૨૫
 ત્રણ લોકમાં વિખ્યાત અતિશે, થયો કરંધમ નૃપ સાર;
 તે હતો ધર્માત્મા ઉદાર અતિશે, સહુ પ્રાણીમાત્રમિત્ર નિર્ધાર. ૨૬
 એવો જઈ જેને ધર્મરાય, સૈન્ય મોકલ્યું સુખદાય;
 પર્મ પીઠા ટાળી તેની, કરી મદુસ્થિત નૃપકાય. ૨૭
 પોતાની મેળે મગઠ થઈ અતિ, સેન વાછ રથ સમેત;
 શત્રુકેરો નારા કરવા, આણી બલાશ્વ ઉપર હેત. ૨૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, અવૈક્ષિતપિતાચરિત નામ;
 થયો એકવિંશતિકશતતમેધ્યાય, પુરાણીરાણી કામ. ૨૯

વલણ.

- પુરાણીરાણી કામકાજે, થયો અધ્યાય પૂર્ણ આ કામ રે;
 હવાં હરિકૃપાએ આવી પો'ચ્યા. લેઈશું પછે વિશ્રામ રે. ૩૦

કકલુઃ ૧૯૯ મુ.

. રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે જુદવ છ, એવી કરંધમે સાધી ધર્મની સેવ છ;
ઘાણા રાય છત્યો જાતે જઇ છ, એવામાં એક કથા નવી યઈ છ. ૧.

. ઢાળ.

યઈ વારતા દેશ વિદેશમાં, કરે સ્વયંવર વીર્યચદ્ર નૃપાળ;
તેની વીરાસુતા મહાચતુર છે, પામશે ભાગ્યશાળી કાઇ ભૂપાળ. ૨
તે કરંધમે સુણી વારતા, કે ગયો સ્વયંવર માંય;
વીરાએ એ વીર કેરાં, પરાક્રમ સુણ્યાં હતાં જ્યાં ત્યાંય. ૩
તે પરથી આરોપી સતીએ, કરી પતિ કરંધમને વરમાળ;
કરંધમ મહાહર્ષ પામી, કન્યા લેઈ ઘેર ગયો તતકાળ. ૪
તે વનિતાશુ વિહાર કરતાં, એક સુત થયો ઉત્પન્ન;
કરંધમ અતિ હરખિયો, થયાં સ્વજન મન પ્રસન્ન. ૫
જદા પુત્રકેરો જન્મ થાતો, તદા નૃપ ગાણુક તેડતો ત્યાંય;
તેણે જોયો જાઇ પૂછિયું, સંશય નિવારો દ્વિજરાય. ૬
શુભ નક્ષત્ર ને શુભ લગ્નમાં, થયો મુજ સુત ઉત્પન્ન આજ;
વળી મારા પુત્રકેરો જન્મ જોયો, કહો શુભ ગ્રહોએ મહારાજ. ૭
તેના ઉપર દુષ્ટગ્રહની, દષ્ટિ તો નથી જુદવ;
એ પેર વિધ વિધ પ્રશ્ન કરીને, નૃપ પૂછતો તતખેલ. ૮
તવ ગાણુક કે'તા રાયને, સુણ્ય કરંધમ જુપાળ;
શુભ મુહૂર્ત શુભ નક્ષત્રમાં, શુભ લગ્ને જન્મિયો આ આજ. ૯
એ થશે વીર્યવાન પરાક્રમી, મહાભાગ્યશાલી રાય;

- થશે જાણિયું રાજ મહારાજ પોતે, જોદ એના સુણો મહાકાવ. ૧૦
- છે બૃહસ્પતિ ને શુક એના, સપ્તમા સ્થાનક માંદી;
ત્યાં રહ્યા નિરખે છે સહી, એ નહિ ખીડાં પામે કાંઈ. ૧૧
- અંદ્ર ચોથે સ્થાન બેઠો, જુએ છે તુજ બાળ;
ઉપાંત્ય સ્થાને રહી જોતો, મુણ્ય સર્વ તું બૂપાળ. ૧૨
- હે નરેન્દ્ર તારા પુત્રને, સર્વ મંગળ શનેશ્વર જોડ;
કોઇ મકારે જોતા નથી, યા નરપતિ નિઃસંદોહ. ૧૩
- તારો પુત્ર થાશે ભાગ્યશાલી, કદ્યામુશાલી શય;
થાશે સંપત્તિમાન પદ્મકમ્બી, જેના ગુણ ગંધર્વજન સહુ ગાય. ૧૪
- માર્કંડેય કહે એ રીતે ભાળ્યા, જોયીશોએ ને બોલ્ય;
તે વચનકેરો કર્યો સચે, મન વિષે અતિશે તોલ. ૧૫
- પછે પાર્શ્વનાંદી થઇ પધો તે, સહુ જોયીશો કે' આમ;
સ્વસ્થાન પર બેસી જુએ છે, દેવ ગુરુ બૃહસ્પતિ મહાનામ. ૧૬
- સોમપુત્ર બુધ તેવો, કરે અવેક્ષા શુક નિર્ધાર;
સર્વ મંગળ શનેશ્વર એની, અવેક્ષા નથી કરતા સાર. ૧૭
- એ પેર વચન 'અવેક્ષત' કહ્યું, જોયીશો તમે બહુ વાર;
તેણે કરી નામ અવેક્ષત થશે એનું, એમ મેં કર્યો નિર્ધાર. ૧૮
- માર્કંડેય કહે તે સુત તેના, અવેક્ષત એવે નામ;
દિન દિન પ્રતિ ઓછો થયો, કર્યો ક્ષત્રિયકર્મ સહુ તે ડામ. ૧૯
- પછે ગુરુધેર તેને મોકલ્યો, ત્યાં શીખ્યો વેદ વેદાંગ;
શીખ્યો કણ્વકેરા સુત કનેથી, સર્વ અસ્રવિધા સાંગ. ૨૦

૧૧ સપ્તમા સ્થાનક માંદી—જન્મકુંડલિના સાતમા કોણમાં—ઝી-
જુવનમાં. નિરખે છે—દેહ જુવનને. ૧૨ ચોથે સ્થાને—સુત જુવનમાં. ટુજ-
બાળ—તારા પુત્રના દેહ જુવનને. ઉપાંત્ય ૪૦—સોમ જુવન (?) ૧૭ અ-
વેક્ષા કરે—દષ્ટિ કરે—જુએ ૧૮ અવેક્ષત—જોયુ. ૨૦ સાંગ—અંગસહિત.

- એ સુત અશ્વિનીકુમાર કરતાં, હતો અધિક રૂપ મોઝાર;
બૃહસ્પતિ કરતાં શ્રુદ્ધિબળમાં, હતો અધિક નિર્ધાર. ૨૧
- શાભામાંહે ચંદ્ર કરતાં, વધતો હતો અપાર;
તેજમાંહે સૂર્ય કરતાં, હતો વધુ તેજસ્વી અર્થિધાર. ૨૨
- ધૈર્યમાં સમુદ્ર કરતાં, વધતો હતો ગુણભંડાર;
સહનશીલત્વ વિષે તે, હતો મહીષકી ચઢતો સાર. ૨૩
- એ મહાત્મા વીર્યવાનની, સ્પર્ધા ન કરતું કોઇ;
નેઇ શરશિરોમણિ અરિ રે'તા, મહાબલિષ્ઠ તદ્દપિ રોઇ. ૨૪
- હેમધર્માતણી પુત્રી, વરા એવે નામ;
સુદૃવસુતા ગૌરી નામે, બલિસુતા સુભદ્રા મહાધામ. ૨૫
- વીરકેરી સુતા લીલાવતી, વીરભદ્રની નિભા નામ;
ભીમસુતા માન્યવતી ને, દંભસુતા કુમુદતી અભિરામ. ૨૬
- એ સર્વ સ્ત્રીઓ સ્વયંવરથી, વર્ષો હતો નિર્ધાર;
ને સ્ત્રીએ સ્વયંવર મધ્ય તેને, ન વાંચ્યો હતો ને વાર. ૨૭
- તે સમય જીતી સર્વને, હરી ગયો હતો સ્વયંવર નાર;
તે કન્યાતણા પિતા આદિક રહ્યાંતા, કરી વારંવાર પોકાર. ૨૮
- સ્વસામર્થ્યથી આ બલિષ્ઠ નર, વળી બળે ઉન્મત્ત થઇ અપાર;
બળાત્કારે પરણ્યો હતો કંઈ, નારીઓ નિર્ધાર. ૨૯
- હવાં એક સમયે શું થયું તે, કહું કૌણ્ડકિ મુણ્ય આમ;
વૈદિશ દશતણો હતો નૃપ, વિશાલ નામ મહારાજ. ૩૦
- તેની સુતા વૈશાલિની હુતી, તેના સ્વયંવર ક્યો'તો સાર;
અભિરામ દંતપંડિતવતી તે, આવી સ્વયંવર મોઝાર. ૩૧
- તેણે અવેક્ષત વરિયો નહિ, સ્વેચ્છાએ કરી તે વાર;

એમ ઉવેળી ચાલી સુંદરી, તે જોઈ અવેશત કોપિયો અપાર.૩૨
 સર્વ નૃપતણો પરાભવ કરી, ગ્રહી બળાત્કારથી તે નાર;
 ન્યમ અન્ય ગ્રહી તેમ ગ્રહી તેને, કંઈ કયો નવ વિચાર. ૩૩
 હોયે બળકેરો ગર્વ જેને, તેને સહુ જગત નિર્બળ જાણાય;
 એ ન્યાય યથાર્થ કરી દાખવ્યો, પણ લખું ભુકુંદૈવ કોથી ભણાય.૩૪
 ઘણા માનવંતા રાજપુત્રો, સંગ્રામ કરવા આવિયદ
 પણ અવેશતશુ કોઈ નરવર, યુધ્ધવિષે નવ ક્ષાવિયા. ૩૫
 ઉઠાસ થઇ સર્વે રહ્યા, મહાપરાક્રમી રાજકુમાર;
 થઈ વ્યાકુળ માંહોમાંદ્ય કે'તા, એક બીજાને તે વાર. ૩૬
 આપણું સર્વ મહાબલિષ્ઠ છીએ, વળી એક જાતીય ને અપાર;
 તેમ છતાં આ એકલો અંહી, લેઇ જાય રાજ્યકન્યા સાર. ૩૭
 છતાં મૂઠ સહુ થઇ રહ્યા ખેરી, તો છે રાજ્યકુળે ધર્મ ધિકાર;
 ને નર દુષ્ટથકી વધે કરાતા, માનવ મૂકાવે સાર. ૩૮
 મહાર કરી અરિને હણે તે, ક્ષત્રિય તો કે'વાય;
 ને દુષ્ટ જનથી સુજનને, અતિરક્ષતા જણાય. ૩૯
 તેમને ક્ષત્રિય એવું નામ છે, વદવુ ચોખ્ય રાજકુમાર;
 અન્ય ક્ષત્રિય નામ જે જે, ધારતા નિરધાર. ૪૦
 એ સર્વ મિથ્યા જાણવું, એમાં નથી કંઈ સાર;
 આ દુષ્ટથી સ્વયં કાતતણું, રક્ષણ કરાવું નથી આ વાર. ૪૧
 એવા ક્ષત્રિય કુળમાં નીપજેલાની, ક્યમ આવી મતિ થઈ આજ;
 હે વીરનરો સદા માગધ કરે, જે સ્તુતિ તમારી મહારાજ. ૪૨
 વળી અન્ય યશવર્તા ભણે યશ, તે સત્ય કરે આ વાર;
 કિંતુ વ્યર્થ કરશે નહિ કદી, એવું ઘણા વધા રાજકુમાર. ૪૩

દિશાંતરમાં જૂપ એવો, શૂન્ય મિથ્યા ન વાધો સાર;
તમે સર્વ ઉત્તમકૃતો જન્મ્યા, વળી પૌરૂષવાળા છો અવિધાર. ૪૪
મરણથી કો નથી ખીતો? કો યુદ્ધ વિના અમર છે કાય?
એમ વિચારી રાત્ર પર જીવનારે, કરવું પુરૂષત્વ હંકરું ન રાય. ૪૫
એવું સાંભળી સહુ રાય ત્યાં, સ્પષ્ટામર્શથી થઈ પૂર્ણ;
અન્ધો અન્ધે કે'વા લાગિયા, એને કરી નાખીએ સહુ મૂર્ણ. ૪૬
અસ સાહી ઊભા રહ્યા કોઈ, કોઈ રથે ચઢના જાણ;
કોઈ હસ્તિએ બિરાજતા જઈ, કોઈ અપારૂઢ યતા નિર્વાણ. ૪૭
કો અમર્શને આધીન થઈ, પત્નપાળા પળતા પૂર;
એમ અવેશિત સન્મુખ ધાયા, મળી સર્વ શિરોમણિ શૂર. ૪૮
પુરાણીબાવા જાઓ વે'લા, યુદ્ધ જોવું હોયે જાત;
મરત થઈ મોકમ યુધ્ધ કરતા, છે સહુ એવી એમાં વાત. ૪૯
ધણા નર પૃથ્વીમાંહી પડશે, તેવું ધન જડશે મળશે દાન;
કોઈ કૃપાગુપ્ત કરશે મૂઢ જળતું, થશે વે'લા વે'લા ધનવાન. ૫૦
ઇતિ શ્રીમાર્કેડેય પુરાણે, અવેશિતચરિતે નામ;
થયો દ્વાવિંશાધિકશતતત્ત્વોધ્યાય, કરી કૃપા કમળલોચન રામ. ૫૧

વસણ.

કમળલોચન રામજીએ, કરી કૃપા મુજ ઉપર અપાર રે;
ત્યારે પુરાણીની મનસા પૂરાઈ, નીકર ક્ષમ પમાય સાગર પાર રે. ૫૨

૪૫ મરણ ૪૦—મરણથી કોણ નથી ખીતો? અર્થાત્ બધાજ ખીતે છે. જેમ આપણે મરણથી ડરીએ છીએ તેમ શત્રુ કેમ નહિ ડરે? એવો વિચાર કરવો. બીજો વિચાર કહે છે: કો ઈ—યુદ્ધ કર્યા વિના પણ અમર કાયાવાળો કોણ છે? અર્થાત્ કોઈ નથી. યુદ્ધ નહિ કરિયે તોપણ મૃત્યુ તો આવશેજ, ત્યારે યુદ્ધ કરતાજ સામાટે ન મરવું? ૪૬ સ્પષ્ટામર્શથી—ખુશા કોપથી.

કડવું ૨૦૭. મું.

રાગ ત્રિતાળો.

માર્કટેય કે'ય નેપ પૂરેય હાર્યા, યદ્ય કૂદ યુદ્ધ કરવા તે તો સીધાર્યા;
 મારી હાક ને આક ચઢાવી જૂમિ, કહે ઊભો રે' ઊભો રે' અમુમી અમુમી. ૧
 અપેક્ષત મહામત સુણે નદા તે, યદ્ય સ્થિર મહાધીર ઊભો તદા તે;
 વઢે ટેકધી એકલો રાજસુનુ, ભીડી બાય બહુ સાથ કરવાન સુનું. ૨
 સહુ રાજકુમાર કે' માર માર, ન જાયે ન યાયે જૂદા એ લગાર;
 તથા ઉણુ દારણુ કરે યુદ્ધ સર્વે, આવી રાજધિરાજના સત ગર્વે. ૩
 તરવારના માર આલે અપાર, ઘણી શક્તિ શક્તિ હરે તેણી વાર;
 તદા તે ગદા મારતા યદ્ય મુદા તે, ધરી પાણુ બાણુ કરે શું જૂદા તે. ૪
 જોઇ સોઇ એવી અપેક્ષત જાતે, ધરી સસ્ત્ર ને અસ્ત્ર ધાયો ઉજાતે;
 કરે ખંડિત રણપંડિત બાણુ, કરી રાજરાજેશ્વરોકેરી હાણુ. ૫
 ઘણા ભેદિયા છેદિયા સુર શ્રેષ્ઠ, ઘણા જૂપ કુરૂપ કરિયાજ નેષ્ટ;
 તદા સર્વ સાથે ધર્યા ધનુ હાયે, ધરી ધીર વીંધ્યો મહાવીર જાતે. ૬
 અવેક્ષત મહામત યદ્ય બાહુ કાપે, શિવા કોઇની ત્યાં ગ્રીવા ભેદ માપે;
 મહામાતી છાતી વિષે બાણુમાર્યા, ઘણા શુઙ્ખાંડા કર્યા હસ્તિ સારા. ૭
 ઘણા ઘોટની ખાટ ખાતેથી કીધી, મહારથ સમરથની શોધ લીધી;
 રથિ સારથિ કાપિયા એક પક્કે, મહાવીરનાં તીર ધૈર્યેથી ઝડકે. ૮
 કરે બાણુ જે હાણુ સન્મુખ આવે, મહાભાગ વિભાગ કરતાં લજવે;
 અસિ હસ્ત જે હોય અજકંત પૂરી, ધનુપંક્તિ ધંકતી કરી દે અધૂરી. ૯
 ધરી ધર્મને વર્મ કાપે કુમાર, કરી કર્મ તો પર્મ કરતાં ઉચાર;

૧ રાગત્રિતાળો—જુનગીની ચાલ. ૩ રાજધિરાજ—રાજધિરાજ.

૭ શિવા—શિયાળનું. ગ્રીવા—ઠોક. અર્થાત્ કોઇની ઠોક શિયાળવાં
 કરડી આવે છે. શુઙ્ખાંડા—કપાળથી શુઙ્ખવાળા. ૯ ધંકતી—ધણકારાકરતી
 અર્થાત્ ટંકારવ કરતાં ધનુષ્યને કાપી નાખે.

અવેક્ષત યદ્ધિમત્ત એ પેર ખીડે, તદા સર્વે ત્યાં ગર્વે ત્યાગી ન ભીડે. ૧૦
નાસાનાસ થાતી ન પાછાં વગે કો, આપો નારી એને ન જેને કળે કો;
યદ્ધિ શાંત માદંતાં નાસે ઘણા ત્યાં, ન માને સમાને મૂકી છે માણા જ્યાં. ૧૧

વડણ.

માણા મૂકી મહીપતિ નાડા, જે એકો કરી સહુ આવિયા રે;
તેને વારિયા કેધી પેર બીજે, વળી ચૂરા કરી પાછા વાળિયા રે. ૧૨

કડવું ૨૦૧ મું.

રાગ મારની દેશી.

વળ્યા પાછા ઊભા રહ્યા નવ કોઇ, હણે અવેક્ષત જોઇ સર્વ સોઇ;
કોઇ અવેક્ષતકેરે હણાયો જાણ, તે નાહો પગપાજો રક્ષવા માણ. ૧
એ પેર રાજમંડળ સમસ્ત, કરી નાખ્યું એક પલ્લમાં અસ્તોવ્યસ્ત;
ઊભા સપ્તશત ચોઢા કરી હાર, તેગણે પાછા વાળ્યા ઘણા તે વાર. ૨
નાસતાં નવ મૂકે એહ, શે નીર ગુમાવો લળવો દહ;
કરે એકવો શું એ આજ, મારો પકડો કરો સિંધ કાજ. ૩
સર્વને મરવું છે એક વાર, થાઓ મૂઢમતિ શેણે તારતાર;
એથી વાધે અરિનું બળ અપાર, રચી વ્યૂહ યુદ્ધ કરો નિરધાર. ૪
વળ્યા પાછા ચૂરા હતા સર્વ, નાડા અસુર કરતા જે ગર્વ;
ઊભા સપ્તશત ચોધા ધરી ધીર, જેણે વીસાઈ મરણ એવા મહાવીર. ૫
વ્યૂહ રચના કરી ગયા લઢવા, તે લાગ્યા અવેક્ષત સારે પડવા;
નાશી ગયું સૈન બીજી વાર, ન યથો સહન જેનાથી માર. ૬

૧૧ ન માને છન્—અવેક્ષતને સમાને (પોતાની સમાન) ન માને
(નથી માનતા). અર્થાત્ પોતાના કરતાં કોઇક અસાધારણ વીર માને છે.
૨ સપ્તશત—સાતસો. હાર-પકિત.

સપ્તશત ચોઢા ઊભા રહ્યા ત્યારે, જેહુસ્વકુળ કીર્તિ વિચારે;
 વય શૌર્ય પરાક્રમના કરે વિચાર, તે ક્યમ નાર્યે રણ મૂકી નિર્ધાર. ૭
 એકો કરી લઢવા ગયા સહુ સાથ, લઢતો ધર્મયુધ્ધે વૈશાલિનીનાથ;
 સપ્તશત અધર્મે કરી લઢતા, એમ રાજ્યપુત્રને ક્રોધી કરતાં નવ અઠતા. ૮
 અધર્મે કરતા જોઈતેમને જૂવ, ધારે કવચરહિત કરવા કુરુપ;
 વાહન રાસ્ટ્રાસ્રનો કરવા નાચ, તે નરવર નિશ્વય કહી ધરતો ઉલ્લાસ. ૯
 જે હતો ધર્મપુરસ્સર યુદ્ધ કરનાર, તેની સાથે ચાલ્યા લઢવા રાજકુમાર;
 જેનાં પ્રસ્વેદજળે છવાયાં મુખ, એવા અધર્મયુદ્ધ કરવા લાંબા પ્રમુખ. ૧૦
 મળ્યા એકઠા સર્વે જાતે, પછે લીધાં રાસ્ટ્રાસ્ર સંધાતે;
 કોઈએ બાણ સમુદાયે વીધ્યા તેને, કોઈએ ધનુ ભાંજીને પીડ્યો એને. ૧૧
 કોઈએ ધ્વજ બાણવડે કાપી નાખ્યો, કોઈએ ઘંટા સાથ અધૂરો ન રાખ્યો;
 કોઈએ તેના અશ્વ મારીનાખ્યા ત્યાંય, કોઈએ રથ ભાંજ્યો જતામાંય. ૧૨
 કોઈએ ધરી ગદા સ્વહાથ, કોઈએ મૂક્યા શરતણા ઘણા સાથ;
 કોઈ કરતા તેના પૃષ્ઠ ઉપર મહાર, એમ કરતા ચોદિશથી મારોમાર. ૧૩
 જદા અવૈક્ષત ધનુષ્ય થયું ભગ્ન, તદા ધાયો ખડ્ગ ધારી કર નગ્ન;
 દાલ ધારી હકારી વકારી, ધાયો ક્રોધ કરી તેહ પોકારી. ૧૪
 જોઈ જોયો આવતો કૃતાંતકાળ, કાપી નાખી કેટલાકે અટ દાલ;
 તરવાર તોડી નાખી પળમાંય, ઘણાને એકલો પોંચે ક્યાંય. ૧૫
 દાલ તરવારનો ધયો નાશ, તદા ગદા લેઇ ધાયો પ્રકાર;
 તે ગદાને મારી તીક્ષણ બાણ, સોપચારે કરી નાખી કચ્ચરઘાણ. ૧૬
 એવે કોઈએ સહસ્ર માર્યા શર, કોઈએ દ્વયસહસ્ર શત ઉપર;
 એમ ધર્મયુદ્ધ મૂકી તે લઢ્યા, ચોપાસે અરિગણ વીંટી વળિયા. ૧૭
 કર્યા વિધવિધના મહાર, તેણે યયો પોંડિત અતિ કુમાર;

- ધા સહન કરી શકી નવ કાયા, કપ્પે રાજકુંવર કે અરિ ઉભયા. ૧૮
- કર્પા ઘણા રાજ અસ્રના ઘાય, અપેક્ષત સિધિલ વિધિલ યાય;
- તદા પડ્યો પૃથ્વીમાં તે સૂર, કરી પરાંક્રમ પૂરેપૂર. ૧૯
- તદા ત્યાં આવી મળ્યા સર્વ, જીત થઈ કરતા તેના ગર્વ;
- પડ્યો કુંવર બાંધી લીધો, જેમણે અધર્મ કરી લાવો લીધો. ૨૦
- હતો વિરાજ રાજ, તેમની સાથ, માટે પેઢા વૈદિરા નગરે નરનાથ;
- પામેલા એકને જીતી સહુ હર્ષ, મોદ યુક્ત થયેલા માની ઉત્કર્ષ. ૨૧
- બાંધી લીધેલો જેહ કુમાર, આણી તેની પાસે સ્વયંવરની નાર;
- તેને તેના પિતાએ કહ્યું ત્યાંય, કહ્યું વારંવાર પુરોહિતે જ્યાંય. ૨૨
- આ તુંને લેઈ ગયો હતો રાજકુમાર, પડ્યો તેહ તો બંધન મોઝાર;
- હવાં આ રાજા મળ્યા છે જેહ, તેમાંથી તુંને રૂચે કોના દેહ. ૨૩
- જેહ ગમે વર તને કન્યા, આરોધ્ય વરમાળા કરી તેને ધન્યા;
- જદા તે કન્યાને ગમ્યો નવ કોઈ, ન રૂચિ તેને અધર્મો નૃપની સોઈ. ૨૪
- કહ્યું પિતાને તેણે આમ, આમાં મારા યોગ્ય નથી કોઈ સ્વામ;
- જ્યારે એણે કન્યા બોલી જાતે, ત્યારે રાય ગણકને પૂછતો વાતવાતે. ૨૫
- આ કન્યાના લગ્નકરે શુભ દિન, તુંને કહો જ્યોતિર્વેત્તા પાવન;
- એને ન ગમ્યો આમાંનો કોઈ, તો મારે સાધવી રહી હજી સોઈ. ૨૬
- છે આજનો દિન સારો, આજ્યો જેથી ઘણાના મરાણનો વારો;
- તેમણે જોયો મુહૂર્ત જોઈ આપો, મારા તાપ સંતાપ સર્વે કાપો. ૨૭
- એ પરે નૃપે પ્રાર્થ્યું જ્યારે, અર્ચનાત જોષીજી વધા ત્યારે;
- પામી મન ગ્લાનિ કરી વિચાર, પછે કે'વાલાજ્યા રાયને તે વાર. ૨૮
- હે પૃથ્વીપતિ થોડા દિન મોઝાર, શુભમુહૂર્ત લગ્ન અન્ય નીકળશે સાર;
- જેમાં મોટું પિદ્મ થયું ઉત્પન્ન, તે જોઈએ ત્યાગવા દિન રાજન. ૨૯

એમ કહી માંડીવાળી વાત, ત્યાં ઘણા રૂઢા વાટ જોઈ નૃપ પ્રખ્યાત;
 કરજો ગર્વ પુરાણીબાવા જોઈ, અવૈક્ષતની સાધી સોઈ. ૩૦
 મહાશૂરવીરનો ગળિયો ગર્વ, તો થાશે કેવી પેર તમને ધર્વ;
 જો હોય માણ કે મતિમાંહી, તો તો તમે વિચાર કરો કાંઈ. ૩૧
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે નૃપ વખાણે;
 થયો ત્રયોવિંશત્યધિકરાતતમોધ્યાય, અવૈક્ષતબંધન દ્વિજજન ગાય. ૩૨

વલ્લભ.

ગાય ગુણ દ્વિજ હરિ હરના, સર્વમાં મતિ હરિકેરી કરી રે;
 કહો અચ્યુત કેશવ પુરાણીબાવા, ગંભીર સ્વરે અક્ષિ ઉચ્ચરી રે. ૩૩

કકણ ૨૦૨ શુ.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કે' જાણી કરંધમે વાત, તેની વીરા પત્ની યક્ષ પૃથ્વીપાત;
 અન્ય નૃપે જાણી બંધનની પેર, પુરમાં શોક થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર. ૧

હાળ.

શોક થઈ રહ્યો ઘેરે ઘેર ત્યાં, જાણી રાજ્યપુત્ર બંધન પેર;
 અધર્મે કરી સહુ નૃપે મળીને, વાઙ્મું પૂર્વકેરું વેર. ૨
 એવી વારતા જનમુખ સાંભળી, નૃપ કરતો વિચાર;
 રાજ્યમંડળ મેળવી મંત્રી તોડ્યા, ક્યો તેણે મંત્ર તોણી વાર. ૩
 ઘણા માંડલિક રાજ વધા મુખથી, કસે સર્વ નૃપતણે સંહાર;
 સહુ મળીને અધર્મ કીધો, એકલો કંવર બાંધ્યો યુદ્ધ મોઝાર. ૪
 કેટલાક મંત્રી આદિક કે', શું બેસી રહ્યા નરનાય;
 સત્વર સેના સજ કરો, જઈ લડો દુષ્ટની સાથ. ૫

- વિશાળ આદિક મળ્યા નૃપ જે, અધર્મ કર્મ કરવા જાણી;
તેના આ ઘડીએ કર્ધમ નૃપ, સત્વર થઇ લેવા પ્રાણ. ૬
- કેટલાક ન્યાયી બોલિયા, ગંભીર સ્વરે તે વાર;
આમાં પૂર્વ અધર્મ છે અવૈસતનો, જોઇએ પામવો તેના પાર. ૭
- સ્વયને ઇચ્છતી નહિ એવી, કર્તુ કામિનીનું હરાણ;
બળાત્કારે બાળા ધરી કરી, માગી લીધું મરણ. ૮
- તે સહુ સ્વયંવર મધ્ય જતો, કરતો રાજકુવરને અપમાન;
કોઇ કન્યા વરવા નવ દેતો, ધરી ગર્વ મને મહાન. ૯
- એને જોઇ બળિયા સહુ મળ્યા ઢોળે, પછે કર્તુ તેમણે યુદ્ધ;
અપરાધ કે અધર્મ થો ત્યાં, જ્યાં ભોળો અરિગણ થઇ કુદ્ધ. ૧૦
- કયમ સામદ સાથ ન રાખિયા, ગયો એકલો ફોણ કામ;
સર્વ મકારે નિષ્વાર કરવો, કર્ધમ નૃપ મહાનામ. ૧૧
- આવાં વગન સુણી તેહનાં, વહી વીરામૃતની માત;
જે વીર કુલોત્પન્ન હૂતી, વીર વનિતા હતી વિખ્યાત. ૧૨
- વીરમાતા વીરા પાત્રી, હર્ષ કરી ઉચ્ચાર;
જ્યમ અન્ય નૃપ મંત્રી સુણે, વળી સુણે કર્ધમ ભરતાર. ૧૩
- રૂડા ફળને ભોગવનાર મારો, પુત્ર જે કુંવાય;
તે સમગ્ર નૃપને છૂતીને, કન્યા બળાત્કાર ટ્રેતો રાય. ૧૪
- એમ કરી એણે હરાણ કીધાં, ઘણાં ઘણાં જાપાળ;
તે અનુત્તમ કાર્ય એણે કર્યું, એવો થયો નથી કોઇ બાળ. ૧૫
- એ કારણ માટે ઘણાએ મળી, યુદ્ધ કરતાં સાચો મૃત;
અધર્મ બધને બાંધ્યો, એમાં વાત શી અદ્ભુત. ૧૬
- રહી શુદ્ધિ શરારે જ્યાં સુધી, નવ ક'યો ત્યાં સુધી રાજન;

- વધી કીર્તિ મારા સુતની, હું નવ માનું એ અપમાન. ૧૭
- એનું નામજ પૌરુષ કે'છે, કે જ્યાં અમર્યનાં હેતુયકી;
નર હણુવાતાણી ઇચ્છા કરે, ત્યાં કયો નર રે'તો ટકી? ૧૮
- જ્યમ સમજે ન નીતિ સિંહ કાંઠ, ચૂકી યાનુએ પરાક્રમ કરે;
સ્વયંવર અર્થે સજ થયેલી, ઘણી કન્યા એ રીત સુત ધરે. ૧૯
- ઘણી કન્યા આણી એણે, માનવંતા નૃપ બેશી રુદ્ધા;
પરાક્રમ છે ધન્ય એનું, એણે ક્ષત્રીગુણ ખરા ગ્રહ્યા, ૨૦
- ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મ ક્યાં ને, ક્યાં દુર્ભજ જને સેવી યાચના;
ક્ષત્રિય તો બીજા ક્ષત્રિય જતાં, કરે બળાત્કાર ઈર્ષ્યા વિના. ૨૧
- કાયર નર લોહશૃંગલાએ, બંધાયલા જો હોય;
તોય વશ નવ તેય થાયે, તેમાં કશું પરાક્રમ સોય. ૨૨
- કાર્ય સંપાદન કરતા બળાત્કારે, થાય ધર્મશાળી રાજા વશ;
શોચના શી હોય એમાં, જ્યાં લીધા કસેકસ. ૨૩
- છે સ્તુતિપાત્ર બંધનમાં પડ્યો એ, વળી તમારાં જોહ આયુધ;
થાય સ્તુતિપાત્ર શત્રુશિર પડી, એમ કરચે કો ન કો અબુધ. ૨૪
- પૃથ્વીપતિનાં પુત્ર પૃથ્વી, ઇત્યાદિક જે જે ધન;
અબળા અને આચાર્ય કારણ, મહતા પામિયા રાજન. ૨૫
- એવું સમજી ઉતાવળ કરો, જાઓ સંગ્રામમાં થઇ શર;
રથારૂઢ થઇ વેગે વધી, માર'રથિ સારથિ ભરપૂર. ૨૬
- હસ્તિ અશ્વ પદાતિને, સત્વર સજ કરો નરનાથ;
ઘણા નૃપ સાથે યુદ્ધ કરવું, તે શું માનો છો વાર વાત. ૨૭
- સૂર નરને ઘણા જણ સાથે, સંગ્રામ દે સંતોષ;
લઘુ સંગ્રામમાં શી છે ક્રિયાએ, કરવાતણી કરી સેષ. ૨૮
- હે રાજેન્દ્ર અશ્વ શત્રુ પરે, નથી યતા કોણ બચવાન;

- પુત્ર અરિને હણવા વિષે, નથી અદ્ય મધ્યે જય મહાન. ૨૯
- જે નર સમગ્ર જનમાં વિચારીને, પરાજય કરે સર્વ શત્રુતણી;
- તે તમ પરાજય કરી સૂર્ય શોભે, તેની પેઠ શોભે છે ઘણી. ૩૦
- માર્કંડેય કહે હે યુનિસત્તમ, જો રીતે આજ્ઞા સ્વીએ ઉત્સાહ;
- તેવડે ઉત્તમુક થઇ કરંધમ, ચઢ્યો લેઇ સેન પૂરમવાહ. ૩૧
- શત્રુએ સુત બાંધિયો, તેને મુક્ત કરવાતણો ઉદોગ;
- કરંધમ કરવા લાગિયો અતિ, જોવા પુત્રને આરોગ્ય. ૩૨
- જ્યાં સુત અરિ મળી વસતા હતા, ત્યાં સત્વર સેન લેઈ આલિયો;
- હમણાં જય કરે છું એમ મનમાં, મહીપતિ અતિ મા'લિયો. ૩૩
- પછે સુત બાંધાયલા નૃપતાણું, થયું યુદ્ધ કેઈ પેર;
- વિશાલાલિક નૃપ સમગ્રનું, લીધુ ક્યો પેરે વેર. ૩૪
- તે સર્વ વર્ણવી દાખલું હું, સુણ્ય તું એક ચિત્તે આજ;
- વિશાલાનુવર્તી રાયકેઈ, કરંધમે લલ્લુ પરાક્રમ સજ્જ સાજ. ૩૫
- ત્રણ દિવસ મહાધોર યુદ્ધજ, થયું તેણે ઝામ;
- તેણે રાજ્યમંડળ વિખેરી નાખ્યું, મારી રાજા ઉદામ. ૩૬
- કરંધમ નામનું કાર્ય સહુ કોઈ, જાણતા હતા શૂરવીર;
- તેણેકરી નાઠા કંઈકે જપત, થઈ વીરના અવીર. ૩૭
- જ્યારે રાજ્યમંડળ ગયું નાશી, ત્યારે વિશાળ રાજા જોઈ;
- અર્ધ હસ્તે લેઈ આવ્યો, કરંધમ પૂજને તેહ. ૩૮
- રાન્માન કરિયું વિશાળે અતિ, કરંધમ નૃપનું સાર;
- સ્વપુત્ર બાંધનથી મુક્ત કરી તે, એક રાત્રિ રજો નિર્ધાર. ૩૯
- તે જોઈ પિતા સમક્ષમાં, અપેક્ષાતને નવ બાલિયો;

- પછે વિશાલ રાજ લેઈ કન્યા, વિવાહ અર્થે આવિયો. ૪૦
- તે બોલિયો પિતા કને, મુણે શ્રેષ્ઠ ભૂપાળ;
- અરિએ જે ભુવતી જોતાં, કયો મારો પરાજય કૃપાળ, ૪૧
- તે કન્યાતાણું નવ ગ્રહણ મારે, કરવું કોઈ કાળ;
- તેમ હવાં અન્ય સોકેરું ન મારે, કદા ગ્રહણ કરવું નૃપાળ, ૪૨
- જેના પરાભવ અરિએ નવં કયો, એવો અખંદિત યશસ્વી જેહ
- તેવો પરાક્રમી જોઈ આ કન્યાને, પરાણાવવી નિઃસ દેહ. ૪૩
- એ ભલે પરણે અન્યને, સ્વેચ્છિત કોઈ ભૂપાળ;
- કયો અરિએ પરાભવ માહરો, હું થયો કન્યા સમો કાયર બાળ. ૪૪
- આ સ્થળે શું છે માહરું, પુરૂષત્વ હે પૂરનીશ;
- અબળા અને મુજમાં નથી, કાંઈ અંતર વશાવીશ. ૪૫
- પુરૂષ સર્વદા સ્વતંત્ર છે, અબળા તેવી છે પરતંત્ર
- જે પુરૂષ હોય પરતંત્ર તેને, ક્યમ ક'વાય નર સ્વતંત્ર. ૪૬
- માટે તંજ હું કે જેનું જીવતીએ, મુખ દીકું છે નરદેવ;
- તેને તે ફરી શીયેર દાખવુ, જો સાધી અનરત્વની સેવ. ૪૭
- એના સમક્ષમાં શત્રુ નૃપે, રણભૂમિકા મોઝાર;
- મુને તુરંત કરીને બાંધિયો, નવ ગણ્યો કાર કે ભાર. ૪૮
- એ રીતે નરત્વથી હીન થયેલો, હું કયમ ફરી આણું એના હાથ;
- એ રીતે તે બોલી રહ્યો, પછે બોલ્યો વિશાળ કન્યા સાથ. ૪૯
- હે મુતા આ મહાત્મા જે, વચન વદે છે આજ;
- તે સર્વ સાંભળ્યાં હરો તો, હવાં કરવું કહે શું કાળ. ૫૦
- જે જોઈ તારું મન યાચે, પ્રસન્ન અતિશે બાળ;
- તેવા પતિને વર પ્રેમદા, દેઉં કન્યાદાન હું તતકાળ. ૫૧
- વા તુજ ચિત્ત લાગ્યું જેહ નરમાં, હું વિવાહ કરે તે સંપાત;
- દે ચંદ્રમુખી એ ઉલ્લસ માર્ગથી, એકે સ્વાધીન કરચ તું વાત. ૫૨

કન્યા કહે દે રાય મોટા, કયાં ઘણાં જાણે મગી સંગ્રામ;
 ધર્મ રીતે આચરતાં રાજસુતને, પમાડ્યો અધર્મે પરાજય તે ધામ. ૫૩
 એ યશ પરાક્રમને હાનિ કરતા, નથી માનતી હુયં;
 હસ્તિ સમૂહ સામે સિંહપેરે, એકલો ઊભો રહ્યો એ શુ'ય! ૫૪
 કંઈ અદ્ય પરાક્રમ છે પિતા, એટલાવડે દે ગુણવાન;
 એતું પરમ ઐશ્વર્ય પ્રગટ થાયે, જાણાએ એ કેવો છે બળવાન. ૫૫
 કેવળ યુદ્ધમાં ઊભો રહ્યો એમ, નથી એકલું એહ;
 કિંતુ યત્ને કરી એ હતિયો, બહુ પ્રકારની સેના જોહ ૫૬
 વળી સ્વપરાક્રમ પ્રખ્યાત કીધું, તેણે શૌર્ય પરાક્રમ સંયુક્ત;
 એણે ધૈર્ય કરી સહુ નૃપ હતિયા, એમાં લજ્જત ધરે શેની પુજત. ૫૭
 હું લલચાઈ જોઈ રૂપ એતું, એમ નથી કંઈ વાત;
 કિંતુ શૌર્ય પરાક્રમ ધૈર્ય જોઈ, થયું ચિતહરણ સાક્ષાત. ૫૮
 કિંબહુના વધે વાણી, કિંતુ તમારે કરવી મારે કાળ;
 ઉદાર ચરિત્ર એવા એહ નરની, યાચના તો આજ. ૫૯
 કોઈ અન્યને હું નહિ કહું, પતિ મારો જાણુ;
 વિશાલ કહે દે રાજકુવર, મારી પુત્રી આપી કહે પ્રમાણુ. ૬૦
 સમ્યક્ પ્રકારે સત્ય વારતા, કહે છે સહુ એહ;
 એ છે સત્ય કંઈ અંશય નથી, માનો તમે નિઃસંદેહ. ૬૧
 તમ સરખો રાજસુત કોઈ, નથી પૃથ્વીપર નિર્ધાર;
 વિવાદ નિહોણું શૌર્ય છે તમ, વળી પરાક્રમતણું નથી પાર. ૬૨
 એવું છે માટે પોર ધોર તું, કરચ ગ્રહણ કન્યા મારી;
 કરચ પવિત્ર મારા કુળને, અમ વદ્યો નમ્રતાએ ભારી. ૬૩
 માર્કેડેય કહે પછે કરંધમ ત્યાં, ખોડ્યો સુત મત્તે તેહ;
 આ વિશાલ કન્યાકેસ છે સુત, તુજ પર આરૂઢસ્નેહ. ૬૪

૫૯ કિંબહુના ?—જનુ કહેવાયી શું ?

એ કારણ માટે કર્યું તું એનું, ગ્રહણ મારા મુત;
 નવ આશાભંગ કરવી કામિની, એમાં કંઈ યશુ નથી અદ્યુત. ૬૫
 રાજકુંવર કે' જન્મક મારા, મેં નથી આશાભંગ કરી કો કાળ;
 અદ્યાપિ મુધી નિયમ પાળ્યો, તે નવ મૂકાવશે નૃપાળ. ૬૬
 એવી આજ્ઞા કરો પિતા, કે જે હું ધારી રાખું રીશ;
 માફડેય કહે રાજપુત્રની, નિશ્ચયપુષ્પિ જોઇ તે દિશ. ૬૭
 વિશાળ નૃપ વ્યાકુળ થયો, યોદ્ધો પુત્રી પ્રતિ તે દિન;
 હર્ષા હે મુતા એ નર પરથી, કરીદ ચિત્ત તારું ભિન્ન. ૬૮
 ઘણા મૃદવી પર છે રાજકુંવર, તેમાંથી ધારય ધ્યાને કોઈ;
 હું વિવાહ સંબંધ કરું તારો, તુજ સ્વેચ્છિત નરને જોઇ. ૬૯
 કન્યા કહે છે તાત આ નર, જો સૃષ્ટા ન રાખે મારી;
 તો હું મન માનતો વર લેજ યોગી, સહુ જીવો ધ્યાને ધારી. ૭૦
 આ ભવમાં મારો પતિ, તપ વિના થશે નવ કોઈ;
 એમ વારંવાર ઉચ્ચારી સ્યામા, જેણે ઇચ્છિતપતિ આશા યોઈ. ૭૧
 માફડેય કહે પછી કરંધમ નૃપ, રહો વિશાળ સાથ તણ દિન;
 પછે સ્વનગરમાં સીધાવો તો, પણ અવેક્ષત તજે નવ દીન. ૭૨
 તેને પૂર્વે યેજ્ઞાં દર્શાત કહી, સાંત કવિયો સાર;
 તે સુણી પિતાવેણુ માની, આવિયો સ્વનગર મોઝાર. ૭૩
 કન્યકાએ પિતાકેરું, માન્યું નહિ જ્યારે વેણ;
 ત્યારે સ્વસજ્જને ત્યાગી તે, જેને દિન આવિયા દુઃખદેણ. ૭૪
 દુઃખમાં વૈરાગ્ય આવે, એહ ઉઘડ વાત;
 એમ થતાં વન મધ્ય ગઇ તે, યેઠી આહાર તણ સાક્ષાત. ૭૫
 તેણે તપ ત્યાં આરંભિયું, તેમાં તણ માસ પર્વત;
 અન્ન જળને સ્પર્શી નહિ, તપ શુદ્ધ થઇ ગઇ દેહ મહંત. ૭૬

- રહ્યો શ્વાસ માત્ર એક ચાલતો, પરમ પીડા પામી એહ;
તન્વંગી સુકુમાર કન્યા, યદ્યદિત્સાહરહિત તેહ. ૭૭
- મરવા જેવી યદ્યદિતે, તવ વિચારતી તે નાર;
હવાં દહ ત્યાગ કરવો સહી, એમ તેણે કર્યો દહ વિચાર. ૭૮
- જીવ ત્યાગનો નિશ્ચય કર્યો, એવી જોઈ મુરે નાર;
સહુ એકઠા થઈ એક દૂત ત્યાં, મોકલિયો નિર્ધાર. ૭૯
- તે દૂત કન્યા પાસ જઈને, ક'વા લાગ્યો આમ;
હે રાજકન્યા મુરે મોકલ્યો હું, દૂત કરી આ કામ. ૮૦
- જે કામ માટે આવિયો હું, તે કહી સંભળાવું નાર;
અતિ દુર્બળ આ અંગ તારે, નવ તનુકું કોઈ વાર. ૮૧
- હે ભદ્રે ચક્રવર્તી નૃપતાણી, તું જનની યદ્યદિતે નિર્વાણ;
મહાભાગે હણ્યા શત્રુ જેના, જેની ઉલ્લાંધી ન કોઈએ આણ. ૮૨
- એવો તારો પુત્ર સખત દીપાધિપ થાશે, બહુ કાળ ભોગવશે મહી;
તે દેવના સમક્ષ હણશે, તરુનિત્ અય અરિ સહી. ૮૩
- કૂરશંક નામે શત્રુ મુરના, એહ કરશે નારા;
પછે મળ ધર્મે સ્થાપીને, થાશે મહાજૂપ મકાર. ૮૪
- આર વર્ણની મળ જે છે, તેને સ્વધર્મે પાળશે એહ;
ચોરજ્વેન્દ્ર કુકર્મી આદિક, હણશે નિઃસદેહ. ૮૫
- હે ભદ્રે તે અશ્વમેધાદિક, કરશે યજ્ઞ અપાર;
છત્રીસ સહસ્ર સંખ્યા થશે તેની, અનુત્તમ દક્ષિણા દશે સાર. ૮૬
- યજ્ઞ સમાપ્તિ વિષે કરશે, મુરતાણું ધૂજન;
માર્કંડેય કહે દિવ્ય હાર જોઈ, વળી કરું લેખન અતિ ચંદન. ૮૭
- અંતરિક્ષમાં ઊભો રહેલો, દેવદૂત સાક્ષાત;
તેને નારીએ નિશ્ચે જાણિયો, એ છે દેવદૂત વિખ્યાત. ૮૮

- પછે કમળનયની કોમળવચ્ચને, વદી તેણુ વેણુ;
 હે જ્ઞાત સ્વર્ગથી આવિયો તું, નિશ્ચે તું દેવદૂત સુખદેણુ. ૮૯
- તારું વચ્ચન અસત્ય થશે નહિ, કિંતુ પડે સંશય એક;
 પતિ વિના પુત્ર થશે કેવી પેરે, એનો કરૂં વારંવાર વિવેક. ૯૦
- અવૈક્ષત પાખે આ જન્મમાં, મારો સ્વામી ન થાશે કોઇ;
 એ પ્રમાણે જનકે સમક્ષ મેં, પૂરી કરી પ્રતિજ્ઞા સોઇ. ૯૧
- કરંધમે ન મારા પિતાએ, અવૈક્ષત સમજાવ્યો બહુ પ્રકાર;
 મેં સમ્યક્ પ્રકારે કરી યાચના, પણ તેણે ન માન્યું લગાર. ૯૨
- તે ઇચ્છતો નથી રજ મુજને, તવ દેવદૂત કે'તો આમ;
 હે મહાભાગે અતિ કે'વાયકો, શું થાય તારૂં કામ. ૯૩
- કિંતુ તુજને પુત્ર થાશે, માટે અધર્મે કરીશ ન આતમયાત;
 કરય પોષણુ ક્ષીણ થયેલા દેહતું, આ વનમાં વસી વિખ્યાત. ૯૪
- તપતાણા પ્રભાવે કરી, સર્વે થશે સમ્યક્ નાર;
 માર્કંડેય કહે એમ ઉચ્ચરી, દેવદૂત ગયો તે વાર. ૯૫
- જન્મ આવ્યો હતો તેમ તે, ગયો જોતા જોતા માંધ;
 તે તન્વંગી કન્યાએ પછે, પોષણા મંડચું સરીર ત્યાંધ. ૯૬
- આવા દૂત થઇ પુરાણી જાએ, ઘણે કામ કરવા કામ;
 તેમાં સ્વાર્થ હોયે ધનતણો એક, નવ પરમાર્થકેરૂં નામ. ૯૭
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અવૈક્ષતચરિતે સાર;
 થયો ચતુર્વિંશતિકથાતત્ત્રયોધ્યાય, ભજતાં હરિહરમુરાર. ૯૮

વસણુ.

હરિહરમુરાર ભજતાં, થયો અધ્યાય સંપૂર્ણ રે;
 દ્વિવિંશતીનાં શુભ થવા લાખ્યાં, જોત જોતામાં ચૂર્ણ રે. ૯૯

કડવું ૨૦૩ મું.

રાગ કલ્યાણ.

- માર્કડેય કહે કોષ્ટકિ સુણે, હવાં કથા વિસ્તારં;
વીરસંતતિવાળી અવેક્ષત માતા, તેણે પછોશું વિચાર્યું. ૧
- તેણે નૃપને પાસ તેડ્યો, કહી મનની વાત;
પુત્ર ત્યાગી થઇ રહ્યો, હવાં કરવું કર્યું મખ્યાત. ૨
- ચાલ કહે મુને થાય ચિંતા, દિવારાત્રિ વિચારં એહં;
કાંઈ ઉપાય કરય તું પદ્મિની, જ્યમ મકુલિત થાય દેહ. ૩
- તહા કર્ણમાં કહ્યું નારીએ, પતિ આચરને આમ;
પછે નૃપ નૃપમંડળ જઈ એકો, શું કરતી વીરા વામ. ૪
- શુભ નક્ષત્ર ને શુભ દિન જોઈ, તેણે અવેક્ષત પુત્ર તેડાવ્યો;
તે માતૃભક્તિવાળો તનુજ, ત્યાં વેળો વેળો આવ્યો. ૫
- માતા કહે હે પુત્ર મારા, તારા મહાત્મા પિતાએ મુને;
આજ્ઞા કરી તે કહી દાખું, આજ હું સહુ તુને. ૬
- દુષ્કર કિમિચ્છક મતકેરો, હું આજ કરું ઉપવાસ;
હે સુત એ મત છે સહી, તુજ પિતા આધીન મકારા. ૭
- વળી કંઈ કરવું પડશે તાહરે, મારે પણ કાર્ય કરવું એમોય;
માટે સુત જો મુજ મનોરથ પૂરવા, તું કંઈ ઇચ્છતો હોય આ'ય. ૮
- તું કરે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ પ્રીતે, કે હું કરીશ રૂઢો યતન;
તો હું તુજ પિતા પાસેથી લેઉં માગી, વરદાન કરી મયતન. ૯
- ધન ભંડારમાંથી જોઈએ, કિમિચ્છકમાટ અરધું મન;

૧ વીરસંતતિવાળી—જેની સંતતિ (પુત્ર) વીર છે એવી. ૪ આમ—આર્થાત્ હું કિમિચ્છક મત લેછશ, અને તે સંધિ તપાસી તમે મારી પાસે એવું માગજો કે જેથી તમારા પુત્રને સંતાન થાય. ૭ કિમિચ્છક—જે મનુષ્ય જે ઇચ્છે તે તેને આપવાનું મત.

- તે હું કરીશ સ્વાધીન તાહરે, તું આચરાવને પ્રત પાવન. ૧૦
- સહુ દ્રવ્ય છે તુજ પિતા સ્વાધીન, મેં તેમને કરી છે વાત;
તેમણે અરધીપરધી હા કહી છે, એમ વદી સુતશુ માત. ૧૧
- એ પ્રતરૂપ કલ્યાણને જો, હું કરી શકું સિદ્ધ;
તો તે ક્ષેત્રે કરી સિદ્ધ કરવા જેવું, થારો સુત પ્રસિદ્ધ. ૧૨
- વારું એ પ્રત માહરું થરો, સિદ્ધ તુજ યજ્ઞપરાક્રમે સુત;
જો તેમ ન થાયે સુત તો, એ પ્રત મહાદુઃખસાધ્ય છે પૂત. ૧૩
- એવું છે માટે સુત મારા, એ પ્રત આચરાવા કાળ;
તું પ્રતિજ્ઞા કરતો હોય તો, હું પ્રતારંભ કરું મહારાજ. ૧૪
- એ કાર્ય માંડે હોય જેવો, અભિમાય તારો બાળ;
તે સર્વ કહી દે આજ તું, જે હું સાંભળું આ કાળ. ૧૫
- અવેક્ષત કહે જે દ્રવ્ય છે તે, છે મુજ પિતા સ્વાધીન માંય;
દાવો તે પર નથી મારો, વળી કરાય નહિ કપાંય. ૧૬
- કિંતુ આ અંગથી જે થઇ શકશે, તે હું કરીશ સર્વે માત;
તારી આજ્ઞા માયે અઠાવીશ હું, એ મેં કરી સાચી વાત. ૧૭
- મારા પિતા જે છે દ્રવ્યકેશ, સ્વામી પૂરેપૂરા;
તેમની આજ્ઞા તેં લીધી હોય તો, ન રાખીશ મનારથ અધૂરા. ૧૮
- હું સર્વ સાંધ કરીશ માતા, એમ સુત યોદ્ધો ત્યાંય;
માર્કડેય કહે કૌતુકિ સાંભળ્ય, પછે થતું શું એ માંય. ૧૯
- વીરા રાણીએ તે પ્રત કર્યું, ક્યો તે નિમિત્ત ઉપવાસ;
સાવધાન થઇ શાએ કહ્યું તેમ, કર્યું ધનદપૂજન ઉલ્લાસ. ૨૦
- મન વાણી અંગને નિયમે રાખી, પૂજ્યા નિધિરક્ષક દેવ;

૧૨ તો ૬૦—તે પ્રત ક્ષેત્રે કરીને સિદ્ધ કરવા જેવું થશે. અર્થાત્ એ પ્રત સંપૂર્ણ કરતાં ધણું કષ્ટ વેઠવાં પડશે. ૧૩ પૂત—પવિત્ર (પ્રત).
૨૦ ધનદપૂજન—કુબેરનાંકારીનું પૂજન.

- પરમ ભક્તિએ લક્ષ્મીતણું, કર્યું પૂજન તતખેવ. ૨૧
- હવાં તે સમે કરંધ્રમ ઐકાંત સ્થળમાં, બેઠો હતો નિર્ધાર;
- તે જોઈ નીતિન મંત્રીઓ વધા, તું નૃપ મુણ્ડય ગુણુભંડાર. ૨૨
- સચિવ કહે હે નરપતિ, આ પૃથ્વી પાળતાં નરદેવ;
- અતિ વૃદ્ધ થઈ તમે ગયા, વળી ગયા ગર્વને અહમેવ. ૨૩
- અવેક્ષત ઐક પુત્ર તમારે, તે પણ છે પત્નીસંગવિહીન;
- હે જગતીપતિ જહા સુત તમારો, થશે કાળસ્વાધીન. ૨૪
- તે સમે સંપાદી તમે ને, પૃથ્વી અપરંપાર;
- તે શત્રુને હસ્તે જશે, વળી થશે વંશક્ષય નિર્ધાર. ૨૫
- પિંડ નહિ મળે પિતૃઓને, રે'શે કોણ ઉદ્ધર દેનાર;
- એ રીતે કર્મના લોપ થાતાં, ઉપને છિદ્ર મોઢું સ્પાર. ૨૬
- એ સર્વનો વિચાર કરી, કરમ તું પત્ન પારંવાર;
- ન્યમ ઉપકારકર્તા પિતૃઓને, તુજ સુત છુદ્ધિ કરે નિર્ધાર. ૨૭
- માર્કંડેય કહે ઐમ કહીને તે, રહ્યા ચૂપાચૂપ;
- તે સમયે વીરાકેરો પુરોહિત, જાન્યકમતિ બોલતો યઈ જૂપ. ૨૮
- તે રાજા રાચે સાંભળ્યો, કહ્યું પુરોહિતે આમ;
- સહુ અહીં આવો શું ઇચ્છોછો, માગી લ્યો ધાય કામ. ૨૯
- કષ્ટે કરીને પ્રાપ્ત ઐશ્વર્ય, કોને શું પ્રાપ્ત કરવું આજ;
- કરંધ્રમપત્નીએ કિમિચ્છક જાતનો, ઉપવાસ કર્યો છે દિવસાન. ૩૦
- અવેક્ષત કુંવરે એ પુરોહિતનું, વચન સાંભળ્યું ને વાર;
- તદા સર્વ યાચક પાસ તે, આવી જિભો રહ્યો રાજદાર. ૩૧
- તેણે કહ્યું મારા અંગથી, ને થઈ શકે ઐશ્વર્ય હોય;
- તે સુખે કરી સહુ માગજો, જેની કહે ના નવ દોય. ૩૨
- મહાભાગ મારી જનેતાએ, કર્યો કિમિચ્છક જાતનો ઉપવાસ;

- હે યાચક જન મેં કરી પ્રતિજ્ઞા તે, તમકને કરું સર્વ પ્રકાર. ૩૩
 કિમિચ્છક વ્રત અહીં થાય છે, માર્દે માગેજ્જેન જેહ ઇચ્છા હોય;
 હું આપવા હિઓ રહ્યો છું, મેં ના નવ કેવી સોય. ૩૪
 કહે માર્કડેય પુત્રમુખથી, નોકજીવું એવું વેણ;
 તે સાંભળી કરી હિહી આવ્યો, કરંધમ નૃપ સુખદણ. ૩૫
 યોગ ચુવતીએ મેળવ્યો નેહ, માગે પુત્ર પાસે બાપ;
 હે અવૈક્ષત યાચક છું અમે, માગ્યું આપી ટાળ્યું સંતાપ. ૩૬
 અવૈક્ષત કહે હે તાત મારે, શું તમને આપવું આજ;
 તે માગી દ્યો મારી કને, કરીશ યથારાક્તિ કાજ. ૩૭
 કળે કરાય કે સિદ્ધ થાય, એવું હોય જેહ;
 તે માગી દ્યો ઉતાવળા, હું અર્પીશ મારી દેહ. ૩૮
 રાજા કહે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો, ન્તે હોય તું નરદેવ;
 ને ઇચ્છે તેને તેહ આપે, એવો નિયમ ધાર્યો તતખિવ. ૩૯
 તો મારા ઉત્સંગે મારા પૌત્રનું, હું મુખ જોઈ જેમ;
 એ આપ્ય મુજને દાનેશ્વરી, મારું મન રીઝે એમ. ૪૦
 અવૈક્ષત કહે હું તમારો છું, એક પુત્ર બૂપાળ;
 અને મેં તો બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, મારે નથી પુત્ર દયાળ. ૪૧
 તો હે પિતા તમને પૌત્રનું, ક્યમ કરી બતાવું મુખ;
 મુને એકે હિપાય ન હિકલે, કે ક્યમ થાય તમને સુખ. ૪૨
 કરંધમ કે તે બ્રહ્મચર્ય ધાર્યું, છે તેથી પાપમાત્ર થનાર;
 તું તારી જાતને છોડાવ્ય સુત, ઝણમધ્યથી આ વાર. ૪૩
 કરાવ્ય મુજને પૌત્રદર્શન, મારે માગવું છે એહ;
 અવૈક્ષત કહે હે પિતા મારા, મુકો વાત વેતી તેહ. ૪૪
 કાંઈ અન્ય ઇચ્છિત હોય તે, આજ માગો તાત;

સીસંગ તજ્યો મેં વૈરાગ્ય ધારી, તે એમ છે રહે પ્રખ્યાત. ૪૫

રાજા કહે ઘણાં શૂર સાથે, લઢનાર હોય ને એક;

તે શત્રુને છતે નહિ, કે રહે ન એકનો ટેક. ૪૬

એમ છતાં ને તેજ કારણ, યથા હોય તુને વૈરાગ્ય;

તો અસ ક'વો તુજને, ને તું ન માને કહ્યું મહાભાગ. ૪૭

અમે કહીએ ઘણું શું તુજને, પડ્યું મૂક્યું તું બ્રહ્મચર્ય;

તારી માતાની ઇચ્છા એવી છે, માટે દેખાડ્ય પૌત્રવંદન વર્ષ. ૪૮

માર્કિંડેય કહે એ પેર જ્યારે, કહ્યું નૃપે વારંવાર;

વળી સુત કે'તાં ન માગ્યું અન્ય જ્યારે, ત્યારે દીન થયો કુમાર. ૪૯

પછે જોલિયો તે બાપ સાથે, તમને દઇ ઇચ્છિત વરદાન;

હું ઘણા સકટમાં પડ્યો છું, તે નવ કહી દાખું રાજાન. ૫૦

કિંતુ હું નિર્જીવ થઇ'શુ, કરીશ ગ્રહણ સ્ત્રીતુ બાણ;

સીસમસમાં મારો થયો પરાભવ, વળી હું પૃથ્વી પડ્યાં પ્રમાણ. ૫૧

શું એમ છતાં મારે સીતણા, સ્વામી થવું નરનાથ;

એ બહુ દુષ્કર મુને લાગે, તોપણ શું કરું હે તાત. ૫૨

સત્ય બંધને બંધાયો છું, તે કરીશ કહો તમે જેમ;

તમે મુખે રાજ્યવૈભવ ભોગવો, મળુ કરશે શાંતિ સૈમ. ૫૩

ભેદ વા પ્રપચ આને, વા યુક્તિ પ્રયુક્તિ તામ;

અર્પાએ તે અર્પાય છે, ભુજો વીરા નારીકેશં કામ । ૫૪

પુરાણીને નવ આવડે, આવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કાંઈ;

છાતું કર્યું તે થાય ચાહન, ન કો અમુકાય મનમાંહી. ૫૫

મિઃકાર છે એ ભેદને, જેના શુભકાળ નહિ વ્યય;

બૂદ્ધવ થઇને ભટકી મરસી, નહિ થાય જન્મેજન્મ ઉદય. ૫૬

પંચવિંશાધિકશતતમેધ્યાય, પૂર્ણ થયો આ વાર.

૫૭

વસણ.

આ વાર રવમુરાર ભજતાં, યથુ પુરાણીજનનું કાળ રે;
દિજને માફત કરો નથી લેવું નિશ્ચે, પુરાણીજનનું રાજ રે. ૫૮

કડવું ૨૦૪ મું.

રાગ સારંગ.

તાલાવેલી લાગી તનને, મુણી તાતતણું વચન;
માકુંડેય કહે કહું કથા, મુણ્ય કૌબુદ્ધિ પાવન. ટેક. ૧
અહર્નિશ ચિંતા થાય મનમાં, ઝવમ પૈરાબ્ય ત્યાણું હું;
પ્રતિજ્ઞા કરું વ્યર્થ મારો, ધાર્યું શુંપ ને યથુ શુંય. તાલાવેલી ૦ ૨
એક દિવસ થિતા પરી કરવા, તે ગયો મૃગયા બાણ;
મૃગ પરાહ વ્યાધ્રાદિક હણતો, વિચરી વને નિર્વાણ. " ૩
એમ મૃગયા કરતો ગયો ચાલ્યો, મહાવનમાં તેહ;
એવે રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો એવો, શબ્દ મુણ્યો નિઃસંદેહ. ૪
તે શબ્દ કરતી સ્ત્રી હશે કોઇ, એમ નિર્ણય કર્યો તે કાળ;
તે શબ્દ ભયથી ભગ્ન થયેલો, વળી નાખે ચીસ કંઈ કરાળ. ૫
એવો શબ્દ સાંભળી અપૈક્ષત બોલ્યો, ભય પામીશ નહિ હે નાર;
એમ વદી ચાલ્યો શબ્દ ભણી તે, અંધ હાંકી નિરધાર. " ૬
તે મનુષ્યવિહોણા વનમાં, દહકેરી દાનવ નામ;
કન્યાને ધરતો હતો, વળી તેણે પાડી ભૂમ ઉદ્દામ. " ૭
નારો કે'તો કરગરો, કોઈ વારે ચઢે આ વાર;
હું પૃથ્વીપતિ કરું ધમમુતની, છુ અપૈક્ષતનાર નિર્ધાર. " ૮

- એમ ઉતાં આ દુષ્ટ મુજને, હરાણ કરીને બચ;
જે નૃપની આગળ સર્વ નૃપ, હારી રહે કંપી કાય. „ ૯
- હોયે ગંધર્વ કે વક્ષ જાતો, પણ ઊભા રહે નંવ તેહ;
તેવા અવેસતની હું છું પત્ની, આ અસુર હરી બચે એહ. „ ૧૦
- હરાણ થાય છે માહરૂં, કોઈ નથી કરતું વા'ર;
મૃત્યુ સરખો ક્રોધ છે, મારા સ્વામીતણે નિરધાર. „ ૧૧
- પરાક્રમ પુરંદર સમું છે, કરંધમસુતનું જાણુ;
તેની પ્રિયાકેરૂં હરાણ કરે છે, દુષ્ટ દાનવ મમાણુ. „ ૧૨
- માર્કંડેય કહે એ વચન સાંભળી, ધનુષ્યબાણધારી રાજકુમાર;
આ કાણુ વને મારી કામિની, એમ કરવા લાગ્યા વિચાર. „ ૧૩
- નિશ્વસ આ તો હશે માયા, વન વસનાર રાક્ષસતણી;
વાહું નિકટ આવ્યો જોડે ચાલી, એમ વિચારતો નૃપમણિ. „ ૧૪
- હું કેને આવ્યો સમજીશ હવાં, કાશણ કરું છે એહ;
માર્કંડેય કહે તે પછે જાતો, સત્વરપણે જોવા તેહ. „ ૧૫
- ત્યાં જઈ જુએ તો દીડી નારી, અલંકાર સમેત;
જેની શ્રી સમી શોભા હતી, મનોરમ માનિની મીનકેત. „ ૧૬
- એવી જોઈ કન્યા નરમણિએ, દનુસુત દંડકેશે ધરી રેહ;
તે દયામણે રવે ઉચ્ચાર કરતી, અતિ કંપતી અળખા તેહ. „ ૧૭
- મૂકાવીએ મૂકાવીએ, એમ વારંવાર કરતી પોકાર;
અવેસતે કહ્યું તેહને, બધ નવ ધરીશ લગાર. „ ૧૮
- દંડકેશ દાનવને કહ્યું, માર્યો ગયો તું આજ;
ધર્મજ્ઞ કરંધમ નૃપ રાજ્ય કરતો, તેમાં ક્યાં કરે દુકું કાજ. „ ૧૯

આ ગહન માઢા વન વિષે પણ, દુષ્ટાચરણ કોણ કરનાર;
 હરણ અળગાતાણું નવ કરી શકાયે, કરંધમ રાજ્ય મોઝાર. ॥ ૨૦
 જેના પ્રતાપને નરમણિ સર્વે, કરે આવી આવી નમસ્કાર;
 રાજપુત્રીએ રસક નીહાળ્યો, તદા તન્વંગી બોલી તે વાર. ॥ ૨૧
 હું છું કરંધમવધૂ અવેક્ષતભાર્યા, તેને આ દુષ્ટ લેઈ જાય;
 હે શૂર રક્ષણ કરો મારું, એમ દીન થઈ ગયા ગાય. ॥ ૨૨
 હું સનાથ છતાં અનાથ ગણી એ, વન વિષે કરતો હરણ;
 તેનું વચન સાંભળી અવેક્ષત, વિચારી જોતો ધરણ. ॥ ૨૩
 આ નારી મારી કેથી પેરે? વળી કરંધમવધૂ કેમ ?
 એ વિધેનો મુજને પડયો, નારીવેણથી અતિ વેમ. ॥ ૨૪
 પૂર્વે એને મૂકાવું હું, પછે જાણશે સર્વ;
 રક્ષણ કરવું દુઃખી દીનનું, એ છે ક્ષત્રિય જનનો ગર્વ. ॥ ૨૫
 અસ્ત્ર ધરવા એજ કારણ, એમ કહે શાસ્ત્ર પુરાણ;
 પછે આ વીર કોપ કરી કહે, દુર્યુધિ દાનવને નિર્ધાણ. ॥ ૨૬
 હે અધમ હવ્યાતાણી જો તું, આશ કરતો હોય;
 તો નારી જ આ નારી મૂકી, નીકર નિધનઆવ્યું સોય. ॥ ૨૭
 પછે દાનવે તે કરી પસો, સાહી આવતો સ્વદંડ;
 ગર્જના અતિ ગાઢી કરતો, વળી ધરતો દહ પ્રચંડ. ॥ ૨૮
 ધરયા ધરયા સન્મુખ આવતો, તેને અવેક્ષત મારતો બાણ;
 પ્રચંડ દહ આઘાતી નાખ્યો, તવ અસુરે વિચારી હાણ. ॥ ૨૯
 ખાળ્યો તોય તેને બાણથી, તવ ઉન્મત્ત દાનવ તેહ;
 ફંકતો સો શંકુચક્રી, વીંટલાયલો દંડ મોટો જેહ. ॥ ૩૦

૨૨ વધૂ—દીકરાની વહુ. ૨૩ જોતો ધરણ—પૃથ્વી સામું જોવા
 માગ્યો (વિચારમાં પડીને). ૨૭ નિધન—મૃત્યુ. ૩૦ શંકુ ઈ—શંકુ
 આકૃતિના બાણવાળો દંડ.

- અવેક્ષતે તે દંડને, નિકટ આવતાની માંય;
 છિન્ન લિન્ન કરી નાખિયો, દાનવ રહ્યો જોતો ત્યાંય. ,, ૩૧
- તવ નિકટકેરે વૃક્ષ ખેંચી, કરવા આવિયો સંગ્રામ;
 બાણવૃષ્ટિ કરતા રાજકુંવર પર, વૃક્ષ નાખિયું ઉદાગ. ,, ૩૨
- તદા ચતુર શિલ્પીએ તીક્ષ્ણ કરેલા, ધરી ભલ્લ બેચાર,
 તે દ્વમ તિલ્લ તિલ્લ કરી નાખ્યો, નવ લાગી તેને વાર. ,, ૩૩
- તદા દાનવે અવેક્ષત ઉપર, મોટી શિક્ષા નાખી એક;
 તે આપક્ષ્યતાએ છેદી તેણે, વૃદ્ધિંગત કરી યુદ્ધ વિવેક. ,, ૩૪
- તે શિલા નિષ્કૂળ થઇ પડી, પૃથ્વીતાણા પૃષ્ઠ મોઝાર;
 એ રીત જેને દાનવ નાખતો, તેના થતો બાણથી સંહાર. ,, ૩૫
- રાજકુંવરને મન રમત એ તો, શિક્ષા વૃક્ષ છેદવાં સાર;
 એમ સર્વ અસ્ત્ર જ્યારે નારા પામ્યાં, રહ્યો જાત ધારી નિર્ધાર. ,, ૩૬
- તદા ખુદ્ધિ ઉગામી ધાયો, તેને જોયો આવતો કરંધમકુમાર;
 તેનું અતિ તીક્ષ્ણ અસ્ત્રથી, શિર છેદિયું તેણી વાર. ,, ૩૭
- કુરાચારી દાનવ હણાયો જવ, તવ સકળ દેવ કરતા સાદ;
 કરંધમસુત ધન્ય છે, વળી કયો ધન્યવાદનો નાદ. ,, ૩૮
- પ્રુષ્પવૃદ્ધિ દેવ કરતા, આનંદ પામી અપાર;
 સહુ દેવ મળી કે' માખ્ય તું, આજ વરદાન રાજકુમાર. ,, ૩૯
- તેણે સ્વપિતા પ્રસન્ન કરવા, માગ્યો મહાવીર્યવાળો સુત;
 સુર કહે નિષ્પાપ! તુંને, થશે સુત અદ્ભુત. ,, ૪૦
- તે' આ કન્યકાને મૂકાવી છે, તે વિષે થશે તારે પ્રશ્ન;
 તે મહાબલિષ્ઠ યાશે ચક્રવર્તી, તારું શોભાવશે ઘરસૂત્ર. ,, ૪૧

રાજસુત કે' સત્યના બંધથી, મુને છે બાંધિયો પિતાય;
 માટે હું પુત્ર પાંચુ છું સહી, મારે નથી અન્ય કાંઈ ઇચ્છાય. ॥ ૪૨
 સંગ્રામ મધ્યે કર્યો મારો, પરાભવ શત્રુએ અપાર;
 સ્ત્રીપાણિગ્રહણ કરવું ન મેં, લીધી છે મુર પ્રતિજ્ઞા સાર. ॥ ૪૩
 વિશાળ નૃપની કન્યકાએ, કરી યાચના મારી અપાર;
 તોયે મેં તણ છે તેહને, તેણે નરસમાગમ વશ્યે નિર્ધાર. ॥ ૪૪
 માટે તે વિશાલસુતાને વણ હું, બીજી દુષ્ટ દયિતા વડે કેમ;
 દેવ કહે જે વિશાલસુતા, તું વર્ણવે છે જેમ. ॥ ૪૫
 તે પ્રશંસનીય આ પદ્મિની છે, આચરે છે તપ તુલમાટે;
 પત્ની તારી તેજ છે આ, તું તન્ય અવેશત ઉચ્ચાટ. ॥ ૪૬
 સુત ઉત્પન્ન થશે એને વિષે, સપ્ત દ્વીપને છતનાર;
 વળી સહસ્રાવધિ યજ્ઞકેશો, થશે તેહ કરનાર. ॥ ૪૭
 વીર ધીર અકેવર્તી થાશે, સુત તુલને રાય;
 માર્કંડેપ કહે કૌબુદ્ધિ, એમ નૃપ સુતને કહી મુર ભય. ॥ ૪૮
 પછે સ્વપત્ની ને કૃપા લાગિયા, દે ભીરૂં આ છે શુભ;
 તદા તન્વંગી બોલી તે. તમ ત્યાગે અહીં આવી હુય. ॥ ૪૯
 પરમ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો મુલને, મેં કર્યો સ્વજનબંધુત્યાગ;
 આ સ્થળેતપ આવી આરંભ્યું, એ સહુ સત્ય છે મહાભાગ. ॥ ૫૦
 જદા તપવડે આ દેહ મારો, ઘણો દીણ થયો નૃપબાળ;
 તદા તેનો ત્યાગ કરવા, મેં ધારિયું તતકાળ. ॥ ૫૧
 કિંતુ દેવદત્તે આવી મુલને, પારીતી ભરતાર;
 કહ્યું મહાબલિષ્ઠ તુલને સુત થાશે, અકેવર્તી અતુર અપાર. ॥ ૫૨
 તે સર્વ મુરને વપ્ત કરશે, કરશે અમુરનો જાહેાર;

એ રીત સુરઆજ્ઞાથી સુરદૂતે, મુને અટકાવી'તી તેવાર. ॥ ૫૩
 પછે તમ સમાગમ આશ ધારી, આ ધારી રહી'લી દહ;
 હું પરમદિવસે ગઈ સ્નાન કરવા, ગંગાહરે થઈ નિઃસંદહ. ॥ ૫૪
 તદા આકર્ષી મુજને કોઈ વૃદ્ધ નાગે, તે લેઈ ગયો રસાતલ મોઝાર;
 અંટસે મારી પાસે આવિયા, સહસ્રાવધિ નાગ નિર્ધાર. ॥ ૫૫
 નાગપત્નીઓ ને નાગકર્વર, આવી ઊભારહ્યા જૂપાળ;
 કુટલાક મારી સ્તુતિ કરવા, ત્યાં લાગિયા તે કાળ. ॥ ૫૬
 પૂજા કરવા લાગિયા કોઈ, નાગ નાગપત્ની નિરધાર;
 મારી વિનયપુરસ્સર થામના, સહુ કરવા લાગ્યાં તે વાર. ॥ ૫૭
 હે મોનવતી તું કર્વ કૃપા, અમારા ઉપર તો આજ;
 અપરાધી થયલા નાગનો, વધ કરશે સુત તારો રાજ. ॥ ૫૮
 તેને અટકાવ જે તું અખળા, જ્યારે નાગ કરે તુંજ પુત્રનો અપરાધ;
 ત્યારે નિવારણ કરજે સહી, કરી કૃપાળ અમપર સાધ. ॥ ૫૯
 મેં હા કહી તે વાતની, તદા પાતાળમાંથી નાથ;
 દિવ્ય જૂપાણુ વસન સુમન, નાગે આપિયાં મુને હાથ. ॥ ૬૦
 અમ અલંકૃત કરી મુજને, વળી કરી પૂર્વ કાંતિ સમી;
 કરી રમ્ય રૂપાંગી નાગપત્નિ, આ લોકમાં મૂકી નમી. ॥ ૬૧
 એ રીતે સર્વ અલંકારથી, જૂષિત થઈ હું ભામિની;
 વળી જોઈ રમ્ય રૂપવતી મુજને, કામસમાને કામિની. ॥ ૬૨
 તદા કુર્બુધિ દઢકેશ દાનવ, મુને હરવા આવિયો;
 હે રાજપુત્ર તેને અધુના, તમે આવા લખાવિયો. ॥ ૬૩
 તમારા ગાહુગળવડે હું, મુક્ત થઈ રહી આજ;

૫૪ ગંગાહરે—ગંગાના ધરામાં. ૫૯ કરી ૪૦—તે તારા સાધ
 (સાધુ) પુત્રને અમારાપર કૃપાળ કરીને.

મહાબાહો કરો કૃપા મુજપર, સ્વીકારવા મહારાજ. ॥ ૬૪

તમ સમાન કોઈ નથી, ભૂમિતળે રાજકુમાર;

હું સાચે સાચું કહું સ્વામી, હવાં કરી લિયો મુજને નાર. ॥ ૬૫

જો પુરાણી આજુ સાંભળે તો, કદા જલે જૂર;

જો સ્વયંવરમાં જાય તો, પરાજય કરે કોઈ પૂર. ॥ ૬૬

ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, અનૈક્ષતચરિતં નામ;

ધરિ શાધિકશતતમેધ્યાય, યથો પુરાણી જનને કામ. ॥ ૬૭

વસણ.

પુરાણીજનને કામ થાતો, અધ્યાય પૂરો આજ રે;

વિષ્ણુ મેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ભજે માધવ જે જગરાજ રે. ૬૮

કેડવું ૨૦૫ મું.

રાજ દેશાખની ચોપાઈ.

માર્કંડેય કહે કૌશલકિ જૂદવ, એવું વેણ મુણ્યું તતખેવ;

કિમિચ્છક મતની પરીક્ષા જેહ, કરતાં નૃપે કહ્યું હતું એહ. ૧

તે સ્વપિતાનું શુભ વચન, સ્મરતો અવૈક્ષત મહામન;

સ્વઅર્થે તજ્યા છે જેણે ભોગ, ધારી જીવતી રહી છે ભોગ. ૨

છે અનુરાગ યુક્ત જેનું મન, એવી કન્યાને કેંવા લાગ્યો વચન;

હે તન્વંગી જ્યારે અરિ છતી, મેં તુંને પ્રાપ્ત કરી યથા નીતિ. ૩

તદા અરિથી પરાલવ પામાં સાર, મેં તને તણ હતી નિર્ધાર;

૬૫ ભૂમિતળે—પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર. ૧ પરીક્ષા—પુત્ર પોતાની પ્રતિભા પ્રમાણે માતાનું કિમિચ્છક મત સપાદન કરો આપવામાં સાક્ષાત કરે છે કે કેમ ? એવી પરીક્ષા.

- કિંતુ હવે શું કરવું મારે નાર, તેહ તુંજ કહે આ વાર. ૪
- કન્યકા કહે રાજકુમાર કરો રંભાણુ આ રમણિક વન મોઝાર;
પાણિગ્રહણ કરો તમે મારો, વળી એક સિદ્ધાંત મનમાં ધારો. ૫
- સકામ સ્ત્રીનો સકામ નરસાથ, અમાગમ સુખદાતા થાય નાથ;
રાજપુત કે' વાડું એમ, થાઓ તું વાંછે છે તેમ. ૬
- ભદ્રે ભદ્ર થાઓ તારું આજ, છે દેવે નીચું કરાવવા એ કાજ;
નીકર તું ડયાં ને ડયાં હુંવ, આ સ્થળે એકત્ર થવાનું શુંવ. ૭
- માર્કંડેય કહે કૌશ્લકિ સુણ્ય, મગટનું તે નરનારીનું પ્રણય;
એમ ઊભાં રહી કરતાં હતાં વાત, એવે ગંધર્વમુત આવ્યો પ્રખ્યાત. ૮
- અખસરાગાગ્રધી પીંટાયતો તેહ, આરાધે ઘાણા ગંધર્વ સેવક દેહ;
તે ગંધર્વકંવર કે'તો આમ, હે રાજકંવર રૂપના ધામ. ૯
- આ ઊગી ભામિની કન્યા જેહ, તે મારી સુતા છે નિઃમંદેહ;
તે અગસ્ત્યના શાપધરી નિર્ધાર, વિશાળસુતા થઇ છે નૃપકુમાર. ૧૦
- બાલ્યવયમાં રમતાં રમતાં એણે, ઉપજાવ્યો હતો જોધ અગસ્ત્યને જેણે;
તેણિકરી તેમણે શાપી એહ, તું ધરીશ માનુષીકરી દેહ. ૧૧
- તદા અમે મુનિની વિનતિ કરી, કહ્યું એ મૂર્ખ બાળકે ન જાણ્યા હરિ;
એણે કયો અજ્ઞાને મુનિ અપરાધ, માટે દમાકરવી ઘટે મોટા સાધ. ૧૨
- એમ પ્રાર્થના કર્યા પરથી નિર્ધાર, ત્યાં મહામુનિ બોલ્યા તે વાર;
એ બાળક છે એમ જાણી કરી, મેં સ્તંભ શાપ દીધો ચિત્ત ધરી. ૧૩
- તે કદી મિથ્યા નથી થનાર, એ પેરે અગસ્ત્યશાપથી થયું સાર;
આ સુંદર સુશ્રૂ મારી છે કન્યા, નામ ભામિની હતું જેનું ધન્યા. ૧૪
- તે યદ વિશાળજેહ ઉત્પન્ન, જેને જોઈ યાયે જન મસત્ત;
હે રાજકંવર હું આવ્યો અહીં, તે તો એને અર્થે જાણ્ય તું સહી. ૧૫

આ માની સુતાનો કરચ તું સ્વીકાર, એનાથી થશે તુને ચક્રવર્તી કુમાર;
 માર્કંડેય કહે માની તેની વાત, રાજ કુંવરે સ્ત્રી ગ્રહણ કરી પ્રખ્યાત. ૧૬

ગ્રહો તેનો વિધિ પુરઃસર પાણિ, તદા આચાર્ય પુનઃ યોગ્યા વાણી;
 અખિલ મહીનું રક્ષણ કરનાર, એવા પુત્રને ઉદર વિષે ધરનાર. ૧૭

એવી કારણબૂત કામિની સાથે લગ્ન, કર્યું તે રાજકુંવર થઈને મગ્ન;
 તે તારી આશા પૂરશે દેવ, તેં શુભ સાધી છે જુદની એવ. ૧૮

તદા દેવ ગંધર્વ ગાવા લાગ્યા, જે ઉભવસમાગમે અનુરાગ્યા;
 નૃત્ય કરવા લાગા અખસરા ત્યાંય, કુસુમવૃદ્ધિ થવા લાગી ન્યાંય. ૧૯

વાગ્યાં સુરતણાં વાજિત્ર, એમ પરણ્યાં નરનારી પવિત્ર;
 પછે તે ગંધર્વ મહાત્માની સાથ, રાજપુત્રકન્યાનો સાહી હાથ. ૨૦

ગયો તે ગંધર્વલોક મોઝાર, ત્યાં મુખ પામ્યો કરંધમકુમાર;
 સ્વસ્ત્રી ભામિની સાથે તેહ, નારી સ્વપતિ અવૈક્ષિત સાથે જેહ. ૨૧

ભોગવિલસ કરવા લાગ્યાં, ઉભય તન મનમાં અર્તિ અનુરાગ્યાં;
 ગંધર્વલોકની જોઈ ■ પતિ, આનંદ ઉપજ્યો વિસરી વિપતિ. ૨૨

કદા હંસ કારંડવ પક્ષીએ ચુક્ત, મુંદર નદીતટપર ફરતાં પુક્ત;
 કદા ધરમાં કરતાં વિહાર, કદા મનોહર મે'લ મોઝાર. ૨૩

એ ક્ષીત અન્ય રમણિક વિહાર રથજો, સ્વતન્વ ગી સાથે સ્વેચ્છા બજો;
 અવૈક્ષિત કરતો આનંદ, જેનું મન નવ રે'તું મંદ. ૨૪

સ્ત્રી સ્વમહાત્મા સ્વામી સાથ, ફરતી રમણુ ઝાલીને હાથ;
 મુનિ ગંધર્વ ને કિત્તર, અપતા સાહિત્ય તેમને વર. ૨૫

નક્ષત્ર ભોજ્ય ને મુગંધિ લેપ, વસ્ત્રહારપાનાદિક દતા કરી ખેપ;
 આપતા બેટ ભાવતા પદાર્થ, એમ દુર્લભ ગંધર્વ લોકનો જોયો સાર્ય. ૨૬

દણ્ડ દિન પીટ્યા મુખ્યબોજો, સ્વામિનીસ્વામીના સંયોજો;

- પછે અવેશત પીરથકી મહાન, ચાર ચતુર પ્રત પ્રગટયો ગુણવાન. ૨૭
તેના પ્રગટ થવાથી ગંધર્વ લોકે, મહાઆનંદ પ્રગટયો તેણે આકે;
એનું કારણ એ હતું મુનિદેવ, કુંવરે કાર્યસિધ્ધિ માની હતી તતખેવ. ૨૮
ગંધર્વ કેટલાકે લાગ્યા ગાવા, કેટલાકે લાગ્યા મદંગ પટહ સાવા;
• હુંહુભિ વીણા ને વાંસળી, લાગ્યા વગાડવા જન્મ સાંભળી. ૨૯
અત્યંત અપ્સરાનાચવા લાગી ત્યાંય, મેઘે પ્રગવૃષ્ટિ કરી છે જ્યાંય;
કોમળ ગર્જના કરી ગાજતા મેઘ, વધતો દીસતો વિદ્યુતવેગ. ૩૦
આવો થયો ઉત્સવ ને ધ્રામધૂમ, સુણી તુંબરૂએ આનંદકેરી ખૂમ;
તદા તે આવ્યા ત્યાં ચાલી, કર્ણ જાતકર્મ સકળ સંભાળી. ૩૧
તે સમયે આવ્યા સર્વે દેવ, નિર્મળ દેવર્ષિ આવ્યા તતખેવ;
આવ્યા પાતાળેથી મહાશેષ, વાસુકિ આદિક નાગ અશેષ. ૩૨
તક્ષકાદિક નાગના રાય, આવ્યા દ્વિજસતત ત્યાં સુખદાય;
દેવ દાનવના જેહ નરેશ, ન રહ્યા વક્ષગુહ્યકના કોઇ શેષ. ૩૩
આવ્યા ઐગણ્ધાર્યાસ વાયુ ત્યાંય, અવેશતસુત જન્મ્યો જ્યાંય;
પધારેલા નિધિ દેવ દાનવ, નાગ મુનિ ગંધર્વ મુક્ત માનવ. ૩૪
તેવડે ગંધર્વ નત્ર ભણઇ ગયું, તે સહુ સુરગણે ખીચોખીચ થયું;
પછે કરી તે બાળકનું જાતકર્મ, જણાવ્યો તુંબરૂ એ ધર્મ પર્મ. ૩૫
પછે સ્તુતિપુરઃસર આશિર્વાદ, અર્પે તુંબરૂએ ધરી ઉલ્લાસ;
હે બાળક તું યા ચક્રવર્તી રાય, મહાવીર્યવાન ને મહાકાય. ૩૬
આજનુબાહુવાળો યા બાળ, યા શક્તિવાળો તું તતકાળ;
મહાકાળ લગી અખિલ મહીકરું, બોગવ્ય રાજ્ય સ્વાધીન કરી મેરૂ. ૩૭

- હે બાળક આ ઈંદ્રાદિક લોકપાળ, કરો તારું કલ્યાણુ અનિ તતકાળ;
હો તારું અરિનાશક પરાક્રમ, વાધો તારા વંશજો મહાક્રમ. ૩૮
- પૂર્વમાંથી જે રત્નકણુ વહે, તે મરૂત ભદ્ર કરી તારું રહે;
દક્ષિણે નિર્મળ મરૂત જેહ, તુને અદમ્ય સુખદ હો તેહ. ૩૯
- પશ્ચિમે મરૂત ઉત્તમ આપો રેત, ઉત્તરમરૂત ઉત્તમ બળ અર્પો કરી હેત;
એવા આશિર્વાદની અંતે ત્યાંય, આકાશવાણી યતી નહ માંય. ૪૦
- મરૂતવ એવું ગુરુ ઓલ્યા ઘણી વાર, તેથી મરૂત નામ પડશે નિર્ધાર;
જગતીના રાજાઓ જેહ. વરતશે એની આજ્ઞામાં તેહ. ૪૧
- થશે સર્વ ભૂમિપતિકેશે ભૂપ, થશે નરસિરોમણિ અનુપ;
થશે ચક્રવર્તી મહાબલિષ્ઠ, થશે સચ્ચ દીપનો પતિ વરિષ્ઠ. ૪૨
- સ્વાધીન થશે પૃથ્વીતણા નરેશ, એ નિર્વિઘ્નનાએ ભોગવશે દેશ;
યજ્ઞકર્તા થયા નૃપ જેહ, તેમાં મુખ્યતા પામશે એહ. ૪૩
- થશે શૌર્યવીર્યે કરી મહાન, થશે અન્ય નૃપતિ કરતાં બળવાન;
માર્કંડેય કહે દેવોમાંથી, કોઇએ કહ્યું વચન એવું ક્યાંથી । ૪૪
- કે જે સુણી હરખ્યા સકળ વિમ, ગંધર્વ જન આનંદ પામ્યા સિમ;
થયો તેના માતપિતાને સંતોષ, બાણ્યો મુત મહાગુણકેશે કોસ. ૪૫
- આવા મુત પુરાણીને સર્વ, ભણ્યા ગણ્યા રહિત ગર્વ;
કાઢે બાપદાદાનુ એવા નામ, ધોળાં નહિ તો કરે કાળાં કામ. ૪૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણુ, અવૈક્ષત્યસ્તિ સુત વખાણુ;
સપ્તવિંશાધિકરાતતમેધ્યાય, ગાયો જેમાં પુરાણીમુત મહિમાય. ૪૭

૩૯ રત્નકણુ—(સુગંધાદિકના). મરૂત—વાયુ. ભદ્ર—કલ્યાણ. સુખદ
—સુખ આપનારો. ૪૦ રેત—વીર્ય. ૪૧ મરૂતવ—મરૂત (વાયુ) તવ
(તારું). ૪૪ ક્યાંથી—કોઈક પશુ જગાએથી.

વલણ.

મહિમા પુરાણી દેવીતણો, ગાતાં યાય પાવન પ્રાણી રે;
જેના મુત હર ખલાદિકં છે; જુઓ પુરાણમાં મમાણી રે.

૪૮

કંકુ ૨૦૬ મુ.

રાગ સામેરી.

માર્કંડેય કહે તે રાજસુત પછી, સ્વપુત્ર ને લેઈ નાર રે;
ગયો ગંધર્વગણ સહિત સ્વપુરમાં, પિતા પાસે નિર્ધાર રે. ૧
જઈ પિતાને નમસ્કાર કરિયો, ઘરણમાં મસ્તક મૂકી રે;
ઘણે દિવસે મુત મળિયો પિતાને, તેણે તેને જોતો હુંકી રે. ૨
લાઈ તું ક્યાં ગયો હતો એમ તે પૂછે, વારંવારે ભાવે રે;
એવે લજ્જવતી રાજપુત્રી તેને, નખી સુખ ઉપજવે રે. ૩
સર્વ નૃપના મધ્યે જોડા, ધર્માસને કરંધમ શૂપ રે;
તદા સ્વકુંવર લેઈ જોડ્યો અવૈક્ષત, થઈ લજ્જસહિત તદ્રૂપ રે. ૪
હો પિતા મારી માતાને અર્થે, કિમિચ્છક જત મોઝાર રે;
એ જે તમને વચન આપ્યું હતું, તે સિદ્ધ થયું આ વાર રે. ૫
તમે માગ્યું હતું મારી પાસે એવું, કે કરવું ઉત્સર્ગે પાત્રાશીન રે;
તે મમાણે હરિકૃપાએ સર્વે, આજ થયું મહારાજન રે. ૬
એમ વદી મરતકુંવરને, કરંધમ જોળે મૂક્યો રે;
પછે સર્વ વાર્તા વરણી દાખી, અવૈક્ષત ક'તાં નવ ચૂક્યો રે. ૭
તે નૃપ સ્વપૌત્ર આહિંમન કરીને, હર્ષાશ્રુએ કરતો મલિન નેત્ર રે;
હું ભાગ્યશાળી ભરપૂર છું, એમ વદી યાતો આનંદનું ક્ષેત્ર રે. ૮
સ્વપ્રશંસા તે કરવા લાગ્યો, પછે ત્યાં આવેલા ગંધર્વ જોઈ રે;

- અર્ધપાદાદિકે પૂજા કરી તેની, સારી સાધી સત્કારની સોઇ રે. ૯
- તેને કેટલાક દિવસે સન્માન રાખી, પછે તેમને જાણા આજ્ઞા દીધી રે;
આનંદની વાતો સર્વે તે જોલ્યો, નેધ પૌત્રસ્વરૂપની મુખસિદ્ધિ રે. ૧૦
- આનંદાસક્ત થયો તેની સાથે, એ વિસ્તરી પુરમધ્યે વાત રે;
કરંધમ સંતતિવાજો થયો એમ, જ્યાં ત્યાં થયું પ્રખ્યાત રે. ૧૧
- નગરવાસી જને ઘેરઘેર કીધો, આનંદ ઉત્સવ અત્ય રે;
થયા ગીતવાદના શબ્દ મનોહર, આનંદમય થયું સહુ સત્ય રે. ૧૨
- સુંદરાંગી વારાંગનાઓએ ત્યાં, અનુત્તમ નૃત્ય આચરિયું રે;
રાજાએ પણ અતિ હર્ષ પામી, દાનેશ્વરીપણું ધરિયું રે. ૧૩
- આખ્યાં દિજને રત્ન દ્રવ્ય અતિ, સુરભિ વસ્ત્રને અલંકાર રે;
પછે તે સુત ત્યાં વધવા લાગ્યો, શુકલપક્ષ ચંદ્રવત સાર રે. ૧૪
- તેણે પિતાપિતામહને આનંદપ્રાપ્તિ, કરી અપરમપાર રે;
સર્વ લોકનો વાલો થયો એ, પછે શાસ્ત્ર શીખ્યો નિર્ધાર રે. ૧૫
- પેલાં આચાર્ય પાસેથી તે શીખ્યો, ચાર વેદ અતુર રે;
પછે સર્વ આગમ ધનુર્વેદ શીખ્યો, યદ્ય યુદ્ધકર્મમાં આતુર રે. ૧૬
- ખડ્ગકર્મ ને ધનુષ્યકર્મમાં, વળી અન્ય શસ્ત્રાસ્ત્ર વિષે રે;
શ્રમસહિત પ્રવીણતા પૂરી, તેણે મેળવી એણું દીસે રે. ૧૭
- એ સર્વ શીખી રહ્યા પૂઠે તે, ગયો ભૃગુમુનિ શુકની પાસે રે;
અસ્ત્રવિદ્યા શીખ્યો તેમની કનેથી, એમ પુત્ર આવ્યો પ્રકાશે રે. ૧૮
- વિનયપણે નમ્રતાએ કરીને, તે અત્યંત ગુરૂપ્રીતિ મેળવતો રે;
એમ સર્વાસ્ત્રવિદ્યા શીખી રહ્યો તે, ન હવે તેણે હેળવતો રે. ૧૯
- વેદવેદાંગે પારંગત થાતો, શીખ્યો ધનુર્વેદ પાર્શ્વ રે;
સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ થયો તે, જને જોડ્યો વિંતા થાયે શૂર્ય રે. ૨૦
- પછે યુવાવસ્થા તે પામ્યો પૂરી, તદપિ ગંભીર રહ્યો તેમાં રે;

ઉન્મત્તપાણું કાંઈ પ્રાપ્ત થયું નહિ, એથી અતિ રતિ ઉપની એમાં રે. ૨૧
 વિશાલ રાજાએ વારતા જાણી, જે પુત્રી પરણી મારી રે;
 દોહિત્રકેરી ચોખ્ખતા જાણી, પામ્યા અતિ આનંદ તે અવિધારી રે. ૨૨
 કરંધમે પાત્ર જોયો મૌઢો, મહામતિમાન ને ગુણવાન રે;
 તેના મનોરથ સફળ થયા સહુ, પછે વિચાર્યું વન જવા રાજાન રે. ૨૩
 અનેક યજ્ઞ કર્યા તેણે જાતે, આખ્યાં યાચકને દાન રે;
 સર્વ કર્મ સંપૂર્ણ કરીને, નૃપવર કેવાયો મહાન રે. ૨૪
 માંડલિક રાજાએ સહિતે, ધર્મથી પૃથ્વી પાળી રે;
 રાત્રુ છતી સર્વ સમા કીધા, દીન જનની આપદા ટાળી રે. ૨૫
 પછે વન જવાનો નિશ્ચય કીધો, તદા અવેશતને તેડયો પાસે રે;
 કહ્યું હે પુત્ર હું વૃદ્ધ થયો છું, હવાં વન જવું જોઈએ ઉદ્ધવાસે રે. ૨૬
 હવાં તું આ મારું રાજ્ય શ્રદ્ધાનુ કર, હું કૃતકૃત્ય થયો છું આજ રે;
 તને અભિષેક કરવા કરતાં હવે નથી કંઈ, મારે રહેલું બાકી કાજ રે. ૨૭
 મેં સમ્યક્ મકારે સંપાદ્યું મેં, તે રાજ્ય આપુ છું તુંને રે;
 એ સાંભળી અવેશત વધો ત્યાં, પિતાશ્રી એ રૂએ નવ મુને રે. ૨૮
 તપ કરવા વન જતા પિતાને, જોઈ વિનયે તે ભાખ્યો રે;
 હો તાત પૃથ્વીપાલન કરવાનો નથી હું, તમે ધર્મ બાકી નથી રાખ્યો રે. ૨૯
 કિંતુ અથાપિ મારા મનમાંથી, લજ્જા ગદ્ય નથી નાશી રે;
 યોજ્ઞે દોહ રાજ્યાસને બીજાને, રે હું બંધાયો થઈ મારી હાંસી રે. ૩૦
 મને છોડાવ્યો મારા પિતાએ, હું સ્વપરાક્રમથી નવ છૂટ્યો રે;
 પ્રરૂપત્વ તે મારામાં કેટલું, મેં મુને માન્યો પિતા કર્મકૂટેયો રે ? ૩૧
 પૃથ્વી પ્રરૂપથી પળાય પિતા, હું સ્વપાલન કરવા નથી સમર્થ રે;

૨૧ રતિ—પ્રીતિ (બીજા સર્વ કોષની). ૨૨ દોહિત્ર-દીકરીનો દીકરો.
 ૩૦ યોજ્ઞે ઇ—રાજ્યાસને કોઈ બીજાને યોજ્ઞે—બીજા કોષને રાજ્ય
 માટે આપો.

તો પૃથ્વી શી પેર પાળી શકું હું, કહો થાય મારાથી શો અથ રે. ૩૨
 એણું છે માટે રાજ્યાસન અર્પે, કોઇ સારો જોઇ તાત રે;
 જે નરનો કરે પરાભવ બીજા, તેને જાણુએ જુવતી જાત રે. ૩૩
 માત્ર સ્નેહાનુબંધનથી તમે મુને, બંધનથી છોડાવ્યો રે;
 તે સ્ત્રી સમાન હું ક્ષમ થઈ રાજા, જેણે વંશ સહુ વખાડાવ્યો રે. ૩૪
 કરધમ કહે પિતા પુત્રથી, પુત્ર પિતાથી નથી ભિન્ન રે;
 એણું છે માટે હે વીર તુજને, નથી છોડાવ્યો પિતાએ કોઇ દિન રે. ૩૫
 નર નારીના સ્વામી થાયે, થાયે થશે પૂરો રાજા રે;
 વેદ વેદાંગ ને શાસ્ત્રપુરાણમાં, ભાખી એવી મોટી માઝા રે. ૩૬
 પુત્ર કહે હે પિતા મારાથી, માફ હૃદય નવ ફેરવાય રે;
 તમે મુને મુક્ત કર્યો પિતાજી, લજ્જા એવી ખસતી નથી મહારાય રે. ૩૭
 પિતાની ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મી, જેહ ભોગવે તેના પુત્ર રે;
 જેને જનકે સંકટથી મુક્ત કર્યો હોય, તેનું કેમ ચાલે ઘરમંત્ર રે. ૩૮
 જે પિતાના નામથી આજખાએ, એવો નર અમારે કુળ ન યાશે રે;
 જેણું સ્વપરાક્રમે ધન સંપાદ્ય, તેનાથી કોઇ નવ લખશે રે. ૩૯
 જે સ્વપરાક્રમે પ્રસિદ્ધ થાતો, જેને જોઇ અરિ પામે ત્રાસ રે;
 જે પાતાની મેળે સંકટથી છૂટે, તેના જેવી મારી ગતિ થાએ પ્રકાશ રે. ૪૦
 માર્કંડેય કહે સ્ત્રીમ વધો તે, તેને સમજાવ્યો સમ્યક્ પ્રકાર રે;
 તોય તેણે હડ છોડી નહિ રત્ન, બાંધી રહ્યો ટેકની તરવાર રે. ૪૧
 તદા કરધમે પૌત્ર બેસાડ્યો, રાજ્યાસને નિર્ધાર રે;
 સ્વપિતાની અનુમતિથી તે પામ્યે, પિતામહનું રાજ્ય તે વાર રે. ૪૨
 પછે મરૂતે સ્વજન સતોખ્યા, અનંદ પ્રાપ્ત થાય કર્યું તેમ રાજા રે;
 કરધમ નૃપ પત્ની વીર સહિત, ગયો વનમાં કરી સહુ ત્યાગ રે. ૪૩
 તેણે વનમાં વસી તપ આરંભ્યું, મન ગામ્ણી સરીર કરી વશ રે;

સહસ્ર સંવત્સર ઉગ્ર તપ કરી, કાઢી લીધો દહનો કસ રે. ૪૪
 એમ કરતાં દહ ત્યાગ ધર્યો તેના, પામ્યો તે નૃપ ઈંદ્રલોક રે;
 માથે જટાવાળી મલિન જેની કાયા, એવી વીરા રહી તે ઝાક રે. ૪૫
 કવર્ગે સીધારેલા મહાત્મા પતિની, સાથે જવા ઇચ્છા જેને રે;
 એવી ભૂગુ મુનિના આશ્રમે રે'તી, તપ સિદ્ધિ માત્ર થઇ તેને રે. ૪૬
 દૂળ મૂળ પર નિર્વાહ કરતી તે, વસતી પ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ મોઝાર રે;
 હતી દિવસેવામાં આહરવાળી, તે વધુ રાત વર્ષ રહી નિરધાર રે. ૪૭
 ટેકતોરો ને રાખો પુરાણી, તો અવેશત જેવો રાખો રે;
 માગી ખાત્રું ને મસીદ સજુ, એ ન્યાય તે ક્યાંનો લાખો રે. ૪૮
 ઇતિ શ્રીમાર્કડેય પુરાણે, અવેશતચરિત્ર સમાપ્ત રે;
 અષ્ટાવિંશત્યધિકરાતતમોધ્યાય યથા, સુણે લાણે તેને મળે આપ્ત રે. ૪૯
 સકળ તીર્થે જન સ્નાન કરે, તોટલું પ્રલ્લય પામે સુણી આખ્યાન રે;
 સત્તરસે પાંસઠમમાં યથામતિ, વિષે કર્યું વ્યાખ્યાન રે. ૫૦

વલણુ.

વ્યાખ્યાન વિષે યથામતિએ, કર્યું ભવતારક લલ્લ હરિ રે;
 ચાતુર્વિંશી જન પ્રેમાનંદ, મહતા નવ માને જરી રે. ૫૧

—૦—

૪૮ ટેકતોરો—ટેકરપી તોરો. ૪૯ આપ્ત—સગાંવાદાલાં.

૧૪૨

મરુત્તચરિત્ર.

કડવું ૨૦૭ મું.

રાગ કેદારો.

વક્તુડ શુંડદંડ સ્વામી, ભારતી આરતી પૂરો મહાનામી;
કવિતાકામી જન વિનતિ કરે રે. ૧
કહું મરુત્તચરિત્ર પાવન, સાથ કરો વિશ્વતણા સ્વામીન;
અનુદિત સંકટ મારા હરો રે. ૨

ઢાળ.

સંકટ હરો શ્રી સ્વામી મારાં, કહું વિનવી વારંવાર;
ઢોઢુકિ કે' ભગવન્ ગુજને, કરધમકથા કહી સાર. ૩
અયૈક્ષતનુ ચરિત્ર ભાખ્યું, અતિ કરી વિસ્તાર;
હવાં તેના પુત્ર મરુત્તતાણું કહો, ચરિત્ર ગુણભંડાર. ૪
ને મહાત્મા સર્વ કરતાં, હતો પરાક્રમી પૂર;
એવું સુણી આખ્યાન એવું, મારે સુણવું મધુર. ૫
એ નૃપ ચક્રવર્તી ભાગ્યશાળી, તેજસ્વી ને મહાશરો;
ધર્મજ ને મહામતિશાલી, પૃથ્વી પાળવામાં પૂરો. ૬
તેના ગુણગણ સુણવા કોણ નવ, ચિત્ત ધરે મુનિદેવ;
માકડેય કહે સુણ્ય એક ચિત્તે, કહું કથા તુને તતખેવ. ૭
પિતાકેરી અનુમતિથી, મરુત્ત પામ્યો પિતામહનું રાજ્ય;
પિતા જ્યમ ઔરસ પુત્ર પાળે, ત્યમ આચર્યો ધર્મનાં કાજ. ૮

૧ વક્તુડ ધૃ—વક્ર (વાંકા) તુંડ (મુખ) વાળા અને શુંડ રૂપી
દંડવાળા સ્વામી (ગણપતિ). કવિતા ઈ—કવિતાનો કામી (હ્રસ્વવાળો)
જન (પ્રેમાનંદ) વિનતિ કરે છે.

- સમ્યક્ પ્રકારે પૃથ્વીપાલન કરવા લાગ્યો તેહ;
 ઋત્વિક પુરોહિતની આજ્ઞાપાળી, જે'તો તેને સ્વાધીન એહ. ૯
- એવા પ્રહરણાળી અપિત્ર નૃપે, ઘણા યજ્ઞ કરિયા જાણ;
 તેમાં દક્ષિણા દિવને અરપી ઘણી, જેનું થાય નવ પ્રમાણ. ૧૦
- અવિચિત્ર આજ્ઞા તેહની, થઈ સંપ્તદ્વીપમાં માન;
 આકાશ ને પાતાળમાં, જતો અબ્ધિજળ વિષે મહાન. ૧૧
- એવી ગતિના શોધ કર્યાહી, નવ થતો નિરવાણ;
 સર્વ સ્થળમાં વિચરતો તે, મરત જાણ સુજાણ. ૧૨
- એના મખમ્બો ધન પામી ઘણું, સ્વક્રિયા કુશળ વિમ;
 મહાન યજ્ઞ કરી કરતા, મસન્ન પુરંદરને ક્ષિપ્ર. ૧૩
- અન્ય વર્ણના જન ઘણા, થઈ સંવર્મે સાવધાન;
 નૃપકનેથી ધન લેઈ, ઇષ્ટાર્જીદિ કરતા માન. ૧૪
- હૈ દિન સત્તમ મરતે જે, પાળી પૃથ્વી સ્વાર;
 તે કરતી સ્પર્ધા સ્વર્ગ સાથે, થયા જન સુર સમા નિરધાર. ૧૫
- ઘણા યજ્ઞ કરી તેણે, નમાવિયા નૃપાળ;
 એમાં કાંઈ હતું નહિ પણ, થયું વિશેષ કંઈ તે કાળ. ૧૬
- શકિત કયો શતક્રતુ તેણે, કરી યજ્ઞ અપાર;
 બૃહસ્પતિપ્રાતા અંગિરાસુતુ, સર્વ તપભંડાર. ૧૭
- તે મહાઋષિ ઋત્વિક હતો, મરતકેય જાણ;
 તેણે મરતઅર્થે આણ્યું તું, નગસુવર્ણસિખર નિર્વાણ. ૧૮
- સુરગણે સેવ્યા મુજવાન નગનું, સુવર્ણસિખર જેહ;

૯ ઋત્વિક-યજ્ઞ કરવામાં યોગ્યતા પ્રાપ્ત. ૧૧ અવિચિત્ર-અપ્રત્યક્ષ.
 અબ્ધિ-સમુદ્ર. ૧૭ બૃહસ્પતિ ઇન્દ્ર-બૃહસ્પતિના બાઈ-અંગિરાસે પુત્ર સંવર્ત
 એના યજ્ઞમાં ઋત્વિક હતો. ૧૮ નમ ઇન્દ્ર-સર્વતત્ત્વ સોનાનું સિખર.

- તે તપળજે પૃથ્વી ઉપર આણ્યું, હે દિન નિઃસંદેહ. ૧૯
- તે કષિએ તેના યજ્ઞમાં, ઝૂમિલાગાદિક સર્વ;
- નિર્મળ મે'લ આદિક તપળજથી, કનકમય કર્યા'તાં મહાપર્વ. ૨૦
- એ વિષે તપીશ્વર એકા લાણતા, વેદ અહોરાત્ર;
- તે રીત મરૂતચરિત્રગાથા, અધ્યયન કરતા હતા મહાપાત્ર. ૨૧
- મહીપર મરૂત સમો, કોઈ નથી મખ કરનાર;
- થયો નહિ થાશે નહિ, એમ મુનિ વદતા સાર. ૨૨
- જેના યજ્ઞમાં અખિલ સભા, વળી નિવાસકેરા મે'લ;
- હતા સર્વે સુવર્ણના, જ્યાં થઈ રે'તી રંગરેલ. ૨૩
- શશિપતિને સોમરસથી, દિનને દક્ષિણાથી જાણ;
- મરૂતમખમાં મદ થયો'તો, એણે નવ કંઈ થયું સુજાણ. ૨૪
- ઈદ્રાદિક ઉત્તમ દેવ જે જે, તે પીરસવા દિનનાં પાત્ર;
- જેમ મરૂતમખમાં દિનમંદિર, રત્ન રૂપ થયાં'તાં માત્ર. ૨૫
- તેમ થવાથી દિન સઘળે, સુવર્ણ નાંખી દીધ;
- એણે કયા નૃપના યજ્ઞમાં, થયું સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ? ૨૬
- તેના યજ્ઞમાં સુવર્ણકેરા, જે હતા મે'લ વિશેષ;
- તે મળ્યા ત્રણ વર્ણની પ્રજાને, નૃપે રાખ્યું ન કાંઈ શેષ. ૨૭
- ધણું ધન મળ્યું જે જનને, તેણે કર્યા અપરિમિત દાન;
- ધણા દિને ધન ત્યાગિયું, તેવડે થયા રંકે મહાન. ૨૮
- ધન લેઈ ગયા લિન્ન લિન્ન દેશે, ત્યાં કર્યા તેમણે મહાયાગ;
- એ રીતે રાજ્ય કરતા મરૂતને, એક મળ્યો તપસ્વી મહાભાગ. ૨૯
- તે વધો હે મરૂતાધિરાજ, તપસ્વીમંડળને આ વાર;
- મદાન્મત સર્વો વિપથી, નીકળ્યા દુઃખ દેવા નિરધાર. ૩૦

- એમ જોઇને તમ પિતાકેરી, વીરા માતા જોહ;
તેણે કા'વિયું છે મુજ સાંચે, તમે સહુ મુણા નિઃશ્વેદહ. ૩૧
- તારા પિતામહ સમ્પદ મકારે, કરી પૃથ્વીનું પાલન;
સ્વર્ગમાંહી સીધારિયા તે, હું રહી તપ કરું પાવન. ૩૨
- શક્તિમાન છું તેણે કરું છું, ઔર્વ મુનિઆશ્રમે તપ;
નિશંતર એક તાળી લાગી, કરું છું જગતપતિના જપ. ૩૩
- હે મરૂત રાજ્ય કરે છે તું, તેમાં ખામી તારી દખાધ;
તેથી ખામી તારા પિતામહમાં, કે મપિતામહે ન કે'વાય. ૩૪
- શું તું ભોગાસકત થઇને, અનિદ્રિયજીત થયો છું બાળ ?
તું સાવધ નથી શું સુત મારા, વા સમય આવિયો વિદાળ ? ૩૫
- તાજે ચારચક્ષુપણું સુત શું, થઇ ગયું છે નાશ ?
શુભ અશુભ તારા કર્ણનિકટ, પામે આવતાં શું ત્રાસ ? ૩૬
- પાતાળના મદાન્મત નાગે, મુનિમૂનુદંશ્યા સાત;
વિપયુક્ત કર્યા જળસ્થાન સર્વે, કરી પ્રસ્વેદ મૂત્ર વિષ્ણુપાત. ૩૭
- એમ પકવ થયલા હવિધ્યને સુત, કયાળી નાખ્યાં સાર;
ઘણા સમયથી છે આર્પિયો, જે નાગ બલિ નિર્ધાર. ૩૮
- એમ છતાં જાણી જોઇને, અપરાધ હેદશે કરી;
નાગે દુરાચાર આરંભિયો, શકે કોણ તેને ધરી. ૩૯
- મુનિજી ભસ્મ કરવા નાગને, છે સમર્થ અપાર;
કિંતુ એ કાર્યમાં નથી એમનો, હે સુત કંઇ અધિકાર. ૪૦
- એ અધિકાર ધારણ તું કરે છે, સમજ શાણા સુત;

૩૪ પિતામહે—બાપના બાપમાં. પ્રપિતામહે—દાદાના બાપમાં.

૩૬ ચારચક્ષુપણું—ચતુર્વક્તથી ખગર જાણવારૂપ કાર્ય. ૩૯ અપરાધ

૪૦—અપરાધ કરવાનોજ હેદશે રાખીને.

આજ કા'ણુ શીખાભણુ તુજને, જેમાં નથી કંઈ અદ્યુત. ૪૧
 સંસાર બોગવિગ્રાસનું સુખ, છે ત્યાં લગી નરદેવ;
 જ્યાં લગી અભિષેક જળ નવ, શિરસ્થિર સ્થપાયું તતજેવ. ૪૨
 દેશ કાળ ઈચ્છા બાણવાને, જે વાંચતા નરેશ;
 તેણે મંત્રબેદભયથી દૂતજનને, મોકલવા દેશ વિદેશ. ૪૩
 તમને અન્ય જન નવ કોઈ બણે, ત્યમ અટન કરવા દેવી આજ્ઞાય;
 તે સાધનવડે નૃપતિએ બાણવું, કોણ મારા મિત્ર રાત્રુ કે'વાય. ૪૪
 ફેટલું છે રાત્રનું બળ, વળી મિત્ર જે જે હોય;
 ફેટલા છે અન્ય રાજા, મુજ પક્ષકેરા શોય. ૪૫
 ફેટલો છે દ્રવ્યભંડાર મારો, કયા નર પ્રીતિ રાખે પૂર;
 કયા નર અપ્રીતિ રાખે, સમ્યક્ સમજવું એ શૂર. ૪૬
 ભેદ પમાડેલા રાત્રુઓએ, કયા નર વસે છે પૂર;
 બેદલા અરિગણુતણા, કયા નર વસે ભરપૂર. ૪૭
 મારા નગરમાં કે દેશ મધ્યે, સદાચારી નર છે કોણ;
 સદાચારી છતાં ધર્મનાં કૃત્ય કરતા, એવા કોણ નર છે જોણ. ૪૮
 ધર્મ કર્મમાં મૂક મોટા, કોણ છે નરદેવ;
 અપરાધ શિક્ષા સહન કરવા, કોણ તૈયાર છે તતજેવ. ૪૯
 છે પાલન કરવા ચોગ્ય ક્રિયા, ક્રિયા સંભાળવા સરખા નથી;

૪૩ મંત્રબેદ ભયથી છ—રખેને-અમારો મંત્ર (ગુપ્ત સલાહ મસ-
 લહત) રાત્રુઓ બાણી તો નથી ગયા, એવા ભયથી તેની તબવીજ કરવાને
 દેશ વિદેશ દૂત મોકલવા. ૪૪ તમને—દૂતને. અટન કરવા—ફરવા.

૪૭ ભેદ પમાડેલા છ—રાત્રુઓએ ભેદ પમાડેલા (ફેડેલા) હોય
 એવા આપણા કયા કયા નર નગરમાં વસે છે તે જોવું. બેદલા છ—આપણે
 ભેદ પમાડેલા રાત્રુના કયા બાણુસો નગરમાં વસે છે તે જોવું.

ઇત્યાદિકે વચ્ચાર કરવા જોઈએ, શું વધું કા'ણું તુજને સર્વથી. ૫૦
 સર્વ સચિવાદિકે હપરે, ગુંપત દત મૂકવા જાણુ;
 એ રીતે કાર્યાસક્ત નિત્યે, જોઈએ રે'ણું નૃપ ચિત નિર્વાણુ. ૫૧
 રાત્રિ દિવસ એવાં કામમાં, છે કાઢવાની રાય;
 કિંતુ ભોગ વિલાસ માંહે પડી, મુખિયા નૃપે નવ યવાય. ૫૨
 હે રાય ! રાજદિકકેરો, થયો જન્મ જે વાર;
 તે ભોગવિલાસાસક્તમાં નથી, તું સહુ સમજ ગુણભંડાર. ૫૩
 રક્ષી સ્વધર્મને પૃથ્વી પાળવી, કરવી મજા રંજન પૂર;
 ક્લેશ સે'વા જન્મ નૃપનો, છે શિરોમણિ મહાશૂર. ૫૪
 જે નર પૃથ્વી ને સ્વધર્મ કેરું, કરે સમ્યક્ પ્રકારે પાલન;
 તેને આ લોકમાં શાંતિ નથી, તું શ્રદ્ધાવડે મુજબ રાજન. ૫૫
 કિંતુ સ્વર્ગલોકે પરમ અક્ષય, મુખ પામે તેહ;
 એમ જાણી નરદવ તારે, કરણું પૃથ્વીપાલન જેહ. ૫૬
 સહુ ભોગ તજવા ક્લેશ સે'વા, છે એણું નીતિશાસ્ત્રતું વેણુ;
 તારા રાજ્યમાં મુનિઓને થયો, સર્પદંડાતો દુઃખદેણુ. ૫૭
 તોય આરાધિ તું નથી જાણતો, હવાં કા'ણું વધારે ધુ'ય;
 તું કરે શિક્ષા દુષ્ટને, સજ્જન પાળજે કહું હું'ય. ૫૮
 હે નરમણિ તેણે કરી તું, ધર્મ પટ ભાગ પામીશ;
 જો રક્ષણ નહિ કરે મુનિતાણું તો, તું સર્વ મુખ પામીશ. ૫૯
 દુષ્ટ નરે અવિનયથી જે, હશે કરેણું પાપ;
 તે ચોટશે સહુ તું'ને આવી, નપછે થશે તાપ ઉતાપ. ૬૦
 એણું છે માટે સુત મારા, જાણી સ્વેચ્છિત કરજે તુ'ય;
 આ મેં જે હણું તે તું'ને કહ્યું સર્વે, છું તારી વૃદ્ધ માતા હું'ય. ૬૧
 પછે ગમે તે કરય સુત તું, કે'વા મારાથી ન અવાય;

હવાં દિન પુરાણીને ઉપદેશ કરતો, જ્યમ શ્રોતાપક્તાથી સંભળાય. ૬૨
 ઇર્ષ્યા ને દંભ તજવો, તજવી હું પંદ્ર છે શૂદ્રવ;
 કામ તજવો ક્રોધ તજવો, માનવો યોગ સાધી સેવ. ૬૩
 પુરાણીપણું સહુ તણ દેવું, યવુ નૂતન નાયિકા નાર;
 ઈતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મૃત્યુચરિતે નિરધાર. ૬૪
 જીનત્રિંશાધિકશતતમેધ્યાય, થયો સ્થાણુતણી કૃપાય;
 છે પુરાણીને ઉપદેશ જેમાં, દિનતણે સુખદાય. ૬૫

વસણ.

સુખદાય છે ઉપદેશ જેમાં, ગ્રહો પુરાણી દેવ રે;
 વિમ મેમાનંદ સદા સાધે, હર હરિ વિધિની સેવ રે. ૬૬

કંડુ ૨૦૮ મું.

રાગ રામઝી.

માર્કંડેય કહે સુણ્ય કૌશ્ઠકિ, સુણ્યું એવું તપસ્વીવેણ;
 મૃત્ત લજ્જા પામ્યો ઘણી, ધિઃક હું ચારાંધિ દુઃખદેણ. ટેક. ૧
 એમ વદી નિઃશ્વાસ નાખ્યો ઘણો, પછે લીધું ધનુષ્ય પાણ;
 સત્વર ઔર્ધ્વના આશ્રમે તે ગયો, મુણી પિતા માતની વાણ. માં ૨
 નદ નમ્યો વીરાદેવીને, દર્યા અન્ય ઋષિને મણામ;
 સહુએ આશિર્વાદ આપ્યો, દેખાડ્યા દંડેલા મુનિ મહાનામ. ૩
 સાત તપસ્વીને દંડિયા, નાગ મહાવિષધર જેહ;
 તે નિકટ પહચા જેઈ નરમણિ, ધિઃકારતો સ્વદેહ. ૪
 પછે મુખે બોલ્યો તે સહી, કરનાર મુજ વીર્યઅપમાન;

૬૪ પુરાણીપણું—પુરાણીવેદ અથવા જૂની શ્રીપણ. ૬૫ જીન-
 ત્રિંશાધિકશતતમે—એકસો એગણત્રીસમે. સ્થાણુ—મહાદેવ. ૨ પિતા-
 માતની—પિતાની અને માતાની.

- એવા બ્રહ્મદેવિ સહુ નાગને, કરું આજ શિક્ષા મહાન. માર્કંડેય ૫
- તે નિરખો દેવ દૈત્ય સર્વે મળી, વળી નરચુક્ર અપિલ જગત;
- એમ કહી થયો આકળો, અતિ મરતનૂપ કોપાસક્રુત. „ ૬
- હચ્ચાર એવો કર્યો પૂરો, પાતાળ પૃથ્વીપર કરનાર;
- સર્વે નાગનાશકેતુ ધરી, સાહ્યું સંવર્તક શસ્ત્ર કર સાર. „ ૭
- હો વિમ પછે તે મુકિયું, મહાઅસ્ર ઘોર ગંભીર;
- કે નાગલોકે સહુ નાગ ને, લાગ્યા બળવા તણ ધીર. „ ૮
- ને અગ્નિ પ્રગટ થઈ આવતો, તે ખાળ્યો ખળે ન જાણું;
- મરતમહાઅસ્રકેરા પાતથી, થઈ રહ્યો હાહાકાર મમાણું. „ ૯
- હા તાત હા માત વત્સ હા, એમ કરતા નાગ પોકાર;
- કોઈ વળગી કામિની કંઠ કંથને, કરતી હો હો કરી હોકાર. „ ૧૦
- ઘણા સર્પની લાગી છે પૂછડી, લાગી રીણા કાંઈની કરાળ;
- સ્ત્રી પુત્ર પરિવાર કરી પરા, વસ્ત્રાલંકાર મૂકી તે કાળ. „ ૧૧
- છોડી પાતાળ નાડા નાગ સહુ, ગયા મરતમાતની પાસ;
- અભયવચનપૂર્વે આપિયું, લક્ષી લામિનીએ ખોવાને ત્રાસ. „ ૧૨
- તેની નિકટ જઈને પડ્યા, કરતા નાગલોક અતિશે પ્રણામ;
- છે લયથી કંપિત કાયા જેમની, છૂટ્યો અગોઅંગથી ધામ. „ ૧૩
- ગદગદ વાણીએ તે હચ્ચાર્યા, સ્મરો પૂર્વવચન માત;
- હો વીરમાતા રસાતળ પિયે, માગ્યું પૂર્વે નમી મળ્યાત. „ ૧૪
- તે સમય આજ આઘ્યો સહી, અહો મહિષી જાણુ સુખાણુ;
- નાગ ઉગારો નિવારો સુત તમતણું, અમારા જેમ રહે દહો માણુ. „ ૧૫
- અસ્રઅગ્નિએ નાગલોક સહુ, ધીકો ઊઠ્યો છે નિર્વાણુ;

૭ સંવર્તક—પદ્મ કરનાર અસ્ર. ૧૪ વીરમાતા—વીર એવા પુત્રની માતા. ૧૫ નિવારો—અટકાવો.

- હે યશસ્વિની આ સમે રહી, તારા પુત્રથી દહન થઈએ જાણ. માં ૧૬
- તેને શરણ આપનાર કોઈ નથી, ભામિની તારાવિણ મમાણ;
- દયિતા દયા લાવ દીનમાં, આ સમય સૂઝે શાંત વખાણ. " ૧૭
- એવું જાણી કૃપા કર્ય સહી, કહે માર્કંડેય કથાય;
- એવું વચન સાંભળી તેમનું, સ્મર્યું પૂર્વવેણ સુખદાય. " ૧૮
- સાધવી સ્વામી પાસે જઈ ઊભી, બોલવા લાગી તે બ્રૂલ;
- મેં પૂર્વે પાતાળે સહુ સર્પને, અભય આપ્યું હતું કરી તોલ. " ૧૯
- સર્વે નાગે મળી મુજને કહ્યું, વારા મુતથી રાખજે નાગ;
- એ વાર્તા કહી હતી સ્વામી મેં, મારે જગ્યો જહીં પૂર્વ રાગ. " ૨૦
- તે આ નાગલોક સહુ આવિયા, બળતા મરુતસસથી સ્વામ;
- તે શરણ વાંચે પતિ માહરે, મેં અભય આપ્યું હતું મહાનામ. " ૨૧
- જે શરણે આવ્યા પતિ માહરે, તે છે તમારે શરણે સર;
- કાં કે અલિપ્તધર્માચરણવતી, હું છું પતિ આપથી પ્ર. " ૨૨
- જો સર્પ શરણે આવ્યા માહરે, તો છે મારે પતિનું શર્ણ;
- એ સર્પ જાણી મારા પતિ, અટકાવો નાગલોકનું મર્ણ. " ૨૩
- સમજવો મરુત મુતને, હું પણ આવું પતિ સાથ;
- હું માગી લેછશ અનીકને, મારું કરો કાર્ય મિથ નાથ. " ૨૪
- અપેક્ષત કહે મુણ્ડ મુંદરી, કયો નાગે મહાઅપરાધ;
- મરુતને કોપ તેણે ચઢ્યો, હણ્યા નાગે સપ્ત મહાસાધ. " ૨૫
- હું એ કારણની ધાસણ ધરું, ત્યારે સૂઝે મુને સતી વાત;
- હે ભામિની મુત તારાતણા, નિવર્તે નહિ કોપ મળ્યાત. " ૨૬
- નાગલોક કહે નૃપ અમે તમારે, શરણે આવ્યા છું આજ;
- માટે કૃપા કરો અમ ઉપરે, અહો અવેક્ષત કાત્રીરાજ. " ૨૭
- પીડિત રક્ષણ કારણે ધરે, કાત્રી રાસ નિર્વાણ;

- માર્કંડેય કહે નાગ કરગરે, અતિ અતિ દીન કરી વાણ. માર્કંડેય ૨૮
- ભયગ્રસ્ત ને શરણુ ઇચ્છતા, સુણી નાગની એવી વાણ;
વળી માર્થના મુણી સ્વપ્નનીતણી, અવૈક્ષત યશસ્વી મમાણ. ૨૯
- અહો ભદ્રે હું ઉતાવળો, જઈ તારો મુતની પાસ;
જઈ રક્ષણુ કરું નાગલોકનું, જઈ ખોઈ તેમના ત્રાસ. ૩૦
- ‘શરણાગતનો ત્યાગ નવ ઘટે, એવી શાસ્ત્ર પુરાણે વાંત;
જો તારો સૂનુ વચન માને નહિ, અસહઉપસંહાર કરે ન મખ્યાત. ૩૧
- તો મારાં અસ્રોએ કરી તેહનાં, સર્વ અસ્રોતણો બાણ;
સંહાર કરીશ હું સુંદરી, હું પાછો નહિ વળું નિર્વાણ. ૩૨
- માર્કંડેય કહે પછે આલિયો, ક્ષત્રિયોત્તમ જીવ;
અવૈક્ષતે લીધી સ્ત્રી સાથમાં, ભાળ્યો ભાર્ગવઆશ્રમ અનુપ. ૩૩
- આમ મુત ઉપર ચઢી બયતો, પુરાણી થાય પાથરા પૂત;
નીકર નડે કનડે ઘણા, આચરે આચરણુ અદ્ભુત. ૩૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણમાં, મહત્ત વ્યરિત નામ;
ત્રિંશદધિકશતતત્ત્રોધ્યાય થયો, ભાવે ભજતાં કેશવ રામ. ૩૫

વલણ.

રામ પુરાણી દેવ ભજતા, ધરી હળ મૂશળની બીક રે;
એ પ્રભુ પ્રેમાનંદ પર કૃપા ધરતા, સહુ કરતા ડીકાડીક રે. ૩૬ .

કંકણું ૨૦૯ મું.

રાગ ખાંડ વેરાડી.

માર્કંડેય કહે ઉત્તમ ધનુ ધર્યું કર, વળી વક ભૂકટિવાળો;

૩૫ ત્રિંશદધિકશતતત્ત્રો—ત્રિંશત્ (ત્રીશ) અધિક (વતા) શતત-

ત્રો (સોત્રો)—એકસો ત્રીશત્રો, ૩૩ ક્ષત્રિયોત્તમ—ક્ષત્રિયમાં ઉત્તમ.

- કોધાયમાન મુખ જોનું અતિ છે, એવા સ્વમુતને નિહાળ્યો. ૧
- તે ધનુષ્ય મધ્યેની જંવાળાવડે, દિશાઅંતરે ચયાંજો વ્યાપી;
- મહાભારે અગ્નિ ઝરે છે જેમાંથી, નાખતો નાસકુળ જે કાપી. ૨
- જેવડે અખિલ જગતીકેરું, પૃથ્થ થયું છે જાજ્વલ્યમાન;
- પાતાળના મધ્યભાગ સુધી જે, પો'ચી છે જ્વાળ મહાન. ૩
- તે સ્થળે ધોર ભયાનક છે, અસદૃશ રૂપ ધરતા તેહ;
- એવા જોઇ અગ્નિવાન અસ્ત્રને, ત્યાં આવ્યો અવેક્ષત જેહ. ૪
- વારંવાર ઉતાવળે ખોલતાં, જેના અક્ષરક્રમ થયો લોપ;
- મહામતિશાલી ઉદાર દિલનો, અવેક્ષત વધો અકોપ. ૫
- અવેક્ષત કહે હે મરૂચ રાજા, કરીશ નવ તું કોધ;
- અશ્વતથો ઉપસ'હાર કરચ તું, માની મારો આજ ખોધ. ૬
- તેણે જનકનું વચન સુણીને, જોઇ માતાને સાક્ષાત;
- કરધનુષ્ય સહિત માનપૂર્વક તેણે, નમસ્કાર કર્યો નમી જાત. ૭
- પછે ખોડ્યો પિતાજી સુણિયે, સર્પે કર્યો મારો ઘણો અપરાધ;
- હું પૃથ્વીપાલન કરું છું પિતાજી, તોયે કર્યો તેણે આવી બાધ. ૮
- મારા વીર્યકેરો અનાદર કરીને, આ આશ્રય વિષે તાત;
- મહામુનિજીને દંડા કર્યા છે, જીવ્યો પડ્યા પેલા સાત. ૯
- હે પૃથ્વીપતિ મારી આજ્ઞા લોપીને, કુશચારી થયા અતિ સાપ;
- આશ્રમવાસી મુનિનાં હુવિધ્ય બગાડ્યાં, એ શું જોછો પિતા સંતાપ. ૧૦
- સર્વ જગારાય વિધમય કીધાં, એવાં એવાં કારણ છે અનેક;
- માટે આપે આજ્ઞા કાંઈ કરવી ન મુજને, ધારી ધ્યાને માને વિવેક. ૧૧
- પ્રલહિત્યારા સર્પોકેરો, કાય અટકાવવો નહિ સારો;
- અધમ નીચનો છેજ પિતાજી, આખર તો આ વારો. ૧૨

- અવૈક્ષત કહે ને એમણે કીધી, પ્રસન્નહૃત્યા મહાધોર;
તો તે મરણ થયા પછી પડશે નરકે, તૂટશે તાણ્યા વિના તોર. ૧૩
- કિંતુ માન તું વચન મારું, અસ્ત યોગવાથી પામ્ય વિરામ;
મરત કહે એ અપરાધીને, હું ક્ષમા નવ કરું મહાનામ. ૧૪
- ને તેમને શિક્ષા કરવા કારણ, નવ થાઈ પ્રયત્નશાળી હું'ય;
'તો નરક પડી અતિ દુઃખ ભોગવું, એ જાણું નહિ હું' ધૃ'ય ? ૧૫
- માટે મુને અટકાવશો નહિ, કહું વારંવારે તાત;
અવૈક્ષત કહે હે મરત રાજ, તું ન કરીશ કોઈની ધાત. ૧૬
- માફી મહતા જોઈ સર્વે સર્પો, શરણ આપ્યા છે મારે
કર્ય ઉપસંહાર અસ્તતણા સુત, સિદ્ધ કારણ એટલે મારે. ૧૭
- મરત કહે એ અપરાધીને, હું નથી ક્ષમા કરનાર;
સ્વધર્મ ત્યાગી હું આપકેઈ, નહિ વચન માનું ગુણખંડાર. ૧૮
- દંડવા યોગ્યનો દંડ કરીને, વળી કરી જાળન પ્રતિપાળ;
હું પ્રહમણોકને પામીશ પિતા, ભૂલી ન નરકે જવું આ કાળ. ૧૯
- માર્કંડેય કહે જિમ અનેક મકારે, વાર્ષો પુત્રને ત્યાંય;
તોપણ તેણે કાંઈ ન માન્યું, જોયા વધતો કોપ જ્યાંય. ૨૦
- તથા અવૈક્ષત પુનઃ બોલ્યો, હું તુંને કહુંછું ન્યાય;
તોપણ તું ભય પામી શરણ આપેલા, સર્પની કરે ન સા'ય. ૨૧
- માટે તારાથી અવળે માર્ગે, મારે જવું જોઈએ
હું પણ અસ્ત શીખેલો છું સુત, નવ કરી હું'પદ કોઈએ. ૨૨
- આ પૃથ્વીમાં તું એકલો નથી, રાસ્રાસ્ર જાણુનહાર;
અત્યંત દુર્બળ છે મારી આગળ, વારું પરાક્રમ નિર્ધાર. ૨૩

- હે મુનિસત્તમ એમ કહીને, કાપ કર્યો વિકાળ;
- રક્તનેત્ર અતિશે થયાં તેનાં, લાગ્યો દર્ખાવા અરેશત મહાકાળ. ૨૪
- તેણે ધનુષ્ય ચઢાવી કાલાસ્રલીધું, સ્વકરમાં તેણી વાર;
- શત્રુસમૂહને નાશકર્તા શર, અગ્નિજ્વાળે આચ્છાદ્યું અપાર. ૨૫
- એણું મહાવીર્યવાન કાલાસ્ર નામનું, અસ્ર ધનુષ્યે કર્યું સંધાણ;
- તદા સંવર્તાસ્રથી તુલ્ય થયેલી, નગ સમુદ્રવતી મહી બાણ. ૨૬
- ક્ષોભ પામી ગઈ જોત જોતામાં, કંથ્યા દાનવ દેવ;
- અવેશતે સિંહગર્જના કીધી, નેણે સિદ્ધ સાધીતી ગુરુસેવ. ૨૭
- માર્કડેય કહે પિતાએ પૂરું, કાલાસ્ર ચઢાવ્યું જ્યાંય;
- તે નીરખી મરતે દીર્ઘશ્વરે કહ્યું, (કે) જે મેં અસ્ર ચઢાવ્યું છે આંધ. ૨૮
- તે છે અધમ નાગને શિક્ષા કરવા, નથી કરવા તમારો વધ;
- હું આજા વર્તાઈું આપનો, મેં સદ્ધર્મની બાણી છે હદ. ૨૯
- એવા તમારા પુત્ર ઉપર, થયા અસ્ર મૂકવા તૈયાર;
- એ શું પિતાજી ધટિત છે રજ, કાંઈ કરી બુઝો વિચાર. ૩૦
- હે મહાભાગ મારે કરણું જોઈએ, પ્રજાતણું પાલન;
- કિંતુ તમે મારો વધ કરવા પિતાજી, ધ્યમ ચઢાવ્યું અસ્ર રાજન. ૩૧
- અવેશત કહે શરણે આવેલાનું, રક્ષણ કરણું મારે;
- એ મારો દૃઢ નિશ્ચય તું બેઠો ફેરવવા, હવે આવે શે તું વિચારે. ૩૨
- આડે આવે એ કૃત્યમાં માટે, હું હણું નિશ્ચે તુંને આજ;
- વા મારી મુજને અસ્ર પ્રભાવે, કરચ દુષ્ટ નાગઘાત મહારાજ. ૩૩
- કે મારા અસ્રથી મારી તુજને, હું સર્પરક્ષણ કરું હે બાળ;
- કોઈ નર શરણે આવિયો, પછે હોય ગમે તેવો કાળ. ૩૪

- વળી હોય શત્રુપક્ષનો તે સહી, પણ તેને રક્ષવો નિરધાર;
 તેને જોઈ નર નથી રક્ષતા, છે તેના જીવિતને ધિક્કાર. ૩૫
- હું ક્ષત્રિય છું મરત સાંભળ્ય, આવ્યા અર્ધ બયગ્રસ્ત એવું જાણી;
 છે તેના નારાકર્તા સુત મારો, તેને કયમ નવ હણું પ્રમાણી. ૩૬
- મરત કહે જો મિત્ર દોષે, વા બંધુ પિતા ગુરુ હોય;
 અન્યથા હોય ગમે તે પણ, પ્રભુપાલન કરતાં સૌય. ૩૭
- જો વિદ્ય કરતા નીવડે તેને, હણવો નૃપે નિર્વાણ;
 એમ છે માટે પિતા આજે, હું કરીશ તમ પર પ્રહાર પ્રમાણ. ૩૮
- હે પિતા ક્રોધ કંઈ મારા ઉપર, કરવો ઘટે નહિ ચૂર;
 મારે સ્વધર્મ પાળવા રૂપી છે, હે પિતા કૃત્ય મહાપૂર. ૩૯
- જન તમારા પર નથી મુજને, પિતાશ્રી કંઈ ક્રોધ;
 કિંતુ ક્ષત્રીકેશ ધર્મ એ છે, તમે એવો કયો છે મુને બોધ. ૪૦
- માર્કંડેય કહે જોઈ ઉભય એવા, પરસ્પરનો કરતા નાશ;
 ત્યાં ભાર્ગવાદિ મુનિ આવ્યા, નિશ્ચય તત્તત્તવાને પાસ. ૪૧
- પિતાપુત્રની મધ્યે આવી, ઊભા રહ્યા દિવ્યદેવ;
 મરતને કહ્યું મુનિ સઘળે, તારે પિતાની કરવી સેવ. ૪૨
- તેના સામે અસર તેં નવ, કહી મૂકવું બાળ;
 હે રાજા તારે પણ ન હણવો, પરાક્રમી પ્રખ્યાત જુવાળ. ૪૩
- મરત કહે હે દિવ્યસત્તમ, છે નૃપધર્મ પ્રખ્યાત;
 સંતકેશ કરવું રક્ષણ, કરવો દુષ્ટ જનનો ઘાત. ૪૪
- આ નામ સર્વે દુષ્ટ છે, તેને હણું છું હુંય;
 એમાં અપરાધ શો છે મુનિ મારો. હું અશુભઆચરું શુંય! ૪૫
- અવેક્ષત કહે જુદેવ સુણીએ, શરણાગતનું રક્ષણ જોઈ
 મારે કરવું જોઈએ દહ થઇ, એમાં ન કંઈ સંદેહ. ૪૬
- મુજ શરણ આવ્યા તેહને એ, હણી છે નિર્વાણ;

માટે અપરાધી છે એ પુત્ર મારો, એમ કહી તાણતો બાણ. ૪૭
 ઉભયને ઋષિ વારતા, વળી કહેતાં આમ;
 છે ભયથી ચંચળ નેત્ર બેનાં, એવા કહેનાગ કરીએ કામ. ૪૮
 અમે દંશ ને ને દિવન, કરિયા છે અતિશ્રે સાર;
 તેને સહુ મળી કરીએ છવતા, તમે મુણે રાય રાજકુમાર. ૪૯
 એવું છે માટે જવા દેવો, કરવો વિગ્રહ મુજબ;
 ઉભય ઉત્તમ નરપતિ છે, વળી ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ. ૫૦
 છે ઉભયજન તમે ધર્મમાંહી, કુશળ સાતા આજ;
 માર્કડેય કહે પછે પીરા માતા, આવી સમાધાન કરવા કાજ. ૫૧
 તે કે'વાલાગી પુત્રને, મારા વચનથી તુજ પુત્ર;
 પ્રવૃત્ત નાગને હણવા થયો છે, વળી ભાંજવા તેહનાં ઘરમુત્ર. ૫૨
 ને મુઆ છવે દિવ તો તો, કાંઈ નથી શક કે આડ;
 કાર્ય થાયે આપણું ન, મટે ઉભયની વઠવાડ. ૫૩
 પછે હણવાતણું નથી કાંઈ, કારણ મરૂતને બાણ;
 અવિતદાન દેવું સારણાગતને, એમાં કંઈ વાંધા નથી નિર્વાણ. ૫૪
 ભામિની કહે પૂર્વે પાઠાળવાસી, નાગના ને લોક
 તેણે કરી પ્રાર્થના માહરી, ટળવા મૃત્યુકેસી શોક. ૫૫
 તે કાર્ય માટે સ્વામીને મેં, પ્રેરિયા છે માત;
 તે આર્થે અતિ ઉત્તમ આણ્ણિયા, આજ નીવેડે સારાન. ૫૬
 નેણે કરી મારા સ્વામી સુન ને, વળી તમારા પુત્રપોત્રની જાન;
 મોખા રહી એ ઉભયકેસી, વળી રદા એકના તો પ્રાણ. ૫૭

૫૦ ઉભય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ—ઉભય (જન્મે) પ્રતિજ્ઞાને પ્રમાણ રો એવા
 છે, અને જન્મેની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણ છે

૫૭ એકના ઈશ—પુદ્ગલાનેમાંથી એક તો મરત માટે આ નીરેમાંથી
 બેના નદિ તો મમે તે એકના તો પ્રાણ રદા (જન્મે).

માર્કંડેય કહે પછે વિવહારક, દિવ્ય ઔષધિઓથકી;

નાગલોકે દિવ્ય હિન્દાડ્યાં, રહ્યા ધર્મ ઉભયના ઠકી. ૫૮

મરુત રામે પાણુ કર્યો મઝી, પિતાચરણમાં પ્રાણામ;

અવેસતે બેટી સુતને, કહ્યું ઉત્સાહ આણી આમ. ૫૯

હે મનુ તું યા ચતુકેરાં, માન ખંડન કરનાર;

કર્ય દીર્ઘધ્રુવ લગી પૃથ્વીપાલન, યાશે તુંને પુત્ર પોત્ર અપાર. ૬૦

તેમના હિતમાં આનંદ પામ્ય તું, વળી તારે શિરઅરિ ન થાયે કાચ;

પછે મુનિગણની આજ્ઞા લેછ, ઉભય નૃપ ઘેર જતા સૌય. ૬૧

ભક્ષી ભામિની પતિ સાથ જાતી, રવનગર મોઝાર;

ધર્મજા વીરા તપાચરતી, મુનિઆશ્રમ રહી નિરધાર. ૬૨

મહાભાગ્યશાળી પતિવ્રતા તે, પામી સાલોક્યમાં વિશ્રામ;

જઈ પતિને આલિંગી પત્ની, એમ થક્ર ગચ્છું સહુનુ કામ. ૬૩

ધર્મ પ્રમાણે પૃથ્વીપાલન, કર્યું મરુતે તે કાળ;

પદ અરિને છૂતી જાતે, ભોગવ્યા ભોગ વિશાળ. ૬૪

વિદર્ભપુત્રી પ્રભાવતીને, સુવીરસુતા સૌવોશી નામ;

માગધરાય કેતુવીર્યકેરી, નારી સુકેશી કામનું ધામ. ૬૫

મદ્રરાજ સિંધુવીર્યની, પુત્રી કેકેયી અભિરામ;

કેકયરાય સિંધુભર્તાતણી, સુતા સૈરંધ્રી કામવિશ્રામ. ૬૬

ચેદિરાજસુતા વપુષ્મતી, એ સર્વ સુંદર નાર;

ભાગ્યવતી પત્નીઓ મરુતકેરી, હતી તેણી વાર. ૬૭

તે સ્ત્રીમાંથી તેહને, અદ્યાદ્ય થયાંતા મુત;

તે સર્વમાં મુખ્ય અને મોઢે, હતો નરિણ્યત નામ અદ્ભુત. ૬૮

એવો પરાક્રમી મરુતરાજ, પૂર્વે યચોંતો સૌય;

૬૨ તપાચરતી — તપ આચરતી. ૬૩ સાલોક્યમાં — પતિના

લોકમાં.

૧૪૪

જેની આજુ કંઈ વાંધા વિના, વરતાઈ સખ્ત દ્વીપમાં સોય. ૬૯
 બળ પરાક્રમ વીર્ય અતુલિત, હૃતું મરત મધ્યે જાણુ;
 તેના સસો મખ કરનાર કોઈ, નથી થયે ભૂમિપૃથ્થ પ્રમાણુ. ૭૦
 કોઈ થશે નહિ એ ભવિષ્ય ભાષુ, સુણ્ય દિવસતમ આજ;
 તે મહાત્મા મરતનો જન્મ જે જન, વા સુણે ચરિત્રદિવરાજ. ૭૧
 કથાવક્તા નારા કષ્ટાં, સર્વ પાપનો જાણુ;
 કિંતુ મન ન ભમતું હોય તો, યાચે ક્ષણશ્રુતિ પ્રમાણુ. ૭૨
 આવી આવી કથાઓ આ કાળમાં, નથી મોટી લાગતી રજ;
 કાં જે પુરાણીને પુરાણીસત્તુ, યતા લઢવા ધર્માધર્મે સજ. ૭૩
 સંવત સત્તરસે પાંસઠ્ય મધ્યે, ગાતું મરતતું ચરિત્ર;
 સુણે ભણે જે શ્રોતાવક્તા, તે થઈ રહે પરમ પવિત્ર. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, મરતચરિતસમાપ્તૌ નામ;
 એકત્રિંશદ્વિંશતતત્તોધ્યાય, થયો પ્રેમાનંદ મણુ ધનસ્થામ. ૭૫

વલણુ.

ધનસ્થામ એવા શ્રીકૃષ્ણમણુની, કૃપાદષ્ટિ થઈ આ વાર રે;
 દિવ આતુર્વિશી મઠ જનને, અલ્પ મતિઅર્પીકર્ષો ઉપકાર રે. ૭૬

૭૨ કથાવક્તા છં—અથવા જે તેની કથાનો વક્તા (કહેનાર) હોય
 તે સર્વનાં પાપનો નાશ કરનાર એ આખ્યાન છે.

૭૩ ધર્માધર્મે—એક ધર્મવડે તો બીજો અધર્મવડે, એમ લઢવાને
 સજ થાય છે. ૭૫ મરતચરિતસમાપ્તૌ—મરતના ચરિત્રની સમાપ્તિનો.

નરિપ્યંતચરિત્ર.

કકલુ ૨૧૦ ગુ.

રાગ કાલેરો.

- ગુણુનિધિ ગુરુ સમજવો દિજને, ગણેશ કહો આખ્યાન;
કામી કથાનો કૌણકિ પૂછે, માર્કંડેયને માની મહાન. ટેક. ૧
- તેમ કહો ગુરુ ગરવા તમે, વિષ્ણુને કરી વ્યાખ્યાન;
વિષ્ણુ યથામતિએ પ્રાકૃતકરશે, મળશે ગુરુ જો મતિમાન. ગુણુનિધિ ૨
- મહત્તઆખ્યાન કહ્યું પૂરેપૂરું, કહો તેની સંતતિનું ચરિત્ર;
એ સાંભળવા છે ઇચ્છા મુજને, થાજે જોણુ પુણ્ય પવિત્ર. " =
- હો મુનિસત્તમ મહત્તવશે, જે રાજ્યચોખ્ખ થયા નૃપાળ;
પૂર્ણ પરાક્રમ કરી શોભતા, તમારે મુખે સુણું આ કાળ. " ૪
- માર્કંડેય કહે મહત્તનો, પુત્ર નરિપ્યંત નામ;
મહત્તના અઠાદશ પુત્રમાં, તે જ્યેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ હતો મહાધામ. " ૫
- દક્ષિણસત્તમ મહત્ત રાજે, પંચાશી સહસ્ર વર્ષ પર્યંત;
સકળ પૃથ્વીનું રાજ્ય ભોગવ્યું, શુદ્ધ ધર્મ ધરી મતિવંત. " ૬
- વળી ધન અપાર કરી તેણે, સર્વેશ્વર પૂજન કીધું;
પછી નરિપ્યંતને રાજ્ય સોંપીને, વનવાસ જાવા મન લીધું. " ૭
- વન જઈને તપ આરભ્યું, પામ્યો સ્વર્ગ તે કેટલે કાળે;
તેના મતિમંત સુત નરિપ્યંતે, રાજ્ય કર્યું વર પાને. " ૮
- સ્વપિતા અને પિતામહનાં, જોઈ આચરણુ કર્યો વિચાર;
આ વંશમાં મારા પૂર્વજ રાજ, થઈ ગયા મહાત્મા મખ કરનાર. " ૯
- તે મહાબલિષ્ઠને ધર્માચારી, પૃથ્વીપાલક હતા પૂર;
દ્રવ્યતાણું દાન કરવામાં તે, સાચે સાચા હતા શૂર. " ૧૦

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
 તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
 તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
 ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? „ ૧૩
- સમ્યક્ મકારે પાળે ન મળે તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર; *
 રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણજ દિવને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
 જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
 સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આવ્યું છે નિર્વાણ;
 તેમના જેવું થાય કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણું અજાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
 જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
 મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પ્રરૂપત્વકેસો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
 વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ કંઠા, મખ રાખ્યા પિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
 માટે તેહ કૃત્ય હું આચર, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરય સુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૪ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
 —યજ્ઞ કરવામાં શોભતા. ૧૯ સંમર્દ—યુદ્ધ. ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી.
 અવશેષ—ખાકી.

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું ક'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યા તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર. „ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળ તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર; *
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા ભેદએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણજ દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શુંય ?
જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હુંય. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાય કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજ્ઞાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાહી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પ્રજ્ઞત્વકેરો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરય મુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાહી
—યજ્ઞ કરવામાં શોભતા. ૧૯ સંમર્દ—ડુક. ૨૦ જાતે—પોતાની માતથી.
અવશેષ—બાકી.

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કેવા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યા તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. ૧૨
- પણ કૈવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર? ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળ તો, જાય નૃપ તે નરક મોઝાર;
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઇએ યજ્ઞ અપાર. ૧૪
- ગુણજ્ઞ દિનને દાન દેવું, એમાં જ આશ્ચર્ય જોવું શું ?
ન્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વસ્વર અતિ જાણું હું. ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લગ્ન, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જોડ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેડ. ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આશ્ચર્ય છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાહી, અતિ ઉત્તમ ને જ્ઞાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મધ્યે, પમાયો તેમના પ્રજાપત્યકેશ પાર. ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજનને જોમણે સદેવ કંઠા, મધ્ય રાખ્યા વિના અવગ્રોધ. ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઇ અન્યને, નથી નખ કરાવ્યા જાણુ;
માટે તેડ કૃત્ય હું આચર, માર્કંડેય કરે શ્રવણ કરમ સુજાણુ. ૨૧

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, થાય પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કે'વા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા ઇચ્છુ છું નિર્ધાર. ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર! ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન મળે તો, જય નૃપ તે નરક મોઝાર;
રાય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. ૧૪
- ગુણગ્રા દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શું ?
ન્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વસ્વર ગતિ જાણું હું. ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લગ્ન, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાય કાનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ ઉત્તમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સંમર્દ મળે, પમાયો તેમના પ્રજાત્વકેરો પાર. ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્મ કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ ક્રોધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી ક્રોધ અન્યને, નથી નખ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કેડેવ કહે શ્રવણ કરય મુજાણ. ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વસ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી—યજ્ઞ કરવામાં મોખતા. ૧૯ સંમર્દ—યુદ્ધ. ૨૦ જાતે—પોતાની જાતથી. અવશેષ—ખાકી.

- સંગ્રામે પાછા હઠે એવા નહિ, એમ સર્વ ગુણે હતા સંપૂર્ણ;
તે મહાત્માચરિત્ર વર્ણવતાં, યાચ પાપ માત્ર તો ચૂર્ણ. ગુણનિધિ ૧૧
- પણ ચરિત્ર તેમનું કેવા છે કોણ, સમર્થ આણી વાર;
તેમણે ધર્માદિ યજ્ઞકાર્ય કર્યાં તે, હું કરવા છરુછરુ નિર્ધાર. „ ૧૨
- પણ કેવી રીતે મારે તે કરવાં, તેના નૃપ કરતો વિચાર;
ધર્મથી પૃથ્વીનું પાલન કરવું તેમાં, વર્ણનીય નૃપ ગુણ છે શો સાર. „ ૧૩
- સમ્યક્ પ્રકારે પાળે ન પ્રજા તો, બધે નૃપ તે નરક મોઝાર; *
શય પાસે દ્રવ્ય સંગ્રહ હોય તો, કરવા જોઈએ યજ્ઞ અપાર. „ ૧૪
- ગુણજા દિનને દાન દેવું, એમાં છે આશ્ચર્ય જેવું શું ?
જ્યારે ધન ખૂટી જાય છે ત્યારે, છે સર્વેશ્વર ગતિ જાણું હું. „ ૧૫
- કુળવાનપણું ને ક્રોધ લજ્જા, શત્રુપક્ષનો આશ્રય જેહ;
સ્વધર્માદિક ગુણોવડે નર, નથી સંગ્રામે નાસતો તેહ. „ ૧૬
- એ સર્વે મારા પૂર્વજ ને પિતાએ, આચર્યું છે નિર્વાણ;
તેમના જેવું થાયે કોનાથી, તે હું ક્યમ જાણુ અજાણ. „ ૧૭
- મારા પૂર્વજ હતા યજ્ઞશાલી, અતિ હિતમ ને દાતાર;
જે સંગ્રામમાંથી પાછા નવ ફરતા, તેમણે સહુ કરવાનું કર્યું સાર. „ ૧૮
- એમ છે માટે હવાં મારે શું, વિશેષ કરવું આ વાર;
મહાસંગ્રામે સમર્થ મધ્યે, પમાયો તેમના પ્રશ્નત્વકેરો પાર. „ ૧૯
- હવાં તેમની સ્પર્દા કરવા માટે, હું કયું કર્યું કરું દેવેશ !
વા સ્વજાતે જેમણે સદૈવ કીધા, મખ રાખ્યા વિના અવશેષ. „ ૨૦
- કિંતુ દ્રવ્ય આપી કોઈ અન્યને, નથી મળ કરાવ્યા જાણ;
માટે તેહ કૃત્ય હું આચરું, માર્કંડેય કહે શ્રવણ કરચ મુજાણ. „ ૨૧

૧૩ વર્ણનીય—વખાણવા જેવો. ૧૫ સર્વેશ્વર—ઇશ્વર. ૧૮ યજ્ઞશાલી
—યજ્ઞ કરવામાં શોખતા. ૧૯ સમર્થ—શુદ્ધ. ૨૦ જાતે—યોગાતી જાતથી.
અવશેષ—ખાડી.

- એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી તેણે, એક મહાદ્રવ્યદાન સમેત;
શાભિનો યજ્ઞ નરિશ્યતે કીધો, લાવી વિષ્ણુ ઉપર અતિ હેત. ગુણં ૨૨
તેના જેવો અન્ય યજ્ઞ નથી કંઈ, આજ્ઞામુધી થયો સોય;
હવિતપયંત ચાલે એટલું આપ્યું, યસે દિવસે ધન જોય. ૨૩
વળી દ્રવ્ય એટલું આપ્યા પૂઠે, શતંગણું યજ્ઞ કરવા ધન આપ્યું;
અખિલ પૃથ્વીમાં વસનાર દિવસે, અત્યંત ધન આપી દુઃખ કાપ્યું. ૨૪
સુરભિ વસ્ત્રહંકાર આપ્યાં, ધાન્ય ભંરી અખ્યાં ધરખાર;
પછે તે નૃપે અન્ય યજ્ઞ આરંભ્યો, વળી તેને ચલાવ્યો તે વાર. ૨૫
તદા તેમાં પ્રાક્ષાણુ નવ મળિયા, જે જે દિવસે કે'તો રાય;
ઋત્વિક થા તું મારો આજે, અર્ધું મનમાની દક્ષિણા દિવસાય. ૨૬
ત્યારે બ્રાહ્મણાએ ઉત્તર તેને વાળ્યો, અમે પણ આરંભિયો છે યજ્ઞ;
માટે અન્ય દિવસે શોધી કાઢો, સુણી રાયનું મન થયું મગન. ૨૭
દિવસ કહે તમે ધન જે આપ્યું, તેના કદાચ ન કોથી અંત;
વળી બીજું અર્પવા ક્ષમ સજ થયા છો, જે નથી સમજતું મહંત. ૨૮
માર્કંડેય કહે જ્યારે ઋત્વિક તેને, પ્રાક્ષણુ ન મળ્યા કોઈ;
ત્યારે વેદી ખા'ર દાન મૂકવા માંડ્યું, બાણ્યું નૃપે લેશે કોઈ જોઈ. ૨૯
કિંતુ કોઈએ નવ તે ધન લીધું, તેનું કારણ સુણ્ય દિવસાજ;
સર્વનાં ઘર સંપૂર્ણ થયાંતાં, નૃપકૃપાએ ધન ધાન્ય ને સાજ. ૩૦
ધન લેનાર ન દિવસ કો મળિયા, ત્યારે નૃપ નિર્વેદ પામી બોલ્યો;
શું જગતીમાં કોઈ દિવસ નથી, નિર્ધન તોણ એવો મેં તોલ્યો. ૩૧
એ અત્યંત સમ્યક્, પાત છે, કિંતુ યજ્ઞાર્યે મારા ભંડારકેર;
ધન ખરચાતું નથી તેણે થાય છે, અતિ નિબંધ ને અવેર. ૩૨
શોકજનક છે એહ વારતા, શું થયા સર્વ યજ્ઞ કરનાર ઉદ્યોગી;
શું ઋત્વિક મુને નથી કોઈ મળતો, હું બેઠો ધનનો કરવા સંયોગી. ૩૩
ક્ષમ છતાં કોઈ દિવસ ન ઇચ્છે, ધન લેવાને આજ;

૨૯ વેદી ખા'ર—વચની વેદીની ખાતાર. ૩૧ નિર્વેદ—ઉદાસીનતા. ૩૨ અવેર—વેહેર્યા વગરનું અર્વાત નકામું.

માર્કંડેય કહે પછે નરિભ્યંતે, ક્ષમ કરી લીધું નિબંધાન. ગુણનિધિ ૦ ૩૪
 પારંવાર નમસ્કાર કરી દિવને, સંતોષ્યા ભક્તિસંહિત;
 એમ કરી નતિવક્ષ્ય યજ્ઞ કીધા, આચર્યો મહામય ધરી ખીત. „ ૩૫
 એ નરવરે યજ્ઞ કર્યો જ્યારે, ત્યારે પૃથ્વીતાણા સહુ લોક;
 ઘેર ઘેર યજ્ઞ કરતા હતા, એ હતું મોટું અવનણું આલોક „ ૩૬.
 સદસ્ય તેમાં કોઈ હતો નહિ, ઘણા દિવ હતા યજ્ઞ કરનાર; •
 કેટલાક યજ્ઞ કરાવનાર હતા, નોતો કોઈ નિશ્ચયુત્તિ ધરનાર. „ ૩૭
 નરિભ્યંત નૃપે જ્યારે યજ્ઞ કર્યા, ત્યારે તેના અપેતા ધનથી ભણ;
 સકળ પૃથ્વીમાં યજ્ઞ થતા હતા, મુનિસત્તમ સિદ્ધ પ્રમાણ. „ ૩૮
 અષ્ટાદશ કોટિ કરતાં અધિકે મય, થતા હતા પૂર્વ દિશા મોઝાર;
 પશ્ચિમ દિશામાં સપ્તકોટિ મય, થતા હતા તે વાર. „ ૩૯
 ચતુર્દશ કોટિ મય થતા હતા, દક્ષિણ દિશા મોઝાર;
 હે મુનિ જદા નરિભ્યંતે મયકીધા, ત્યારે પમાડું ઉત્તરનો તુને પાર. „ ૪૦
 પંચાસ કોટિ મય થતા હતા, ઉત્તર દિશાએ દિવરવ;
 પ્રખ્યાત છે ભજ પૌરૂષજેનું, એવો મરૂત મનું ધર્માત્મા એવ. „ ૪૧
 નરિભ્યંત નામ હતું જોહનું, પૂર્વે હતો એવો ચય;
 પુરાણી જો આ વાત જાણે તો, કરે હાયવરાળ લેવા ધન ધાંપ । „ ૪૨
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, નરિભ્યંતચરિત નામ;
 દ્વાત્રિંશદધિકશતતમોધ્યાય, થયો મેમાનંદ મણુ ભજતાં રામ. „ ૪૩

વસણ.

રામ નામ ભજતાં થયો પૂરો, અધ્યાય આણે કામ રે;
 વિપ્ર ચાતુર્વિંશી વર્ણવે, વળી ચથામતિએ સજ્જન કામ રે. ૪૬

ક્રકલુ' ૨૧૧ મુ'.

રાગ ધનાત્રી.

માર્કંડેય કે' નરિધ્યંતનો સુત છ, યયો દમ નામે અતિ અદ્ભૂત છ;
ક્રુષ્ટ અરિને દમન કરે એવો છ, પરાક્રમમાં પુરંદર જેવો છ. ૧

દાળ.

પુરંદર જેવો પરાક્રમી દમ, યયો મુનિ જેવો દયાળ;
આચરણ સર્વે મુનિ જેવાં, હૃતો મહામનિમ્બન કૃપાળ. ૨
બાહ્યમુતા ઇંદ્રસેનાયકી તે, પ્રગટિયો નરિધ્યંતક્રમાર;
તે મહાપરાવાન કુંવર માતકેદરે, રથો નવ વર્ષ નિરધાર. ૩
જનનીને દમન જઠરે રહી કર્યું, તેણે રાજસુત દમન કરનાર;
થશે એકું બાહ્યું સર્વે, ત્રિકાળજ્ઞાનો પુરોહિત નિર્ધાર. ૪
તેણે નરિધ્યંતકેરા કુંવરનું, દમ નામ પાડ્યું તેથી;
અસુરરાય વૃષપર્ષી કનેથી, સમગ્ર ધનુર્વેદ શીખ્યો એથી. ૫
તપોવન વિશ્રામ કરતા, દેત્ય શ્રેષ્ઠ કુટુલિ નામ;
તેની કનેથી સર્ગાસ્ત્રસમૃદ્ધ શીખ્યો, નરિધ્યંતકુંવર ઉદામ. ૬
ઈંદ્ર પાસેથી સહુ વેદ શીખ્યો, વળી સર્વે શીખ્યો વેદાંગ;
આદિપેણ રાજનૃપિકનેથી, તે શીખ્યો યોગવિદ્યા સાંગ. ૭
એ રીતે અસ્ત્રાદિવિદ્યા શીખિતો, યયો મહાત્મા મહાબળવાન;
એ રાજપુત્રને દાશાર્ણ્ય દશના, નૃપની પુત્રી ગુણવાન. ૮
બળવાન નૃપ ચાર્ધર્માતણી, સુતા સુમતા અભિધાન;
સ્વયંવર કર્યો પિતાએ, તેમાં તે દમ વરી મહાન. ૯
તે કન્યા અર્ચે જે આલ્યા'તા, મહાબળવાન નૃપાળ;

- તે સહુ જોઈ રહ્યા ત્યાં, કન્યાએ દંભને આરોપી વરમાળ. ૧૦
- તે સમે મદ્રરાજનો સુત, મહાનંદ મહાજીવવાન;
- વળી પૂરેપૂરો હતો પરાક્રમી, મહાયુદ્ધમાં મતિમાન. ૧૧
- ખીન્ને વિદર્ભ નૃપ સંકંદનસુત, ત્રીજો ઉદારમતિ વપુષ્માન;
- એ ત્રણ રાજકુંવર જોઈ સુમનાને, મોહિત થયા હતા મહાન. ૧૨
- સ્વયંવરમાં સુમનાને, વરવાતણી હતી ઇચ્છાય;
- તે તો દુષ્ટ અરિને દમન કરતા, દમ વર્ષો મહાકાય. ૧૩
- પછે મોહિત થયેલા કામધી, તેમણે કયો નિશ્ચય એક;
- આપણુ ત્રેણુ મળી રૂપવતી કન્યા, હરણુ કરીએ બળાત્કારે છેક. ૧૪
- એ કન્યાને લેઈ જઈ કરી, પછે પૂછિયે તેને વાત;
- ત્રણમાંથી જેને સ્વેચ્છાપૂર્વક, તે વરે વર માની પ્રજ્ઞાત. ૧૫
- તેની સ્ત્રી તે થાય નિશ્ચય, એમાં નહિ કાંઈ સંદેહ;
- એ તન્વંગી સ્વયંવર વિધિએ, સ્વઇચ્છાયકી અપે દેહ. ૧૬
- જેનાપર પતિમતિ કરે તેની, એ ધર્મે પ્રાપ્ત થયેલી નાર;
- જાણવી સર્વે જણે સહી, વળી કરીએ દૃઢ વિચાર. ૧૭
- આપણુ ત્રણમાંથી મદિરેક્ષણા, કોઈને ન ઇચ્છતી હોય;
- તો કરે નાશ જે દમતણે, થાયે તેની સ્ત્રી તે સોય. ૧૮
- માર્કંડેય કહે કરી નિશ્ચય એવો, તે ત્રણ રાજકુંવરે ત્યાંય;
- દમનિકટ ખેઠેલી સુંદરીને, લીધી હરિ જોતજોતમાંય. ૧૯
- તે સમે મળ્યાંતા મહાનૃપ ત્યાં, તેમાંથી તેમના પક્ષના જેહ;
- હતા છતા યદ્ય તેહ બોલ્યા, મન ગમતું યદ્ય નિઃસંદેહ. ૨૦
- કેટલાક મધ્યસ્થ થઈને, લાગ્યા ગર્જના કરવા ત્યાંય;
- તે સમે હે મુનિસત્તમ, દમ નિરખતો એદિશે નૃપમાંય. ૨૧
- ગંભીરતાથી નજર નાખી, જોયું તેણે કરી તોલ;

ત્યાકુલ યથા પાછે પરાક્રમી તે, બોલ્યો આ મમાણો બોલ. ૨૨

દમ કે' ધર્મકૃત્યે સ્વયંવરમાં, પધારેલા માર્મિક ભૂપ;

આ રાજકુ'વરો બળાત્કારથી, કન્યા લેઈ જા' છે અનુપ. ૨૩

તદા તમે આ સ્વયંવરકર્મને, અધર્મ માનોછો નરેશ !

જો અધર્મ માનતા હો અવનિપતિ, તો કંઈ કે'તું મારે લેશ. ૨૪

જો અધર્મ કર્મ આ માનતા દો, તો મારે નથી નારીતું કામ;

હું કોઈ બીજી પરાશૂરા બાલિકા, ઐનાયકી અતિ અભિરામ. ૨૫

કિંતુ જો ધર્મ માનતા હો તમે, તો તેનો થવા ન દેવો લોપ;

પ્રાણુરક્ષણ કરવા કરતાં, ધરવો એ અર્થે પ્રાણુહરણ આરોપ. ૨૬

તે સમે દાશાર્ણુનૃપ આરૂઢર્મા, કરી સમા સર્વે સાંત;

હે યુનિસત્તમ ! બોલિયા તે, આ રીતે મહાંત. ૨૭

અહો નૃપમણિ આ દમ જે પૂછે, ધર્મ અધર્મ વિષે મત્ર;

તેના ઉત્તર અવિહિત આપો, જેમ ન લોપાય ધર્મની તુલણ. ૨૮

પછે કટલાક રાજા દમપ્રતિ, કે'વા લાગિયા તે કામ;

પરસ્પર પ્રીતિ થતાં થાયલગ્નજ, તે કે'વાય ગંધર્વવિવા' આમ. ૨૯

એ કર્તવ્ય છે સત્રી સર્વતું, કિંતુ ન દિલ વેશ્ય ચ્છદતું સાર;

તે પૃથ્વીપતિ તારી પુત્રીના, છે મેમ દમ ઉપર અપાર. ૩૦

તે દમને દેવી પુત્રી એ છે, મહાધર્મ ધીમાન !

હે વિમસત્તમ વળી અન્ય બોલ્યા, જે દાશાર્ણુ નૃપપક્ષીય મહાનં. ૩૧

જે કહ્યું તે સહુ સત્ય છે, વિરૂદ્ધ આચરે ધરી કામ;—

૨૪ તદા પ્રિ—ત્યારે, તમે આ સ્વયંવર કર્મને શું અધર્મ માનો છો ?

૨૬ તેનો—ધર્મનો. એ અર્થે—ધર્મ અર્થે.

૨૭ આરૂઢર્મા—એ નાગનો દાશાર્ણુ દેશનો રાજા. હે યુનિસત્તમ !

—ક્રીડુકિ ! ૩૧ દેવી—આપવી.

- વા ગોહથી કાઢ કરે એવું, તે અધર્મ જાણવો ઉદામ. ૩૨
- જોલિયા ત્યાં જીભ જૂપત, કહો 'ધુ' ગોહથી શૂરવીર;
 છે ક્ષત્રિયધર્મ જ્યમ ગંધર્વવિવા', ત્યમ અસ્ત્રપર જીવનારા ધીર. ૩૩
- ગંધર્વવિવાહયકી માનતા, ઉત્તમ રાક્ષસવિવાહ;
 હે નૃપ જળાત્કારે રામ હણી, લેઇ જાય નારી કહી ગાહવાહ. ૩૪
- તેમનીજ થાયે રાક્ષસવિધિએ, નારી તો નિર્ધાણ;
 ઉભય પ્રકારના વિવા'વિધિમાં, છે રાક્ષસ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ. ૩૫
- એમ છે માટે મહાનંદાદિકે, ધર્મ આચર્યો છે આજ;
 માકુંડેય કહે પછે પૂર્વકેરા, જોલ્યા ત્યાં મહારાજ. ૩૬
- પરસ્પર પ્રીતિયકી વા, જાતિ ધર્માશ્રય વચન;
 જોલિયા તે જાળ કરીને, વિરહ પક્ષી રાજન. ૩૭
- રાક્ષસવિવાહ ઉત્તમ અતિ છે, એ સત્ય સર્વે વાત;
 ક્ષત્રિયકેરૂં જૂઝણુ એ છે, જેમાં થાય પરાક્રમ પ્રખ્યાત. ૩૮
- કિંતુ આ કામ તેના નથો સંભવ, હોય પિતાસ્વાધીનમાં કન્યાય;
 ત્યાં સુધી સંભવે રાક્ષસવિવાહ, પણ અહીં થયું કેવું રાય. ૩૯
- અહીં સ્વેચ્છાએ કુમારિકાએ, કર્યો મનગમતો સ્વામ;
 તેથી વાત વિપરોત એ થઇ છે, સુણો નૃપ તમે મહાનામ. ૪૦
- પિતા આદિકે સબંધીઓને, મારી કરી જળાત્કાર;
 કન્યા લેઇજવી એ છે સહી, રાક્ષસવિવા' નિર્ધાર. ૪૧
- કિંતુ સતી સ્વામીકેરા હાથમાંથી, લેઇ લેવી જોહ;
 તેને કેવો વિવાહ કે'વો, એ વિષે ઉપજે સંદેહ. ૪૨

૩૫ તેમનીજ ઇન્—જે જળાત્કારે દરણુ કરીને લેઈ જાય તેમનીજ તે નારી થાય, એ અન્યથા ૩૬ પૂર્વકેરા—પહેલાં જોલ્યા હતા તે—દમપક્ષીય.

૩૭ ધુ' જોલ્યા તે કહે છે: વિરહ પક્ષી રાજાઓ પરસ્પરની પ્રીતિથી અથવા જાતિધર્મ (ક્ષત્રિયધર્મ)ને આશરીને જે જાળ કરીને વચન જોલ્યા, કે રાક્ષસવિવાહ અતિ ઉત્તમ છે, ઇત્યાદિ—૨૫૪ છે.

- સર્વ રાયના દેખતાં, કન્યાએ દમને પે'રાવી પરમાજ;
માટે ગંધર્વવિવાહ થયો અહીં તો, સુણો સહુ મળ્યા બૂપાજ. ૪૩
- હવાં રાસસનિવાહજીણો અહિંયાં, કહો કયો છે સંભવ;
વિવાહ કરેલી કન્યકાનું, કન્યાત્વ રે'તું નથો કંઈ જા. ૪૪
- કન્યાકેરો વિવાહવિધિએ, થયો જેની સાથ સંબંધ;
તે તેના સમ્યક્ પ્રકારે, થાય સ્વામી શુદ્ધ મુગમ. ૪૫
- હવાં જેઓ આ કન્યાને, બળાત્કારે કરી નિર્વીણ;
દમકનેથી લેઇ જવા છ'એ, તે જો હોય બળવાન મહાન. ૪૬
- તો બંને એવો કરે ઉદ્યમ, કિંતુ તે ન શુભ કે'વાય;
માર્કંડેય કહે આ વચન સાંભળી, ત્યાં દમને કેવુ થાય. ૪૭
- થયાં ક્રોધથી રાતાં નેત્ર જેનાં, એવા દમે અકાવિયું ધનુષ્ય;
પછે આ પ્રમાણે તે બોલિયા, કે કાંઈ માયે જણ્યો છે મનુષ્ય. ૪૮
- જો બહિષ્ઠ નૃપ મારા દેખતાં, મારી પત્નીને લેઇ જાય;
તો મારો અવતાર નપુંસકતણો, સહુએ જાણવો મહાકાય. ૪૯
- છે મહાન કુળ જે માહરં, વળી ભુજબળ માનું હું'ય;
તે કશા કામનું જો આમ થાયે, કહું વારવાર હું' શું'ય. ૫૦
- જો એમ થાયે તોજ મારાં, અસ્ત્ર શૌર્ય ને વાણ,
ધનુષ્ય ને વળી મહાત્મા મરુતકુળમાં, મારો વ્યર્થ જન્મ પ્રમાણ ૫૧
- જો આ બળશક્તિ ઉન્મત્ત થયેલા, તણ મળિયા મૂર્ખ;
મારી પત્ની લેઇ જાવતા પજો તો, હું' ધિક્ક જન્મ્યો પુર્ણ. ૫૨
- એ રીતે મહાબલિષ્ઠને, મહાઅરિદમન કરનાર;
દમન મહાનંદાદિક સન્મુખ બોલી, અન્ય નૃપને કે'તો સાર. ૫૩
- આ કન્યકા આ બાલિકા છે, અહિં સુંદર વેરા;

- અવયવ મનોહર જોહના છે, મદિરેસાણા અંગ હિનેશ. ૫૪
- છે કુલવતી એ કામિની, જેને ઘેર નથી એવી નાર;
- તેનો જન્મ છે શા કામનો, એમ વધો નરિશ્ચંતકુમાર. ૫૫
- હે સહુ મહામાની મહીપતિ, મેં કહ્યો તેવો કરી વિચાર;
- ચુક કરવા યાઓ તત્પર, કે મુને છતી પાત્રો નાર. ૫૬
- એમ વધીને જેમ ઢાંકે, અંધકાર વૃક્ષને નિર્ધાર;
- ત્યમ બાણુની વૃષ્ટિચક્રી ત્યાં, ઢાંક્યા સર્વ રાજકુમાર. ૫૭
- તે વીર નરે પણ બાણુ ચક્રિત, ઋષ્ટિ મુદ્ગર ત્યાંય;
- નાખવા માંડ્યાં એકીવારે, ઊભો નરિશ્ચંતકુંવર જ્યાંય. ૫૮
- તેને કાપી નાખ્યાં રમત રીતે, દમ મહાપરાક્રમી પૂર;
- નરિશ્ચંતસુવના શર મૂકેલા, કાપી નાખતા તે જૂર. ૫૯
- તેમના દમ નાશ કરતો, એમ મચ્ચું ચુધ્ધ ભરપૂર;
- તે સમે હસ્તમાં ખડ્ગ સાહી, જે ગમ દમ ઊભો હતો સૂર. ૬૦
- તેના બણી મહાનંદ ધાવો, કરી એકાએક પ્રવેશ;
- તેને હસ્તમાં લેઈ ખડ્ગ આવતો, જોયો ચુધ્ધ કારણુ દમ નરેશ. ૬૧
- તદા ઈદ્ર જ્યમ વૃષ્ટ કરે તેમ, દમે વૃષ્ટિવત મૂડ્યા બાણુ;
- તેનાં અસ્ત્ર ને સહુ બાણુ કાપ્યાં, મહાનંદે ખડ્ગથી નિર્વાણુ. ૬૨
- કેટલાંક શરથી તંણે બચાવી, સ્વકાયા તેણી વાર;
- પછે ક્રોધ કરી દમ રથે ચઢિયો, બાલિષ્ઠ મહાનંદ અપાર. ૬૩
- ત્યાં જઈ ચુધ્ધ કરવા લાગિયો તે, દમની સાથે કરાજ;
- તેને જોઈ બહુ પ્રકારે ચુધ્ધ કરતો, દમે શર મારિયો વિક્રાજ. ૬૪
- જે અપભ્રંશથી ચેતી માર્યો, દમે મહાનંદ હૃદયે બાણુ;
- તે તેણે પોતાની મેળે ખેંચી કાઢ્યો, વીરત્વ ધારી પ્રમાણુ. ૬૫

હતું હૃદય બેદાયણું મહાનંદનું, કિંતુ દમ સન્મુખ જાતો તેહ;
 ચળકારકરતી તરવારકેરી, ઘા મહાનંદે કર્યો દમદેહ. ૬૬
 સળગતા તારા સમી બળમાં, જોઇ આવતી તરવાર;
 દમે શકિત નાખી તોડી તેને, લાગી નહિ સણપાર. ૬૭
 વળી એક લથુ પાણુ મહાઝેરી જલ્લથી, છેલું મહાનંદનું શિર;
 હાણાપો મહાનંદ ન્યારે, ત્યારે નાઠા નૃપ તણ ધીર. ૬૮
 કિંતુ કુણ્ડન નૃપ વપુષ્માન આવ્યો, દમ સન્મુખ તે કાળ;
 યુદ્ધ રણાંગણમાં ઉતરી તેણે, લીધી દમતાણી સંભાળ. ૬૯
 તે દક્ષિણદેશના નૃપતણો કંવર, હતો બળ ગર્વ મદથી પૂર;
 અપજાતાએ કરી યુદ્ધ કરતાં, દમે કરથી ખડ્ગ પાડ્યું ફૂર. ૭૦
 પછે સંગ્રામે તેના સારથિનું, મસ્તક વિડાર્યું સારુ
 વળી તેની રથ ધ્વજને કરી નાખી, જોતાં જોતાં તારેતાર. ૭૧
 ભગ્ન ખડ્ગ યતા મધ્યે તેણે, અતિ કંટકવતી લીધી ગદાય;
 તે તેણે પૂરી હસ્તે ધરી નોતો, એવામાં દમે કરી ત્વરાય. ૭૨
 તેના હસ્તમાં ને હસ્તમાં તે, છેલી બેઠી કરી છિન્ન ભિન્ન;
 વપુષ્માન જોવો જાય છે વળી, લેવા અન્ય ઉત્તમ શર પીન. ૭૩
 તેવોજ તેને લીધી શરથી, દમે પૃથ્વી પાડ્યો જૂપ;
 પૃથ્વી પર પડ્યો પિર્ફળ થયો તે, વળી કંપિત કાય થઈકુરૂપ. ૭૪
 તે રાજસૂનુ વપુષ્માનકેરી, ગઈ યુધ્ધ કરવાની મતિ જોહ;
 તેને જોઈ યુધ્ધથી નિવૃત્તિ પામ્યો, તદા ધર્મ વિચારી દમ તેહ. ૭૫
 નવ અસ્ત્ર પિહોણા અગ્નિને કદી, મારવો નિર્વાણ;
 એમ સમણ પૃથ્વીપર પડ્યો મૂઠી, ચાલ્યો ઉદાર દમ પ્રમાણ. ૭૬
 મન પ્રસન્ન થઈ લેઈ સુમનાને, ચાલવા લાગ્યો જૂપ;
 તદા દારાણું નયે મીતિ સહિત, દશ દિન દમ રાખિયો અનુપ. ૭૭

સુમનાનો વિધિપુરસ્સર, આરંભિયો વિવાહ;

પત્નિની પરાણી દમ રહ્યો ત્યાં, દાર્શણું દટ્યો પૂર્ણ મવાહ. ૭૮

તેને કેટલાક દિન એમ વીત્યા, પછે થયો સ્વગેહ જાવા સજ;

દાર્શણુંના નૃપતિએ આપ્યા, તેને હય રથ ગણદને ગજ. ૭૯

અતિ ખાંતે ખચ્ચર આપિયાં, વળી અર્ધ્યાં ઉછૂ તો અનેક;

દાસી દાસ વસ્રાબૂષણ આપ્યાં, જોઈ જામાત વર વિવેક. ૮૦

ઉત્તમ સાહિત્ય ધનુષ્યાદિ સ્વયનું, વળી અન્ય આપિયાં ભાજન;

ઇત્યાદિક પરિપૂરણુ દઈને, કર્યો વિદાય કરી પૂજન. ૮૧

હે પુરાણી કામ મોહો આમ યાચે, વામ નામ ભજતી સાર;

સમજે ધામમાં નવ ધ્યાન કોઇનું, પણ જુએ બેઠો મુરાર. ૮૨

ઇતિ શ્રીમાકંડેયપુરાણે, નરિણ્યંતસુત દમચરિત;

ત્રયસ્ત્રિંશાધિકશતત્રોધ્યાય જ્યાં, ત્યાં થયું પૂરણુ મીત. ૮૩

વલણુ.

પૂરણુ મીતે ચરિત્ર ગાયું, જન ચાતુર્વીંશીએ આજ રે;

પાંચરૂં થાવા પુરાણીઆવા, આવ્યું આવ્યું અતિ નિકટ કાજ રે. ૮૪

કકલું ૨૦૬ મું.

રાગ મારૂની ચોપાઈ.

માકંડેય કહે મહાયુનિ, તે દમ રાજકુંવર મહાયુણી;

સુમના પત્ની પામ્યો મળ્યાત, જઈ નમ્યો વૃદ્ધને ચરણે વિષ્યાત. ૧

જોઈ સ્વમાતા પિતાને કર્યો પ્રણામ, સુભૂ સુમના નમતી વૃદ્ધને તે કામ;

કર્યો સાસુ સસરાને નમી નમસ્કાર, સુહૃદ દિગ્ગજસમ કૈશુકિ સાર. ૨

તે વૃદ્ધ માતપિતાએ ત્યાંય, આનંદી અભિવદન આપ્યું જ્યાંય;

- પછે હર્ષિત થઇ દીધા આશિર્વાદ, ગર્ભ્યે જ્યાં ત્યાં ઉત્સવકેરો નાદ. ૩
- સ્ત્રી પરણી દાસાર્ણ નજરથી આવ્યો, તે નરિધ્યતે મહોત્સવ ઉપજાવ્યો;
- થયો દાસાર્ણાધિપતિ સજો સંજંધો, વળી ધોગ મયર્તા થયો દૃઢધંધી. ૪
- સર્વ નૃપને જીતી આવ્યો કુમાર, એ સહુ સુણી નરિધ્યંત આનંદો અપાર;
- પછે સુત નરિધ્યંતનો દમ, નીરખી સુમના રંભાસમ. ૫
- લાગ્યો તેની સાથેકરવા વિહાર, ઉત્તમ ઉદ્યાન ઉપવન મોઝાર;
- મેંદ મંદિર પર્વત મંધ, ઇત્યાદિક સ્થળ નીરખી અવધ. ૬
- લાગ્યો લલનાયુ કરવા કામકેલિ, ત્યમ ત્યમ વરસ્વરૂપા થતી અલખેલી;
- એમ વિહાર કરતાં વીત્યાં ઘણાં વર્ષ, કરે કામકેલિ સુમના પામી હર્ષ. ૭
- પછે રહ્યો મહાપિને મહાગર્ભ, જન્મ્યો સુત શત્રુકેરો શર્ભ;
- નરિધ્યંત વિધ વિધ ભોગની ભોગ, પછે પામી વિરામ ને ધર્યો નેગ. ૮
- વૃદ્ધ વય નેહ પોતાતાણુ, તેણે ક્યું મન અતિ દયામણું;
- પછે દમને બોલાવ્યો ત્યાંય, રાજ્યમંત્રી મહાજન મળિયા જ્યાંય. ૯
- સર્વની સમતિ લેઇ સાર, કર્યો દમને રાજ્યાલિપેક નિર્ધર;
- પછે સાથે લેઇ ઇંદ્રસેના નાર, થઈ તપસ્વી ગયો વન મોઝાર. ૧૦
- ત્યાં વાનમન્થાશ્રમ તેણે ધાર્યો, જેણે એ માર્ગ તરવાનો વિચાર્યો;
- પછે ધ્યાની થઇ બેઠો ત્યાં જૂપ, કરે સેના ઇંદ્રસેના અનુપ. ૧૧
- હુલાં બેઠો રાખી નૃપને અહીં, જઇએ જોવા દમનું દરિત જહીં;
- તેમાં થાશે એ નૃપનું દર્શન, સુણશે ભણશે તે થાશે પ્રસન્ન. ૧૨
- પાપ સંતાપ ટળશે સર્વ, ટળી જશે તન મનકેરા ગર્વ;
- થશે શ્રેના વડતાનું કદવાણુ, સુણશે ભણશે નરિધ્યંતચરિત્ર પ્રમાણુ. ૧૩

વલ્લભ.

નરિધ્યંતચરિત્ર પ્રમાણ કરતાં, તરશે શ્રોતી વક્તા જન રે;
ભટ મેમાનંદ હરિ સ્મરી, ગાયે સર્વવંશ પાવન રે. ૧૪

—૦*૦—

દમચરિત્ર.

કડવું ૨૧૩ મું.

રાગ રોરઠી.

ગુરુગણપતિ ચારદા, નારદાદિ કરૂં પ્રણામ રે;
હવાંઆ શ્રંથ મધ્યે છેલ્લવેલી, કરો કૃપા મહાધામ રે. ૧
મુરગણ કૃપા કરો મુજ ઉપર, જોણે થાય તમારૂં પણ કામ રે;
હું એક વાર વિનતિ કરૂં, તે અનેક મુખે થાય મહાનામ રે. ૨
જો દેવ રોઝો સેવ કરતાં, તો શું આ સેવ નવ કૈંવાય રે;
જો કૈંવાય તો કરૂં છા કરો, દિનજન તમારો ગવાય રે. ૩
નરણુદિએ કંઈનું કંઈ કહે, કિંતુ ક્ષમાબૂધણું આપ મનાવ રે;
એ ન્યાયથી કરૂં છા હું વાંરું, તન મને રાખી ભરપૂર ભાવ રે. ૪
માફડેય કહે કોણુકિ મતિ, મુણાણું દમચરિત્ર નિરધાર રે;
નરિધ્યંત નૃપ વનમાં ગયો, દમ થયો પૃથ્વીપતિ તે વાર રે. ૫
તે પૂર્વજને પથે પળ્યો, કર્યા ઘણા યજ્ઞ ને યાગ રે;
વપુઝમાન સાથે યુદ્ધ મોઢું, કરી છતિયોગા મહાભ રે. ૬

૨ તમારૂં ઇ—હે દેવો ! મારા ઉપર કૃપા કરતાં તમારૂં પણ કામ
યશે અર્થાત્ તમારી સ્તુતિરૂપ સેવા યશે.

૪ ક્ષમાબૂધણું—ક્ષમારૂપ અલંકારવાળા. આપ—દેવ. ૬ પૂર્વજને
પથે પળ્યો—પૂર્વજે જેમ આચર્યું હતું તેમ કર્યું.

- એકાએક ક્રોધુકિ બોલ્યો, કહો એ કથા બુનિદેવ રે;
હું એક ચિત્તે સર્વ સાંભળું, તજી તન મનથડી અહમેવ રે. ૭
- માર્કંડેય કહે સંકેદન નૃપનો, મહાદુરાચારી પુત્ર રે;
વપુષ્માન દક્ષિણ દેશનો, જેનું એ દિશાએ ઘરસત્ર રે. ૮
- તે સ્વરૂપ સેના સાથ લેઇ, યગયા કરવા ગયો વનમાંય રે;
તેણે મલિન દહવાળો નિરખિયો, નરિશ્વંત તપસ્વી ત્યાંય રે. ૯
- તપવડે કૃશ થઇ કામિની, એવી ઇંદ્રસેના જોઇ નાર રે;
તેને પ્રેમ આણી પૂછિયું, તું કોણ છે નિર્ધાર રે. ૧૦
- તું છું પ્રાક્ષાણી કે અન્ય જાતિ, વા વનવસતા શત્રીકેરી કામિની રે;
વાનમસ્થાશ્રમી કોઇ વૈશ્યકેરી, શું તું છું સ્વરૂપા જામિની રે. ૧૧
- જે હોય તે કહે સર્વ મુજને, તું તપાચરણને નથી ચાગ્ય રે;
વામલોચના ! થઇ વૃદ્ધ અતિ તુ, તારે જીવતી ન જોઇએ જોગ રે. ૧૨
- તદા મૌનવ્રત ધારી નૃપ બેઠો, તે નરિશ્વંત ન બોલ્યો કાંઈ રે;
કિંતુ ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું તેને, જેવું હતું સર્વે ત્યાંહી રે. ૧૩
- આ દમ નરપતિકેરો પિતા છે, છું હું દમ સાર્વભામની માત રે;
વાનમસ્થાશ્રમી થઈ રહ્યાં અહીં, એ અમારું ચરિત્ર છે પ્રખ્યાત રે. ૧૪
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય ક્રોધુકિ, વપુષ્માને ઓળખ્યો નરદેવ રે;
કે તેને પૂર્વ વૈર તાદૃશ થઇ ગયું, જે હણ્યો ફોગે મુજ અહમેવ રે. ૧૫
- એ મારા અરિકેરો આ પિતા, આજ આવી ચડ્યો મુજ હાથ રે;
એમ વહી અતિ કોપ કરીને, બોલ્યો જટાએ નરનાથ રે. ૧૬
- ઇંદ્રસેના હા હા કરી, આણી અશ્રુ નેત્રમાં અપાર રે;

૧૨ વામલોચના—વાંકી દષ્ટિવાળો—શ્રી ! ૧૪ તાદૃશ—તેના (પૂર્વના) જેવું. અર્થાત્ પૂર્વતુ વૈર જેવું હતું તેવુંજ આ કાગે પણ મનમાં પ્રકટી આગ્યું. અહમેવ—અહંકાર. ૧૬ જટાએ—જટા આગળથી.

- ગદગદ સ્વરે પોકાર કરતી, પાણુ કો ન મુણે તેની વાર રે. ૧૭.
- એવામાં તો ખડ્ગ ખેંચી, ખોલ્યો વપુર્માન તે તાર રે;
- નેણે સંગ્રામમાં હરાવ્યો મુને, મિથા લેઈ ગયો મુમના નાર રે. ૧૮
- તેજ આ દમના પિતાને, હું આજ નાખીશ મારી રે;
- જોઈએ ઉગારે ક્યમ દમ એને, એમ વધો કુષ્ટ પુખ્તારી રે. ૧૯
- નેણે કન્યાઅર્થે રાજકુંવરને, ધુળવિયાંતા ધરાણી રે;
- તે દુર્મતિમાનકેશ પિતાને હું, હણું દમ જીએ મારી કરાણી રે. ૨૦
- એ મહાદુરાત્મા સંગ્રામ મધ્યે, છે ગર્વતણો મર્તિમાન રે;
- તે અટકાવી દમ ક્યમ રહે આજે, તે હું જોઈછું બજવાન રે. ૨૧
- હું તેના પિતાને આ હણું છું, માફકેય કહે એમ ભાખી રે;
- કુષ્ટ વપુર્માને ઈંદ્રસેના, ત્યાં અતિ રડતી રાખી રે. ૨૨
- હાં કહી ધાયો હાકટી, મારી છાણુમાં તરવાર રે
- નરિપતંકર શાર્વ તેણે, કાપી લાંધું તે વાર રે. ૨૩
- એ જોઈ તે સ્થળના મુનિ સહુ, વળી વનવાસી બીજા જોઈ રે;
- કે' ધિક્ક છે તુને ધિક્ક છે, બજો વપુર્માન તારી દહ રે. ૨૪
- વાનપ્રસ્થાશ્રમ ધરીને, રહ્યા મુનિવેશે સય રે;
- તેને અધમ તે' કયી પેર માર્યો, એ શુ ક્ષત્રીધર્મ કે'વાય રે. ૨૫
- તેણે કાન ધર્મુ નવ કોઈતું, ગયો વનમાંથી આકી ઘેર રે;
- તે ગયા પૂઠે ઈંદ્રસેના, ધરતી મન વિષે મહાવેર રે. ૨૬
- તેણે એક સૂદ્ર તપસ્વી તેડિયો, મોકલ્યો તેને દમ નગરે જાણુ રે;
- તેને કહ્યું જા તું ઉતાવળો, મુગ્ધપુત્રને કહી દાખ્ય મારી વાણુ રે. ૨૭

૨૦ દુર્મતિમાનકેશ—કુષ્ટ પુષ્પિવાળા દમના. ૨૧ ગર્વતણો ઈ—
ગર્વની મર્તિવાળો—અતિ ગર્વિષ્ઠ. ૨૨ રડતી રાખી—રડતી રિપતિમાં
રહેવા દીધી.

૨૩ મારી ઇ—છાણુમાં તરવાર મારી અર્ધાત અતિ નિર્ભય પરાક્રમ
કર્તુ (નરિપતંક જેવા વાનપ્રસ્થને મારવા ૨૫).

- વા તું સર્વ જાણે વારતા, માટે તુંને કૃષી નવ કહું હુંય રે;
તદપિ રાયતું અપમાન કરિયું, એ ઓછો ગળળ છે મુંય રે ! ૨૮
- એમ ધારી કહું તુજને, જ્યેથી યાય મુજ મન સાંત રે;
તું માર કહું સહુ જઈ કે'જે, હે સૂદ્ર તપસ્વી મહાદાંત રે. ૨૯
- મારા સ્વામીએ અર્પ્યો તુજને, ચતુર વર્ણાશ્રમ પાળનાર રે;
રાંધનો અધિકાર, સર્વે, તો તું આવે ક્યમ થયો આ વાર રે. ૩૦
- નથી કરતો તપસ્વીતાણું તું, રક્ષણ રૂડી રીત રે;
એ શું ઘટારત છે તુજને, ક્યમ બંધાઈ બેઠો મેમની ખીત રે ? ૩૧
- તું પૃથ્વીપતિ છે સુત મારો, છતાં નરિખ્યંત મારો સ્વાગ રે;
તપાચારી થઈ રહ્યો બેસી, વગી હું વિદ્યપતી રહી વામ રે. ૩૨
- તે માર્યો ગયો અનાથ પેરે, ઝાલ્યા જેના કેરા વિણઅપરાધ રે;
હણ્યો બળાત્કારે વપુઆને, કહે જન વિણઅપરાધથી મહાસાધ રે. ૩૩
- એણું છે માટે સુત મારો, આચર્ય જેમ ન યાય ધર્મનો લોપ રે;
હવાં વધુ કે'વા જેણું નથી કાંઈ, ન ચઢે પિતાવધે કોને કોપ રે ? ૩૪
- હું તાપસી છું તતુજ મારો, માટે કહું એટલું આજ રે;
તારો તપસ્વી વૃદ્ધ પિતા હણિયો, પિતા અપરાધથી મહારાજ રે. ૩૫
- તેને શાસન જેહ કરણું ઘટે, તેનો કરી જો તું વિગાર રે;
છે શૂર સામદ મંત્રી સર્વ તારા, નીતિશાસ્ત્રાર્થ જાણુનહાર રે. ૩૬
- તે મંત્રી સાથે મંત્ર કરીને, જે કરણું ઘટે આ વાર રે;
તે સત્પર યઈ કરચ સર્વ તું, એમ કાવે સુતને નાર રે. ૩૭
- હે દમરાજન કરચ આમ તું, એણું પુનઃ કે'વાનો અધિકાર રે;
તે તપસી યાતાં તતુજ ગયો છે, સુણ્ય સુત ચાણા સાર રે. ૩૮

૩૩ ૯૫થો ઈ—વપુઆને વગર અપરાધે મોટા સાધુને બળાત્કારે
૯૫થો એમ જન કહેશે.

- વિદ્યરથકેરા બાપને જ્યારે, યવને હણ્યા મહાશૂર રે;
 ત્યારે તેણે યવનકુળનો નાશ કરિયો, વંશં નિર્મળ કરી ભરપૂર રે. ૩૯
 જાભાશૂરકેરા પિતાને, સર્પે ઢંસ કરિયો હતો રે;
 તે કારણ માટે તેણે સર્પશય કર્યો, પાતાળ સુધી તો હતો રે. ૪૦
 ખરાશરે સ્વરાક્તિ પિત.ને, રાક્ષસે હણિયો સાંભળી રે;
 સર્પ રાક્ષસકુળ મહાવન્હિ નાખ્યું, અરિ જીવ્યાની આશા નવ ઢળી રે. ૪૧
 સ્વપક્ષકેરા કોઠાનું, જેહ થાય અતિ અપમાન રે;
 તે ક્ષત્રિય સહી શકતા નથી, એમ કહે શાસ્ત્રમાં મહાન રે. ૪૨
 તો હણ્યો એણે પિતા તારો, તેની કંપી પર કં'વો વાત રે;
 તુજ પિતાને એણે હણ્યો, ના તમને કર્યો રાક્ષસો ઘાત રે. ૪૩
 એમ તારે ન કાંઈ જાણવું, પણ માનવું હણાયો તુંજ રે;
 જે ધા કર્યો તે તુજ ઉપર, માનું સુત પડિયો હુંજ રે. ૪૪
 જેણે વનવાસી તાપસ ઉપરે, કર્યો શસ્ત્રપાત પ્રમાણ રે;
 તેના શસ્ત્રકેરો ભય કર્યો છે, તું સહુ સમજ જાણ સુજાણ રે. ૪૫
 કિંતુ એ રાયકેરા પુત્ર સર્પે, તુજ અસ્ત્રથી નિર્વાણ રે;
 ભય પામો કે ન પામો પછે, કિંતુ તુજ ઉપમર્દ થયો પ્રમાણ રે. ૪૬
 એમાં ન શંકય છે કહી, સુણ્ય મહાપવિત્ર મોટા રાય રે;
 પરિનત જ્ઞાતિ બંધવ સહિત, વપુઝમાનપ્રતિ ઘટે તે કરચ કાર્ય રે. ૪૭
 માર્કંડેય કહે એ રીત તેને, કાંવી મોકલતી મહારાજ રે;
 દૃત વિદાય કર્યા પૂઠે તે, શું કરતી ઇંદ્રસેના કાજ રે. ૪૮

૩૯ પિતૃવધનું વૈર લેવું હિંચિત છે તેનાં ઉદ્ધારણુ બતાવે છે: વિદ્યરથ ૪૦—૨૫૪ છે.

૪૫ શત્રુની નિર્બળતા વણું છે: જોણે ૪૦—૨૫૪ છે. અર્થાત્ તપસ્વી ઉપર શસ્ત્રપાત કરવા ૩૫ અધર્મથી એનું બળ નાશ પામેણું છે માટે તું એને મુદ્ધમાં જીતી શકીશ એ વ્યંગ છે. ૪૬ ઉપમર્દ—અપમાન ૩૫ ૧૫.

રાખ સ્વસ્વામીકેરું હસ્તમાં લેઇ, તેણે કર્યો અગ્નિપ્રવેશ રે;
 નો વેર કરશેા પુરાણી*તો, પરંવો યશે આવો વેશ રે. ૪૯

ધૃતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નરિધ્યંતવધ દમચરિત રે;
 થયો અતુસ્ત્રિંશદધિકશતતતમાધ્યાય, કરી પ્રેમાનંદ મણુએ પ્રીત રે. ૫૦

વસણ.

પ્રેમાનંદ મણુએ પ્રીત કીધી, દોધી આશિષ રૂડી આજ રે;
 હવાં આવી રહ્યું પુરાણી જાવા, આરંભેલું અંતે કાજ રે. ૫૧

કંકુ ૨૧૪ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

માર્કંડેય કહે ઇંદ્રસેનાએ જોને, આજ્ઞા કરી મોકલિયો છ;
 તે શૂદ્ર તપસ્વી દમભાણી આગ્યો, તેણે રાજ્યાસને મહારાજા કળિયો છ. ૧
 ન પેર પૂરે ઇંદ્રસેનાએ કહ્યું, તે પેર કહ્યું સહુ તેણે છ;
 દમપિતા મૃત્યુની વાત નિવેદન, કરી જુક્તિ જુક્તિએ જોણે છ. ૨
 શૂદ્ર તપસ્વીએ પિતામરણની, કહી વાત વિસ્તારી છ;
 તે સુણતાં યઇ દશા દમની, આજ સર્વ કહું અવિધારી છ. ૩
 મદિસ પાવક જેમ હુતધન પામી, જગવા માંડે જગમાં છ;
 તેવી ક્રોધાગ્નિકેરી જ્વાળા, લાગી દમહૃદય નિર્મળમાં છ. ૪
 હે મુનિસત્તમ તે વીર ક્રોધાગ્નિએ, યઇ મજ્જવિત પૂરે છ;
 હસ્તેહસ્ત ધરીને જોલ્યો મુખ, આડું વાક્ય મહાશૂર છ. ૫
 હું પુત્ર સજીવન છતાં શું માર્યો, અનાયની પેરે મારો જાપ છ;
 મારા કુળને તુચ્છકાર્યું તે કુષ્ઠે, જોણે માખું ન મારું માપ છ. ૬

જો હું નપુંસક થઈ કામા કહું તો, નિંદ જગતના મુને લોક છ;
 કુટનાશ સદાચારીનું રક્ષણ, માન્યો કર્ત્તવ્ય એહ અરોક છ. ૭
 પિતા હણેલો જોઈ જે જીવે, તે કુદ જીવ્યાથી શો લાભ છ;
 ઉપકારી નથી કંઈ જગતતણા એ, પોતો ઠંઠ માનો આભ છ. ૮
 હા જનક! કહી વિવશ્યાથી શુ? ત્યારે શું કરવું જોઈએ આજ છ;
 જે કરવું ઘટે તે હું કરુંજી જાતે, મને માન્યું જેહ શુદ્ધ કાજ છ. ૯
 જો હું વપુષ્માનકેશ અંગ મધ્યેથી, નીકળેલા શોણિતવડે છ;
 મારા પિતાનું તર્પણ કહું નહિ તો, આ દહ અગ્નિમાં પડે છ. ૧૦
 જો તેના રૂધિરથી જલાંજલિ ને, તેના માંસથી કરાવું ન દિનભોજન છ;
 વા પિતાને પિંડમદાન કહું નહિ, તો નાખું અગ્નિમાં આ તન છ. ૧૧
 જો કોઈ સુર અસુર યક્ષ ગંધર્વ, વિદ્યાધર વા સિદ્ધ સમુદાય છ;
 એની સહાય કરવાને આવે તો, મારા શસ્ત્રાસ્ત્રથી ભસા તે ધાય છ. ૧૨
 મહાકૂર અત્યંત અધર્મી, તે જન નિંદકને મારી છ;
 કાણિકવાસીને કુશ્મમાં પાઠી, હું બોગવીશ જૂમિ સારી છ. ૧૩
 એમ કરતાં નહિ મરાય જો તે, તો હું કરીશ અગ્નિમવેશ છ;
 એ અત્યંત કુટમતિવાળાએ, નરિયંત તપસ્વી માર્યો નરેશ છ. ૧૪
 વનવાસી સાધુતણી ક્રિયાઓ, દહન કરતાં એહ છ;
 તે અધર્મોધર્મ મહાકુટને હું પશુ. હણીશ નિઃસંદેહ છ, ૧૫
 તેના સર્વ બાધવને મિત્ર પદાતિ, હસ્તિ સૈન્ય સહિત છ;
 અધુના હું હણી હરખાઇશ, દેખાડીશ કુટને દુઃખ રીત છ. ૧૬
 હસ્તમાં ધનુષ્ય ખડ્ગ ચઢીને, વળી બેસી રથ મોઝાર છ;

૧૦ વપુષ્માન વધની પ્રતિજ્ઞા કરે છે: જો ઈન્દ્ર—૨૫૪ છે. ૧૧ દિન-
 ભોજન—રાશસ કુળવા આઠાણેને ભોજન.

૧૩ કાણિકવાસી—કાણ વાર જેવું જીવતર છે એવો. સ્થરી જૂમિ—
 સાચા સોડ—સ્વર્ગાદિ.

- રાત્રુ સૈન્યમાં આજ જઈ હું; કરી નાશું તેમનો સર્વ સંહાર છ. ૧૭
- તે નિર્જર વિમાનમાં બેસી જીઓ, મારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવનાર છ;
- તે દુષ્ટને સાંધ કરવા જશે જ, તે નરનું કળ મૂળમાંથી હરનાર છ. ૧૮
- વળી બાહુ માત્ર છે સેના જેની, એવો હું થઈ ઊભો છું સજ છ;
- કદાંતેનું રક્ષણ કરવા કાળે આવે, વજ્રધર ઇંદ્ર બેસી જઈ છ. ૧૯
- વા દાપથી ભયાન્ક દંડ લેઈ, યમરાજ આવે સામે છ;
- યત્ન કરે ધનદ વરૂણ કે, અરિહા સ્પતેજ નામે છ. ૨૦
- તોયે હું ઉત્તમ તીક્ષ્ણ બાણે, આચ્છાદી લેઈશ તેને છ;
- હું સમર્થ પુત્ર સમક્ષ છતાં, થઈ નિયમિત વૃત્તિ જેને છ. ૨૧
- સંદૈવ વનમાં વાસ કરતા, કરતા ભૂમિ પડેલા ફળનું બોજન છ;
- સર્વ પ્રાણીનાત્રના પવિત્ર મિત્ર જે, મારા પિતા પાવન છ. ૨૨
- તેમને હાણનારાકેશં આજે, આમિષશોણિત સર્વ છ;
- ગૃધ્ર તૃપ્ત થતા સુધી ખાઓ, માતી મનથી મોહ પર્વ છ. ૨૩
- સુત ઉપજવો તો ઉપજવો આવા, પુરાણી બાવા તમે છ;
- માઘકાંગદા રહે છલ્યા, તે કામ આવે ન સારે સમે છ. ૨૪
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, દમચરિતનામ છ;
- પંચત્રિંશદધિકરાતતત્ત્રોધ્યાય, થયો ભગતાં સીતાપતિ રામ છ. ૨૫

વલ્લભ,

સીતાપતિ રામ ભગતાં જન. તથા ક્રોધયાનક્રોધિ બાણ રે;
તો ક્યમ પુરાણ મારું થશે ન પૂરું, નિરખો પુરાણી કરી પ્રમાણ રે. ૨૬

૧૮ નિર્જર—દેવો. ૨૦ અરિહા—સૂર્ય. ૨૩ ગૃધ્ર—ગીધ. અર્થાત્
માંસાહારી પ્રાણીઓ.

કડવું ૨૧૫ મું.

રાગ સારંગ.

મુનિવર માર્કંડેય કહે ઐ શીર્ત,
 કરી હણવાની પ્રતિજ્ઞા રણજીત;
 દુરાત્માને હણવાને કયો ક્રોધ,
 આલી રહ્યા જ્યાં ત્યાં અરિના શોધ. મુનિવર૦ ૧
 અમર્ષવડે થઇ વફ આખ,
 રાકે કાઇએ તોડી ગરુડની પાંખ,
 તેણે મૂછ ઉપર ફરવી હાથ,
 બોલ્યો દમ વમુંધરાનાથ. મુનિવર૦ ૨
 હાથ મને હણે છે એવો,
 સ્થિતિ પિતાની અંતરે આણી નેવી;
 કરી પોતાના ભાગ્યતણે ધિકાર,
 બોલાવ્યા મત્રી પુરોહિત તે વાર. મુનિવર૦ ૩
 દમ કહે આ શૂદ્ર તપસ્વીએ આજ,
 કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું દિગ્ગજાજ;
 મારો તાત ઘાતવડે પામ્યો સ્વર્ગ,
 મેં તેના અરિ મોકલ્યો નરકવર્ગ. મુનિવર૦ ૪
 વા શું કર્યું કહો તે સર્વ,
 છો મંત્રી પુરોહિત મહાપર્વ;
 તે નૃપ વૃદ્ધ તપસ્વી હતો,
 વાનપ્રસ્થ પ્રત્ન ધરી થયે હતો. મુનિવર૦ ૫
 જ્ઞાન વૃત્તિ ધરી બેઠો તેહ,
 હતી જેની શસ્ત્રવિદ્યાણી રહ;
 વળી મારી માતા ઇંદ્રસેના નામ,
 હતી સ્વસ્વામી સમીપે મહાનામ. મુનિવર૦ ૬

તેથી તેના અંગના સંબંધે જાણ,
 માની વપ્તમાનને નૃપ પ્રમાણ;
 તેના મન્નના ઉત્તર આચ્યા યથાર્થ,
 તેથી તેનું કારજ થાતું સાર્ય. મુનિવર૦ ૭
 તેણે વામ હસ્તે ધરી તરવાર,
 હણ્યો જટા ઝાલી જટિલ નિરધાર;
 તે કુંજે લોકનાથ અનાથની પેર,
 મારી નાખ્યો સંભારીને વેર. મુનિવર૦ ૮
 મારી માતા મોકલી મુને ફેવા સંદેશો,
 ગદ્ય સ્વર્ગે ધરી અંતર અંદેશો;
 હા ધિઃક ધિઃક ખોલી બહુ વાર,
 સ્વઅમંગલ મંદભાગ્ય નિંદતી સાર. મુનિવર૦ ૯
 બળી મોઘ અગ્નિ મધ્ય બાઈ,
 ધિઃક ધિઃક હું પુત્રકમાઈ;
 કુખે કરી નરિખંતને આલિંગન,
 ગદ્ય સ્વર્ગે થઈ સતી પાવન. મુનિવર૦ ૧૦
 તેણે જતાં જતાં કહ્યું છે જેહ,
 તે તો મારે કરજું સર્વે તેહ;
 તમો થાઓ સત્વર સહુ તૈયાર,
 હસ્તિ રથ અથ લેઈ આ વાર. મુનિવર૦ ૧૧
 ખાયદલાદિક ચતુરરંગ સેન,
 વળી ચોદા લેઈ ચઢો સહુ ઝોન;
 લીધા વિના પિતાકેરં વેર,

૮ જટિલ—જટાવાળો (નરિખંત). લોકનાથ—રાજા. ૯ અંદેશો—
 વેરનો ખટકો. ૧૦ પુત્રકમાઈ—પુત્રરૂપી કમાઈ.

પિતૃઘાતકનો કર્યા પાછે કેર. યુનિવર૦ ૧૨
 માતાનું વચન માન્યા વિના,
 શું હુંને જીવણું ગમે થઈ રહી હીના;
 માર્કડેય કહે મંત્રીએ ત્યાંય,
 મુણ્ડયું વચન નૃપનું જ્યાંય. યુનિવર૦ ૧૩
 કે અતિ ગ્લાનિ પામ્યા સહુ તેહ,
 હા હા રાજા ઉચરવા લાગ્યા એહ;
 મહામંદભાગ્ય કહી કહી દેહ,
 સેન સજ કરવા લાગ્યા સહુ તેહ. યુનિવર૦ ૧૪
 મળ્યાં સેના સેવક ને પરિવાર,
 વાહન આહન વળી અપરમપાર;
 દમ કરી સર્વને ત્યાં તૈયાર,
 વળી પૂર્વગામી કરી તે વાર. યુનિવર૦ ૧૫
 નીકળ્યો અરિના પુર ઉપર,
 તદા ત્રિકાળદર્શી દિવ આલ્યા મહાવર;
 દીધા પુરોહિતો આશિર્વાદ,
 ભણી વેદમંત્રને સરવે સાદ. યુનિવર૦ ૧૬
 મૂકતો મહાસર્પની પેઠ નિશ્વાસ,
 આવ્યો દમ રાજા વયુઘ્માન પાસ;
 હણ્યા દેશ સીમાને સાચવનાર,
 સત્વર કર્યા એવા સામંત તારતાર. યુનિવર૦ ૧૭
 વળી આવ્યો દક્ષિણ દિશા ભણી નૃપાળ,
 તેને આવતો જાણ્યો સંકેદનગાળ;

૧૨ એન—ઉત્તમ (યોદ્ધા). ૧૫ આહન—આયુધ પૂર્વગામી કરી—
 (દમને). અર્થાત્ દમને આગળ કરીને બધી સેના નીકળી. ૧૬ સરવે—
 મધુરે.

મુઝી ૧પુખાન બચ્ચો ફાંધ,
 બાપુનું કમ આલ્યો છે મારી શોધિ. મુનિ૧૨૦ ૧૮
 પરિવાર પ્રધાન મેન સ્થિત,
 ચડી આલ્યો કાગ કરી ચું વૃથબદ્ધ;
 તોપાનું કંપાયમાન થયો નર તેડ.
 રતો મેન મજ કરવા આગા એડ. મુનિ૧૨૦ ૧૯
 જ્યાં સજ મધ મધ મહુ મેન,
 કે હર્ગીયાં મુંધનાં તેણે ચેન;
 નીકળ્યો નગરની બાદાર રાય,
 પછે ફેળે મોકલિયો દુન ત્યાંય. મુનિ૧૨૦ ૨૦
 દુન દમને કદેનો જમ,
 અતિ રૂઝે પુઝે આમદ થમ;
 વપુખાન કે' વેંસા તું આવ,
 તારા નરિખ્યંતને થયો મુકાળ. મુનિ૧૨૦ ૨૧
 તે સ્વર્ગે બેઠો જુઝ્ય છે તારી વાદ,
 દે દાવબધુ કરીશ નવ હચચાદ;
 હું કુટુંબ સદિત તેની પાસ,
 આજ મોકલીશ ત્રેડી ગુને ત્રાસ. મુનિ૧૨૦ ૨૨
 મારા બાહુબળથી છૂટેલાં બાપુ,
 કરે છે તારે રક્ત પીવાની તાપુ;
 છે ઘણા દિનથી તરસ્યા એડ,
 તે સંગ્રામે રૂધિર પીશે બેઢી તારી રેડ. મુનિ૧૨૦ ૨૩
 દોતે કહેલા ને ને બોલ,
 તે દમ આંબળી કરતો તોલ;

પૂર્વે કરી સ્મરી પ્રતિજ્ઞા ત્યારે,
 અણુઃશ્રવાપત્ કુંકવતો વારંવારે. • મુનિવર ૨૪
 ગયો વપુષ્માન સામે સત્વર,
 આવી ઊભો લઢવાને દમ મહાવર;
 વપુષ્માનની સેના મધ્યે નેહ,
 અતિ બળદર્શક ધરતો દહ. મુનિવર ૨૫
 તેન યોલાવ્યો પ્રથમ સામે તેણે,
 કરી પિતા કાને દહ પ્રતિજ્ઞા નેણે;
 થવા માંડ્યું દમ વપુષ્માનનું યુદ્ધ,
 વઢે રથી રથી સાથે થઈ કુદ્ધ. મુનિવર ૨૬
 લઢે છે હસ્તી હસ્તી સંઘાત,
 કરે છે અસવાર અસવારને ઘાત;
 ભાધી ભીડતા સાથી વખોડી,
 એવી ભાધી ઘણી ત્યાં નેડાનેડી. મુનિવર ૨૭
 અહો વિમસત્તમ તેણે કાર,
 મહાધોર સંગ્રામ પ્રવર્ત્યો સાર;
 નેવા આવ્યા સુર સિદ્ધ ગંધર્વ,
 યુદ્ધ નેહ રક્ષિત તજતા ગર્વ. મુનિવર ૨૮
 અહો વિમ લઢવા લાગ્યો દમ જ્યારે,
 વસુંધરા કંપવા લાગી છે ત્યારે;
 કાઈ રથી સારથી કે મહાહાથી,
 ભરે ઘોડેસ્વાર કે દોય ભાથી. મુનિવર ૨૯
 દમકેરાં છૂટે ને ને બાણ,
 નાતો કાઈ સહન કરી શકે એવો બાણ;
 એવું નેહ વપુષ્માનનો સેનાપતિ,

આલ્યો દમ સામે ક્રોધી દુર્મતિ. મુનિવર૦ ૩૦
 લલવા લાગ્યો 'દાવ કરી વિધ વિધ,
 હરિ દમે ચોગમથી તેની નિધ;
 એક બાણ હૃદમાં માર્યો કરાળ,
 કે પામ્યો વિંધાઈ નિધન તતકાળ. મુનિવર૦ ૩૧
 જહા સેનાપતિ પડ્યો માન્યો શૂર,
 તદા વપુષ્માનસેન નાસવા લાગ્યું પૂર;
 આવતો નીરખી સેનનાયક વપુષ્માન,
 શત્રુદમન દમ કે'વા લાગ્યો મહાન. મુનિવર૦ ૩૨
 અહો અધમોધમ કુષ્ઠ પાંડાળ,
 હુણ્યો તપસ્વી અસ્તિહીન તે' જૂપાળ;
 પ્રતધારી નિયમધારી નરદેવ,
 હણી હવાં નાસે કાં તતખેવ. મુનિવર૦ ૩૩
 તું છું ક્ષત્રિય વળ્ય વળ્ય પાછો,
 આમ કેમ હીડે છે આછો આછો;
 વપુષ્માન કે' મૂઝ્ય મૂઝ્ય બકાઈ,
 એમ વદી આલ્યો લલવા લઈ સાથલાઈ. મુનિવર૦ ૩૪
 પુત્ર બાંધવ સંબંધી શૂર,
 કોઈને નવ રે'વા દીધા તેણે પૂર;
 થઈ રથારૂઢ ને લલવા લાગ્યો,
 નેણે મોખરો દમતણે નવ ત્યાગ્યો. મુનિવર૦ ૩૫
 ધનુષ્ય ભરી બાણ મૂઝ્યાં અસખ્યાત,
 કરી દિશા વ્યાપ્ત ને શર વરસાત;

હાંકયો દમને રથ સહિત સરખળ,
 વળી ગળ્યો વપુષ્માન કરીળ. • મુનિવર૦ ૩૬
 પછે પિતાવધક્રોધે પૂરાયલા દમ્ભે,
 સત્વર ચર કાપી નાખ્યાં નેહ ભમે;
 વીંધ્યા બીજા બાણે તેમના દેહ,
 એકએક બાણે પ્રાણ હરતો તેહ. મુનિવર૦ ૩૭
 વા માર્યા વપુષ્માનના સખ કુમાર,
 સહુ બાંધવ સંબંધી તે વાર;
 ગણી ગણી ચૂકતો એક બાણ,
 તે હણી હણી આવતાં નિર્વાણ. મુનિવર૦ ૩૮
 હણાયા પુત્ર મિત્ર બાંધવ જેના સાર,
 એવો વપુષ્માન ઢોધ કરી તે વાર;
 રથારૂઠ થઇ નાખી સર્પ સમ નિઃશ્વાસ,
 ઉપજાવ્યો શરે કરી સંગ્રામે ત્રાસ. મુનિવર૦ ૩૯
 વારેવારે યુદ્ધ કરવા તે આવે,
 જેમ અતિ પતંગને દીપ લાવે;
 હે મુનિસત્તમ દમે જોયો તે ભમે,
 વળી નાખતો તે બાણ ચોગમે. મુનિવર૦ ૪૦
 દમે તેનાં જોતા જોતામાં બાણ,
 છેદી બેદી નાખ્યાં છે નિર્વાણ;
 પછે થઇ ગયા ઉભય સન્મુખ,
 મારવા માંડ્યાં બાણ તાણી તાણી રૂખ. મુનિવર૦ ૪૧
 બાણુ વપુષ્માનનું દમે આપ,
 તદા વપુષ્માને સાંગ મારી અમાપ;
 તે દમનુ કાર્યુક કટકા કીધું,

તદા દમે હયો કર્યો અતિ હસ્ત,
 યોદ્યો મુખ હે શૂર સમસ્ત. મુનિવર૦ ૪૮
 માનવી દાનવી નાગ મહાભાગ,
 જુઓ છવ જંતુ પક્ષી આ જાગ;
 હું આ અધમ ક્ષત્રી વપુઃમાનકેરું,
 આજ હૃદય અદ્ય થઈને વેરું. મુનિવર૦ ૪૯
 એમ ભાખી દમે તે વાર,
 ક્રાડ્યું ક્રાડ્યું અરિહૃદય નિરધાર;
 નીકળ્યો તે મધ્યથી રૂધિરમવાહ,
 તે પાન કરવા તત્પર થયો વહી વાહ. મુનિવર૦ ૫૦
 કિંતુ તેમ કરતાં તેને ત્યાંય,
 અટકાવ્યો મુરખણે આવી ન્યાંય;
 પછે તેના રક્તથકી નિર્ધાણ,
 અર્પી જલ્લાંજલિ પિતાને પ્રમાણ. મુનિવર૦ ૫૧
 થયો પિતૃઋણથકી એમ મુક્ત,
 પછે રહ્યું બાકી છું કરતો સંયુક્ત;
 વપુઃમાનમાંસે કરી નિર્ધાર,
 પિતૃપિંડપ્રદાન કરતો તે વાર. મુનિવર૦ ૫૨
 પછે રાક્ષસકુળમાં નિપજેલા જેહ,
 તેણે તર્ત દિજજન તેડ્યા તેહ;
 તેમને અત્યંત ધન સહિત પિંડદાન,
 અર્પી આમિય જમાડ્યું વપુઃમાન. મુનિવર૦ ૫૩
 પછે ગયો ઘેર તે રાજા ચાલી,
 જેને જોઈ મુખના અતિશે માલી;

હે દિવ્ય યયા સૂર્યવંશ મોઝાર,
 એવા એવા રાજ્ય અપરમ પાર. મુનિવર૦ ૫૪
 યયા સદ્ભુતિવાળા ઘણા ચૂર,
 કેટલાકે યજ્ઞ કરતા યયા ભરપૂર;
 યયા ધર્મકુરાજ કર્મે તૈયાર,
 યયા વેદ પારંગત અપાર. મુનિવર૦ ૫૫
 એવા સૂર્યવંશ નૃપની સંખ્યાય,
 શત ભવ લેઇએ પણ નવ યાય;
 એ સર્વ નૃપકેસર ચરિત્ર,
 થાયે મુણ્ડતાં ભણ્ડતાં પરમ પવિત્ર. મુનિવર૦ ૫૬
 થાય પાપયુક્ત નર મમાણ,
 વળી અબુધ હોય તો થાયે મુભાણ;
 છે દમનું ચરિત્ર પાવન અતિ,
 પુરાણી ચરિત્રની સોંતી ગતિ. મુનિવર૦ ૫૭
 નો વૈર કરો તો આવા માઝી,
 શું ખૂણે યેશી ગળ્યો જોળ ખાઝી;
 છે કરકું મરકું તરકુ એક વાર,
 હરકું વરકું હરકું છે વારંવાર. મુનિવર૦ ૫૮
 એવો કરી વિચાર થાઓ સામા,
 નહિ તો રહો નમી પુરાણી નકામા;
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે આમ,
 દમચરિતે વપુષ્મદ્ધૈ નામ. મુનિવર૦ ૫૯
 યયો વૃત્તિશદ્ધિકરાતતમેધ્યાય,
 દમચરિત્ર મુણે ભણે તે નાકે જાય;

સંવત સત્તરસે પાંસઠય માય,

સંપૂર્ણ દમચરિત્ર યાયે આય. મુનિવર ૬૦

વજ્રણ.

અહિંયાં દમચરિત્ર સંપૂર્ણ થાયે, દમ જાયે પુરાણી દેવ રે;

મુખક ન હોયે દરદરે, નીકજે કંઈ મણિધર તતખેવ રે. ૬૧

કડબુ ૨૧૬ મુ.

રામધનામી.

પક્ષીઓ કહે જૈમિની વિષ જ, મહામુનિ માર્કંડેયે કથા કહી સિમ જ;
ક્રીષ્ણકિ મુનિને કથા કહી દાખી જ, વિદાયગીરે આપી સમ્યક્ ભાખી જ. ૧

દાળ.

સમ્યક્ ભાખી દિજ્ વિદાય કીધી, પછે કરી મધ્યાન્હસંધ્યાય;

એમ કરી તેમની કનેથી જ, અમે વંચેને કહ્યું મુનિરાય. ૨

તે પુરાણ સમ્યક્ સુણ્યું છે, હે મુનિસતમ અનાદિસિદ્ધ;

પૂર્વે માર્કંડેયને વિદ્યએ કહ્યું, તે અમે વચનિકટ કર્યું પ્રસિદ્ધ. ૩

આ પુરાણ ભણનાર મુણનારને, છે પ્રહ્મ રૂણદા સાર;

છે પવિત્ર આયુષ્ય વૃદ્ધિ કરતા, છે ધર્માર્થ કામ દેનાર. ૪

વળી સર્વસ્વ પ્રાપ્તિત તજાવે, એવું એ છે જાણ;

પૂર્વે ચાર મન્ત્ર જો કહ્યા છે તે, વળી પિતાપુત્રસંવાદ મમાણ. ૫

૬૧ દરદરે—પ્રત્યેક દરમાં. ૫ પુરાણનો ઉપસંહાર કરે છે: પૂર્વ
ઈ—પૂર્વે જૈમિનિએ કરેલા, પ્રશ્નો, ચાર જગ પુત્ર અને તેના પિતાનો
સંવાદ, શ્રદ્ધાએ ઉત્પન્ન કરેલી સૃષ્ટિ, મન્વંતરની સ્થિતિ, અને રાજાઓનાં
ચરિત્ર, એ પાંચ ભાગમાં આ પુરાણ સંપૂર્ણ કર્યું છે.

- શ્રક્ષ્મશ્ચિ ને મનુસ્થિતિ, વળી પવિત્ર નૃપચરિત્ર;
એ અમે તમને, સર્વે કહ્યાં, ને મહાચિત્રવિચિત્ર. ૬
- હવે અન્ય શું સુણાવાતણી છે, તમને મુનિદેવ ઇચ્છાય;
ને નર આ સર્વ સાંભળે, કે નરમંડળ મધ્યે ગાય. ૭
- તેનાં પાપ ન સંતાપ સઘળાં, જૈમિનિ! પ્રસ્તે થાય;
મહામોધે મળે તેન, અંતે માસ તો મુખદાય. ૮
- અષ્ટાદશ પુરાણ કહ્યાં ને, પિતામહે પ્રમાણ;
છે સપ્તમું માર્કંડેય તેમાં, મહામખ્યાત પુરાણ. ૯
- હવે નામ તેનાં દઈ ગણાવી, મુણે જૈમિનિદેવ;
તમે મહાત્મા ગુરુતાણી સાધી છે, સિદ્ધ પ્રસિદ્ધજ સેવ. ૧૦
- પ્રાણપુરાણ પે'ણું જાણવું, પાદપુરાણ જીજ્ઞુંસાય;
ત્રીમું વૈશ્ણવપુરાણ છે, ચોથું રૌવપુરાણજ હોય. ૧૧
- ભાગવતપુરાણ છે પાંચમું, છઠું નારદીય પુરાણ;
સપ્તમું માર્કંડેય નામે, અષ્ટમું આગ્નેયપુરાણ પ્રમાણ. ૧૨
- નવમું ભવિષ્યપુરાણ છે, દસમું શ્રક્ષ્મવૈવર્તપુરાણ;
અગિયારમું ક્ષિંમપુરાણ છે, બારમું વારાહપુરાણ મુખજ. ૧૩
- ત્ર્યંધ્રપુરાણ છે તેરમું, ચૌદમું વામનપુરાણ નિર્ધાર;
પંદરમું કૌર્મપુરાણ છે, સાતમું માત્સ્યપુરાણ અવિધાર. ૧૪
- સત્તરમું ગરુડપુરાણ છે, અષ્ટાદશમું પ્રજ્ઞાંડપુરાણ;
ને નર અષ્ટાદશ પુરાણકેરાં, નામ પડન કરે નિર્વાણ. ૧૫
- વા જપે જપ કરી એહના, તે હયમેધ ફળને પામે;
વિરાટાદિ સહિતે વળી, શ્રદ્ધાદિ સુરચ્છિ નામે. ૧૬

૧૬ પુરાણમાં શું વર્ણવવું જોડે તે જણાવવાને તેનાં પાંચ લક્ષણ
કહે છે: વિરાટાદિ ૬૦—વિરાટને આદિ લેખને સમગ્રી સહિ(ઉત્પત્તિ), જેને

- વંશવિસ્તાર ને મન્વંતરકથાં, મહાનૃપવંશચરિત્ર;
એ પુરાણનાં છે પંચ લક્ષણ, ભાષ્યાં મહામુનિ, મવિત્ર. ૧૭
- ચાર મરને સંયુક્ત જે આ, છે અનુત્તમ પુરાણ;
તે શ્રવણ કરતાં, શતકોટિ કલ્પનાં, થાય પાપ નાશ પ્રમાણ. ૧૮
- વળી બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ જથ્થે, અન્ય અશુભ કર્મ નિર્ધાર;
જેમ મરત ભગ્ન તણ કરી નાખે, ત્યમ થાય પાપ નાશ અવિધાર. ૧૯
- આ પુરાણ સુણવાયકી જૈમિની, જઈ કર્યા અત્યંત ક્ષેત્રમાં દાન;
તેટલું પુણ્ય થાયે શ્રવણથી, વળી નરમણિ થાય મહાન. ૨૦
- આ પુરાણકેરી સમાપ્તિ કરતાં, વેદાધ્યયનયકી એધિક;
કૃણપ્રાપ્તિ થાયે સર્વથા, ટળે યમકિંકર બીક. ૨૧
- શ્રવણ કરાવે પુરાણ આ જે, તેનું કરવું યથાવિધિ પૂજન;
ગંધ કુસુમ વસ્ત્ર ને બ્રહ્મભોજન, ગણવેા ઈનાર વિધિસભ પાવન. ૨૨
- તેને યથાશક્તિ કંઈ આપવું સહી, જો સુણનાર હોયે રાય;
તો તેણે ગામ ગરાસ વાહન અર્પવાં, જ્યમ દિવજનન રાજ થાય. ૨૩
- વેદ અર્થવડે આ પુરાણ સઘળું, છે પમાડેલું વિસ્તાર;
એક ધર્મશાસ્ત્ર સ્થાનક છે સહી, સુણનાં મનોરથ સિદ્ધ થાયે સાર. ૨૪
- આ પુરાણ પૂરું સાંભળીને, વિચક્ષણ નરે નિર્પણ;
ઈનાર વ્વાસ મહત્માતાણું પૂજન, શુદ્ધ મને કરવું પ્રમાણ. ૨૫
- એવડે ધર્માર્યકામ ને, મળે મોક્ષ કૃણ જ્યમ ભાખ્યું;

‘સર્ગ’ કહે છે તે પેહેલું લક્ષણ; બ્રહ્માદિ દેવોની સૃષ્ટિ એ ‘પ્રતિસર્ગ’ નામે
બીજું લક્ષણ; મનુના વંશનું કથન એ ‘વંશ’ નામે ત્રીજું લક્ષણ; મન્વં-
તરકથન એ ચોથું લક્ષણ અને મોટા રાખનાં ચરિત્ર એ પાંચમું લક્ષણ છે.
૨૨ ગંધ—ચંદનાદિ. વિધિમય—બ્રહ્મા જેવે. ૨૪ એક ઇ— પુરાણ
તે એક ધર્મશાસ્ત્રને સ્થાને છે.

શ્રવણ કર્યાકેરી કૃણપ્રાપ્તિ અર્થે, અર્પવાનું આણું દાખ્યું.	૨૬
કનક વસન આબૂધણ, સંયુક્તે, સુરભિ ગુરુને દેવી એક;	
દાનાદિકે કરી ગુરુ સંતોષવા, ધરી મન મધ્ય વર નિવેક.	૨૭
કથા કરનારની પૂજા કર્યા વિણ, જે સુણે છે એકં શ્લોક;	
તેનું તેનું કૃણ મળતું નથી, તે શાસ્ત્રચોર કે'વાય છે આ લોક.	૨૮
જે પૂજા નવ કરે તેનાયકી, નવ યાચ દેવ પ્રસન્ન;	
તેના પુત્ર અર્પે શ્રાદ્ધ જે, તે નવ ગ્રેહે પિતૃ પાવન.	૨૯
તોયંસ્નાનાદિક કૃણ સહુ, તેને પ્રાપ્ત થાય ન જાણ;	
તેવા નર સદ્ગુણની સભામધ્યે, નિંદાય છે નિર્ધાણ.	૩૦
એટલું બધું થાયે તેનું કારણ, એમ તો કે'વાય;	
તે જન શાસ્ત્રચોર થાયે સહી, પછે તેનાયકી ક્યાંહી રે'વાય.	૩૧
બિચસાણ પુરૂષે કદાપિ, પુરાણના કરી તિરસ્કાર;	
કોઇ વાર સાંભળતું નહિ તે, એવો શાસ્ત્રાર્થ છે નિર્ધાર.	૩૨
સદ્ગુણી નર મળી વાંચતા હોય, અનુત્તમ શાસ્ત્ર અપાર;	
તેની અવગણના કરનાર સખત જન્મ સુધી, મૂક મૂર્ખ થાયે સાર.	૩૩
જે આ સખતમા પુરાણને, સુણી કરે તેનું પૂજન;	
તેનાં સકળ પાપ સતાપ થાયે, નારા હં મુનિજન.	૩૪
વળી કૃણ પવિત્ર યાગ તેહનું, એ દીન થયેવો પવિત્ર;	
સનાતન વિષ્ણુગ્રોહ પામે, સુણી સંશયરહિત ચરિત.	૩૫
કદાપિ પડિયો ત્યાંયકી તે, તો તેને નરદહુ ધરવો નવ પડે;	
કિંતુ પુરાણકેરા શ્રવણ માત્રથી, પરમ યોગસિદ્ધિ તેને જડે.	૩૬
નાસ્તિક અધર્મી ને વેદનિંદક, ગુરુવરસદાચારીવિમનિંદક જેહ;	
કુરાચારી માતૃપિતાનિંદક, વેદશાસ્ત્રનિંદક નિઃશ રહુ.	૩૭

મર્યાદ વિહોણો અને વળી, સાતિજન પર કરતા ક્રોધ;	
તેવાને નવ આ પુરાણ કે'વું, કે સીખવી ન દેવે બોધ.	૩૮
ગળે ઝલાયા હૃદયે કદાપિ, તદાપિ એવા દુષ્ટને જાણ;	
દોભથી વા મોહથી તેને, વા હોય વિશેષ ભય પ્રમાણ.	૩૯
એવાને એ અર્પણ, તે છે મહાનિંદક કામ;	
ને અર્પતા તે ભોગવે છે, યમચાતના ઉદામ.	૪૦
એવો દુષ્ટ નર ને આ પુરાણજ, ભણી પુરાણી થાપ;	
વા ભણાવે પુરાણી થઈને, તે નિશ્ચે નરકે જાય.	૪૧
પુરાણીજ આ સુણી લેજો, નહિ તો નવીજ કે'વાશે;	
જો હશે આવાં આચરણ અંગમાં તો, દુઃખમાં દે'વાશે.	૪૨
માર્કડેય કહે એ સર્વ છે, આખ્યાન ધર્મ અનુપ;	
સ્વર્ગ મોક્ષ દેનાર છે એ, કરનાર ભયના જૂપ.	૪૩
ને આ પુરાણ સુણે કે ભણે, 'તે ધરેલું' કરતો સિદ્ધ;	
આધિ વ્યાધિથી પીડાય નહિ તે, થાય સમ્યક્ સુણનાર પ્રસિદ્ધ.	૪૪
પ્રજ્ઞહત્યાદિક પાપથી તે, નિશ્ચય મૂકાયે માન;	
સજ્જન મહાજન થાય તેના, મિત્ર હિતેષ્ઠક મહાન.	૪૫
અરિ ધરાભવ કરી શકે નહિ, તેને ચૈરાભય નવ થાય;	
ધનકેરી ખોટ તેને, કદાપિ નવ કે'વાય.	૪૬
તેને જોજન મજે મન ભાવતાં, નિત્ય નિત્યપ્રતિ મિષ્ટાન્ત;	
નવ મહાકાળ તેને પીડતો, ભરાય ભંડાર ગેદે ધાન્ય.	૪૭
હે દિવસતતમ પરસી પરદ્રવ્ય આદિક, પરહિં સાતાણાં ને દુઃખ;	
એવાં પ્રાપ્તી મૂકાય તે જન, સમ્યક્ સુણે પામે સુખ.	૪૮
ને આ કથા સુણે ભાવથી તે, પામે રિધિ વૃદ્ધિ સાંતિ;	

સ્મૃતિ લક્ષ્મી પુષ્ટિ પામે, વળી સંતોષ ને શુભ કાંતિ.	૪૯
એ નિરંતર તેને પ્રાપ્ત થાયે, મવ હણમ રહે અવિધાર;	
સંપૂર્ણ માર્કંડેય પુરાણ જે, હોયે એક ચિત્તે સુણનાર.	૫૦
વળી આ રસમય પુરાણને, સમ્યક્ પ્રકારે જો કે'નાર;	
તે શ્રોકપાત્ર થાયે નહિ કદી, વળી થાય દુઃખને દે'નાર.	૫૧
યોગજ્ઞાનની અતિ નિર્મળ, થાય પ્રાપ્તિ તેને;	
સ્વર્ગાદિલોક પિયે જઈતે, પામે નહ સમ્યક્ નણે.	૫૨
ઈંદ્રાદિદેવો તેની યોગમ, આવી બેસતા નિર્ધાર;	
પૂજન કરે વળી તેનું અતિશે, પામે જન કોણુ તેનો પાર.	૫૩
આ જ્ઞાન ને વિજ્ઞાનમય છે, માર્કંડેય જેહ પુરાણ;	
તે બેસી વિમાને શ્રવણકર્તા, પૂજાય જાય મમાણ.	૫૪
અક્ષરસંખ્યા આ પુરાણકેરી, તત્ત્વદર્શીએ કહી જેહ;	
તે સમ્યક્ પ્રકારે સુણો સર્વે, સહુ વર્ણવી કહું એહ.	૫૫
૫૬ સહસ્રને અષ્ટ શત છે. શ્લોક એના સાર;	
શ્લોક અક્ષર ઉભય માનો, એક તો નિર્ધાર.	૫૬
એમાં શત શ્લોક પૂર્વે કહ્યા છે, માર્કંડેય મુનિ મતિમાન;	
સુણે ભણે તે થાય પાવન, તેને ગણે સર્વ જન મહાન.	૫૭
જેમિની કહે છે પક્ષીસત્તમ, મારા ભારતતાણા સંશય જેહ;	

૪૯ શિદ્ધિ—દોલત. શ્રદ્ધિ—(આયુષ્ય, બુદ્ધિ, સંતાન અને સંપત્તિની).

સ્મૃતિ—સ્મરણ (વિદ્યાદિનું). પુષ્ટિ—(દેવાદિકની).

૫૪ તે ૪૦—પુરાણનો શ્રવણ કર્તા વિમાને બેસીને જાય અને પૂજાય, એ અન્યથા. ૫૫ અક્ષરસંખ્યા—અક્ષર મણવા સંખ્યા; સંખ્યા. અર્થાત્ શ્લોક સંખ્યા.

૫૬ અક્ષરસંખ્યાનો અર્થ સ્પષ્ટ કરે છે: શ્લોક ૪૦—શ્લોક અને અક્ષર એ ઉભય (બન્ને) એક છે એમ માનો.

જે મઠયા નહિ મુનથી મુનિ તે, તમે કર્યા નિઃસંદેહ.	૫૮
તમે જે પ્રકારે નિવાર્યા, મારા સંશય સારૂ	
મટાડનાર નથી તેવા સંશય, કે આ સમયમાં નિરધાર.	૫૯
તમે જ્ઞાનમાન ને મતિમાનજ, થાઓ ચિરંજીવ દિન;	
સાંખ્ય ને વળી યોગતત્ત્વે, પ્રમરહિત મતિ પામે રીઝ.	૬૦
તમને પિતાએ જે શાપ આપ્યો, તે દુઃખથી થયેલો જે ખેદ;	
તે નાશ પામે સ્વદેહે થાઓ, એમ વધા જૈમિનિ નિર્વેદ.	૬૧
એટલું વચન ભાખી જૈમિનિ, દિને કહેલાં પરમ ઉદાર;	
વિચાર કરતાં વાઙ્મયકેરો, ગયા સ્વાશ્રમ મુનિ નિરધાર.	૬૨
પુરાણી પશ્ચાતાપ કરતા, દિન પામતો આનંદ;	
હવાં ઉભય એ પરવારિયાં, આપણુ એક છે સ્વછંદ.	૬૩
નિંદકજન કદી નવ થયું, એમ ગુરૂએ કર્યો ઉપદેશ;	
કિંતુ મૂઢમતિને હૃદય કયમ્ તો, સ્થિર થઇ રહે લવલેશ.	૬૪
કારણું કંઇ કર્યા પૂડે, પશ્ચાતાપ કરવો પૂર;	
શાસ્ત્રે કહી નિવૃત્તિ એથી, વધા વચન વ્યાસ મધુર.	૬૫
વસિષ્ઠ જેવા મહામુનિએ, કર્યો સમયપરત્વે ક્રોધ;	
દિન મૂઢમતિએ તેજ ગ્રહો ઝટ, અશુભ એકજ બોધ ।	૬૬
જ્ઞાત હશે તે જાણશે, અજ્ઞાતને શું કે'વું;	
કિંતુ અતિશય વૃદ્ધિગત થયું'તું, નિંદકજનતાણું સિર દેવું.	૬૭
તે આ ભવે નવ આપિયે તો, પડે પરભવે આપવું જાણ;	

૬૦ જૈમિની પક્ષીઓ પાસેથી આ પુરાણુ સાંભળીને ગુરૂદક્ષિણા જદલ વરદાન આપે છે: તમે ૪૦—૨૫૪ છે.

૬૧ ૨૧દેહે—પોતાના પૂર્વ દેહે—અર્થાત્ જ્ઞાતૃણુપુત્ર. ૬૫ કારણું—કાંઈ ખોટું કામ—નવાઈ સરખું. ૬૭ દેવું—ધણા નિંદકજનની નિંદા જમા માંડી હતી તેથી.

ઝાડ માંહે ઝાડ ઊગી, વાળી લે માગતું નિર્વાણ ! ૬૮

એમ જાણી આપી દીધું, વળી થાય અન્ય માગણ કોઈ;
ત્યારે ધર્મ પોઈયું સહુ જોઈયું, કહે કોઈ ચું દિજ સોઈ ! ૬૯

અષ્ટાદશ પુરાણ છે વ્યાસનાં, રમ્ય રચેલાં નિરધાર;
થઈ પડે શ્રીધર સમું માટે, કંઈ કરું નવ ઉચ્ચાર. ૭૦

પ્રેમ 'નેમે દ્વેષ થાવા, એમ વે'મ ન આણી;
પૂરેપૂરાં પુરાણ પૂજરા, શ્રીવ્યાસકૃતિ પ્રમાણી. ૭૧

સંવત સતરસે પાંડકચે, શ્રાવણમાસ વૈષ્ણવ યોગ;
વટપત્તને થઈ યત્નશાહી, કયો શુભ કર્મનો સંયોગ. ૭૨

વનમાર્ગનીને ખીજવી મધ્ય મૂક્યો, પુરોહાસ પાવન;
પછે અક્ષ મીચી રે'વું બેસી, કયમ પ્રસિદ્ધિપ્રાપ્તિ થાય પૂજન. ૭૩

૭૦. શ્રીધર સમું ૬૮—શ્રીમદ્ ભાગવત વ્યાસ મુનિનું રચેલું છે એમ સર્વ કોઈ માનતા હતા; પણ તેના ટીકાકાર શ્રીધર સ્વામીએ પોતાની ટીકા-મા એક જગ્યાએ લખ્યું છે કે “વોપદેવકૃતમિતિ ન શંકર્નાય—આ ભાગવત બોપદેવે કરેલું છે એમ શંકા ન કરવી.” એ ઉપરથી તે પછીના પંડિ-તોને, બોપદેવ નામે કોઈ ભાગવતનો ક્તા છે કે કેમ, એવો સંદેહ ઉત્પન્ન થયો. તેમજ માર્કંડેય પણ વ્યાસનું કરેલું છે કે કોઈ જાગ્યે એવો સંદેહ ઉત્પન્ન ન થાય, માટે હું તો કાંઈ બોલતોજ નથી. અર્થાત્ માર્કંડેય વ્યાસનું રચેલું હોવા વિષે મને શક છે.

૭૩ વનમાર્ગની—જંગલી ખિલાડી. અર્થાત્ જંગમલી ખિલાડી-એને ખીજવીને તેમની વચ્ચે પુરોહાસ (વ્યલિદાન) મૂક્યો હોય અને પછી પુરોહાસ મૂકનાર આંખો મીચીને બેસી રહે, તેમ આ પુરાણ રચીને તેને પુરાણીઓની વચમાં મૂકીને હું નિરુત્તિથી બેસી રહ્યો છું. કયમ ૬૦—એમ બિત્તાજઓની વચમાં પુરોહાસ મૂક્યા પછી તેની પ્રાપ્તિ કેમ થાય અને પુરાણીઓની વચ્ચે પુરાણ મૂક્યા પછી તેની પ્રસિદ્ધિ કેમ થાય !

રે મૂર્ખજન કરતા શોચ એવો, નવ રે' ઉદય અસ્ત સદાય;
 કોઈ મહાત્મ્ય પ્ર આવી માર્ગેથી હરે, વાપુરોડાગુને દેખી જાય. ૭૪
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, એતપુગણ્યમાહાત્મ્ય મુંડામામ;
 એતતપુરાણ શ્રવણ પડન, મહાદ્વજથુતિનામ. ૭૫
 સમન્તિ શાધિકરાતનગોધ્યાય, સંપૂર્ણ અર્હોઆ થા !;
 આતુર્પિની જન પ્રેમાનંદ, કથા યથામતિએ ગાય. ૭૬

વસણ.

યથામતિએ કથા ગાયે, ભણ ભવતારણ શ્રીહરી રે;
 ક્ષમા કરજે પુરાણી જાવા, આ ૥ યાગોન કોઈ જુએ દુરી રે. ૭૭

એવો શોચ તો મૂર્ખ હોય તે કરે. તોચ ન કરવાનું કારણ કહે છે ૭૪ નવ
 રે' ૬૦—૨૫૬ છે. કોષ્ટ ૬૦—કોઈ મોટો વાન આવોને મિનાડીઓનેજ
 ખાઈ જાય એમ, અને, અથવા દેખી (મિનાડા) પુરોડારને ખાય, એમ પણ
 બને તાત્પર્ય કે પુરાણીઓ પુરાણનો નાશ કરે કે કોઈ પુરાણીઓનો નાશ
 કરે, એમ પણ બને કેમકે ઉદય અને અસ્ત તો સદાય છે. ૭૫ જુએ—
 મારી પેટે તમારી તપાસ'લે

